

Ismerjük
meg
EGYMÁST!

A Mennyire ismerjük egymást? című vetélkedő anyaga

I. kiadás

2008

VAJDASÁG AUTONÓM TARTOMÁNY VÉGREHAJTÓ TANÁCSA
Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság

A MULTIKULTURALIZMUS ÉS A TOLERANCIA
ÉRVÉNYESÍTÉSE VAJDASÁGBAN
projektum

ISMERJÜK MEG EGYMÁST!
A Mennyire ismerjük egymást? című vetélkedő anyaga

IV. kiadás

Újvidék
2008.

VAJDASÁG AUTONÓM TARTOMÁNY VÉGREHAJTÓ TANÁCSA
Tartományi Jogalkotási, Közigazgatási és Nemzeti Kisebbségi Titkárság

A MULTIKULTURALIZMUS ÉS A TOLERANCIA
ÉRVÉNYESÍTÉSE VAJDASÁGBAN
projektum

ISMERJÜK MEG EGYMÁST!

A Mennyire ismerjük egymást? című vetélkedő anyaga

I. kiadás

A projektum koordinátora:

Marius Roșu

A kiadvány szerkesztője:

Mirko Grlica

Szerzők:

Milan Micić

Dr. Pál Tibor

Kalman Kuntić

Dr. Mészáros Zoltán

Papp Árpád

Mirko Grlica

Ózer Ágnes

Olgica Ninkov Kovačev

Milkica Popović

Ljubica Otić

Dr. Janko Ramacs

Mircea Măran mgr.

Jaroslav Miklovic

Fordította:

Hubert Éva

Az illusztrációkat Ivan Kukurov bocsátotta
rendelkezésre személyes fotóarchívumából

Példányszám: 150

Újvidék
2008.

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK.....	4
ELŐSZÓ	10
BEVEZETŐ	11
1. VAJDASÁG ESZMÉJE, NEVE, FOGALMA ÉS HATÁRAI.....	11
1. 1. A vajdaság megteremtésének az eszméje	11
1. 2. A Vajdaság név eredete	12
1. 3. Vajdaság határai.....	12
2. A MAJDANI VAJDASÁG TERÜLETÉNEK TÖRTÉNETE A TÖRÖKÖK	
MEGJELENÉSÉIG	13
2. 1. Vajdaság történelmének rövid áttekintése a 9. század végéig	13
2. 2. Vajdaság a magyarok honfoglalásától a török hódításokig	15
I. FEJEZET	17
A FÜGGETLEN SZERBIA BUKÁSÁTÓL II. JÓZSEF CSÁSZÁR HALÁLÁIG (1459–	
1790).....	17
I. A FÜGGETLEN SZERBIA BUKÁSÁTÓL (1459) A MOHÁCSI CSATÁIG (1526)....	17
1. 1. Az oszmán-törökök előrenyomulása és következményei	17
1. 2. Szerémség és Bánát is megismerkedik a török csapásokkal	17
1. 3. Az első szerb despota Magyarországon	18
1. 4. A szerb hűbérurak magyar nemessé válása és magyarországi birtokaik; az első szerb	
vándorlások	18
1. 5. A közös harc emlékei a történelemben és a mítoszokban.....	18
1. 6. Nándorfehérvár /Belgrád/ védelme és a rá való emlékezés	19
1. 7. A független Szerbia bukása és következményei.....	19
1. 8. A katonai életmód a szerbek vérévé válik	19
1. 9. Magyarország magára marad a törökellenes harcban; szerb despoták	
Magyarországon	20
1. 10. A magyar király szolgálatában levő szerbek más harctereken	21
1. 11. Megjelenik a vallási tolerancia első sugara, és folytatódik a szerbek letelepedése	
1. 12. A fejedelmi cím megszűnése; szerb–vlach/havasalföldi és szerb–horvát	
kapcsolatok.....	21
1. 13. Dózsa György parasztháborúja	22
1. 14. A középkori Magyarország bukása, a déli végvárok és Nándorfehérvár elvesztése	
.....	22
1. 15. A mohácsi csata, Magyarország széthullása.....	23
2. A MOHÁCSI CSATÁTÓL (1526) A KARLÓCAI BÉKÉIG (1699).....	23
2. 1. Jovan Nenad császár	23
2. 2. Bécs ostroma 1529-ben; a magyar ellenállás letörése	24
2. 3. A szerb és a szláv elemek továbbberősödése a Délvidéken; állandó hadiállapot	24
2. 4. Buda elfoglalásának következményei	24
2. 5. További török hadjáratok	25
2. 6. A mai Vajdaság területe a Török Birodalomban	25
2. 7. Az első törökellenes szerb felkelés és a maradék Magyarország szervezett védelme	
.....	25
2. 8. A vallási tolerancia első hivatalos kihirdetése.....	26
2. 9. A Habsburgok törökellenes háborúinak időszaka.....	26
2. 10. A tizenöt éves háború (1593–1606) és a szerbek felkelései.....	26
2. 11. A felkelés visszhangja	27
2. 12. A bánati felkelés leverése	27

2. 13. Emlékezés a bánáti felkelésre	28
2. 14. Fordulat a Habsburg–török viszonyban	28
2. 15. A török kiűzése Közép-Európából (1683–1699)	29
2. 16. A szerbek szerepe a török kiűzésében	29
2. 17. Osztrák hadvezérek jutnak el a Balkán szívébe	29
2. 18. A szerbek vándorlása, befogadásuk a Délvidéken és Horvátországban, kiváltságaik	30
2. 19. Đorđe Branković – vizionárius, tudós, történész, író	30
2. 20. Új menekülthullám	31
2. 21. A háború lefolyása és következményei	31
2. 22. A zentai csata	31
2. 23. A karlócai béke	31
3. A KARLOCAI BÉKÉTŐL (1699) II. JÓZSEF HALÁLÁIG (1790)	32
3. 1. Új kihívások és új helyzetek a 18. században	32
3. 3. A szerbek otthonra lelnek az új térségben	33
3. 3. A mai Vajdaság térsége az új történelmi helyzetben	33
3. 4. Az ortodox egyház szerepe a szerb társadalomban	33
3. 5. A pátriárka és a nagygyűlések szerepe	34
3. 6. A bécsi udvar szerbpolitikája, a szerb egyházi hierarchia és a bécsi udvar kapcsolata	34
3. 7. A barokk Vajdaságban	35
3. 8. A vallási tolerancia kérdése	35
3. 9. Szerb–oroszkulturális és vallási kapcsolatok	36
3. 10. A szerbek kapcsolata Közép-Európával és az itt élő népekkel	36
3. 11. Megjelenik az új szerb elit: a nemesség	37
3. 12. A szerb polgárság és az írásbeliség (a szerb nyelv több variánsa)	37
3. 13. A katonai határőrvidék létrehozása	38
3. 14. A határőrvidék élete	38
3. 15. A határőrök részvétele a háborúkban	39
3. 16. A Rákóczi-szabadságharc	39
3. 17. A 18. század háborúi: a péterváradiháború	40
3. 18. Háborúk a 18. században: az osztrák örökösödési háború	40
3. 19. Az osztrák–török háborúk és a térség békésebb időszakai	40
3. 20. Városok a határőrvidéken	41
3. 21. Civil vármegyei igazgatás a majdani Vajdaság területén	41
3. 22. A falusi lakosság kérdése	42
3. 23. Rablóbandák	42
3. 24. A szabad királyi városok	43
3. 25. A határőrvidék átszervezése és a reagálások	43
3. 26. A határőrök ellenállása a Magyarországhoz való visszacsatolás miatt	44
4. A TERÜLETEK BENÉPESEDÉSE	45
4. 1. Németek betelepítése	45
4. 2. Szerbek letelepedése	46
4. 3. Horvátok letelepedése	46
4. 4. Magyarok letelepedése	46
4. 5. Románok letelepedése	47
4. 6. Szlovákok letelepedése	48
4. 7. Ruszinok letelepedése	48
4. 8. Zsidók Vajdaságban	50
4. 9. A csak az emlékezetben élő (?) népek	50

4. 10. A romák letelepedése és eredete	50
4. 11. A majdani Vajdaság betelepítésének a következményei.....	51
5. A CIVILIZÁCIÓS ÉS KULTURÁLIS FEJLŐDÉS A 18. SZÁZADBAN	51
5. 1. Az öntözés és az építkezés kezdetei.....	52
5. 2. Kulturális fejlődés	52
5. 3. A tanügy fejlődése Magyarország déli és más részein.....	53
5. 4. Irodalom	53
5. 5. Festészet	53
II. FEJEZET	54
A VAJDASÁGI NÉPEK TÖRTÉNELME_A HOSSZÚ 19. SZÁZADBAN (1790–1914).....	54
1. II. LIPÓT URALKODÁSÁTÓL AZ 1848-AS FORRADALOMIG	54
1. 1. A magyar nemesség és II. József összetűzése	54
1. 2. A magyar nemesi mozgalom	54
1. 3. II. Lipót uralkodása és a magyar jakobinus összeesküvés	55
1. 4. A temesvári nagygyűlés	55
1. 5. A francia polgári forradalom hatása.....	56
2. A NAPÓLEONI HÁBORÚK, A SZERB FORRADALOM, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ÉLET	56
2. 1. A Habsburgok az új európai konstellációban	56
2. 2. A Habsburg Birodalom belső gondjai.....	56
2. 3. A Habsburgok válasza az új kihívásokra és az abszolutizmus	57
2. 4. Az utolsó osztrák–török háború és az első szerb felkelés	57
2. 5. A háborús idők gazdasági jellemzői és következményei, a nemesek helyzete	58
2. 6. A mezőgazdaság	58
2. 7. Kisipar és ipar	59
2. 8. Kereskedelem	59
2. 9. A magyar társadalom főbb jellemzői	60
3. A REFORMKOR, A NEMZETI ÉBREDÉS ÉS A MŰVELŐDÉSI ÉLET	60
3. 1. Széchenyi István gróf és reformeszméi.....	60
3. 2. Az első magyar reformországgyűlés	61
3. 3. Az 1832–1836-os országgyűlés és Kossuth Lajos fellépése	61
3. 4. Az utolsó rendi országgyűlés Magyarországon.....	62
3. 5. A nemzetiségi összetétel mint a nemzeti mozgalmak kialakulásának előfeltétele ...	62
3. 6. A németek, románok, szlovákok, ruszinok és szerbek nemzeti öntudatra ébredése.	63
3. 7. A papság és az értelmiség szerepe a szerbek, románok, szlovákok és ruszinok nemzeti öntudatra ébredésében.....	63
3. 8. A horvát illírizmus	65
3. 9. A romák a <i>hosszú</i> 19. században	65
3. 10. A szerb nyelv reformja, Vuk Stefanović Karadžić	65
3. 11. A szerb kultúra fejlődése Magyarországon, a Szerb Matica és a Tekelijanum.....	66
3. 12. A kulturális fejlődés és az iskolarendszer javítása.....	67
3. 13. Fejezetvégi következtetések	67
4. A POLGÁRI FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC MAGYARORSZÁGON (1848/49).....	67
4. 1. Az 1848/49-es forradalmak kezdete Európában.....	67
4. 2. A bécsi forradalom.....	68
4. 3. A forradalomtól a szabadságharcig.....	68
4. 4. A pesti forradalom, dicső kezdet vérontás nélkül, az első felelős magyar kormány	68
4. 5. A szerb értelmiségiek követelése és az első zavargások.....	69
4. 6. A vajdasági szerbek küldöttsége Pozsonyban	69

4. 7. A májusi gyűlés és a Szerb Vajdaság	69
4. 8. A fegyveres összecsapások kezdete	70
4. 9. A nemzetiségek az 1848/49-es forradalomban	70
5. HÁBORÚ MAGYARORSZÁG FELSZABADÍTÁSÁÉRT, A FÜGGETLENSÉG KIKIÁLTÁSA ÉS A BUKÁS	71
5. 1. A forradalom és a nemzetiségi kérdés	71
5. 2. Az osztrák udvar tervei a magyar forradalom letörésére és a támadás	71
5. 3. A forradalmi sereg első győzelmei és a hadiszerencse megfordulása	71
5. 4. Az új császár és a Habsburgok új sikerei	71
5. 5. A forradalmi sereg tavaszi hadjárata	72
5. 6. A trónfosztástól a szabadságharc bukásáig	72
5. 7. Önkényuralom Magyarországon	72
6. AZ ABSZOLUTIZMUS (1849–1860)	73
6. 1. A Bach-rendszer	73
6. 2. A Bach-rendszer válsága	73
6. 3. A magyar és a szerb politikai viszonyok a Bach-rendszerben	74
7. A PROVIZÓRIUM ÉS AZ OSZTRÁK–MAGYAR KIEGYEZÉS	74
7. 1. Korszerűsítés az abszolutizmus és a provizórium alatt	74
7. 2. A magyarok Schmerling rendszerében	75
7. 3. A magyarkérdés megoldásának tervei	75
7. 4. A szerbek mozgalma a 19. század hatvanas éveiben	75
7. 5. Az 1865-ös országgyűlés, az osztrák–magyar (1867) és a magyar–horvát (1868) kiegyezés	76
8. A DUALIZMUS KORA (1867–1918)	76
8. 1. A dualizmus rendszerének megszilárdulása és a politikai pártok	76
8. 2. A magyarországi szerbek közössége és autochton politikai élete	77
8. 3. A dualizmus, valamint a magyarországi politikai és jogi rendszer megszilárdulása	78
8. 4. A dualista rendszer válsága	78
8. 5. A nemzeti kérdés és kísérletek a nemzeti közösségek kérdésének megoldására	78
8. 6. A nem magyar nemzetek részvétele a politikában és a politikai elitek ellentétei	79
8. 7. Az első világháború előtti helyzet	80
9. TÁRSADALOM, GAZDASÁG, OKTATÁS ÉS MŰVELŐDÉS	81
9. 1. A magyar társadalom osztályai	81
9. 2. Az iparosodás	81
9. 3. A mai Vajdaság helyzete Magyarország gazdasági rendszerében	81
9. 4. Tanügy, felsőfokú oktatás és sport	83
9. 5. Tájakunk hozzájárulása a művelődéshez	84
III. FEJEZET	85
VAJDASÁG TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN	85
1. NEMZETI KÉRDÉS, VÁLSÁG, AZ I. VILÁGHÁBORÚ ÉS MAGYARORSZÁG SZÉTESÉSE	85
2. SZERBIA, AZ ÚJ, SIKERES ÁLLAM	85
3. VAJDASÁG AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN	86
3. 1. A szerbek viszonyulása az Osztrák–Magyar Monarchiához	86
3. 2. A nagy háború okai és ürügyei	86
3. 3. A délszláv állam megteremtése	87
3. 4. Az osztrák–magyar repressziós rendszer Szerbiában	87
3. 5. A kedvező nemzetközi helyzet és a délszláv állam létrehozása	87
3. 6. Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása, területeinek a délszláv államhoz való csatolása	88

4. POLITIKAI VISZONYOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT	89
4. 1. Vajdaság az új állami keretekben	89
4. 2. A Vid-napi rendszer	90
4. 3. Pártélet Vajdaságban	91
4. 4. Gazdasági helyzet	92
4. 5. A mezőgazdaság helyzete és a földreform	92
4. 6. Gyáripar, kisipar, kereskedelem	93
5. VAJDASÁG A JANUÁR 6-I DIKTATÚRA BEVEZETÉSE UTÁN	94
5. 1. Vajdaság a diktatúra alatt	94
5. 2. Jugoszlávia Sándor király meggyilkolása után	94
6. VAJDASÁG TERÜLETE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN	95
6. 1. Jugoszlávia megtámadása	95
6. 2. A megszálló hatalom és az 1942. évi razzia	96
6. 3. A szerémségi partizánmozgalom 1941/42-ben	96
6. 4. Fordulat a második világháborúban	97
7. VAJDASÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN	98
7. 1. Vajdaság az új Jugoszláviában	98
7. 2. A háború utáni politikai élet	99
7. 3. Nemzeti viszonyok Vajdaságban	99
7. 4. Szakítás a sztálinizmussal	100
8. FÖLLENDÜLÉS TITO IDEJÉBEN	100
9. TITO UTÁN – TITO (A TITÓI KORSZAK VÉGE; KEZDŐDIK A VÁLSÁG)	101
9. 1. A gazdasági válság	102
10. A POLITIKAI, TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI VÁLSÁG IDEJE; AZ ORSZÁG SZÉTHULLÁSA	102
10. 1. A válság elmélyülése	102
10. 2. Vajdaság elveszíti autonómiáját	103
10. 3. Jugoszlávia széthullása	103
10. 4. A kosovói válság, a NATO támadása Jugoszlávia ellen és Slobodan Milošević diktatúrájának a bukása	104
10. 5. Vajdaság helyzete a demokratikus változások után	105
11. VAJDASÁG LAKOSSÁGA	105
11. 1. Népszámlálások	106
11. 2. Bevándorlás Vajdaságba a 20. században	106
11. 3. A népesség szerkezete	108
12. VAJDASÁGI EGYHÁZAK ÉS VALLÁSFELEKEZETEK	110
13. A VAJDASÁGI NÉPEK MŰVELŐDÉSE ÉS OKTATÁSA A 20. SZÁZADBAN	110
13. 1. Elemi, azaz általános és középiskolák	110
13. 2. Egyetemek és főiskolák	111
13. 3. A kisebbségi nyelven való tanítás problémái	111
13. 4. Folyóiratok	112
13. 5. Irodalom	112
13. 6. Színművészet	115
13. 7. Zeneművészet	116
13. 8. Képzőművészet	117
13. 9. Művelődési rendezvények	118
13. 10. Sajtó és elektronikus médiumok a 20. században	120
13. 11. A vajdasági sport	121
KRONOLÓGIAI TÁBLÁZAT	123
ADALÉKOK A MAI VAJDASÁG ETNIKAI KÉPÉNEK_A MEGÉRTÉSÉHEZ	161

A mohácsi csata előtt	161
Vajdaság a Török Birodalom részeként	161
Kolonizáció a 18. században	162
A kolonizáció okai	162
Bunjevácok, sokácok	163
Horvátok Bánátban	164
Horvátok Szerémségben	164
A bunjevácok és a sokácok nemzeti megújítása	164
A magyarok Vajdaságban (Történelmi és etnikai áttekintés)	165
Magyarok letelepedése Bácskában	165
Reformátusok Bácskában	166
Magyarok Bánátban	166
Kolonizáció a 19. század végén	167
Magyarok Szerémségben és Szlavóniában	167
Zsidók	167
Németek	168
Románok	168
Románok Bánátban – migrációs hullámok	168
A szerb és a román ortodox egyház	169
A bánáti románok építésze	170
Viselet	170
Ruszinok és ukránok	170
Szerbek	172
VÁROSOK	173
VÁROSOK ÉS TELEPÜLÉSEK RÉGI NEVE	182
SZEMÉLYISÉGEK	183
KÉPMELLÉKLET	Error! Bookmark not defined.

ELŐSZÓ

Vajdaság történelme specifikus, mert az évezredek, évszázadok során több etnikum, több vallás képviselői kapcsolódtak itt közösséggé. Ez ezt a területet igen összetetté, ugyanakkor színessé teszi. Ha többet tudunk meg Vajdaság létrejöttéről és fejlődéséről, magunk is színesebbé válunk. Hisszük, hogy ha az olvasó elmélyed a mai Vajdaság területén élő nemzetek történelmének rövid összefoglalójában, a történelmi példákból leszűrheti a jövőre is érvényes tanulságot, amely így foglalható össze: az itteni népek további együttélése a tolerancia, az együttműködés és a kölcsönös megbecsülés szellemében képzelhető el. Ha jobban megismerjük egymást, nemesebbé, gazdagabbá tesz bennünket a térség kulturális és történelmi hagyatéka. Az eltérő kultúrák és nyelvek alapos ismerete, a másság elfogadása olyan harmóniát eredményez, amely mindannyiunk számára csak jót hozhat.

Ez a szöveg elsősorban fiataloknak, jobban mondva tanulóknak készült, és az a fő célja, hogy rámutasson a hajdani és a mai Vajdaságban élő népek (németek, magyarok, szerbek, szlovákok, románok, ruszinok, zsidók stb.) közös történelmének egyes tényeire. A szerzők a szöveg összeállításakor abból az ötletből indultak ki, hogy az általánosan ismert (világ)történelmi eseményeken és folyamatokon kívül olyan sajátos részleteket is ismertetnek, amelyek kizárólag ehhez a térséghez fűződnek. Az ismertetett tények és folyamatok az említett népek történelmének a tényei és folyamatai; ezek egyeseknek valószínűleg sok újdonságot tartalmaznak, de mindenképpen hozzájárulnak egymás jobb megismeréséhez. A szerzők a politikatörténeti ismertetőt úgy készítették, hogy az eseményeket társadalmi, gazdasági, kulturális szemszögből is megvilágítsák, mert csak így kapható teljes kép a történelemsokról. Az itteni népek hosszú együttélésük során gyakran keveredtek, általában jól együtt tudtak működni, de voltak igen nehéz időszakok is, különösen háborúk idején. A szerzők arra törekedtek, hogy a valóságunkban óhatatlanul jelentkező összetűzéseket is objektívan, több szempontból megvilágítsák. Azt is ki kell emelni, hogy még a nagyon súlyos körülményeknek is voltak emlékeztető pillanataik, voltak szép példák az együttműködésre.

A brosúra szövege három részből áll. Minden fejezet kerek egész. Az első, bevezető fejezet röviden ismerteti a mai Vajdaság létrehozatalának eszméjével, nevével, határaival, a törökök megjelenése előtti történelmével kapcsolatos tudnivalókat, majd következik:

- az első fejezet, mely a szerb állam behódolásától (1459) a **II. József** császár 1790-ben bekövetkezett haláláig tartó időszakot ismerteti;
- a második fejezet, mely az ún. *hosszú* (a II. József halálától az I. világháborúig tartó) 19. századdal foglalkozik;
- a harmadik fejezet, mely az I. világháború kitörésétől (1914) napjainkig kíséri végig tartományunk történelmét, kultúráját és művészetét.

A történelmi szövegen kívül a kronológiai táblázat, a jelentős személyiségek életrajza, az etnikai szerkezet adatai, a városok ismertetése, végül pedig a képmelléklet is segít az ismeretek elmélyítésében és a versenyre való felkészülésben, mindez pedig hozzájárul egymás megismeréséhez, a harmonikusabb együttéléshez.

A fordító előszava: A magyar nyelvű brosúra címe eltér a tévés vetélkedőnek az újságokban bejáródott címétől, mert így a logikusabb: először ismerjük meg egymást, azután kérdezzük, hogy mennyire. A közismert és hangalakjukban a szerbre utaló magyar településnevek mellett nincs magyarázat. Az eredeti szerb szöveg nem közli az egyes régi helyneveknél, hogy az a név azóta megváltozott-e, vagy esetleg meg is szűnt a település, és nem ismerteti, ha valamelyik helység ma más államhoz tartozik. A fordítás ezt igyekszik megoldani, de ha nem sikerül, akkor a helynév alá van húzva. Ugyanez a helyzet azokkal a személynevekkel is, amelyeket az idő rövidsége miatt nem sikerült azonosítani (a szerb szöveg nem mindig vagy nem pontosan közli az eredeti írásmódot). A fordító ezekért elnézést kér.

BEVEZETŐ

1. VAJDASÁG ESZMÉJE, NEVE, FOGALMA ÉS HATÁRAI

Vajdaság nevét és határait történelmi fejlődés eredményezte. A történelem folyamán különféle területeket neveztek *vajdaságnak* (a lengyelországi területi szervezet egy szintjének a mai napig ez a neve). A szerb történelemben a Vajdaságnak sajátos jelentése van, mert a szerbeknek azt a törekvését szimbolizálta, hogy autonómiához jussanak Magyarország területének egy részén.¹ Ez az eszme nem volt a szerbek számára idegen, mert bizonyos fokú autonómiát már az ilyen nevű területi egység kialakulása előtt is kaptak. Vajdaság nemcsak a szerbek számára fontos, a többi nemzet is elfogadta olyan tartományként, amelyben érvényesíthetik közös, de egyben különleges érdekeiket is.

1. 1. A vajdaság megteremtésének az eszméje

Az az eszme, hogy a Habsburg Birodalmon belül autonóm szerb területként vajdaságot kell létrehozni, abból az időből ered, amikor a szerbek III. Csernojevics Arzén pátriárka vezetésével erre a vidékre költöztek. Az eszme először az 1694. évi bajai nagygyűlésen fogalmazódott meg, majd az 1790. évi temesvári nagygyűlés mondta ki azt a fő követelést, hogy a szerbek a kiváltságaik alapján kapjanak külön területet. Erre az 1849 és 1860 közötti időszakban sor is került. A vajdaság tehát a maitól eltérő formában ugyan, de először a 19. században jött létre. Az akkori Szerb Vajdaság és Temesi Bánság csak a nevében volt szerb, ugyanis lakóinak zöme román, hivatalos nyelve a német, székhelye Temesvár volt. Meg kell említeni, hogy ez az abszolutizmus ideje volt (*Bach-korszak*), amikor a Habsburg Birodalomban, így a mai Vajdaság területén is központosítva volt a hatalom. *Bach abszolutizmusa* után megkezdődött a decentralizáció Ausztriában és Magyarországon, és egy rövid megtorpanást követően az *osztrák–magyar kiegyezés* után is folytatódott. Ekkor egész Magyarországot megyékre osztották fel, s a 19. század 70-es éveiben megszüntettek néhány olyan területi egységet, amely a kiváltságok alapján még a hűbériség idején jött létre (a mi térségünkben ilyen volt a katonai határőrvidék, a tiszai uradalmi kerület és a nagyikikindai uradalmi kerület). A dualizmus korában Magyarországon, tehát területünkön is korszerűsödött az államigazgatás. Ugyanakkor bizonyos népgyűlési programok autonóm szerb területet követeltek, néha megyei szinten, néha pedig nagyobb területre vonatkozóan is. Ez a követelés a Boldogasszony napi gyűlésen és Miletić pártjának *nagybecskereki programjában* is megjelent, és a szerb nemzeti program alappillére maradt az első világháború végéig és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1918. december 1-jei megalapításáig. A Vajdaság fogalmának jelentése és a névvel felölelt terület változott az idők folyamán. A délvidéki szerbeknek, később pedig velük együtt más népeknek a kulturális és politikai elitje nagy szerepet vállalt abban, hogy módosuljon ennek a fogalomnak a jelentéstartalma.

¹ A szerb szöveg megmagyarázza, hogy Magyarországot a szerb nyelvben kétféleképpen nevezik: Mađarska és Ugarska. Nem szokatlan, hogy egy népnek vagy egy országnak több neve is van. Magyarország latinul Hungaria, de ez a magyar nyelvben nemigen használatos. Viszont sok nép ebből a latin névből eredeztette a nép és az ország nevét, így a szerbek is *Ugarit* és *Ugarskát* használtak. A nép nevéként ma már az *Ugari* nem használatos, az *Ugarska* kifejezés viszont megmaradt, és a szerb történetírásban az első világháború, pontosabban 1918 előtti magyar államot jelöli. Mivel államuk megjelölésére a magyarok sem használnak két elnevezést, ezért a szerző elfogadhatónak tartja, hogy a tolerancia szellemében a továbbiakban csak a Mađarska kifejezést használja, függetlenül a történelmi korszaktól, hiszen a magyarok számára is ez a megfelelő megoldás.

1. 2. A Vajdaság név eredete

A Vajdaság név az 1848. május 1-je és 3-a (azaz a Gergely-naptár szerint 13-a és 15-e) között Karlócán /Sremski Karlovci/ megtartott, ún. *májusi nemzetgyűlésen* született meg, amikor a nép képviselői kikiáltották a Szerb Vajdaságot, amelyet az 1849. március 4-i *oktrojált alkotmány* 72. törvénycikke *Szerb Vajdaság és Temesi Bánság* néven ismert el. A szerbek nem igazán élhettek területi autonómiájukkal. A *Bach-rendszer* bukása után megkezdődött a decentralizáció, Magyarországot és Horvátországot ismét megyékre osztották, a Szerb Vajdaságot pedig 1860. december 27-én megszüntették. **Svetozar Miletic** 1861 januárjában, a (szerb) karácsony böjtje előtti napon írt cikkében (*Tucindanski članak*) megfogalmazta követeléseiket, s ez lett a vajdasági szerbek programja, melyet ugyanebben az évben, április 2-án, a Boldogasszony napi gyűlésen ismertettek. A szerbek fő követelése ezen a gyűlésen az volt, hogy kapják vissza a Vajdaság szerb autonóm területet. Az 1869. évi *nagybecskereki program* csak utal a Boldogasszony napi szabor határozataira, de ezek a követelések a szerb nemzeti program alappillérei maradtak az első világháború végéig és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1918. december 1-jei megalapításáig.

Az első délszláv állam megalakulása után a Vajdaság nevet az unitarizmus és a centralizmus ellenzői használták, akik Vajdaság nagyobb gazdasági önállóságáért és közigazgatási hatásköréért szálltak síkra. A vajdasági *Dunán és Száván túli mozgalom* (*Prečanski pokret*) vezetője egy pancsovai független demokrata ügyvéd, **Dušan Duda Bošković** volt.

A II. világháború után a Szerb Köztársaság részeként megalakult Vajdaság Autonóm Tartomány azzal a céllal, hogy őrizze Bácska, Bánát és Szerémség nemzeti és kulturális sokszínűségét.

1. 3. Vajdaság határai

Vajdaság határai a történelem során többször változtak. A Szerb Köztársaság, Magyarország és Románia határait az I. világháború után állapították meg. A határövezetet Baranyában, Bácskában és Bánátban 1919 és 1923 között jelölték ki. A Belgrádban 1918. november 13-án a szerb és a magyar katonaság által aláírt fegyverszüneti szerződés értelmében a szerb katonaság a Barcs–Pécs–Baja–Szeged, keleten pedig az Arad–Lugos /Lugoj–Karánsebes/Caransebeș–Mehádia–Orsova vonalon sorakozott fel.

A párizsi békeszerződés értelmében, melyet Magyarországgal 1920. június 4-én írtak alá Trianonban, a szerb egységeknek 1921. augusztus 20-áig el kellett hagyniuk Baranya nagyobb részét és az ún. *bajai háromszöget*. A döntéssel elégedetlen baranyai horvátok és szerbek kikiáltották a *független baranyai köztársaságot*, ezt azonban a szerb katonaság kivonulása után megszüntették. A szláv népesség egy része az SZHSZ Királyság mellett szállt síkra.

A Romániával való határrendezés 1923-ban fejeződött be, bár a határvonalakat már 1919-ben meghúzták. Az SZHSZ Királyság Bánát területének egyharmadát kapta meg a Tisza és a Duna mentén.

A Horvátországgal való egykori köztársasági, ma államhatárt a II. világháború befejezése után húzták meg. Akkor az etnikai többség elvét tiszteletben tartva Horvátország Baranya jugoszláviai részét és Nyugat-Szerémséget, Szerbia, azaz Vajdaság pedig Kelet-Szerémséget kapta meg.

A mai Vajdaság területe így olvadt be az új államba, amely később a Jugoszlávia nevet kapta. Vajdaság Autonóm Tartomány csak a II. világháború után alakult meg a Szerb Köztársaság részeként nemzeti, vallási, gazdasági stb. sajátosságainál fogva, azzal a céllal, hogy őrizze Bácska, Bánát és Szerémség nemzeti és kulturális sokszínűségét. Ez a Vajdaság ma is.

A tartománynak Szerbia központi része felé eső adminisztratív határát úgy határozták meg, hogy a délkelet-szerémségi Zimony /Zemun/ és Új-Belgrád /Novi Beograd/ községeket, továbbá a délnyugat-bánáti Palilula község egy részét Belgrád városhoz csatolták, Vajdaság pedig hat mácsvai falut kapott helyettük.

Az idők során számos irányból költözött lakosság Vajdaságba, ezért történelme csak úgy érthető meg, ha figyelembe vesszük az általános európai és balkáni történéseknek Szerbia és Magyarország, részben pedig Románia és Horvátország, illetve az itt élő összes nemzet történelmére való hatását.

2. A MAJDANI VAJDASÁG TERÜLETÉNEK TÖRTÉNETE A TÖRÖKÖK MEGJELENÉSÉIG

2. 1. Vajdaság történelmének rövid áttekintése a 9. század végéig

Vajdaság területe földrajzilag a Kárpát-medencéhez tartozik. Történelme szempontjából a Duna folyása, a Balkán-félsziget és a Kárpátok láncolatának közelsége meghatározó jelentőségű. Az őskorban leggyakrabban, de a későbbi korokban is igen gyakran éppen a Balkán-félszigetről költözött ide népesség. A pannon rónaságot átszelő folyók nagy része a Kárpátokban ered, és a Dunába torkollik, mely a legrégebbi időktől kezdve összekötötte Európa távoli térségeit.

Vajdaság területén nem bukkantak *paleolitikumi* emberi maradványokra, bár ilyen nyomokra leltek a Kárpát-medencében és a Balkánon. Habár vannak régebbi leletek is, az biztos, hogy a Neander-völgyi ősember i. e. 140–130 000 évvel érkezett a Kárpát-medencébe.

A *mezolitikum* kora a Kárpát-medencében i. e. 8000-től 3500-ig tartott. A Duna mellett fejlett volt a jól ismert *vinçai kultúra*, amely a *folyó felé fordult*, s amelynek a maradványai a Duna jobb partján vannak. I. e. kb. 3500-ban kezdődött a *Körös kultúra*, amelyben a halászaton kívül már a mezőgazdaság is megjelent. Mivel a Körös kultúra embere állattartással is foglalkozott, kultúrája terjedt, és valószínű, hogy a mai Vajdaság területe is akkor népesült be jobban.

A Kárpát-medencében az i. e. 26. és 19. század között jelentkezett a *rézkor*. E kor legjelentősebb kultúrái a *tiszapolgári* és később a *bodrogkeresztúri*.

A *bronzkor* kb. i. e. 1900-tól 900-ig tartott. Ebben a korban új népek jelentek meg a Kárpát-medencében, legjelentősebb kultúrája pedig a *Tószeg*. Akkor már kezdtek faekét használni a föld megművelésére, az állattenyésztés is fejlődött, és új gazdasági ágak jelentek meg: a kereskedelem és a kézműipar.

A *vaskor* vívmányai nyugatról érkeztek a Kárpát-medencébe. Ez a *halstatti kultúra*. E kultúra tanulmányozása nehézségekbe ütközik az akkori temetkezési mód miatt, a halottakat ugyanis elhamvasztották, s hamvaikat urnában a földbe ásták. Földvárakat építettek. Az akkori társadalomban már végbement a rétegződés: voltak az urak, a harcosok, a rabszolgák és a szolgák.

I. e. 550 körül szkíták jöttek a Kárpát-medencébe. Róluk már írásos emlékek is maradtak fenn – ezeket görögök írták. A Balkán keleti részén telepedtek meg, s nem irtották ki az őslakosokat, hanem asszimilálódtak.

I. e. 300 körül megjelentek a kelták, s közülük Vajdaság területe szempontjából a szkordiszkusz törzs jelentős. A kelták több ízben is befolyásolták a Kárpát-medence körülményeit. Kultúrájuk fejlett *La Téne-kultúra*. Acél sarlót és ekevasat használtak, fejlett volt a fazekasság, élénk kereskedelmet folytattak, különösen a rómaiakkal. Ebben az időszakban jelent meg a pannon nép, amelyről ez a vidék a nevét is kapta, azaz amelyről a rómaiak az újonnan megszerzett területet elnevezték. Az említetteken kívül a Kárpát-medencében még legalább tízféle nép élt.

A rómaiak az i. e. 1. században kiszélesítették és megerősítették hatalmukat a Balkánon és a Kárpát-medencében. Időszámításunk kezdetén a Dunáig terjedt fennhatóságuk, és lemészároltak mindenkit, akit az illírek és a kelták felkelésre buzdítottak. A Duna bal partján azonban nem tudták megvetni lábukat (kivétel Erdély, azaz Dácia, ahol több mint egy évszázadig uralkodtak), így Bácska nem tartozott a Római Birodalom fennhatósága alá. Az i. e. 1. században a Duna bal partjának egy része a **Boirebistas** (Burebista) dák király vezetésével létrejött dák törzsi szövetség uralma alá került. A keltákhoz hasonlóan a dákok is a *La Téne-kultúrához* tartoztak; a román nép őseinek tartják őket.

A római hódítók nem irtották ki az őslakosokat, azoknak azonban el kellett fogadniuk a római hatalmi rendet, s megkezdődött egy hosszan tartó romanizációs folyamat. A rómaiak tanultak a leigázottak kultúrájából, de azoknak is át kellett venniük a domináns római kultúra jellegzetességeit. A római igazgatás alatt levő területekre a birodalom szinte minden részéről érkeztek jövevények. A keletről érkező vallások nagyon jelentősek voltak. Pannonia tartomány virágzott, s az i. sz. 3. században döntő szerepet játszott a császári trón megszerzéséért folytatott állandó csatározások véres időszakában.

Ugyanakkor, már az i. sz. 20-as évektől a Római Birodalom határainál, különösen Bácskában megjelentek az iráni eredetű szarmaták és jazigok. Ezek a lovas népek törzsi rendszerben éltek, s általában egy törzsé volt a vezető szerep. Már az i. sz. 2. századtól nőtt a germán népek befolyása is. A rómaiak az i. sz. 2. században elfoglalták Daciát. Dacia római tartomány a mai Románia egyes részeit foglalta magában: Erdélyt, Bánátot és Olténiát. A mai Vajdasághoz tartozó területek közül Dacia Bánát déli részét kapta. A rómaiak 271-ben elvesztették Daciát (Erdélyt). Ezután a ma Vajdaságnak nevezett területen megjelent egy új nép, az alánok.

A rómaiaknak a 4. században le kellett mondaniuk Pannonia provinciáról, mivel újabb nagy népvándorlás indult a hunok vezetésével, akik 375-ben átkeltek a Volgán. A germán népeken kívül, melyek közül a legjelentősebbek a gótok, alánok is jöttek. Az 5. században egyre több a germán a pannon síkságon, de már az 5. század elejétől a hunoké a vezető szerep. A hunok 401 és 410 között elfoglalták az Alföldet, és központjukat a Duna–Tisza közére helyezték át. Attila halála után a germán népek önállósodtak, és felosztották maguk között a pannon alföldet. A hunok egysége is megbomlott, egy részük elhagyta a Kárpát-medencét, és keletre, illetve délre vándorolt.

Az osztrogótok 456-ban eluralkodtak az egész pannon alföldön, de már 471-ben, az Itália elleni támadás miatt le is kellett mondaniuk róla. Helyüket a gepidák vették át, őket viszont az avarokkal szövetséget kötő longobárdok győzték le 568-ban. A longobárdok (akikről Lombardia kapta a nevét) hamarosan tovább is álltak, mert félték az avaroktól.

Az avarok letelepedése viszonylagos stabilitást eredményezett. Amit a germánok a hunok számára jelentettek, azt jelentették a szlávok az avaroknak. A szlávok az avarokkal együtt jöttek a pannon alföldre, és együtt támadták Bizáncot. Az avarok 582-ben elfoglalták Sirmiumot, a kései Római Birodalom egyik székhelyét, amelyet **Ammianus Marcellinus** ismert történetíró *minden városok anyjának* nevezett.

Az avarok 626-ban vereséget szenvedtek Konstantinápolynál. A szlávok már korábban is letelepedtek a Balkán-félszigeten, sőt még a Peloponnészoszra is eljutottak. Habár az avar kaganátus nem bomlott fel, a szlávok az avaroktól függetlenül is szerveztek hadjáratokat, és

közben letelepedtek a Balkánon. A bolgár állam 680-ban jött létre. A bolgár nép, miután letelepedett, veszélyeztetni kezdte a bizánciakat és az avarokat. A frankok 796-ban döntő hadjáratot indítottak az avarok ellen, és leigázták belső viszályok gyengítette államukat. A frankok megszállták a Dunáig terjedő területeket, a bolgárok viszont kiterjesztették hatalmukat a Tiszáig. A két folyó köze a 9. században teljesen elnéptelenedett, bár akkor egy újabb szláv hullám érkezett. A szlávok a pannon alföld nyugati részén **Pribina** és **Kocel** vezetésével egy rövid életű államot hoztak létre (840–870). Valószínű, hogy a pannon alföldet a frankok és a bolgárok támadásai néptelenítették el. Az itt maradt avarok és szlávok laza közösségekben éltek, ami a magyarok számára lehetővé tette, hogy letelepedjenek, és gyorsan megszervezzék a hatalmat.

2. 2. Vajdaság a magyarok honfoglalásától a török hódításokig

A mai Vajdaság (Bácska, Bánát és Szerémség) területét a történelem során különféle népek számos nagy vándorlása érintette. Ez a terület a középkorban (a 896. évi magyar honfoglalástól) és az újkorban a török hódoltság éveinek (1526–1699) a kivételével 1918-ig a magyar királyság keretébe tartozott. A magyarok Délvidéknek nevezték, és a magyar vármegyerendszer részét képezte. Bánát a Krassó /Caraș/, Keve /Kovin/, Temes és Torontál, Bácska a Bács-Bodrog, Szerémség a Szerém és Valkó /Vukovar/ vármegyéhez tartozott, de ezeknek a vármegyéknek a határa és neve többször változott. Ez a terület már a középkorban, de különösen a 18. századtól meglehetősen tarka volt nemzeti és vallási szempontból. Habár nincsenek megbízható adataink, feltételezhető, hogy ezen a területen magyar, szláv és román ortodox és katolikus népesség élt. Az is feltételezhető, hogy a szerbek főleg Dél-Bánátban és Szerémségben éltek, az i-ző nyelvjárást beszélő horvátok pedig Nyugat- és Észak-Szerémségben.

Magyarország a középkorban jelentős állam volt. Az Árpád-házi uralkodók igen jó politikai és családi kapcsolatokat alakítottak ki. Az első magyar király, **Szent István** (1000–1038) *Intelmek* című művében ezt írta fiának: *Mert az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak...* És a történelmi források arra utalnak, hogy Magyarországra Európa minden tájáról szívesen jöttek, az Árpád-háziak pedig Európa-szerte családi kapcsolatokat létesítettek, így Szerbiában is. Még mielőtt Szerbia királyság lett volna, **II. (Vak) Béla** (1131–1141) feleségül vette **Uroš** nagyzsupán lányát, **Jelenát**, akit a magyarok Ilonának neveztek. Ilona és testvére, **Belos** fontos szerepet játszott a magyar udvarban, mivel **II. Béla** vak volt. Később, amikor **Dragutin** és **Milutin** között folyt a harc, **Dragutin** (1276–1282) az Árpád-háziak oldalára állt, és **Katalint** (Katarina) vette feleségül.

A szerb uralkodók gyakran vették feleségül a szomszédos országok uralkodójának vagy valamelyik nemesi családjának a leányát – ez megerősítette az államközi kapcsolatokat, s hozzájárult a jószomszédi viszonyok stabilizálásához. Határozottan állítható, hogy **Dragutin Nemanjić** házassága **Katalin** (Katarina) magyar hercegnővel a 13. században és **Mihajlo Obrenović** házassága **Hunyadi Júlia** magyar grófnővel a 19. században ilyen jellegű volt.

A kapcsolatok a középkorban gyakran változtak, ahogy Szerbia, Bulgária, Bizánc (vagy szövetségük) és Magyarország érdekei megkívánták, ezért az együttműködés és a harc időszakai gyorsan váltakoztak. Amikor azonban megjelentek az oszmán-törökök, Magyarország és Szerbia helyzete és kapcsolata lényegesen megváltozott. A török támadások következtében a Bizánci Birodalom fokozatosan gyengült, Bulgária megszűnt, Szerbia területeket veszített, s a középkori Szerbia központi része egyre nagyobb veszélybe került. A balkáni országok és Magyarország uralkodói rájöttek, hogy egyesíteni kell erőiket (bár a

törökök elég gyakran és elég sikeresen *osztották meg* őket), mert csak így védekezhetnek hathatósan. Az egyesítés eszméjét meglehetősen gyorsan valóra is váltották, de még az egyesített erők sem voltak képesek arra, hogy megállítsák a hatalmas és akkorra már nagyon fejlett és modern Török Birodalmat. Nehéz időszak köszöntött a Balkánra és Magyarországra. A szerb állam megszűnt, Magyarország elvesztette területeinek nagy részét, és a maradék állam beolvadt a Habsburg területbe. A migrációk megváltoztatták e területek etnikai összetételét, egykor népes vidékek teljesen elnéptelenedtek, a középkori Szerbia és Magyarország civilizációs vívmányai pedig jórészt feledésbe merültek.

Ebben a vészterhes időszakban a szerbek szerveződni kezdtek, egyházuk megváltoztatta szerepét, és lehetővé tette, hogy a nép állam nélkül is fennmaradjon több évszázadon át. A majdani Vajdaság területe eközben szinte teljesen elnéptelenedett az állandó hadjáratok és összetűzések miatt. Viszont ez a súlyos helyzet is hozzájárult ahhoz, hogy Vajdaság az örökös vándorlások következtében multietnikus és sokvallású területté váljon.

I. FEJEZET

A FÜGGETLEN SZERBIA BUKÁSÁTÓL II. JÓZSEF CSÁSZÁR HALÁLÁIG (1459–1790)

A csaknem három és fél évszázad nehéz időszak volt a mai Vajdaság területének akkori lakosai számára. A terület eleinte a Magyar Királysághoz tartozott, majd a mohácsi csata (1526) és a középkori magyar állam széthullása után török uralom alá került, s ez csaknem 150 évig tartott. A 17. század vége felé, az osztrák–török háború idején a két katonaság sok csatát folytatott e területen. A török hódoltság a 18. század elején szűnt meg, s azzal, hogy e terület is Habsburg fennhatóság alá került, elkezdődhetett az építés, a fejlődés, a kolonizálás.

I. A FÜGGETLEN SZERBIA BUKÁSÁTÓL (1459) A MOHÁCSI CSATÁIG (1526)

1. 1. Az oszmán-törökök előrenyomulása és következményei

Azzal, hogy az oszmán-törökök a 14. század második felében betörték a Balkán-félszigetre, és romba döntötték a szerb feudális államot (maricai ütközet 1371-ben, rigómezei ütközet 1389-ben), megnyílt előttük az út Magyarország és Közép-Európa felé. A török támadások miatt a szerb népesség egyre északabbra, a Száván és a Dunán túlra, az akkori Magyarország, a mai Szerémség, Bánát és Bácska területére húzódott. Ezek a vándorlások a 14. század végétől a 18. század végéig tartottak, így a Balkán-félsziget és a Duna mente történelmének fontos állomásai. A törököknek a Kárpát-medencébe való beözönlése elmélyítette a keresztény és az iszlám civilizáció közötti évszázados ellentétet. Az 1396-ban a bolgár Nikápoly /ma: Nikopol/ városnál vívott csata után ennek a *világok harcának* a határa a Szávától és a Dunától északra és délre húzódott. A középkori elit vezette szerbek és magyarok a nikápolyi és a mohácsi csata közti időben (1396–1526) együttesen védekeztek Szerbiában (a Morava mentén) és a Délvidéken.

1. 2. Szerémség és Bánát is megismerkedik a török csapásokkal

Amikor az európai keresztiesek a Duna mellett, Nikápolynál vereséget szenvedtek, a török akindzsik (könnyű lovas egységek) betörték Szerémségbe, és letarolták Zimonyt /Zemun/ és Mitrovicát. Ez arra készítette **Zsigmond** magyar királyt, hogy elkezdje kiépíteni a védelem vonalát, mely Észak-Szerbiában, a Száva és a Duna mentén húzódott. Ennek a védelemnek az élő erejét a magyar hűbérurak csapatai, az egész Európából ide özönlő kalandorok és zsoldosok, valamint azok a szerbek alkották, akik a 15. század első felében földesurukkal együtt vagy pánikszerűen menekülve a török elől átkeltek a Száván és a Dunán, és a történelem szeszélyének köszönhetően határőrök lettek.

Bánátba 1395-ben megérkezett **Andrejaš** és **Dmitar, Vukašin** szerb király két fia, **Márkó** király (Kraljević Marko) testvérei. **Márkó** ebben az évben **Bajazid** szultán vazallusaként elesett a rovinei csatában. **Andrejaš** nevét utoljára 1399-ben említik, viszont

Dmitart az 1404 és 1407 közötti időszakban Zaránd vármegye ispánjaként és Világos (a mai Şiria nevű román város) várparancsnokaként emlegették.

1. 3. Az első szerb despota Magyarországon

Magyarország török elleni védvonalának a kialakításában akkor következett be változás, amikor 1403/04-ben **Stefan Lazarević** szerb despota **Zsigmond** magyar király vazallusa lett. Ez a vazallusi viszony azt jelentette, hogy a szerb és a magyar szövetség vezetősége közösen kapcsolódott be a védekezésbe. A szerződéssel két feudális állam egyesítette védelmi erőit az oszmán-török előrenyomulás ellen. A vazallusi viszony akkor vált igazán erőssé, amikor a szerb despota 1408-ban Budán a *Sárkányrend* lovagja lett, majd 1411-ben a szerb fejedelem magyar királyi birtokokat kapott. **Stefan Lazarević** despota Debrecen és Szatmár környéki birtokai mellé Torontál vármegyében (Becskerek /ma Zrenjanin/, Becse) és Bodrog vármegyében (Apatin, Aranjan) is kapott birtokokat. **Zsigmond** király később a Buda környéki Hévízvölgyet, Munkács /ma: Mukacsevo, Ukrajna/ és Bereg /Nagybereg, ma Berehi, Ukrajna/ városát, továbbá valószínűleg a Tisza felső folyásánál Tokajt, Tállyát és Régent is neki adományozta.

Stefan Lazarević példáját sok más szerb despota is követte, és magyar földesúrrá vált.

1. 4. A szerb hűbérurak magyar nemessé válása és magyarországi birtokaik; az első szerb vándorlások

A magyarországi szerb despoták és más szerb hűbérurak birtokára szerbek költöztek, és katonák, hivatalnokok, szolgák, kisiparosok, vámosok és bírák lettek. A szerb hűbérurak bánáti és szerémségi birtokai a 15. század folyamán egyre jelentősebb katonai szerepet kaptak a határokon folyó véres csatározásokban. A szerb despoták magyarországi birtokaira magyarok is álltak katonának vagy szolgának. **Đurađ Branković** despota szolgálatában álltak pl. a Kállay, Szakolyi és Csaholyi nemesi családok tagjai.

A 15. század elején a Száván és a Dunán át való szerb vándorlások nem voltak olyan tömegesek, mint a független Szerbia bukását (1459) követők. Ezek a migrációk alig észrevehetőek voltak, de növelték a Szerémségben és Bánátban élő szerbek számát. Egy 1433. évi dokumentum arról tanúskodik, hogy Kabol /Kovilj/, Kevevára /Kovin/ és Hram /egy Duna parti hely/ környékén vegyesen éltek katolikusok és ortodoxok. Amikor Szendrő /Smederevo/ első ízben esett török uralom alá (1439), a kevevári szerbek elhagyták lakóhelyüket, és Magyarországra, a Buda melletti Csepel-szigetre költöztek.

A szerb despoták azáltal, hogy magyarországi birtokokat kaptak, a magyar nemességhez tartoztak, tehát mindazok a jogok és kötelességek megillették őket, amelyekkel a magyar társadalom uralkodó rendje rendelkezett. Volt palotájuk Pesten, részt vettek a magyar király rendezte udvari ceremóniákban, **Stefan Lazarević** despota pedig Torontál, Bodrog és Szatmár vármegyék ispánja lett. A magyar uralkodó hadjárataiban vazallusként a szerb despoták is részt vettek, így pl. **Stefan Lazarević** despota csapatai 1421-ben a cseh husziták ellen is harcoltak. A középkori ideológia és értékrend alapja a vazallusi kötelezettségek teljesítése volt.

1. 5. A közös harc emlékei a történelemben és a mítoszokban

A szerb történelmi és mitológiai emlékezés csak a rigómezei csata (1389) után indult meg, amikor az oszmán-törökök azzal, hogy szétdúlták a szerb feudális társadalmat, a szerbeket a történelem aktív szereplőivé tették. Ennek a népi emlékezetnek a kifejezése az epikus költemény volt. Ha valakiről elbeszélő költemény született, az a szerb nép szerint bevonult a történelembe. A török pusztítás és rombolás mélyen bevésődött a szerb mitológiai és történelmi tudatba, ugyanúgy, mint etnikai hovatartozásuktól függetlenül azok a hadvezérek is, akik hevesen ellenálltak a töröknek. Ez az emlékezet nemcsak szerb sajátosság, bizonyos különbségekkel a román, a bolgár és a magyar hagyománynak is része. Ebben az emlékezetben a hősök eltérő származásúak, de minden nép a magáénak tekinti őket. A 15. század első felének elbeszélő költészetében a török elleni közös harc átszővi a szerb és a magyar történelmi emlékezetet.

1. 6. Nándorfehérvár /Belgrád/ védelme és a rá való emlékezés

A védekezés és a közös harc legfényesebb mozzanata Nándorfehérvár (a mostani Belgrád) eredményes megvédése volt 1456-ban. **Hunyadi János** és **Kapisztrán János** (Giovanni di Capestrano) a várvédők megsegítésére sietett. A szerencsének és Hunyadi leleményességének köszönhetően megverték a többszörös túlerőben levő török sereget. A háború a szerb és a magyar köznépet egyaránt megviselte. A szerb elbeszélő költészetben fennmaradt azoknak a magyar hadvezéreknek és nemeseknek a neve, akik a 15. század első felében részt vettek a keresztény és az iszlám világ határán folyó közös harcban. Nándorfehérvár parancsnoka, **Szilágyi Mihály** a szerb népköltészetben **Mihailo Svilojević** néven szerepel, **Filippo Scolari** (Pipo Scani, Ozorai Pipó) temesi ispán, firenzei nemes zsoldosvezér pedig **Filip Madžarin** néven. A 15. század első felében a török ellen vívott keresztény háború szimbóluma, **Hunyadi János** a szerb mitológiai és történelmi tudatban, illetve a hőskölteményekből **Sibinjanin Janko**, a románoknál pedig **Iancu de Hunedoara** néven ismert. **Hunyadi János** kisnemes volt, ősei Havasalföldről érkeztek Magyarországra (Erdélybe). A határokon vívott közös szerb-magyar törökellenes harc közös mítoszokban és közös emlékezetben jelenik meg. A vallási szempont (a kereszténység) a 15. században a nemzeti szempont fölött állt, és a vallási háború mint középkori motívum (kereszténység–iszlám) közel hozta egymáshoz a keresztény nemzeteket.

1. 7. A független Szerbia bukása és következményei

A független Szerbia bukása (1459) elindította a szerbek tömeges vándorlását Magyarországra. **I. (Hunyadi, Corvin) Mátyás** magyar király támogatta ezt a vándorlást, mert így élő pajzs jött létre *a világok határán*. Az általános létbizonytalanság miatt a magyar lakosság a Délvidékről az ország északabbra levő vidékeire távozott. A szerb telepesek elfoglalták az elnéptelenedett földeket, egyesek tovább mentek északra, de legtöbbjük katonának szegődött. Ezek a vándorlások részben fejvesztettek voltak (amikor a török elől menekültek), részben pedig szervezettek (amikor a szerb nagyurak megállapodás alapján mentek Magyarországra), viszont arra is volt példa, hogy a nép a Szerbiába betörő szerb és magyar egységekből álló csapatokhoz csatlakozott.

1. 8. A katonai életmód a szerbek vérévé válik

A szerb nép akkor kezdett katonai nemzetté válni, amikor a törökök szétdúlták a szerb feudális rendszert. Mivel Délkelet-Európában állandóan folyt a harc az oszmán-törökökkel, megnövekedett a zsoldosok iránti igény. A török beözönlése szétfűzte a szerb feudális társadalmat, felszabadította a szerb népet a földhözkööttség alól, és dinamikussá tette. A szerb nép a vándorlások során történelmi metamorfózison ment át, parasztból katonává vált, és ez a Délvidéken volt a leglátványosabb. A 15. század végén mintegy 10–12 000 szerb zsoldos volt magyar földön. Általában a szerb és a magyar nemesek csapataiban harcoltak, de közülük elég sokan folyókon (*naszádosok vagy csajkások*) vagy a könnyű lovasságnál (*huszárok*) teljesítettek szolgálatot. Egy könnyű lovas negyedévi zsoldja 1481-ben tíz aranyat tett ki, húsz évvel később viszont a szerb könnyű lovasok évi nyolc-tíz aranyat kaptak. A Duna mentén, az állandó csatározások színhelyén ilyen mértékben csökkentette a zsoldot a szerb katonák bevándorlása és a katonaságba való tömeges beállása.

1. 9. Magyarország magára marad a törökellenes harcban; szerb despoták Magyarországon

Amikor a független Szerbia és a többi balkáni szövetséges török uralom alá került, Magyarországnak nem maradt ütközőövezete a török felé, és közvetlen kapcsolatba került a török határőrvidéki portyázásával. **Mátyás király** gyorsan belátta, hogy királyságának déli határaihoz jó lesz a törökkel való harcban jártas szerb nagyurakat költöztetni. 1464-ben néhány hatalmas és jelentős személyiség költözött át Magyarországra – a következő évtizedekben ők írták a határőrvidék *kis háborújának* a történetét. A vak **Grgur Branković** fia, **Đurađ** unokája, **Vuk Grgurević** (a hőskölteményekben **Zmaj Ognjeni Vuk**) Szerémségben (Kupinovo, Ürög /Irig/, Berkaszovo) és Bánátban (Becskerek/Zrenjanin) kapott birtokokat. A **Jakšić** testvérek, **Stefan** és **Dmitar**, **Jakša** vajda fiai, akik a Morava mellől érkeztek, a Maros mentén kaptak birtokokat, székhelyük Nagylakon /Nadlac, Románia/ volt. **Miloš Belmužević**, **Đurađ Branković** despota utolsó zetai vajdája, Medun város parancsnoka Bácskában, a Tisza mentén kapott birtokokat.

Az 1471 és 1503 közötti időszakban Magyarország és Törökország határán megállás nélkül folyt a háború, a seregek be-betörték egymás területére, raboltak és romboltak. Ez a harc a Szeged és Kruševac közötti nagy területen folyt, és állandósult a lakosság könnyörtelen áttelepítése. A magyar (pontosabban: szerb és magyar) és török csapatok még a két állam közötti hivatalos béke idején (1503–1521) is portyáztak a határ mentén. A *kis háború* hősei a zsákmányra és erőszakra éhes bandavezérek voltak. Bánát és Szerémség területén egészen a mohácsi csatáig (1526) véres összecsapások folytak, akkor viszont a kereszténység és az iszlám harcvonala jóval északabbra húzódott.

A szerb és a magyar határőrök magyar zászló alatt közösen harcoltak a török ellen. A magyar hadvezérek, különösen **Kinizsi Pál** és **Tomori Pál** keze alatt sok szerb katona szolgált. **Vuk Grgurević**, **Miloš Belmužević**, a **Jakšić** család tagjai, **Jovan** és **Đorđe Branković** despoták, **Stefan Berislavić** despota, **Kinizsi Pál**, **Tomori Pál**, **Móro György**, a **Kishorvát** család tagjai közösen vettek részt ebben a háborúban. A kenyérmezei /Cimpul Pfinii, terület a mai Romániában/ csatában 1479-ben együtt harcoltak **Kinizsi Pál**, **Báthory István** és a **Jakšić** testvérek. **Kinizsi Pál**, **Vuk Grgurević** és **Jovan Jakšić** 1480/81-ben egész Kruševacig eljutottak, s onnan szép szóval vagy erőszakkal több mint 100 000 embert vittek Bánátba – ez a szerb történelem egyik legnagyobb vándorlása. Ekkor mintegy 1000 falu néptelenedett el Szerbiában, mintegy 20 000 tűzhelyen aludt ki a láng. 1500-ban **Belmužević** és **Kishorvát** csapatai, a következő évben pedig **Jovan Branković** despota és **Móro György** belgrádi bán csapatai törtek be közösen Szerbiába.

1. 10. A magyar király szolgálatában levő szerbek más harctereken

A szerb származású magyar hűbérurak katonaságát alkotó szerb csapatok a magyar király zászlaja alatt Európa-szerte más harctereken is harcoltak. Az öreg **Miloš Belmužević** 1501-ben írt végrendeletében azt írja, hogy **Mátyás király** szolgálatában Sziléziában katonáskodott. Az 1487 és 1489 közötti időszakban a szerb katonák Bécs és Linz alatt harcoltak. Két évvel később a **Jakšićok** és **Belmuževićok** harcosai **II. Ulászló** magyar király oldalán harcoltak a lengyelek és a király testvére, **Ján Olbrecht** ellen. Az akkori középkori viszonyok sajátosságára utal az a tény is, hogy **Mátyás király** Kosztolány /Nagykosztolány, Vel'ké Kostol'any, Szlovákia/ város elfoglalása után 400 magyar nőt költöztetett Szerémségbe, s ott a husziták tartották őket őrizetben, hogy ottani szerbekhez menjenek feleségül.

1. 11. Megjelenik a vallási tolerancia első sugara, és folytatódik a szerbek letelepedése

A középkori értékrend fontos eleme volt a vallás. A középkori Magyarország katolikus ország volt, a szerbek viszont ortodoxok. Az a keresztényi tolerancia, amelyet a 15. századi magyar királyok tanúsítottak, lehetővé tette, hogy a szerbek és a magyarok együtt harcoljanak a török ellen. **V. Miklós** pápa szabad vallásgyakorlást engedélyezett a magyarországi szerb despoták birtokain, és 1450 körül kilenc ortodox kolostor is épülhetett. **Mátyás király** hatására **IV. Sixtus** pápa kiadott egy enciklikát (pápai körlevelet), melyben toleranciára szólított fel mindenkit a magyarországi ortodoxokkal szemben. A magyar országgyűlés 1481. és 1495. évi határozatai mentesítették az ortodox népességet a katolikus prelátusoknak fizetendő tized alól.

Szerémség, mely mindig is kedvezett a szerbek letelepedésének, különösen akkor vált számukra érdekessé, amikor **Mátyás király** 1463-ban várrendszert építtetett a védelmére. Ez az uralkodó humanista volt, a tudományok kedvelője. Római császár szeretett volna lenni, hogy (**Zsigmondhoz** hasonlóan) megszervezhesse a török elleni védelmet, de ebben nem járt sikerrel. A törökkel határos területek megerősítése érdekében ezért Szerémség területén megújította a szerb fejedelemséget (**Vuk Grgurević**, 1471). Ezért az olaszországi Furlaniából 1486-ban Szerémségbe költözött **Angelina Branković**, **György** despota vak fiának, **Stefannak** a felesége fiaival, **Dordev** és **Jovannal**. **Mátyás** királytól birtokokat kaptak Szerémségben. A Branković család szerémségi székhelye Kupinovában volt, s itt Szent Lukács tiszteletére templomot építettek.

1. 12. A fejedelmi cím megszűnése; szerb–vlach/havasalföldi és szerb–horvát kapcsolatok

Az 1497 és 1499 közötti időszakban **Dorđe** fejedelem szerzetesnek állt, és felvette a **Maksim** nevet. **Jovan** fejedelem 1501-ben harcolt a törökök ellen, de a következő évben meghalt. **II. Ulászló** ekkor megszüntette a szerémségi fejedelmi címet, és a fejedelmi birtokokat **Ivaniš Berislavić** horvát nagyúrnak adományozta. Emiatt **Maksim** szerzetes és **Angelina Branković** elhagyta Szerémséget, és Havasalföldre költözött.

Az, hogy a Brankovićok Havasalföldön éltek 1504 és 1509 között, megerősítette a szerb–román kapcsolatokat. A Brankovićok 1507-ben közvetítettek **Nagy Radul** vlach vajda és **III. Bogdan** moldvai vajda vitájában. Ugyanebben az évben, a Brankovićok közvetítésével, a havasalföldi Vásárosba /Tîrgoviște, Románia/ érkezett az első szerb nyomdász a cetinjei nyomdából, **Makarije** szerzetes. Míg Havasalföldön tartózkodott (1507–1512), ő nyomtatta

az első román könyveket. **Nagy Radul** havasalföldi vajda **Maksim Brankovićot** metropolitának nevezte ki.

Nagy Radul halála után **Angelina** és **Maksim Branković** visszatért Szerémségbe. 1509 és 1514 között alapítványuk, a legismertebb Fruška gora-i kolostor, Krušedol építésének szentelték magukat. Ebben a Jakšić család nagylaki /Nadlac/ nemesi tagjai és a havasalföldi vajda, **Neagoe Basarab** is részt vettek.

A horvát Berislavić család tagjai 1504-ben szerb despoták lettek. **Ivaniš** despota feleségül vette **Jovan Branković** despota özvegyét, **Jelenát**, aki a Jakšić családból származott. Az ortodox egyház pártfogója lett Magyarországon, az okiratokat így írta alá: *po milosti Božijeju despot srpski /Isten kegyelméből szerb fejedelem/*. Fia, **Stevan Berislavić** is viselte ezt a címet mindaddig, míg 1535-ben el nem esett a törökellenes harcok során.

1. 13. Dózsa György parasztháborúja

A török támadások és a Magyarországon belüli ellentétek 1514-ben **Dózsa György** parasztháborújához vezettek. A magyar hűbéri társadalom peremére szorult emberekből a török elleni keresztes háborúra összegyűjtött katonaság a magyar nagyurak ellen fordult. **Dózsa György** keresztesei 1514-ben feldúlták Becskereket, Becsét, Titelt, Zsablyát, Futakot, Péterváradot, Szalánkemént, Cserevicset és Bánostorát. A keresztesekhez Szalánkeménben csatlakoztak a *naszádosok* is, akik főleg szerbek voltak.

A szerbek, a magyarok és a románok ebben a háborúban mindkét szembenálló fél katonaságában megtalálhatók. **Dózsa György** seregében sok volt a szerb, egyik vezérük **Radoslav** volt. A nemesi egységekben szerb és magyar nemesek is harcoltak. A nagylaki /Nadlac, Románia/ Jakšić család tagjai szintén harcoltak a birtokaikat veszélyeztető keresztesek ellen. A középkorban a rendi és a vallási hovatartozás fontosabb volt, mint az etnikum.

A **Dózsa**-féle parasztháború nagy pusztítást vitt végbe, és még jobban legyengítette Magyarországot, különösen ami a védekezőképességet illeti. A parasztháború következtében a magyar hűbéri rendszer szigorúbbá vált.

1. 14. A középkori Magyarország bukása, a déli végvárak és Nándorfehérvár elvesztése

A 16. század első évtizedeiben a magyar királyság végnapjait élte. A hosszú háborúzás kimerítette a magyar állam védekezőerejét. A törököknek nagyobb volt az anyagi és embertartalékuk egy ilyen hosszan, évszázadokon át tartó háborúhoz. Amikor **Szulejmán (Szolimán)** szultán vette át a hatalmat (1521, ő kapta később a **Nagy** melléknevet), az Oszmán Birodalom készen állt arra, hogy megsemmisítő csapást mérjen Magyarországra.

Az utolsó nagy hadjárat öt évig tartott, és 1526-ban a mohácsi csatával ért véget. A törökök 1521-ben elfoglalták Nándorfehérvárt /Belgrád/ és Szabácsot /Šabac/, a Száván és a Dunán húzódó magyar végvárrendszer két kulcsfontosságú erődítését. Még ebben az évben feldúlták Szerémséget, **Stefan Berislavić** és **Jelena** birtokait is. **Tomori Pál**, akinek a seregében sok szerb katona szolgált, 1523-ban *alsó-magyarországi* főkapitány lett, de emberek és pénz híján nem tudta megújítani a végvári rendszert. Azt, hogy Szerbiából megérkezik a hatalmas **Pavle Bakić**, az utolsó szerb despota, 1525-ben Magyarországon jó jelként könyvelték el, de az ő jövetele sem tudta megváltoztatni Magyarország sorsát.

1. 15. A mohácsi csata, Magyarország széthullása

Nagy Szulejmán szultán 1526-ban megindította Magyarország ellen azt a nagy hadjáratot, amelyre az Oszmán Birodalom már több mint egy évszázada készült. A szerémségi szerbek a törökök elől a Maros mentére vonultak vissza, **Tomori Pál** pedig feljegyezte, hogy *Szerémben nincs senki*. A döntő ütközetre a mohácsi mezőn került sor augusztus 29-én. A magyar sereg hatalmas vereséget szenvedett, és **II. Lajos** magyar király is elesett. A csatában **Pavle Bakić** és **Radič Božić** csapatai is részt vettek. (Ez utóbbi a szerémségi kémek vezére volt.) A mohácsi csata a középkori Magyarország végét jelentette.

Buda elfoglalásáig (1541) belső harcok dúltak Magyarországon. Buda elfoglalásával megerősödött a török uralom. Magyarország számára nem maradt remény. A királyi címet és Nyugat-Magyarországot **I. (Habsburg) Ferdinánd** szerezte meg, az ország középső és déli része török hódoltsági terület lett, keleten pedig létrejött az Erdélyi Fejedelemség. Az emberek ezt a tragédiát Isten büntetéseként könyvelték el, viszont a katolikusok és a protestánsok egymást okolták ezért a büntetésért.

2. A MOHÁCSI CSATÁTÓL (1526) A KARLÓCAI BÉKÉIG (1699)

A mohácsi csata után Magyarországot pánik fogta el. A koronáért ketten vívtak harcot: **Habsburg Ferdinánd** és **Zápolya János**, a majdani erdélyi fejedelem. Véres háborújuk megosztotta a török dúlta országot. **Stefan Berislavić** és **Pavle Bakić** szerb despoták, a horvát rendek és néhány nagyobb magyar nemesi család a Habsburg trónkövetelőt támogatták, **Radič Božić** pedig az erdélyit. A **Radič Božić** katonaságával 1528-ban Lippánál /Lipova, Románia/ való összetűzésben elesett **Kommen**, a **Bakić** testvérek egyike. A szerb hűbérurak Magyarországon a magyar nemesség társadalmi modelljét követték. Az, hogy bekapcsolódtak a magyar területen való összetűzésekbe, csak a magyar hűbéri rendbe való tartozásuk egyik formája volt.

2. 1. Jovan Nenad császár

A Duna mentén a mohácsi csatát követő néhány hónapban egy kivételes jelenségre került sor: **Jovan Nenad császár**, a kortársak szerinti *fekete ember* megjelenésére. Ez a jelenség hű képe annak a morális és szellemi zűrzavarnak, amibe a Duna menti népek a mohácsi csatát követően kerültek. Az, hogy a *fekete ember* megjelent Bácskában, Bánátban és Szerémség egy részében, azoknak a szociális zavargásoknak az utórezgése, amelyeket a **Dózsa**-féle parasztfelkelés indított el 1514-ben. Dózsához hasonlóan a *fekete ember* mozgalma is az alsóbb társadalmi rétegeket, valamint azokat a csavargókat és hontalanokat tömörítette, akik Pannóniában csatangolva próbálták kikerülni a törököket. Habár eszmeileg a szerb despoták hagyományaira épült, **Jovan Nenad** mozgalma nemcsak a szerbeket, hanem a velük azonos társadalmi rétegbe tartozó magyarokat és románokat is fellázította. Az, hogy a *fekete emberben* messiást láttak, aki megszabadítja a népet a törököktől, arra utal, hogy a pannon ember a mohácsi tragédia után minden reményét elvesztette.

Jovan Nenad serege 15 000 embert számlált, és ez jelentős erőt képviselt a magyarországi belháborúban. **Habsburg Ferdinánd** a *fekete embert* a despota címmel próbálta maga mellé állítani. **Jovan Nenad** mozgalmának székhelye Szabadka környékén volt, és egy ideig az ő katonasága uralta Bácskát, Bánátot és Szerémség egy részét. A mozgalom éle a nemesség ellen irányult, és a felkelőkkel való összezapásban életét vesztette egy ismert magyar hűbérúr, **Csáky Lajos**. Serege kiemelkedő harcosai voltak: **Subota Vrlić**,

Čelnik Radoslav és **Vasiljko** pap. **Jovan Nenad** titkára és képviselője **Fabijan Literat** volt. 1527 júliusában **Jovan Nenad** mozgalmá kezdett kimerülni. **Török Bálint** magyar hűbérúr lefejezte **Jovan Nenadot**, hadvezérei pedig szétszóródtak az alföldön, és csatlakoztak valamelyik hadakozóhoz.

A magyarországi szerb hűbérurak ellenségesen viszonyultak **Jovan Nenad** mozgalmához. Szellemiségüket és értékrendjüket tekintve ők magyar nemesek voltak, az akkori felfogás szerint pedig a rendi együvé tartozás volt az elsődleges. A mohácsi csata után néhány évig a magyar trónt követelők harca, a török veszedelem és a török miatti népvándorlás jellemezte Magyarországot. A szerb és a magyar hűbérurak, a szerb és a magyar nép egyaránt megszenvedték a pannon térség keresztényeinek tragédiáját.

2. 2. Bécs ostroma 1529-ben; a magyar ellenállás letörése

Az oszmán-törökök 1529-ben Szerémségen és Bácskán keresztül Bécs ellen indultak, és ebben az évben elfoglalták Bács várát. Bécs első ostroma nagy visszhangot keltett a keresztény világban. Bécs védői közül kitűnt **Pavle Bakić** szerb főúr is. Amikor **Stefan Berislavić** 1535-ben meghalt, **Habsburg Ferdinánd Pavle Bakićot** nevezte ki szerb fejedelemnek, de két évvel később a szlavóniai Đakovo közelében, Gorjannál vívott csatában ő is elesett. **Pavle Bakić** volt az utolsó jelentősebb szerb származású magyar hűbérúr, aki részt vett Magyarország és Pannónia védelmében.

2. 3. A szerb és a szláv elemek továbbberősödése a Délvidéken; állandó hadiállapot

A balkáni lakosság folyamatosan haladt a kereszténység és az iszlám harcainak a középpontja felé, s a letelepedett szerbek élére egyre gyakrabban kerültek nem nemesi származású vezérek, a népből sarjadt jó harcosok, akik egy-egy csapat élére álltak. Ezek a csapatok Magyarország visszafoglalt területein, illetve a Habsburg és a Török Birodalom határ menti területein telepedtek le. Zsoldosként a háborúzásból és a portyázásból éltek, és ahhoz szegődtek, aki fizetett nekik. Történelmi megjelenésük zárta le azt a történelmi folyamatot, amelyben a szerb jobbágy végleg katonává vált.

A szerb zsoldoscsapatok a 16. század negyvenes és ötvenes éveiben Magyarország területén vívott összes harcban részt vettek mindkét oldalon. Magyarország-szerte várakban és a folyókon *csajkáként* is harcoltak. A magyar várőrségekkel vagy más népek zsoldoscsapataival együtt a belháborúk élő erejét képezték. A zsoldos katonák filozófiája azonos volt, akármilyen néphez is tartoztak: annak az oldalán harcoltak, aki pénzben vagy zsákmányban fizetett nekik. Ha a gazda pénzforrása kikapadt, gyorsan továbbálltak egy újabb gazdához.

2. 4. Buda elfoglalásának következményei

Az oszmán-törökök 1541-ben még egy hadjáratot indítottak Magyarország ellen. Ekkor sikerült elfoglalniuk Budát, és ettől kezdve a pasák székhelye lett. A kereszténység és az iszlám harcvonala így jócskán északra került, Szerémség és Bácska pedig a szemben álló felek harcai mögött maradt. Magyarország középső és déli része hosszú időre közvetlen török igazgatás alá került. Az ország keleti része Erdélyi Fejedelemséggé kezdett működni, és általában a törökök ellenőrzése alatt állt. Egy keskeny északi és nyugati sávot a Habsburgok csatoltak birtokukhoz. Őket a horvát nemesség is kitartóan támogatta. A szerbek egy része

Erdélynek a török fennhatóság alatt levő területeire költözött, mások Észak- és Nyugat-Magyarországra, sőt távolabbra mentek.

2. 5. További török hadjáratok

Az ismert szerb származású hadvezér, **Szokolovics Mehmed pasa** 1551-ben Bánátba irányította a sereget. A bánáti erődítések szerb és magyar védőinek hatalmas török haddal kellett harcba szállniuk. E hadjárat során a törököknek Temesvár kivételével minden bánáti várost sikerült elfoglalniuk. Temesvárt **Losonczy István** magyar nemes védte, katonaságában ott voltak **Nikola Crepović** szerb lovasai is. A következő, 1552-es évben Temesvár is török kézre került, és létrejött a temesvári pasalik. E hadjárat során az egri védőknek sikerült megfutamítaniuk a török túlerőt, s ez az esemény megerősítette a hitet, hogy győzni is lehet. Ezt is úgy emlegették, mint **Jurisics Miklós** haditettét, akinek 1532-ben sikerült megvédenie Kőszeget. Legendássá vált Szigetvár védelme is, az, hogy **Zrínyi Miklós** (Nikola Zrinski) milyen sokáig fel tudta tartóztatni a kor legnagyobb uralkodójának a seregét. Nevét mind a magyar, mind a horvát történelem kegyelettel őrzi.

2. 6. A mai Vajdaság területe a Török Birodalomban

Szerémség, Bánát és Bácska akkor a hatalmas Török Birodalom része lett. A keresztény és iszlám seregek másfél évszázados hadakozása ezt a területet kifosztotta, lakosságát máshova költöztette. Magyarország civilizációs vívmányai lassan feledésbe merültek. A magyar népesség a törökök elől Magyarország belseje felé és a Duna mente mocsaras vidékeire húzódott vissza, ott keresett biztonságot. A szerb nép a balkáni török hódítások okozta mély szellemi, mentális és szociális megrázkódtatások hatására háborús területekre érkezett. A Délvidék török hódoltsága idején az oszmán-törökök e területekre szerbeket költöztettek. A szerbek, ez a biológiailag erős katona- és pásztornép az állandó csatározásoknak kitett hátország lakója lett. Az oszmán-törököknek az volt a taktikájuk, hogy állandó csatározásokkal gyengítették a meghódítani szánt területeket. Amikor megdöntötték a társadalmi és a gazdasági rendet, hatalmas katonasága élén megjelent a szultán is.

Bácska, Szerémség és Bánát térsége így az iszlám civilizáció hatása alá került. Mindenfelé megjelentek a török szimbólumok: dzsámik, medreszék, karavánszerájok, hammamok. A törököknek az volt a céljuk, hogy miután megsemmisítik a korábbi civilizáció maradványait, kiépítik saját civilizációjukat. Ez a civilizáció másmilyen volt, de tele volt értékekkel, sőt bizonyos dolgokban túl is tett a leigázott területen talált civilizáción.

Szokolovics Mehmed pasa 1573-ban Becskereket /ma: Zrenjanin/ sehirré (várossá), a várost övező birtokokat pedig saját vakufjává (alapítványbirtokává) nyilvánította. A városok török helyőrségével mohamedán lakosság is érkezett, de örmények, cincárok, romák is. A budai és a temesvári pasalik területe etnikai mozaikká vált, mint a Török Birodalom sok más területe is, civilizációs és kulturológiai szempontból pedig Ázsia része lett.

2. 7. Az első törökellenes szerb felkelés és a maradék Magyarország szervezett védelme

Amikor 1551/52-ben **Szokolovics Mehmed pasa** katonasága betört Bánátba, a bánáti erődítmények szerb helyőrsége átadta a városokat a törököknek. Négy évtized múlva (1594-ben) a bánáti szerbek és románok nagy felkelésbe kezdtek, míg a Habsburgok és a magyar rendek harcoltak a török ellen. Az 1594. évi bánáti felkelés volt a szerbek első felkelése a

török uralom ellen. A bánati szerbeknek ez a törökellenes felkelése közvetlen okot szolgáltatott **Szinán pasának**, hogy Belgrád közelében, a Vračaron felgyújtsa a szerbek szentjének, **Szent Szávának** az ereklyéit. A magyar urak közben a Habsburgok segítségével elkecseregetett harcot vívtak egy-egy várnak a töröktől való megvédése érdekében. Minden egyes ostrom egyben *játék az idővel*. Ha egy vár őrségének sikerült elég hosszú ideig ellenállnia az ostromnak (pedig a török sereg létszáma a harcosokkal és a kísérő személyezettel gyakran a 200 000-et is meghaladta), az nagy sikert jelentett, mert a törököknek az ősz közeledtével, a tél beállta előtt vissza kellett vonulniuk (már a nyár vége felé visszaindultak Anatóliába, hogy otthon teleljenek). A védekezésben más nemzetek tagjai (spanyolok, olaszok) is részt vettek. A magyar urak akkoriban gyakran tartottak országgyűlést (ez volt a magyar államiság kifejezése), és fő témájuk a török elleni védelem volt. A bánati szerbek vezérei Bánát elcsatolásától (1551/52) a bánati felkelésig (1594) öntudatos bandavezérek voltak. A szerbség Bánátban privilegizált katonanemzet volt, jelentős önkormányzattal rendelkezett. Bánátot akkoriban sűrűn behálózták a szerb kolostorok (Hertelendyfalva /Vojlovica/, Meszesfalva /Mesić/, Aranka /Zlatica/, Módos /Jaša Tomić/, Drenovac, Szent György), melyek a törökországi szerb egyházi szervezet megújítása (ipeki /Peć/ patriarkátus, 1557.) után életben tartották a szerbek önazonosságát (a *vallás évszázadaiban* a kollektív tudat mindig magában foglalta a vallási érzést is).

2. 8. A vallási tolerancia első hivatalos kihirdetése

Ezekben a súlyos időkben, melyeket a protestánsok és a katolikusok állandó ellenségeskedése is tetézett, 1568. január 6-ától 13-áig Tordán (Turda, a mai Romániában) összeült az erdélyi diéta, mely egész Európában példa nélkül álló *toleráns intézkedésekkel* rendezte a különböző vallásfelekezetek helyzetét. Biztosította a vallásszabadságot, megtiltotta, hogy bárkit is vallásáért üldözzenek, s kimondta, hogy minden prédikátor a saját értelmezése szerint hirdetheti az evangéliumot.

2. 9. A Habsburgok törökellenes háborúinak időszaka

A 16. században négy hosszabb osztrák–török háború is volt, melyek reménnyel töltötték el a törökök kegyetlenkedéseitől és fosztogatásától állandóan rettegő embereket. Viszont egyik háború vége sem hozott tartós békét. Minden békeszerződés csak fegyverszünetet eredményezett, a rabló hadjáratok pedig akkor sem szűntek meg, amikor a hatalmi központokban, Bécsben és Isztambulban béke volt.

A hadiszerencse forgandó, egyszer ennek, máskor másnak kedvez. A békeszerződések a keresztény erők sikerei ellenére is az oszmán–törököknek kedveztek. Akkoriban még csak nem is volt sejtendő, hogy az a hatalmas erő hogyan győzhető le vagy hogyan állítható meg.

2. 10. A tizenöt éves háború (1593–1606) és a szerbek felkelései

A tizenöt éves háború kiváltó oka az volt, hogy a boszniai beglerbég 1591-ben betört a Habsburg fennhatóság alatt álló területre. Az oszmán–törökök eleinte sikert sikerre halmoztak. A legfontosabb összecsapásokra a mai Horvátország és Magyarország területén került sor. Az erdélyi rendek is erősen szembeszegültek a rájuk kényszerített oszmán dominanciával. Amikor meghallották, hogy a törökök Sisaknál nagy vereséget szenvedtek (1593), a bánati szerbek fellázadtak. Az addig kiváltságos katonai alakulatok helyzete a tizenöt éves háború előtt megromlott, és a bánati csapatok vezérei a törökök gyengülésének első jelére felkelést

szítottak. **Petar Majzoš**, az egyik hajdukvezér 1594 márciusában Versec megtámadásával adott jelet a felkelés megkezdésére. Ez e háború jelentős mozzanata volt. Még ebben az évben Esztergom ostrománál megsebesült, és néhány nap múlva meghalt egy jelentős magyar költő, **Balassi Bálint**, aki elsőként írt ma is érthető magyar nyelven.

A bánáti szerbek és románok tömegesen keltek fel. A felkelők 1594 márciusában elfoglalták Becskereket /Zrenjanin/. Négyszer győzték le a törököket nagy csatában – ezek legnagyobbika Pretaj helysénél játszódtott le. Temesvár kivételével minden nagyobb bánáti helység a felkelők kezére került. A bánáti szerbek jelentős személyiségei közül többen is a felkelők élére álltak (**Sava Temišvarac**, **Velja Mironić**, **Đorđe Rac Slankamenac**).

2. 11. A felkelés visszhangja

A bánáti felkelés nagy visszhangot keltett mind a török, mind a keresztény világban. **II. Rudolf** osztrák császár udvarában is sokat beszéltek a bánáti szerbek győzelmeiről. Német, francia és olasz történetírók írtak a bánáti szerbek és románok megmozdulásáról. Maguk a felkelők találkozót kértek **II. Rudolf** hadvezéreitől, de a felkelés jobbára csak Erdélyre támaszkodott. **Geszti Ferenc** erdélyi parancsnok is szította a szerbek felkelését. **Palotics György** lugosi /Lugoj/ bán fegyverrel látta el a felkelőket. **Teodor Todorović** verseci püspök Erdély fejedelmétől, **Báthory Zsigmondtól** kért segítséget. A bánáti szerbek trófeákat küldtek az erdélyi fejedelemnek, és saját királyuknak tekintették. **Báthory Zsigmond** erdélyi fejedelem katonái is átjöttek Bánátba, és a felkelőkkel együtt harcoltak a török ellen. A bánáti szerbek felkelése így lett az általános keresztény törökellenes harc része. Támogatta a felkelést **Vitéz Mihály** havasalföldi vajda is, aki szintén harcolt a törökökkel, és 1595-ben Kalugarénynél (a történelmi atlaszban megvan a Szeret folyó partján, vagy megszűnt, vagy más neve van) nagy vereséget mért rájuk. A bánáti felkelés megingatta a törökök önbizalmát. Szerbia függetlenségének elvesztése (1459) óta ez volt a szerbek első lázadása a török uralom ellen.

A bánáti felkelés leverése után **Báthory Zsigmond** 10 000 szerbet költöztetett az erdélyi Tövisbe /Teiuș/. A felkelők egyik vezére, **Đorđe Rac Slankamenac** az ő szolgálatában állt. A temesvári szerbek 1596-ban megnyitották előtte a *szerb város* kapuit, de a várost így sem sikerült elfoglalni.

A tizenöt éves háború első szakaszának jelentős tényezői voltak a bánáti szerbek. A bánáti felkelésben a szerbeken és a románokon kívül magyarok és erdélyi románok is részt vettek. Annak, hogy Bánátban és a Kárpátokban szlávok és románok keveredtek, az lett a következménye, hogy erősödött vallási egységük, s ez a kereszténység századaiban közel hozta e népeket egymáshoz. Az, hogy a felkelésben románok is részt vettek, s a felkelőkkel az erdélyi fejedelem és az erdélyi rendek is együttműködtek, a felkelést az általános keresztény törökellenes harc részévé tette.

A tizenöt éves háború (1593–1606) rámutatott a Török Birodalom gyenge pontjaira. Először történt meg, hogy a keresztények elleni háborúból nem a törökök kerültek ki győztesként.

2. 12. A bánáti felkelés leverése

A bánáti felkelés leverésének fő oka a vezérek széthúzása és a zsákmány reményében önállóan portyázó csapatok jellege volt. A felkelésnek nem volt összetartó katonai stratégiája, emiatt nem tudta gyökeresen megváltoztatni a helyzetet és a birodalmak viszonyát. Erre csak

a következő évben kerülhetett sor. A felkelés sorsát eldöntő csatára 1594 júliusában került sor, s mivel a 36 000 törökkel csupán 4300 felkelő szállt szembe, a vereség elkerülhetetlen volt.

A vereséget a törökök bosszúja követte. A bánáti népesség csak elköltözésre vagy kiirtásra számíthatott. **Teodor Todorović** verseci püspököt élve megnyúzták. Az életben maradt szerbek észak felé menekültek. A felkelés kiemelkedő vezérei csapataikkal a következő két évtizedben Közép-Európa minden összecsapásában, háborújában, portyázásában részt vettek zsoldosként.

2. 13. Emlékezés a bánáti felkelésre

A szerb nép kollektív történelmi és mitológiai tudatában nincsenek a bánáti felkelésre vonatkozó emlékek, habár ez volt az első szerb törökellenes felkelés. A szerb ortodox egyház, mely nagy mértékben alakította a szerb nép mítosztudatát, a **Szent Száva**-ereklyék elégetését elvonatkoztatta a bánáti felkeléstől. A 19. és a 20. században, amikor a kollektív múlttudat formálódott, a bánáti felkelést nem emlegették, mert az ún. *anyaország*on kívül került rá sor, s emlegetése nem állt az ún. *udvari történetírás* érdekében, mely a török uralom elleni harc gyökereit a 19. század elején Šumadijához kötötte.

A bánáti szerbek tömeges törökellenes felkelése nem képzelhető el anélkül a szellemi megújulás nélkül, amelyet tevékenységével az ipeki /Peć/ patriarkátus kezdeményezett. A szellemi megújulás átfogó volt, a bánátiakon kívül a szerémségi és a bácskai szerbeket is érintette. A bánáti és a szerémségi kolostorok a megújult szellemiség központjaivá váltak. A 16. és a 17. században a Fruška gora térségében sok ortodox kolostor működött (Kuveždin, Beocsin, Bešenovo, Đipša, Grgeteg, Jazak, Krušedol, Mala Remeta, Velika Remeta, Staro Hopovo, Novo Hopovo, Petkovica, Privina Glava, Rakovac, Šišatovac, Vrdnik). Egyeseknek az építési idejéről és építtetőjéről is tudunk (Krušedol – **Maksim** és **Angelina Branković**, Grgeteg – **Vuk Grgurević**), másoknak az építtetőjéről a szájhagyomány beszél (Velika Remeta, Bešenovo – **Dragutin Nemanjić** király, Đipša – **Jovan Branković** despota), de zömmel már a 16. századi török defterekben megjelennek. Ezek a kolostorok a szerb kultúra és szellemiség központjai voltak. Egyesek szentek ereklyéit is őrizték, s ez különösen jelentőssé tette őket (a **Brankovićok** ereklyéi a Krušedol-, a szent **Stefan Štiljanović** ereklyéi a Šišatovac-, 1697-től **Lazar** fejedelem ereklyéi a Vrdnik-, 1705-től **Uroš** császár ereklyéi a Jazak-kolostorban voltak).

2. 14. Fordulat a Habsburg–török viszonyban

A 17. században kiütköztek a Török Birodalomnak és kormányzási rendszerének a hiányosságai. Habár jó volt a szervezése, a Török Birodalom gazdasági fejlődés és tudományos eredmények szempontjából elmaradt a Nyugat mögött. A tengeri kezdeményezés hiánya egyre gyengítette az országot. Az, hogy a további hódítás üteme lelassult, sőt teljesen le is állt, aláásta azt a rendszert, amely területének állandó bővítésére épült. Abban az időben már az is felmerült, hogy a török legyőzhető. **Zrínyi Miklós** horvát bán azonkívül, hogy megénekelte nagyapjának hősiességét a *Szigeti veszedelem* című műben, elméleti munkásságában a török legyőzésének lehetőségeit taglalta (*Török áfium ellen való orvosság*). Az íráson kívül az akkori idők legmodernebb erődítményének az építésébe is belekezdett. A magyarországi Habsburg-ellenes mozgalom megjelenése, melyet az oszmán-törökök is támogattak, gyengítette a keresztény erőket.

A mai Vajdaság területén a 17. század sokkal nyugodtabb volt, mint a 16., mert a társadalom megállapodott, a gazdaság új erőre kapott. Habár sok volt a változás, az új

társadalom működni kezdett. A Balkán-félszigetről gyümölcs és zöldségféle érkezett, és addig ismeretlen szőlőfajták is megjelentek. Habár a két szomszédos állam ellenség volt, a határon szinte akadálytalanul folyt a forgalom. A jószág kivitele és bizonyos áruk behozatala kifizetődő vállalkozás volt. Ez a békésebb időszak azonban nem tudta teljesen talpra állítani a társadalmat, a további háborúk pedig az addigi eredményeket is tönkretették.

A Török Birodalom a 17. században hosszú és kimerítő háborút folytatott Velencével Kréta megszerzéséért (Candia háború, 1645–1669). Tizennégy évvel később a törökök utoljára jutottak el Bécs alá, és vereséget szenvedtek. A törökök bécsi veresége után a háború a Balkánra és a Duna mentére tevődött át. Ezt a háborút a magyar történetírás *a török kiűzése Közép-Európából* néven, a szerb történetírás nagy bécsi háború (*Veliki bečki rat*) néven emlegeti (1683–1699).

2. 15. A török kiűzése Közép-Európából (1683–1699)

A török kiűzésére 1683-ban indult háború a keresztények javára fordította a helyzet Délkelet-Európában, de nagy megrázkódtatásokkal és nagy migrációkkal járt. A háborút az 1699-es karlócai /Sremski Karlovci/ béke zárta le, mely megváltoztatta a határokat a Duna mentén. Bácska a Habsburgok birodalmába került, Bánát török kézen maradt, Szerémségben pedig (a Mitrovica–Szalánkemén vonalon) a két császárság és a két világ határa húzódott.

Ennek a háborúnak az első nagy sikere Buda elfoglalása, azaz felszabadítása volt 1686-ban. Ebben a háborúban a Balkán és a Duna mente minden nemzete, de Közép- és Nyugat-Európa sok nemzete is képviseltette magát. Belgrád 1688. évi ostromakor **Atanasije Daskal** szerb évkönyvíró feljegyezte: *Nemci, Srbi i Ugri došli pod veliki Bjelgorod (Németek, szerbek és magyarok jöttek nagy Belgrád alá)*. Ugyanekkor Szabadka és Zombor környékén megjelentek a bunyevác milíciák és vezérek (**Dujo Marković, Juro Vidaković, Luka Sučić**). A bánáti szerbek **Novak Petrović** vezetésével 1687-ben átkeltek a Tiszán, és Bácskában **Csáky István** tábornagy parancsnoksága alá kerültek. Az olasz származású hadvezér, **Veterani** seregében is harcoltak szerbek, és vezetése alatt részt vettek Karánsebes /Caransebeș/ és Mehádia /Mehadia/ bánáti városok felszabadításában. A 16. és 17. századi korábbi törökellenes harcokhoz hasonlóan ez a háború is általános keresztény jellegű volt, a Duna mente népei a Török Birodalommal szemben egységesen léptek fel.

2. 16. A szerbek szerepe a török kiűzésében

A török kiűzéséért vívott háborúban tömegesen vettek részt szerbek Szegedtől Kumanovóig és Temesvártól Zaráig /Zadar/. A Szeged és Arad között élő szerb nép már 1868-ban felkelt a török ellen. Pétervárad 1687. évi elfoglalása a szerémségi szerbeket készítette lázadásra. Hogy a szerb népen belül milyen súllyal estek a latba a szerémségiek, azt az adat is bizonyítja, hogy a Belgrádban 1690. június 18-án megtartott nagygyűlésen, amely a Habsburg Birodalomban élő szerbek további sorsára nézve fontos kérdésekben döntött, a jelen levő 11 kapitányból hét, három községi képviselőből kettő, hét apátból öt szerémségi volt.

2. 17. Osztrák hadvezérek jutnak el a Balkán szívébe

Maximilian Emmanuel osztrák hadvezér 1688. szeptember 6-án elfoglalta Belgrádot, a Balkán kapuját. Belgrád eleste nagy visszhangot keltett Európában, és a Dunától Szkopjeig és Ipekig /Peć/ fellángoltak a törökellenes felkelések. Októberben **Badeni Lajos** kiadta a

rendeletet, hogy **Pavle Nestorović** és **Antonije Znorić** vezetésével alakuljon szerb milícia. Október végén **Piccolomini** osztrák tábornagy Szkopjéig, a keresztény előőrs pedig Stipig és Veleszig jutott.

A keresztény csapatoknak nem volt elég erejük ahhoz, hogy mélyebben benyomuljanak a török területbe. Amikor megérezte, hogy veszélybe került, a Török Birodalom összegyűjtötte erőit, és a krími tatárok segítségével ellentámadásba lendült. 1690 januárjának elején a keresztény sereg vereséget szenvedett a Kačaniki-szorosban, s ez szabaddá tette az utat a török előtt Kosovo és Metohija felé. A török és a tatár csapatok 1690 januárjában Kosovo-szerte romboltak, **Veterani** tábornagy pedig azt jelentette Nišből, hogy Priština és környéke már csak hamu. Ekkor indult a nagy szerb népvándorlás északnak.

2. 18. A szerbek vándorlása, befogadásuk a Délvidéken és Horvátországban, kiváltságaik

A jelet a felkerekedésre **III. Csernojevics Arzén** ipeki /Peć/ pátriárka, a főpapság és a szerb milícia adta meg. Utánuk indultak északra a gazdag és tekintélyes polgárok és mások. Észak-Macedónia, Kosovo, Metohija, Prizren, a Lim-völgy, Stari Vlah, Užice és a Morava mente lakossága a török elől a Száva és a Duna felé menekült. Égtek a kolostorok: a Đurđevi Stupovi, Lesnovo, az ipeki patriarkátus, Mileševa, Sopoćani, Dečani, Gračanica...

I. Lipót osztrák császár 1690. április 16-án *invitatoriumot* intézett a szerbekhez; felkelésre szólította fel őket, s kötelezettséget vállalt, hogy a Habsburg Birodalom tiszteletben tartja kiváltságaikat. Belgrádban, a menekültek gyülekezőhelyén 1690. június 18-án népi és egyházi nagygyűlést tartottak, melyen a pátriárkán kívül püspökök, kiemelkedő kolostorok apátjai, híres kapitányok voltak jelen. A szerbek királyának **I. Lipót** osztrák császárt kiáltották ki, eldöntötték, hogy felkelést szerveznek, és hogy a nép átmegy Magyarországra. Hat pontba foglalt követelésükkel kiváltságokat kértek az osztrák császártól: a Habsburg Birodalomban a szerbeknek legyen szabad a vallásgyakorlás, maguk választhassák érsekeiket, használhassák a régi naptárt, legyen szabad a pátriárka joghatósága, az egyházi birtokokat ne terheljék közterhek, a pátriárkának legyen bírói joga. A követeléseket **Isaija Đaković** borosjenő /Ineu/-aradi püspök vitte el Bécsbe.

Az udvari kancellária 1690. augusztus 21-én adta ki **I. Lipót** első *kiváltságlevelét*, amely a szerb népet autonóm egységnek ismerte el. Az ortodox egyház közjogi státust nyert, az elfogadott követelések szerint a császár elismerte az ortodox egyház függetlenségét és berendezését. Ez a kiváltságlevél lett az alapja a szerb nép helyzetének a Habsburg Birodalomban a 17. század végén és a 18. században; 1690 decemberében és 1695 márciusában is megerősítették.

2. 19. Đorđe Branković – vizionárius, tudós, történész, író

Amikor a török kiűzése érdekében indított háború dúlt, és Délkelet-Európa népeit mozgásba lendítette, a szerbek között is feltűnt egy határozott személyiség: **Đorđe Branković** gróf. Bánátból származott, és a 17. század végi szerbek közül különösképpen kitűnt. Hét nyelvet beszélt, jó diplomata volt. Egy ideig a havasalföldi fejedelem, **Šerban Cantacuzino** udvarában élt. 1689 júniusában, míg a Balkánon tartott a háború, **Đorđe Branković** gróf felkelésre szólította fel a Duna menti Orsova /Orşava, Románia/ szerbségét. **Badeni Lajosnak**, az osztrák sereg parancsnokának az utasítására **Đorđe Brankovićot** Kladovóban elfogták, majd Nagyszébenben /Sibiu/ bebörtönözték.

Đorđe Brankovićot később a csehországi Cheb várában tartották fogva. Itt írta hatalmas művét *Slavenoserbska hronika* címen, melyben azt írta le, hogyan látja ő Délkelet-

Európa múltját. Román nyelven írta *Illyricum, Moesia Superior és Moesia Inferior szláv krónikája* című művét. Chebben halt meg. Az osztrák örökösödési háború (1740–1748) idején **Rašković** ezredes katonái Krušedol-kolostorba szállították tetemét.

2. 20. Új menekülthullám

A török lovasság 1690 őszén bevonult Belgrádba. Belgrád eleste után **Badeni Lajos** elrendelte Mitrovica kiürítését. Mindez újabb menekülthullámot indított északra.

Az út Budáig és Szentendrőig negyven napig tartott szárazföldön és vízen. A menekülő népet pestis, éhínség és rablóbandák kísérték. A Ravanica-kolostor szerzetesei **Lazar** fejedelem ereklyéit szállították. Az emberek egy része Szabadka és Szeged környékén maradt, Buda és Szentendre környékére így is 300 000-en érkeztek.

2. 21. A háború lefolyása és következményei

Az osztrák hadvezérek már a háború első szakaszában több irányba vezényelték seregeiket. Erdély, Magyarország nyugati és középső része néha egyszerre, néha váltakozva vált hadszíntérre. Az osztrák–török háború Belgrád eleste után még kilenc évig tartott. Szerémség, Bánát és Bácska hadszíntér volt, nagy volt a pusztítás. A németek, magyarok, horvátok és szerbek nemcsak a pannon sárban harcoltak a török ellen, hanem mindenhol, ahol kellett. A törökök 1691-ben vereséget szenvedtek Szalánkeménél, és akkor **Köprülü Musztafa** nagyvezír is elesett. Az 1695. évi lugosi /Lugoj/ csatában elesett **Veterani** tábornagy és a szerb milícia parancsnoka, **Znorić**. Ugyanebben az évben a bánáti Perlasznál /Perlez/ is volt egy csata, a következő évben, 1696-ban pedig a Bégán, Tamásfalvánál /Hetin/, ahol a törökök legyőzték **Frigyes Ágost** herceg katonaságát.

2. 22. A zentai csata

A két háborúzó fél minden erejét bevonta a háborúba, s a béke lehetősége fel sem merült. A törökök ismét vissza akarták foglalni elvesztett területeiket.

A csaták legnagyobbikára 1697. szeptember 11-én került sor Zentánál. **Savoyai Jenő** herceg, a rettegett osztrák hadvezér megverte a törököket. Azt a pillanatot használta ki, amikor a török sereg a legsérülékenyebb volt: amikor a Tiszán kelt át. A megfelelő pillanatban ágyúival megsemmisítette a hidat, azokat pedig, akik átkeltek, lemészároltatta. Ez volt a 16 évig tartó háború utolsó nagy csatája. Mivel hatalmas veszteségei voltak, és képtelen volt új erőket hadba állítani, a Török Birodalom tárgyalásokba kezdett. Már nem volt elég ereje. Hatalmi rendszere elavult, az egykor hű szpáhik és janicsárok egyre kevésbé tudtak megfelelni a szultán céljainak. Megért a helyzet, hogy most már a Habsburgok számára kedvezőbb fegyverszünetet kössenek.

2. 23. A karlócai béke

A karlócai béke döntő fontosságú volt a majdani Vajdaság területére és népeire nézve. A háború szele összevegyítette a Balkán és a Duna mente népeit. Bácskán, Bánáton és Szerémségen többször vonultak át mindenféle seregek, és mind rombolt és pusztított. Csak Bácskában 91 település szűnt meg ebben a háborúban. A karlócai békekötésre 1699. január

26-án került sor – a nép fellélegezhetett. Az akkoriak nyilván nem is voltak tudatában, hogy ez a békekötés mennyire befolyásolja majd Közép-Európa és a Balkán további sorsát (bár a helyzet igazán csak a pozsareváci és a belgrádi békekötés után tisztult le). A kereszténység és az iszlám hatalmi harca még nem dőlt el a Duna mentén. A 18. század azonban mégis sok újdonsággal szolgált – a majdani Vajdaság területe a Habsburg Birodalom része lett.

3. A KARLÓCAI BÉKÉTŐL (1699) II. JÓZSEF HALÁLÁIG (1790)

3. 1. Új kihívások és új helyzetek a 18. században

Oroszország hatalmas ereje a 18. században jelent meg Európa és a Balkán színpadán, és romlásba döntötte a Török Birodalmat. A magyarok a sok nagy változást követően kisebbségben maradtak saját országukban, és történetük a 18. században új fejezetet nyitott. A legfontosabb kérdés a Habsburgokhoz való viszony lett, azaz az, hogyan lehet minél jobban eltávolodni tőlük – ez már korábban is lázongásokhoz vezetett. Ebben a folyamatban a Habsburgok a szerbeknek a kiváltságokon alapuló hűségére támaszkodtak. Jobban bíztak a szerb határőrökben, mint a horvát és magyar hűbérurakban. A katonai határőrvidék közvetlenül az udvar alá tartozott, ami azt jelentette, hogy a szerbek közvetlen kapcsolatban álltak az uralkodóval, s nem kellett a magyar vagy a horvát nemesség közvetítésére várniuk.

A magyarországi szerbek számára a fő kérdés az volt, hogyan őrizhetik meg és ápolhatják nemzeti és vallási identitásukat, s hogy ez az identitás milyen kapcsolatban legyen a közép-európai civilizációval. Hogyan őrizni meg sajátosságukat, de elfogadni az európai civilizáció és kultúra vívmányait – ez volt a szerbek nagy kérdése a 18. században. A meggazdagodott magyarországi szerb polgárság a 18. század folyamán erre világos választ adott: az európeárság és szerbség nem zárja ki egymást, sőt! Ennek a történelmi fordulatnak és történelmi megalkuvásnak a szimbólumai az ortodox templomok és kolostorok lettek, amelyek a barokk világnézetet kezdték tükrözni. A barokk templomépítészet és templomfestés volt a külső jele annak, hogy a szerb nép beépül a közép-európai kulturális modellbe. A Krušedol-kolostor 1726-ban barokk harangtornyot kapott, s utána a többi Fruška gora-i kolostoron (Velika Remeta, Rakovac, Šišatovac, Hopovo, Beocsin, Jazak stb.) is megjelentek a barokk elemek. A Fruška gora-i kolostorok barokk építészeti stílusa lett azután a szerémségi, bácskai és bánáti templomépítés mintája a 18. században. Ez a század a szerbek számára nemzeti fennmaradásuk, gazdasági erejük, értelmiségi elitjük és kultúrájuk szempontjából nagyon sokat adott.

A 18. század a vallás százada is volt. A Habsburg Birodalomban a katolikus volt az államvallás, a Török Birodalomban az iszlám, Oroszországban az ortodox. E birodalmakban az államvallástól eltérő vallások megkülönböztetést szenvedtek. A vallásos világfelfogás a 18. században elzárta egymástól a vallásfelekezeteket. A keresztény eszme és hit a Délvidéken közelebb hozta egymáshoz a katolikusokat, a protestánsokat és a pravoszlávokat. A Száva és a Duna menti, a Török Birodalomban megtettesülő iszlámmal szemben álló keresztény világhoz tartozás összekovácsolta a Habsburg Birodalom déli részén élő keresztényeket. Ebben a században bontakozott ki a felvilágosodás, és ez vallási hovatartozásuktól függetlenül közelítette egymáshoz a nemzeteket.

A Habsburg Birodalom számára a 18. század a megpróbáltatások százada volt. A megpróbáltatásokat nemcsak a (60 évig tartó) háborúk jelentették, hanem a nemzeti, vallási, nyelvi, rendi és regionális sokszínűség is. Ezek a megpróbáltatások oda vezettek, hogy a Habsburg Birodalom kis államok konglomerátumává változott, s nem volt többé világhatalom

(a Habsburgok elvesztették Spanyolországot és Dél-Amerikát). De még így, kisebb területen, csökkent kilátásokkal is sikeres állam volt a Habsburg Birodalom, sikeres dinasztia volt a Habsburg-ház. A 18. században, különösen **Mária Terézia** és utódja, **II. József** uralkodása idején a Habsburg Birodalom arra törekedett, hogy reformokkal és korszerűsítéssel összehangolja a másságokat, s hogy a Duna mente heterogén térségét politikai, gazdasági és civilizációs egységbe olvassza.

3. 3. A szerbek otthonra lelnek az új térségben

Mivel 1690-ben, a nagy vándorláskor az ipeki /Peć/ pátriárkával, a püspökökkel és apátokkal együtt tekintélyes és gazdag kereskedők és iparosok is jöttek, s **I. Lipót** kiváltságokkal ruházta fel őket, a szerbek a 18. században Magyarország politikai és társadalmi fejlődésének jelentős tényezőjévé váltak. A modern szerb nemzet kialakulásában Magyarország, tágabb értelemben a Habsburg Birodalom kulcsszerepet játszott. A kapott és a 18. században többször megerősített kiváltságok megszilárdították a szerb nemzettest különleges helyzetét Magyarországon belül. Másrészt, éppen a kapott kiváltságok alapján, a korábbiakhoz hasonlóan az egyház volt a szerb nép érdekeinek a szószólója a Habsburg Birodalomban. A szerb polgárság 18. századi fejlődése, amit a Habsburg uralkodó, **II. József** reformjai is befolyásoltak, az utolsó évtizedekben megkérdőjelezte az egyházi hierarchiának a szerb nép életében betöltött vezető szerepét. Ezeknek a változásoknak a szimbóluma a szerb felvilágosult író, **Dositej Obradović**.

3. 3. A mai Vajdaság térsége az új történelmi helyzetben

Bánát, Szerémség és Bácska területére a 18. században lényegesen hatottak a Duna menti monarchia történelmi eseményei. Mivel a hosszú török uralom és a háborús pusztítások hatására ez a térség elveszítette európai jellegét, a 18. század folyamán újra kezdett európaizálni és korszerűsödni, azaz lassan visszatért a közép-európai kulturális miliőbe. E terület történelmi fejlődésének jellegét az adta meg, hogy itt volt a katonai határőrvidék, hogy határos volt a Török Birodalommal, és hogy állandóak voltak a migrációk, amelyek specifikus etnikai mozaikot hoztak létre. Bácska, Szerémség és Bánát történelmi térségében a 18. század folyamán sok európai nép keveredett: bolgárok, cincárok, franciák, horvátok, olaszok, zsidók, örmények, magyarok, németek, romák, románok, ruszinok, szlovákok, szerbek, spanyolok. A térségen belül megjelent a szociális, jogi és gazdasági másság. A terület egy része a határőrvidék intézménye révén specifikusan fejlődött; de voltak kiváltságos társadalmi-gazdasági egységek is, mint pl. a nagyikindai és a tiszai uradalmi kerület Bánátban, illetve Bácskában; a terület egy részét feudális birtokok és területi egységként vármegyék képezték; a határörközségek és a szabad királyi városok is másként fejlődtek. A vallási sokszínűség (katolikus, ortodox, evangélikus, kálvinista, görög keleti, judaizmus) a 18. században vallási toleranciát eredményezett, mely teljes mértékben **II. József** 1781. évi türelmi rendeletében jutott kifejezésre.

3. 4. Az ortodox egyház szerepe a szerb társadalomban

Ha a szerbek 18. századi nemzeti fejlődéséről beszélünk, el kell mondani, hogy az egyháznak ebben döntő szerepe volt. A szerbeknél ebben a században alakult ki a nemesség, a katonai határőrvidék intézményéből és a Habsburgok vezette számos háborúból kinőtt a

katonai rend, majd a Balkán és az Adriai-tenger felé vezető kereskedelmi utak átjárhatósága, Szerémség, Bánát és Bácska európaiasodása és korszerűsödése folytán megjelent a polgárság is. De a szerb nép társadalmi fejlődését, különösen a 18. század első felében, leginkább az egyházi hierarchia határozta meg. A *főpapság* állandóan attól rettegett, s nem ok nélkül, hogy a katolikus Habsburg Birodalom keretében a szerbség elveszti vallási identitását. Ez volt a fő oka annak, hogy meglehetősen konzervatív volt, igyekezett felkarolni az egész szerb népet, s ezért fordult ideológiailag az azonos vallású Oroszország felé. Ez a bezárkózás azt is szükségessé tette, hogy felülvizsgálják a Habsburg Birodalom minden egyes civilizációs lépését, s ez főleg a felvilágosodás korában vált kifejezetté. Az éppen hogy csak megerősödött polgárság a 18. század utolsó negyedében sikeresen ötvözte magában a másságokat, és Habsburg birodalmi identitását történelmi kompromisszumra alapozta: elfogadta az európai civilizációs értékeket, és őrizte nemzeti és vallási identitását, ezenkívül tiszteletben tartotta a közép-európai kulturális miliő (kulturológiai, vallási, nemzeti) specifikumát.

3. 5. A pátriárka és a nagygyűlések szerepe

A szerb egyház élén 1706-ig **III. Csernojevics Arzén** állt, aki 1690-ben a nagy népvándorlást vezette, s aki a török kiűzése érdekében folytatott hosszú háború éveiben és a 18. század elején meghatározta az ortodox egyház helyzetét a Habsburg Birodalom keretében. A szerb metropolita székhelye 1708-tól a Fruška gora-i Krušedol-kolostorban volt. A pétervárad-i háború (1716–1718) idején a törökök betörték Szerémségbe, és felgyújtották a kolostort, ezért **Vićentije Popović Hadži Lavić** metropolita áttette székhelyét Karlócára /Sremski Karlovci/. Ettől kezdve Karlóca lett a délvidéki szerb nép történelmi fejlődésének egyik legfontosabb pontja.

A 18. században a magyarországi szerb társadalmi elit népi és egyházi nagygyűléseken jött össze (egyes kérdésekben autonóm módon dönthettek). Ezeket a gyűléseket a metropolita megválasztására hívták össze, és Karlócán tartották meghatalmazott császári biztos jelenlétében. A legjelentősebb nagygyűlést mégsem Karlócán, hanem Temesváron tartották meg 1790-ben. Ez a nagygyűlés híven tükrözte a magyarországi szerb társadalom 18. századi fejlődését, de azokat a különféle politikai és eszmei koncepciókat is, amelyek a magyarországi szerb közösségen belül jelentkeztek. A nagygyűlésen a nemesek, a papok, a katonatisztek és a polgárok 25 képviselője volt jelen. A 18. században a szerbek körében kikristályosodott két politikai koncepció kerekedett felül: az elsőt, a többséget a **Pavle Dimić Papila** tábornagy vezette csoport képviselte, mely amellet szálalt síkra, hogy a bécsi udvar támogatásával a magyarországi szerbek részére autonóm területet (Bánát) kell biztosítani. Ez az elképzelés az egyházi hierarchia és a szerb katonai rend érdekeit képviselte. A másik, a kisebbségben levő elképzelés **Sava Tekelijától** eredt, és a szerb nemességnek azt a véleményét tükrözte, hogy a szerb kiváltságok rendszerét be kell építeni a magyar jogrendbe.

3. 6. A bécsi udvar szerbpolitikája, a szerb egyházi hierarchia és a bécsi udvar kapcsolata

A főpapság a 18. század folyamán állandó kapcsolatban volt a bécsi udvarnak minden olyan tényezőjével, mely befolyásolhatta a szerb nép helyzetét. Ezek specifikus szerbkérdéssel foglalkozó intézmények voltak: az *illír udvari bizottság* (1745–47), az *illír udvari deputáció* (1747–77) és az *illír udvari kancellária* (1791–92). A legrangosabb állami szervek a 18. században illíreknek nevezték a szerbeket. Az *Udvari Haditanács* és az *Udvari*

Kamara katonai és pénzügyi kérdésekkel foglalkozott, s ezek szintén lényegesek voltak a szerbek számára. A karlócai metropoliták a 18. században élénken ápolták a kapcsolatokat a bécsi udvari politika kimagasló személyiségeivel, egyesek közülük még titkos császári tanácsosi rangot is viseltek (**Putnik, Nenadović, Antononović**). Amikor 1791-ben megalakult az *illír udvari kancellária*, az intézmény vezetője, **Balassa Ferenc** mellé öt tekintélyes szerbet választottak meg tanácsosnak – köztük volt **Petar Petrović** temesvári püspök és **Arsenije Sećujac** tábornagy is. A császári katonaság magas rangú szerb tisztjei a 18. században a katonai intézményekben kerestek kapcsolatokat, és befolyásolták ezeket az intézményeket. A szerb főpapok és katonatisztek voltak azok, akik a szerb népben fenntartották azt a nézetet, hogy a Habsburg államra és a bécsi császári intézményekre vannak utalva.

A 18. században a karlócai metropolita hivatala volt a délvidéki szerbség szellemi életének a meghatározója. Nyolc püspökség tartozott hozzá. Az ortodox klérus az ún. *fekete klérusból* (szerzetesek) és a *kék klérusból* (világi papok) állt. A szerbekre különösen a karlócai metropolita udvara és a tekintélyesebb Fruška gora-i kolostorok hatottak. A kolostoroknak nagy birtokaik (*prnjavor*) voltak, ezek képezték gazdasági alapjukat. A karlócai metropolita fennhatósága alá tartoztak az ortodox románok is.

3. 7. A barokk Vajdaságban

A 18. század építészetének meghatározó stílusa a barokk. Nyugati hatásra Vajdaságban is számos új épület épült.

A magyarországi szerbekhez a barokk templomfestés keletről, Kijevből és Ukrajnából érkezett, arról a területről, amely szintén az ortodox és a katolikus világ határán helyezkedett el. **Jov Vaszilijevics** ukrán festő barokk stílusban festette meg a Krušedol-kolostor képeit (1750/51). Munkáját 1756-ban **Stefan Tenecki** aradi festő folytatta, aki Kijevben tanult. Így jutott el a barokk festészet Bácska, Bánát és Szerémség ortodox templomaiba. A történelmi kompromisszum az elkövetkező másfél évszázadban érvényesült.

A barokk stílus hatott a katolikus egyházi épületekre, de az állami vagy helyi igazgatási szervek épületeire is. A barokk néhány jellegzetessége megjelent a magánházakon is, és ez közös esztétikai miliőben kapcsolta össze a majdani Vajdaság területén élő népeket.

3. 8. A vallási tolerancia kérdése

Arra már az eddig elmondottakból is következtethettünk, hogy a vallási tolerancia a magyar rendektől és a Habsburgoktól nem volt idegen, s ebben különböztek Európa többi részétől.

Az, hogy a vallási tolerancia hogyan erősödött a Habsburg Birodalomban, azaz hogyan ismerték el az etnikai és vallási realitást, végigkövethető az egész 18. századon. Közép-Európában a korábbi évszázadok nem szolgáltattak példát a 18. századnak vallási toleranciából. Egy 1727. évi rendelet kimondta, hogy a Birodalom területén ortodox egyházi létesítmények nem tatarozhatók és nem építhetők az uralkodó engedélye nélkül. Tizenhat évvel később, 1743-ban viszont egy kiváltságlevél megtiltotta, hogy a templomot építő népet zaklassák. 1753-ban császári rendelet szabályozta az ortodox templomok építését és tatarozását. Ennek alapján a szerbek az illetékes hatóságok megkérdezése nélkül építhettek templomot ott, ahol többségben voltak, vagy ahol legalább 30 pravoszláv család élt. **II. József** 1781-ben adta ki a keresztény vallásokra vonatkozó, majd 1782. 01. 02-án a zsidókra vonatkozó *tűrelmi rendeletét*.

A vallási tolerancia fokozódása Szerémségben, Bácskában és Bánátban is érezhető volt az ortodox templomok tatarozásakor vagy építéskor. Az ortodox egyházi hatóság ezeket a munkákat gyakran bízta német mesterekre. Így pl. a Fruška gora-i Velika Remeta-kolostor harangtornyát 1733 és 1735 között a német **Johannes Wilhem** mester építette. A karlócai püspöki udvar Szent Trifun-templomát 1742-ben **Mathias Erliebinger** német mester újította fel. A verseci püspöki palotát 1760-ban prágai mesterek építették, a bánáti Mesić-kolostort pedig **Anton Blomberger** szudétanémet mester újította fel. A zombori Szent György-templom külső díseit és tornyát 1790-ben a pesti **Anton Hacker** készítette. A 18. század hetvenes éveiben a szerémségi Lačarak falu templomát olasz mesterek építették.

Külön is érdekes az az adat, hogy 1769. szeptember 26-án **II. József** császár engedélyezte protestáns szlovákoknak, hogy a katonai határőrvidék területére, a pazovai pusztára telepedjenek. Biztosította számukra a szabad vallásgyakorlást, a saját papot és a szertartásokat.

3. 9. Szerb–oroszkulturális és vallási kapcsolatok

A főpapságnak az a félelme, hogy elveszik a szerbek identitása, a 18. században megnyitotta a kaput a szerb–oroszkapcsolatok előtt. A magyarországi szerb kultúra így kettős: közép-európai és orosz hatás alá került. Ez a magyarországi szerbek egyfajta szellemi szintéziséről tanúskodik.

Oroszországból tanítók és egyházi könyvek érkeztek, s ez fejlesztette a nyelvet és az irodalmat. Bánátból és Bácskából a 18. században szerb vándorlás is indult Oroszország felé. Az első orosz tanító a szerbek között **Makszim Szuworov** volt, aki 1726-ban érkezett Karlócára, őt később **Emanuil Kozacsinszki** ukrán tanító követte, aki 1734-ben megrendezte az *O tragediji Uroša Pjatogo...* (V. Uros tragédiája) című drámát. Az orosz színódustól 1724-ben 400 ábécéskönyv és 100 nyelvtankönyv érkezett Karlócára. Emiatt 1730 után a *slaveno-serbski /szerbes egyházi szláv nyelv/* és a *szerb népnyelv* mellett harmadikként megjelent a *ruskoslovenski /orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelv/* is mint szerb irodalmi nyelv. A szerbes egyházi szláv nyelv a 18. század folyamán a polgárság nyelve lett, és bizonyos átmenetet képezett az orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelv és a népnyelv között. Ez a magyarországi szerb nép kollektív tudatának nem csak a nyelvi kontroverziáját tükrözte.

3. 10. A szerbek kapcsolata Közép-Európával és az itt élő népekkel

Amíg az egyházi hierarchia saját eszméivel próbálta meg útját állni a 18. században Közép-Európa életét befolyásoló eszmei áramlatoknak, a 18. század történelmi valóságában a bánáti, szerémségi és bácskai szerb társadalom elfogadta a közép-európai kulturális modell vívmányait. Ehhez nagyban hozzájárult a városok gazdasági fellendülése, ami polgárosodást eredményezett az egész Habsburg Birodalomban, így a mai Vajdaság területén is. A szerb polgárságot kereskedők és kisiparosok, szabadfoglalkozású egyének és ún. *honoráciorok*, azaz értelmiségiek: orvosok, tanárok, tanítók, ügyvédek, művészek, továbbá más olyan tekintélyes városlakók képezték, akik környezetük számára jelentős dolgokkal foglalkoztak. Ha valaki *polgár* volt, akkor volt bizonyos társadalmi státusa, értékrendje és életstílusa. A szerb kereskedők, iparosok, katonatisztek és nemesek élete változatos, színes volt, kommunikáltak az állammal, de más vallású és nemzetiségű emberekkel is, és mindez a szerb polgárság európaiasodásához vezetett az élet minden területén. Lépten-nyomon változások jelentkeztek: az öltözködésben, a táplálkozásban, a házépítésben, a higiéniaiban, az egészségügyi szokásokban, a nyelvismeretben, a kommunikációban, a tanügyben, a

festészetben, az irodalomban, a szórakozásban, az értékrendben... A változásokat legjobban a hétköznapi élő nyelv tükrözte. A szerb nyelv újabb szavakat vett át a németből, pl. a katonasággal (lager, šanac, štab, muštrati...), a társadalmi renddel (paor, riter, ceh, liferant), de leginkább az anyagi kultúrával kapcsolatban (mesing, pleh, štof, mider, štranga, šnala, flaster, fleka, flaša, špric, plajvaz, šolja, krompir, farba, vaga, šupa, plac, šuster, šnajder, molovati...).

A magyar nyelvből is sok szó került a szerbbe, pl. astal, ašov, birov, biroš, vašar, gazda, doboš, kecelja, kočijaš, lopov, parlog, prsluk, salaš, soba, fioka, čeze, džak, šargarepa, šator stb.

3. 11. Megjelenik az új szerb elit: a nemesség

A szerb társadalomba a civilizációs változásokat a szerb kereskedők, katonatisztek és nemesek közvetítették. A szerbek a 18. századba nemesség nélkül értek. **Mária Terézia** uralkodása idején (1740–1780) 90 magyarországi szerb kapott nemesi címet. 1751. március 1-jén, a határőrvidék felosztásakor 50 szerb tiszt kapott nemesi címet. Húsz szerb az osztrák–török háború után, 1791-ben vált nemessé. A szerbek közül főleg a tisztek, azután az egyházi főméltóságok, a kereskedők és a fontosabb hivatalnokok voltak a nemesi cím várományosai. **Teodor Janković Mirijevski**, a bánáti iskolák igazgatója és az iskolák megreformálója a tanügynöz való hozzájárulásáért érdemelte ki a nemesi címet. **Malenica** 1773-ban az egészségügyhez való hozzájárulása, **Đuričko** a bánáti rablók megtizedelése, **Andra Andrejević**, a karlócai posta igazgatója 1763-ban a postaforgalom fellendítése miatt került a nemesek közé. A híres szerb nemesi családok a következők voltak: **Čarnojević, Rašković, Tekelija, Jakšić, Atanacković, Bibić, Julinac, Vujić, Isaković...** A cincár és örmény származású nemesi családokhoz hasonlóan a nemesi cím elnyerése után a szerb családok is alkalmazkodtak új rendjük szellemiségéhez, szokásaihoz, mentalitásához és értékrendjéhez.

3. 12. A szerb polgárság és az írásbeliség (a szerb nyelv több variánsa)

A magyarországi szerb nép egész gazdasági, kulturális és társasági életének a letéteményese a szerb polgárság volt. A szerb társadalom legaktívabb tagjai a szerb kereskedők voltak. A Balkán és Közép-Európa kereskedelmi útvonalán éltek, közvetítettek a pannon és a tenger melléki városok kereskedelmében. A szerb polgárság 18. századi fejlődése jól nyomon követhető. A történelmi források szerint a szerbek 1702-ben Futakon veremlakásokban, 1703-ban Karlócán nyomorúságos viskókban éltek a Duna mellett. Az 1732. évi történelmi források szerint Kraljevci, Satrinca és Stejanovce szerémségi falvakban a templomok a föld alatt voltak. A 18. század második felében Kraljevci egy nagy barokk templomot kapott, a szerb városi polgárság pedig gazdag, jól irányított házakban élt (pl. a karlócai **Sabov-ház** vagy a zimonyi **Karamata-ház**). A 18. század végén a szerb polgár európai módon étkezett és szórakozott, nyelveket tudott, gyermekeit közép-európai iskolákba küldte, olvasott, voltak festői, írói, ügyvédek, orvosai (az első iskolázott szerb orvosok az újvidéki **Petar Miloradović** és a kamonci /Sremska Kamenica/ **Jovan Živković**).

A szerb polgárság megerősödése egybeesett azokkal a civilizációs változásokkal, amelyek a Habsburg Birodalomban **Mária Terézia** és különösen fia, **II. József** uralkodása alatt következtek be, ugyanis ez volt a felvilágosodás kora. Az új szerb polgári réteg magáévá akarta tenni az egyház hagyományos és konzervatív befolyásától megszabadított új kultúrát. Nemzeti intézményeket alapított, fejlődött az oktatás, a nemzeti múlt témáiból merítő irodalmi művek születtek, és a polgárok közül kerültek ki a felvilágosodás első írói. A szerb polgárság,

melynek a szimbóluma **Dositej Obradović**, a felvilágosodás szerb írója, az antiklerikalizmus első szerb híve volt, megkérdőjelezte az egyházfőknek a magyarországi szerb társadalomban betöltött vezető szerepét. **Dositej Obradović** a 18. századról úgy beszélt, mint *a józan ész századáról*, és úgy vélte, hogy a szerb társadalomnak a felvilágosodás és a változások útjára kell lépnie. Jelentős művei: *Život i priključenija /Élet és viszontagságok/*, *Pismo Haralampiju /Levél Haralampije Mamulának/*, *Sovjeti zdravog razuma /A józan ész tanácsai/*. **Dositej Obradović** maga köré gyűjtötte a reformok híveit (*prosvetiteljski krug*).

A magyarországi szerb polgárságból a 18. században jelentős írók kerültek ki. Három nyelven írtak (ruskoslovenski, srpskoslovenski, népnyelv). **Dositej Obradović**on kívül ebből az évszázadból meg kell még említeni a következő írókat: **Zaharije Orfelin**, **Pavle Julinac**, **Jovan Rajić**, **Atanasije Stojković**, **Vikentije Ljuština**, **Aleksije Vezilić**. A felvilágosodás kiemelkedő hívei: **Lukijan Mušicki**, **Jovan Muškatirović**, **Uroš Nestorović**, **Mihailo Vitković /Vitikovics Mihály/**. A felvilágosodás szerb hívei ápták a kapcsolatot magyar társaikkal: **Kazinczy Ferenc**cel, **Csokonai Vitéz Mihállyal**, **Katona Józseffel**, **Fazekas Mihállyal**, **Vörösmarty Mihállyal**, **Kölcsey Ferenc**cel és másokkal.

3. 13. A katonai határőrvidék létrehozása

A katonai határőrvidék kialakítása hosszadalmas és fokozatos folyamat volt, a 18. században csaknem 80 évig tartott. A karlócai béke után, 1703-ban alakították ki a Duna, a Száva, a Tisza és a Maros mentén. A dunai határőrvidék a Duna szerémségi és bácskai oldalán levő településeket foglalta magában, és eszéki /Osijek/ székhellyel a szlavóniai-szerémségi határ része volt. A tiszai határőrvidék központja Szeged, a marosié Arad volt. A zombori és a szabadkai katonai településeken főleg délszláv katolikus és ortodox lakosság élt; ezek a települések a rablóbandák garázdálkodása elleni harc miatt tartoztak a határőrvidékhez.

Az 1745 és 1750 közötti időszakban megvonták a határt a határőrvidék és Szerém vármegye között. A bácskai sajkásezred 1763-ban jött létre a Duna és a Tisza közén, székhelye Titel lett, és még 13 település tartozott hozzá. Az illír határőrezred Bánátban 1764-ben alakult, a következő évben pedig a német határőrezred. A vlach /oláh/ ezred 1769-ben jött létre, de 1774-ben egyesült az illír ezreddel, és a kettőből lett a vlach–illír határőrezred. Az 1770 és 1773 közötti időszakban a határőrvidéket és az udvari kamara bánáti földterületeit elválasztó határt húzták meg. Dél-Bánát nagy része és Közép-Bánát egy része a határőrvidékhez került.

A határőrvidék telepes lakossága a katonai igazgatással, az pedig a bécsi Udvari Haditanáccsal volt kapcsolatban. A határőrvidék militarista szellemét a tisztek tartották fenn. A katonai hatóságok a terület katonai megerősítése érdekében jelentős lépéseket tettek a népesség életkörülményeinek a javítására. A határőrvidék területének európaiasítása és korszerűsítése így a katonai hatóságok rendeletei alapján folyt.

3. 14. A határőrvidék élete

A határőrvidéki élet és az Ausztria által a 18. században folytatott számos háború hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi szerbeknél kialakult a militarista réteg. A szerbek között a tisztek több nemzedékét adó szerb tiszti családok: a **Raškovićok**, **Isakovićok**, **Milutinovićok**, **Stanisavljevićok**, **Zakák**, **Monasterliják** vitték tovább ezt a szellemet. Közülük a legmagasabb rangot **Petar Duka** érte el, ő feldmarschall (tábornagy) volt. A szerb tisztek a 18. század első felében a nép fiai voltak, s nem illeszkedtek be a katonai rendbe. A század második felében az ő körükben is érezhetővé váltak azok a civilizációs változások,

amelyeken a magyarországi szerb társadalom átment. Megjelentek az olyan tisztek, akik tiszteletben tartották rendjük szellemiségét és normáit, ismerték az etikettet, nyelveket tudtak (főleg németül beszéltek), és teljes mentalitásuk megegyezett rendbeli társaikkal. Néhányan magas osztrák kitüntetésben részesültek, pl. az 1757-ben Mária Terézia alapította vitézségi keresztben (**Duka, Papila, Sečujac, Sokolović, Davidović, Vukosavić**).

Az, hogy Bánát, Szerémség és Bácska területén határőrvidék volt, a 18. században jelentős mértékben meghatározta e terület szellemiségét és mentalitását. A török kiűzése után a Habsburg Birodalom a Török Birodalom felé eső peremvidékeken elkezdte kiépíteni a határőrvidéket. Ez az intézmény, mely főleg a 18. században épült ki, a Likától Erdélyig fekvő területeken húzódott keresztül. A határőrvidék sok olcsó katonát adott (a Habsburg Birodalom katonaságának 18. századi 400 000 fős létszámából 120 000 határőr volt), s ezt a katonaságot az Európa-szerte folyó háborúkban, de a birodalmon belüli összecsapásokban is be lehetett vetni. A határőrvidék militarista intézmény volt militarista életmóddal és népességének kollektív militarista tudatával. Etnikai összetételébe szerbek, horvátok, németek, románok, magyarok tartoztak, közös jellemzőjük a Birodalom és a császár iránti hűség eszméjének a megőrzése volt.

3. 15. A határőrök részvétele a háborúkban

A határőrvidék katonái a 18. században három törökellenes háborúban vettek részt: az 1716–1718-as (pétervárad) háborúban, amely a pozsareváci békével ért véget, az 1737 és 1739 közötti háborúban, amelyet a belgrádi béke zárt le, továbbá az 1788 és 1791 közötti háborúban, amely a szisztovói békével zárult. Ezek közül az első felszabadította Bánátot és Szerémségnek azt a részét, amely az 1699. évi karlócai béke után a Török Birodalomban maradt. Ezekben a háborúkban sok határőr elesett, és Szerbiából a nép tömegesen költözött el elsősorban Szerémségbe és Bánátba.

A határőrök a 18. században más harctereken is harcoltak: Bajorországban, Csehországban, Sziléziában, Lombardiában, a Rajna mentén. Különösen a következő háborúkban volt jelentős a részvételük: osztrák örökösödési háború (1740–1748), hétéves háború (1756–1763) és a francia forradalom elleni 1792. évi háború.

A határőrök a Habsburg Birodalom belső összetűzéseiből is kivették a részüket, pl. a **Rákóczi-szabadságharcban** 1703 és 1711 között a bécsi udvar és a központi hatóságok oldalán harcoltak **II. Rákóczi Ferenc** *kuruc* ellen. A szemlaki /Semplac, Románia/ szerb határőrök és a zentai **Obrad Lalić** határőr kapitány **Rákóczi** oldalán harcoltak.

3. 16. A Rákóczi-szabadságharc

A Rákóczi-szabadságharc a magyar nép egyik legnagyobb szabadságharca. Jelmondata, a *Cum Deo pro patria et libertate* (Istennel a hazáért és a szabadságért) nagyon haladó volt, de egyben a magyar hagyományok szellemiségét is tükrözte. A szabadságharcban főként a népességnek az a része vett részt, amely nem tudta felfogni magát az állandó háborúzásnak és a török elleni védekezésnek a megszűnt teremtette új helyzetben. Reakció is volt ez a Habsburgoknak a birodalom eredményességének fokozását célzó egyes lépéseire (habár a szerbek ekkor még nem lázadtak fel a határőrvidék leépítése ellen, később ők is szembeszegültek).

A szabadságharc 1703-tól 1711-ig tartott. Első szakaszában a szerbek és a magyarok is harcoltak egymással. A szerbek persze annak a császárnak a hívei voltak, aki ellen **Rákóczi** felkelt. El kell azt is mondani, hogy a szabadságharcban nemcsak a magyarok vettek részt,

hanem a ruszinok is, akik *Rákóczi népének* nevezték magukat. Az erdélyi szerbek is támogatták (bár ők földrajzilag is távol voltak nemzettársaiktól, hiszen közéjük ékelődött a Török Birodalomhoz tartozó Bánát).

A szabadságharc **Rákóczi** számára sikertelenül végződött. A nemesség abban látta érdekét, ha az udvar felé fordul, a nép, azaz a Magyarország-szerte található kis erődtések helyőrsége azonban örökre életmód-változtatásra kényszerült.

3. 17. A 18. század háborúi: a pétervárad-i háború

A pétervárad-i háború (1716–1718) bebizonyította, hogy milyen jó harcosok a határőrök. A németekből, magyarokból, horvátokból és szerbekből álló, **Savoyai Jenő** herceg vezette osztrák sereg 1716-ban a pétervárad-i csatában legyőzte a törököket, a következő évben pedig felszabadította Bánátot és Észak-Szerbiát. A bánáti milíciát a pozsareváci béke után Bánát első adminisztrátora, **Claudius Florimund Mercy** (Graf von Mercy) alapította. A milícia a temesvári, a csáki /Ciacova/, a medgyesi /Mediaş/ és a mutnoksabadjai /Ohaba Mític/ főkapitányságot foglalta magában.

3. 18. Háborúk a 18. században: az osztrák örökösödési háború

VI. Károly császárnak nem volt fia, ezért életében mindent megtett azért, hogy trónját legidősebb leánya örökölhessen.

A *Pragmatica Sanctio* meghozatala (1713) megteremtette a nőági öröklés jogi feltételeit. **Mária Terézia** lett a trónörökös, s apja mindent megtett azért, hogy ezt a birodalom minden részében elfogadják. A magyar rendek ezt 1723-ban meg is tették, de a szomszédos államok nem. A Pragmatica Sanctiót megtámadta **II. Frigyes** porosz császár és **Károly Albert** bajor herceg is, s ez az osztrák örökösödési háborúhoz (1740–1748) vezetett. A háborúba belépett Franciaország, Spanyolország és Velence is. A magyar rendek 1741-től határozottan kiálltak **Mária Terézia** mellett.

A háború 1748-ban az aacheni békével ért véget. **Mária Terézia** később hétéves háborút is folytatott Poroszország ellen (1756–1763).

Az osztrák örökösödési háború lényegesen befolyásolta a határörvidék sorsát. A korábbi, 1739-ben a belgrádi békével befejeződött osztrák–török háborúban Ausztria elvesztette Szerbiát, de a Száván és a Dunán stabilizálódott a Török Birodalommal való határ. A Tisza és Maros menti határörvidék távol került a török határtól, és a magyar országgyűlés 1741. évi pozsonyi ülésén 18. törvénycikkével követelte a megszüntetését.

Az 1743 és 1745 közötti időszakban a szegedi, a szabadkai, a zombori és a bresztácsi /Brestovac/ sáncok katonaságát szélnék eresztették. A dunai határörvidéket is felszámolták. A dunai határvonalat 1745 és 1750 között alakították ki Zimony–Pétervárad területén.

3. 19. Az osztrák–török háborúk és a térség békésebb időszakai

Az osztrák–török háborúk (1737–1739, 1788–1791) hatására újabb lakosok költöztek Szerbiából a Délvidékre, főként Szerémségbe és Bánátba. Az 1737 és 1739 közötti háború idején **IV. Arsenije Jovanović Šakabenta** pátriárka új menekülthullámot vezetett a Török Birodalomból a Habsburg Birodalomba. A szerémségi Száva mentére **Atanasije Rašković** és **Vuk Isaković** ezredesek vezettek népet Szerbiából. A Stari Vlah-i vezérrel, **Atanasije Rašković**tyal Kliment törzséből való katolikus albánok is jöttek vajdáik, **Ded** és **Vat**

vezetésével. A Kliment törzsiakat ideérkezésük után öt szerémségi faluba osztották be, 1755-től pedig tartósan Herkóca /Hrtkovci/ és Nyékincs /Nikinci/ szerémségi falvakban telepedtek meg. Az 1739. évi belgrádi béke után Szerbiából állandóan vándorolt a nép Bánátba és Szerémségbe, de ez történelmileg nem volt jelentős. Az új osztrák–török háború (1788–1791) újabb menekülthullámot hozott. Akkor csak a bánáti határőrvidékre 2000 család érkezett Szerbiából, és ők általában ott is maradtak.

3. 20. Városok a határőrvidéken

A határőrvidék lakossága főleg földműveléssel foglalkozott, abból próbálta megteremteni a létfenntartási feltételeket, de amikor erre szükség mutatkozott, nagyon gyorsan szervezett katonasággá állt össze. A katonaság ellátásához kisiparosokra is szükség volt, a Habsburgok ezért támogatták a városok fejlődését. A határőrvidéki városok természetesen katonai igazgatás alatt álltak, de egyben multietnikus jellegű kereskedelmi és kisipari központok is voltak. Szabad határörközségi státusuk volt, és az Udvari Haditanács gyakorolta felettük az ellenőrzést. Ilyen státusú volt Zimony (1749), Karlóca és Bukovác (1753), Mitrovica (1763), Fehértemplom /Bela crkva/ (1777) és Pancsova (1794).

3. 21. Civil vármegyei igazgatás a majdani Vajdaság területén

Bácska. A 18. században Bácska legnagyobb része vármegyei terület volt, és nagy hűbértartásokra oszlott. Amikor felszabadult a törökök alól, legnagyobb része a bécsi Udvari Kamara fennhatósága alá került. Ötvenhat ilyen birtok volt, és az ilyen birtokokon élő parasztokat szerbül *kamaralisti*-nek nevezték. Azt, hogy Bácskában már a török hódoltság előtt is voltak birtokai, csak a kalocsai érsekség (Bács) és a **Cobor** család (Baja) tudta bizonyítani. A 18. század folyamán Bácska térségében több feudális birtok jött létre, pl. a futaki (**Čarnojevićok** 1744-től), a kölpényi /Kulpin/ (**Statimirovićok**), a palonai /Plavna/ (**Grassalkovichok** 1755-től), a temerini (**Széchenyiek** 1796-tól). A bácskai urbárium 1762-ben szabályozta a bácskai hűbértartások parasztjainak a terheit.

Szerémség. Szerémség területén a 18. században gyakran változtak a birtokviszonyok. Sid, Cserevics és Berkaszovó kamarai birtok volt (1745–1777), majd a körösi /Križevci, Horvátország/ görög katolikus püspökségnek ítélték. Emiatt a lakosság a határőrvidékre költözött (Szalénkemén, Krcsedin). A legnagyobb szerémségi hűbértartások az újlaki /Ilok/, a zimonyi, a mitrovicai és a batajnicai voltak. A legnagyobbnak, az újlakinak 1697-től az **Odescalci** római nemesi család volt a tulajdonosa. Az újlaki birtoknak két székhelye volt, Újlak és Ürög /Irig/, olasz és német hivatalnokok irányították. A zimonyi birtok **Schönbrunn** gróf tulajdonában volt, 22 település tartozott hozzá, és a 18. században a határőrvidék része lett. A mitrovicai nagybirtokhoz 15 település tartozott, tulajdonosa **Kolerado** gróf volt. Ezt a birtokot 1745-ben felvásárolták a határőrvidék számára. A karlócai birtokot 1728-ban **Leopold Ifeli** vette meg. Kilenc települése volt, de 1747-ben felvásárolták a határőrvidék számára. A vojikai birtokot, mely 10 településével **Bernáth** báró tulajdona volt, szintén felvásárolták a határőrvidéknek. A batajnicai adománybirtok tulajdonosa 1720-tól **Odvajer** gróf volt. Az adománybirtokok parasztjainak terheit és kötelességeit a 18. században urbáriumok szabályozták: **VI. Károly** 1737. évi szerémségi és szlavóniai urbárium, a **Keglevich–Serboloni-féle** 1755. évi urbárium és az 1756. évi szerémségi és szlavóniai urbárium.

Bánát. Bánát térsége csak a pozsareváci béke után, 1718-ban került a Habsburg Birodalomhoz. 1779-ig a bécsi Udvari Kamara közvetlen felügyelete alá tartozott. A

közvetlen hatalmat Bánátban a temesvári székhelyű Bánáti Adminisztráció gyakorolta. Első és legismertebb adminisztrátora **Claudius Florimund Mercy** (1718–1733) volt, aki megkezdte a mocsarak kiszikkasztását, a bánáti folyók szabályozását, az utak építését, új növényeket honosított meg, és kolonizálta a lakosságot. 1728-ban megkezdődött a Béga szabályozása, 1745-ben kiszikkasztották a Versec környéki mocsarakat, a 18. század hatvanas éveiben pedig a holland **Max Fremaut** a Temes szabályozásán munkálkodott.

Mária Terézia osztrák császárnő 1778-ban úgy döntött, hogy Bánátnak azt a részét, amely nem a határőrvidékhez vagy a nagyikindai uradalmi kerülethez tartozik, a magyar vármegyékhez csatolja. Ennek következtében 1781/82-ben **Niczky Kristóf** császári biztos ellenőrzése alatt Bánátot Bécsben és Temesváron négy nagy árverés során eladták. A bánáti birtokokat a bánáti puszták nagy bérlői, továbbá örmény és cincár származású jószágkereskedők vették meg, akik ezáltal nemesi címhez jutottak, és bekerültek a magyar nemesi rendbe. Ekkor vették meg a **Nákók** Nákófalvát /Nakovo/ és Nagyszentmiklóst (Sînnicolau Mare, Románia; ez volt akkor a legnagyobb birtok Bánátban). A **Kaszonnyak** megvették Szécsányt, a **Serviskiek** Törökkanizsát /Novi Kneževac/, a **Damaskinok** Istvánvölgyet /Hajdučica/, Kisittabét /Itebej?/, Begaszentgyörgyöt /Žitište/, Elemért és Aradácot, a **Lázárok** Écskát, Begafőt /Klek/ és Jankahidát /Jankov most/, a **Sziszányiak** Aracsot /Vranjevo/, a **Karácsonnyak** Beodrát és Töröktopolyát /Banatska Topola/, a **Nikolićok** Rudnát /ma: Románia/. A parasztok helyzetét és a hűbérúrhoz való viszonyát az 1780. évi urbárium szabályozta, mely kedvezőbb volt a bácskainál.

3. 22. A falusi lakosság kérdése

A 18. században a parasztok és a földesurak között gyakran voltak összetűzések. A birtokosok és intézőik hajlamosak voltak a visszaélésekre, a parasztok pedig ezekre panasszal, időnként lázadással, betyárkodással és a határőrvidékre való költözéssel válaszoltak.

A bácskai parasztok a kamarai intézők visszaéléseire tettek panaszt, 1735-ben pedig megtagadták a terhek kifizetését. A Péterváradai Sánc-i **Mirko Vujić** négy évig volt bebörtönözve. A bácskai parasztok név szerint **Csupor, Gombos és Bilard** kamarai intézők ellen, 1744-ben pedig **Redl** intéző visszaélései miatt tettek panaszt. **Nedeljko Barjaktarević** kúlai kenéz 1756-ban ellenállásra buzdította a parasztokat, s ennek hatására a **Kotman**-féle bizottság kivizsgálta a bácskai helyzetet. Később a bácsi parasztok, a kalocsai érsek alattvalói erőszak miatt tettek panaszt. **Čarnojević** futaki földesúr 1765-ben kastélyában 15 dunagálosi /Gložan/ parasztot veretett meg.

Szerémségben szintén lázongtak a parasztok. 1726 és 1733 között a zimonyi birtok intézője, **Augustin Kolhunt** ellen emeltek panaszt. A pandúrok az újlaki /Ilok/ birtokon kegyetlenkedtek 1732-ben. Az újlaki, zimonyi és sidi nagybirtok parasztjai 1736-ban felkeltek. A lázongások közül a legismertebb **Pera Segedinac** lázadása a Maros mentén 1735-ben (erről Laza Kostić írt *Pera Segedinac* című művében). **Pera Segedinac** pécskai /Ópécska?=Pecica?/ határőr kapitány /százados/ a jobbágyok felkelésének az élére állt, s ezért halálra ítélték és kivégezték. A nagybirtokokon tapasztalt erőszakra a 18. századi bánáti lakosság főleg azzal válaszolt, hogy elköltözött a határőrvidékre.

3. 23. Rablóbandák

A töröktől maradt örökség részeként, de a megoldatlan szociális kérdések miatt is a 18. században Bánátban és Szerémségben megjelent a betyárkodás. Bánátban 1727-ben mind a 12 uradalmi kerületnek tartania kellett egy huszárszázadot a rablóbandák megfékezésére. A

18. század első felének híres haramiavezérei Bánátban: **Jovan Dejak**, **Živan Vrgović**, **Petar Marković** és **Rista** bandavezér, akinek a rejtekhelyei a járhatatlan bánáti mocsarakban voltak.

A rablóbandák Szerémségben a 18. század folyamán állandóan jelen voltak, különösen a Duna mentén, a Pétervárad–Zimony sávban. A zsiványok 1729-ben megkínózták **Mihajlo Jakšićot**, Szurduk tulajdonosát, 1732-ben pedig fényes nappal mentek be Bukovác és Banovce falvakba. A rablóbandák még Zimonyt is veszélyeztették. Szerémségben 1732-ben nagy hajtóvadászatot indítottak ellenük, 1734-ben pedig *orgazdaság-ellenes páten*s született. A 18. század végén Szerémségben **Lazar Dobrić** haramiavezér fosztogatott, aki a Török Birodalom területére, a belgrádi pasalikba is átvándorolt. Az ő csapatába tartozott a híres šumadijai hajduk, **Stanoje Glavaš** is, aki az első szerb felkelésben hadvezérként tűnt ki.

3. 24. A szabad királyi városok

A szabad királyi városok olyan polgári közösségek voltak, amelyek nagyfokú önkormányzatot kaptak az uralkodótól. Bácska és Bánát területén a 18. században volt néhány szabad királyi város, melyek ezt a státust fejlett kereskedelmük, korszerűsítésük, betelepítés és a Délvidék népességének a növelése révén kapták.

Újvidék Pétervárad Sándor néven 1703-tól a dunai határőrvidékhez tartozott. Fejlődése akkor kezdődött, amikor az 1739. évi belgrádi békekötés után belgrádi kereskedők és kisiparosok költöztek ide. Pétervárad Sándor lakói 1748-ban 95 000 forintot adtak a szabad királyi város státusért. A várost ekkor Neoplantának, szerb lakói Novi Sadnak, magyar lakói Újvidéknek nevezték el. Az első városi magisztrátus élén **Ignac Heil** állt. Újvidék a 18. század második felében jószág- és gabonapiaci központként intenzíven fejlődött.

Zombor Bács-Bodrog vármegye székhelyeként fejlődött. 1749-től volt szabad királyi város, Szabadka pedig 1779-től. Nagybecskerek fejlődése megegyezett Bánátnak a török kiűzése utáni fejlődésével. Vásártartási jogot 1718-ban kapott, 1769-ben vásárváros, 1778-ban szabad város, egy évvel később pedig Torontál vármegye székhelye lett.

A szabad királyi városoknál alacsonyabb rangúak voltak a városok (vásárvárosok), melyek az Udvari Kamarától vagy a földbirtokostól az adók és terhek tekintetében némi kedvezményeket, kiváltságokat kaptak, s volt közigazgatásuk és bíróságuk, ami lehetővé tette a kisipar, a kereskedelem és más, nem mezőgazdasági jellegű tevékenység sikeresebb fejlődését. A határőrvidéken hasonló helyzetben voltak a szabad határőrvárosok és a parancsnoki helyek.

A 18. században folyamatosan özönlött a nép Bánátba, Bácskába és Szerémségbe. Ide jöttek az osztrák hatósági intézkedések, a szpáhik, a háborúk, a kereskedelmi utak miatt. A hosszú török uralom és a rablások, fosztogatások miatt elnéptelenedett vidéknek szüksége volt az emberekre. Egyes számítások szerint Bánátnak 1718-ban mindössze 50 000, azaz négyzetkilométerenként két-három lakosa volt. Hasonló volt a helyzet Bácskában és Szerémségben is. A telepések a Balkánról, a Duna mentéről, de Nyugat- és Dél-Európából is érkeztek. Szembesülniük kellett a barátságtalan vidékkel, a mocsarakkal és betegségekkel, az új kezdetekkel, a kolonizálás drámájával. Tanulták az együttélést, a másság tiszteletét és a harmóniát. Az osztrák állam, mely a 18. század folyamán kezdett körvonalazódni, arra törekedett, hogy ez a harmónia váljon jellemzővé, s hogy a délvidékiek hasznos és engedelmes alattvalók, parasztok és katonák legyenek.

3. 25. A határőrvidék átszervezése és a reakciók

A határőrvidék kialakítása óta a helyzet nagyon sokat változott. A két birodalom határa más módon lett. Bécs eldöntötte, hogy jobb működése érdekében átszervezi a határőrvidéket. Az átszervezési döntés megváltoztatta a szerbek helyzetét, és ez az új helyzet sok problémát okozott.

A Tisza és Maros menti határőrvidék katonaságának a feloszlásáról 1750-ben született döntés. A határőrök ott maradhettek falvaikban, és vállalhatták a vidéki státust, vagy pedig máshova költözhetnek. Ez a döntés Óbecsén, Csurogon, Nagylakban /Nadlac, Románia/stb. 1750/51 őszén és telén lázongáshoz vezetett, 1751-ben és 1752-ben sokan Oroszországba költöztek. Az a tudat, hogy a Tisza és Maros menti határőrvidék területét hűbértokokra oszthatják, ők pedig jog nélküli paraszttá válhatnak, 22 000 családot késztetett költözésre. Ők 1751/52-ben Bánátba költöztek, mely akkor a bécsi Udvari Kamara közvetlen fennhatósága alatt állt. A határőrvidék vonzó volt, mert a szabadság illúzióját keltette, ezért a 18. században Bánát, Szerémség és Bácska provinciális térségeiből sokan költöztek ide. Így pl. 1773-ban a nagyikindai uradalmi kerületből 460 család költözött a bánáti határőrvidékre; miután 1781-ben és 1782-ben Bánátot hűbértokokra osztva eladták, több száz écskai, aradáci, eleméri, ittabéi, begaszentgyörgyi /Žitište/ család szintén a bánáti határőrvidéket választotta. A dunai határőrvidékre 1750 után a Tisza bácskai oldaláról, 1777 után pedig a sidi és a berkaszovói hűbértokokról költöztek családok. A tiszai uradalmi kerület települései, Csurog, Boldogasszonyfalva /Gospodinci/, Kabol /Kovilj/ és Földvár /B. Gradište/ kérték, hogy csatolják őket a határőrvidékhez, és 1769-ben a sajkáskerülethez kerültek. Amikor **Széchenyi** 1796-ban megvette a temerini birtokot, a temerini szerbek a sajkáskerületbe, Sajkásgyörgybe /Đurđevo/ költöztek.

A Tisza és a Maros menti határőrvidék polgárosítása elindította a határőröket Oroszországba. 1751/52 folyamán **Jovan Horvat**, **Jovan Šević** és **Rajko Preradović** vezetésével 2000 bánáti és bácskai költözött Ukrajna déli részére, és két területet hozott létre: *Nova Srbiját* és *Slavjanoserbiját*. Új településeiket régi otthonukról, Szabadkáról, Kanizsáról, Péterrévéről, Mozsorról /Mošorin/, Szalánkemenről, Becséről, Pancsováról, Temespauliról /Pavliš/, Versecről nevezték el. Ezek a telepések az orosz katonai rend tagjaivá váltak, és az orosz katonaságban ők lettek a könnyűlovasság (huszárezredek).

3. 26. A határőrök ellenállása a Magyarországhoz való visszacsatolás miatt

Habár a határőrvidéki élet sok veszéllyel járt, legalább lehetővé tette a karrierépítést és a jobb életet. A polgári hatóságok uralma alá tartozó jobbágyoknak nem volt lehetőségük a fejlődésre, a munka és a terhek pedig megfosztották őket a méltóságuktól. A magyarok és a horvátok is szerettek volna a határőrvidéki élet részesévé válni, de a földesurak ezt megakadályozták, sőt a határőrvidék megszüntetését szorgalmazták. Egyes földesurak szerették volna visszakapni birtokaikat, és a határ lakosságát jobbágyként munkára fogni. Zavarta őket, hogy a határon más módon az élet. Mindezt tudván természetes, hogy a szerbek a határ megmaradását kívánták.

A hűbértokok kialakításával és a vármegyei uralommal szembeni ellenállás hatására, a szpáhi- és vármegyei hatalomtól független két kiváltságos terület jött létre. Az egyik az óbecsei székhelyű Tiszamenti Koronakörzet volt (1751–1872), amely először 14, majd 1769-től 10 települést ölelt fel az egykori tiszai határőrvidékből. A másik a nagyikindai uradalmi kerület volt Bánátban (1774–1876), amelyhez Nagyikinda mint székhely és tíz környező település tartozott.

A határőrvidéken és az uradalmi kerületeken kívül magyar területi egységként vármegyék, uradalmak és szabad királyi városok voltak – ez utóbbiak lakossága külön kedvezményekben részesült. Szerémség területén volt Szerém vármegye Vukovár székhellyel,

Bácskában Bács-Bodrog vármegye Zombor székhellyel, Bánát területén pedig 1779 után és Magyarországhoz való csatolását követően Temes, Krassó /ma: Caraș-Severin, Románia/ és Torontál vármegye Nagybecskerek székhellyel.

4. A TERÜLETEK BENÉPESEDÉSE

A véres háborúk és a hadak átvonulása után sok terület vált néptelenné. A legtöbb pusztítás a sík vidékeket érte. Az egykori Magyarország nagy része, a központi alföld demográfiai szempontból tönkrement. Természetes, hogy ezek a területek lassan benépesültek volna, viszont a Habsburgok gazdasági érdekei úgy kívánták, hogy ez a folyamat gyors legyen. Ezért nemcsak támogatták, hanem aktívan segítették e területek benépesedését. A felszabadított vármegyék is lakosságra vártak.

4. 1. Németek betelepítése

Az osztrák állampolitika a 18. század folyamán Bácska, Szerémség és Bánát felszabadított térségeibe németeket kezdett telepíteni. A bécsi udvar a birodalom déli részeire dolgos, az uralkodói és államérdekekhez hű alattvalóként telepítette őket. A német telepesek főleg svábföldiek, Rajna mentiek, frankföldiek és pfalziak voltak.

A németek Bácskában az 1718. évi pozsareváci béke után kezdtek letelepedni. Pétervárad Sándor (a mai Újvidék) területén 1739-ben, Hódságon /Odžaci/, Küllődön /Kolut/, Bácsszentivánon /Prigrevica/, Palánkán és Szépligeten /Gajdobra/ pedig 1748-tól éltek.

Apatinban és Bukinban /Dunabökeny, azaz Mladenovo/ 1750-ben, Hódságon /Odžaci/ 1759-ben telepedtek le, s ez utóbbiban hamarosan templomot is építettek. 1763 és 1768 között Szépliget /Gajdobra/, Gádor /Gakovo/ és Karavukova népesült be velük. 1784 és 1786 között telepedtek le Cservenkán, Verbászon, Szikicsen /Szeghegy, ma: Lovćenac/, Bulkesziben, Szivácon, Kúlán, Paripáson /Parabuć, most Ratkovo/, Őrszálláson /Stanišić/, Csonoplyán. **Széchenyi Árpád** temerini földesúr Járekre telepített németeket.

A németek első nagy bánáti betelepítésére a péterváradai háború (1716–1718) alatt és után került sor. Akkor főleg Pfalzból és Frankföldről jöttek Bánátba. A németek 1717-ben jöttek Temesvárra és Fehértemplomba /Bela Crkva/, 1723-ban pedig Pancsovára. Az 1737–1739-es háború, a rablóbandák garázdálkodása, különösen pedig az 1738-as pestisjárvány kiirtotta a bánáti német lakosságot.

A németek második nagy bánáti betelepítése (*Mária Terézia-féle betelepítés*) 1762-től 1772-ig tartott. Ekkor 11 000 család költözött Bánátba. Mária Terézia 1763-ban kiadott egy *kolonizálási pátenst*, amely szabályozta a telepesek jogait és kötelességeit. A németek ezután is intenzíven költöztek Bánátba, 1770-ben Kevevárba /Kovin/, 1774-ben Glogonba, 1776-ban Omlódra /Homolic, azaz Omoljica/ és Torontálalmásra /Jabuka/, 1776-ban Mariolanába /ma: Zichyfalva, azaz Plandište/, 1784-ben Módosra /Jaša Tomić/, 1790-ben Csernyére és Nákófalvára /Nakovo/. A német lakosság általában a határőrvidék területére költözött, ahol 1765-től volt német bánáti ezred, de az uradalmakra is. Így pl. a **Nákó** család nákófalvi, heufeldi /Nagytószeg, azaz Novi Kozarci/ és massdorfi /Kistószeg, azaz Mastort/ uradalmára költöztetett németeket. 1781-ben a martinci szerbek költöztek a határőrvidékre, Csentára. 1800 táján a **Lázár** család martinci birtokára és az új Lázárföld /Lazarevo/ településre Nagyikinda környékéről (Soltour, Szt. Hubert, Charleville = a három együtt ma Szenthubert, azaz Banatsko Veliko Selo) telepedtek németek 1802-ben a badeni körzetből települt németek településüket Karl hadügyminiszter neve alapján Karlsdorfnak /Károlyfalva, Banatski Karlovac/ nevezték el.

4. 2. Szerbek letelepedése

A likai, dalmáciai, banijai és korduni szerbek a 18. században folyamatosan költöztek Szerémség, Bácska és Bánát térségébe. A hazai *éhínség* és a magyar délvidéki jobb életkörülmények miatt ez a bevándorlás folyamatos volt. Ez a lakosság a határőrvidéken telepedett le, mert hazájuk is a határőrvidékhez tartozott. A legintenzívebben Szerémségbe jöttek, ahol minden faluban lett egy horvát vagy siják sor vagy negyed (szerbül: *rvatski/šijački šor/kraj*). Ezeket a telepéseket a szerb nyelvből vett szóval sijákoknak nevezték. A sajkáskörzetbe főleg nyugat-bácskaiak költöztek. A sijákokat Boldogasszonyfalva /Gospodinci/ és Csurog vonatkozásában 1770-ben és 1786-ban említik. 1848-ig sok mozsori /Mošorin/ és tündéresi /Vilovo/ siják a faluhatár dűlőiben találkozott. Ez a telepeshullám részben a bánáti határőrvidékig is eljutott. (Kevevárán /Kovin/, Homolicon van *rvatski šor*).

4. 3. Horvátok letelepedése

A horvátok Bácskába, Szerémségbe és Bánátba való betelepődése mind a letelepedés okait, mind a lakosság eredetét, mind pedig a telepések szerkezetét tekintve másmilyen. Az őshonos szerémségi horvát lakosság a török támadások elől elhagyta Szerémséget. A szerb többség akkor némely szerémségi falvakban (Velika Remeta, Mangyelosz, Vogány, Dobrinca, Golubince) asszimilálta a katolikusokat. A 18. században a horvát telepések azokba a falvakba telepedtek, amelyekben korábban is éltek. Akkor sok sokác is érkezett Boszniából, és Szerémség nyugati részén többségbe került az i-ző nyelvjárású lakosság. A szerémségi horvát lakosság Nyékincében /Nikinci/ és Herkócán /Hrtkovci/ elhorvátosította a telepés németeket és a katolikus kimenteket.

A boszniai, dalmáciai és likai eredetű délszláv katolikus lakosság különféle időszakokban költözött Bácskába. 1622 után nagyobb bunyevác csoportok telepedtek le Szabadka és Zombor környékén. Második csoportjuk 1687-ben jött **Đura Vidaković** és **Duje Marković** kapitányok vezetésével. A nagy bécsi háború (1683–1699) idején és a karlócai békekötést követően a boszniai sokácoknak egy hulláma jött Szlavóniából és Szerémségből Bácskába, és Bácsról Hercegszántóig nyolc települést hozott létre.

A horvátok a 18. században és a 19. század elején Bánátba is költöztek. Az első telepések i-ző nyelvjárású sokácok voltak, akik a határőrvidéki Perlasz /Perlez/, Tárcsó /Starčevo/, Homolic /Omoljica/ és Opova települések lakosai lettek. A második telepés csoportot *kaj*-nyelvjárást beszélő nemesek alkották. A zágrábi érsekség a földeknek a károlyvárosi /Karlovac/ generalitás /tábornoki kar/ számára való arrondálása (1784–1788) folytán elveszítette a Kupa folyó menti földjeit. Az Udvari Haditanács ekkor bánáti földeket kínált az érsekségnek, s ezt 1801-ben törvényesítették is. Ekkor a *kaj*-nyelvjárást beszélő nemesek, az érsekség vazallusai Bóka, Nagynezsény /Neuzina/, Árkod /Jarkovac/, Botos, Nagymargita, Klári /Radujevo/ településekre költöztek. A horvát telepések harmadik csoportja 1803-ban érkezett Bánátba. Három karsztvidéki település lakói Karlsdorfban /Károlyfalva, Banatski Karlovac/ telepedtek le.

4. 4. Magyarok letelepedése

A magyarok a 18. században azért telepedtek le Bácskában és Bánátban, mert a Délvidéken megújult a vármegyerendszer, és voltak nagy hűbérbirtokok. A magyar népesség

főként az uradalmakra jött munkaerőnek, a nagybirtokosok voltak ugyanis a kolonizáció legfőbb elindítói (és nem csak magyarokat telepítettek be). Amikor 1779-ben Bánát Magyarország fennhatósága alá került, és létrejött a megyei igazgatás és az uradalmi rendszer, a magyarok is költözni kezdtek Bánátba.

A bácskai telepes magyarok Bács-Bodrog vármegye és a tiszai uradalmi kerület területére költöztek. A magyar népesség 1746-ban és 1747-ben kezdte betelepíteni Szabadkát, 1748-ban Bezdánt, 1749-ben Kúlát. **Grassalkovich Antal gróf** 1750-ben megbízta **Csizovszky Ferencet**, hogy telepítse be a topolyai pusztát, melyben 1774-től már 247 észak-magyarországi telepes család élt. 1751 után magyar telepesek jöttek Zentára, 1751 és 1753 között Adára és Moholra, 1753-ban az Udvari Kamara Magyarkanizsára költöztetett magyarokat, 1750 és 1762 között pedig Óbecse, Csonoplya, Bácskertes /Kupusina/, Doroszló is kapott magyar népességet. A bajsai birtokot 1751-ben **Stevan Zako** tiszai kapitány kapta meg, de 1759-ben eladta **Vojnić Jakovnak** és **Lukának**. Bajsára 1760-ban katolikus magyarok költöztek, 1785-ben pedig református magyarok. Magyarok költöztek 1767-ben Péterrévére, 1769-ben Kishegyesre, 1771-ben Martonosra. **Kárász Miklós** földbirtokos 1746 és 1772 között a horgosi pusztára telepített magyarokat. 1786-ban Bácskossuthfalvára /Stara Moravica/ 334 magyar református család költözött Kisújszállásról, Kunmadarasról és Jászkiskérből. Ugyanebben az évben kisújszállásiak telepedtek le Pacséron is. 1787-ben magyar családok érkeztek Bácsfeketehegyre /Feketić/, 1799-ben pedig **Széchenyi** gróf temerini birtokára.

Kisebb magyar csoportok akkor is érkeztek Bánátba, amikor még nem csatolták vissza Magyarországhoz. Magyarok érkeztek 1773-ban Törökkanizsára, Majdányba, Keresztúrra, 1774 és 1776 között pedig Kisorosra /Orosin=Rusko Selo/ és Tordára. Csókára 1782-ben jöttek magyarok, 1783/84-ben pedig Magyarittabéra. Amikor a szerb lakosság elhagyta Torontálvásárhelyt /Debeljača/, 1794-ben a Tisza északi szakasza mellől református magyarok költöztek ide. 1801-ben magyarok kolonizálták Magyarcsernyét /Nova Crnja/.

Habár Magyarországról volt szó, a központi hatalom nem támogatta a magyarok letelepedését, erre nem is volt terv. A magyarok zöme az állam és a hűbérurak tudta és engedélye nélkül telepedett le valahol.

4. 5. Románok letelepedése

A 18. században Bánát síksági részeire mind tervszerű betelepítés, mind önkényes ideköltözés révén érkeztek románok. Általában a bánáti hegyekből, a Maros és a Karas völgyéből jöttek.

Nyugat-Bánátban a 18. század előtt is élt román népesség. A síksági részen vagy a határőrvidék vagy valamelyik uradalom volt a lakóhelyük. A letelepedést követően a román települések három típusba voltak sorolhatók: a Néra és a Karas alsó folyásánál, továbbá a Moravica és a Mesić völgyében levő falvak lakóit a *goran/hegyvidéki* névvel illették, a határőrvidéki, Pancsova, Alibunár és Fehértemplom /Bela Crkva/ környéki falvak lakói *határőrök* voltak, míg az öt közép-bánáti falu lakóit *pusztai románoknak* nevezték.

1740 után intenzívebbé vált a románoknak Bánát síksági részére való költözése. Ekkor költöztek románok Margitára, Szentjánosra /Barice/, 1744-ben pedig Kis- és Nagygájra. **Mária Terézia** 1765-ben kiadott egy pátenst, mely szerint a románoknak ki kell költözniük azokból a falvakból, ahova majd német telepesek jönnek. Két évvel később a román népesség elhagyta a Temesvár és a Maros környéki falvait, és a Béga menti falvakba: Kis- és Nagytárnokra /Veliki Torak/, Jankahidára /Jankov Most/, Écskára, Begafőre /Klek/ költöztek. A Temesvár melletti Szakálháza /Săcălaz/ lakói Nagytárnokra, a Maros menti Sereden /Șeredeu/ lakói pedig Kistárnokra költöztek. Kis- és Nagytárnokra összesen 340 család jött.

Jankahidára főleg a Maros mentéről jöttek románok. Miután ezt a vidéket 1781/82-ben eladták uradalmaknak, a Béga menti román falvak **Lázár Lukács** és **Kis Izsák** birtokába kerültek.

A katonai hatóságok szintén telepítettek románokat a határőrvidékre, így 1765-ben román népesség került Révújfaluba /Banatsko Novo Selo/, Dolovára, Alibunárba, Keveszöllőstre /Seleuš/ és más helységekbe; a 18. század végén Újozora /Uzdin/, Kevevára /Kovin/, 1805-ben Homokos /Mramorak/, 1807-ben Deliblát, 1808-ban pedig Petre /Petrovo Selo, most Vladimirovac/ népesült be velük. A Versec környéki falvakban a románok őslakosok voltak.

Bánát területén a szerb és a román nép keveredett. A vallás századában az azonos vallás összekovácsolta a népeket, és a kommunikációt is megkönnyítette. 1713 és 1864 között a románok vallási szempontból a szerb egyházi szervezetbe, a karlócai metropolita alá tartoztak, kivéve azokat, akik elfogadták a görög katolikus vallást (pl. a Jankahidiak és a márkotelkiek /Markovac/). A szerbek és a románok gyakran kötöttek egymással vegyes házasságot, és nagy volt a kölcsönös asszimilálás is. Kelet-Bánátban a 18. században megkezdődött a szerbek elrománosítása, Nyugat-Bánátban pedig a románok elszerbesítése. Az asszimiláció könnyebben megy végbe azonos vallásúak esetében (példa: románok és szerbek; olaszok és franciák elnémetesítése), ugyanis több közöttük a kapcsolat.

4. 6. Szlovákok letelepedése

A 18. században szlovák lakosság is jött Bácskába és Bánátba, részben pedig Szerémségbe is. A szlovák népesség magyar földesurak hívására jött uradalmi munkaerőnek, de a kamarabirtokokra és a határőrvidékre is telepítették őket. A kolonizáció 1745-ben kezdődött, amikor a betelepítés vezetője, **Martin Čáni** a futaki uradalom tulajdonosával, **Mihajlo Čarnojević**tal kötött megállapodás értelmében 2000 szlovákot költöztetett Bácspetrócre Nógrád /Novohrad/, Árva /Orava/, Liptó /Liptova/, Hont, Zólyom /Zvolen/ és Turóc /Turec/ területéről. A telepesek két év múlva szerződést kötöttek a földesúrral. Innen 1746-ban Kölpénybe /Kulpin/, a **Stratimirović** testvérek uradalmára költöztek. 1754-ben protestáns szlovákok telepedtek le Bajsán, 1756-ban Dunagáloson /Gložan/, 1758-ban Bácsújfaluban /Selenča/, mely az egyetlen multikonfesszionális település protestánsokkal és katolikusokkal. A szlovák telepesek 1773-ban Kiszácsra, 1790/91-ben Pincédre /Pivnice/ és Lalićba is megérkeztek. Bácsújfaluból 1770-ben 98 protestáns szlovák családot elűldöztek, s ők **II. József** császár külön engedélyével Pazovára, a péterváradi ezred területére költöztek.

Nákó Kristóf bánáti uradalmára 1782-ben Nógrád /Novohrad/, Pest, Nyitra /Nitra/ és Zólyom /Zvolen/ vármegyéből költöztek szlovákok. A telepesek Újkomlós /valószínűleg Nagykomlós, azaz Comloșu Mare/ néven alapítottak települést. Élükön **Gerskovics Sámuel** tanító és **Baranyi Mátyás** pap álltak, akik liptóiak voltak. **Baranyi Mátyás** 1784-ben a telepesek egy részét Párdányba /Međa/, **Butler Gábor** birtokára, két évvel később pedig Aradárcra, Nagybecskerek mellé, **Kis Izsák** birtokára vezette. A párdányi szlovákok 1788-ban Écskára, onnan pedig **Ján Bosidelerský** pap vezetésével 1802-ben Antalfalvára /Kovačica/ költöztek. Ebben az időszakban (1806) szlovák lakosok érkeztek Nagylajosfalvára /Padina/ és Újsándorfalvára /Janošik/, majd 30 újsándorfalvi szlovák család átköltözött Istvánvölgybe /Hajdučica/. 1829-ben Nagylajosfalváról is nagyobb telepescsoport költözött Istvánvölgybe.

4. 7. Ruszinok letelepedése

Az első kárpátaljai, azaz az akkori Magyarország északkeleti részéből való ruszin családok a 18. század negyvenes éveiben érkeztek Bácskába. Az 1746. évi kúlai népszámlálás először három, majd még ugyanabban az évben újabb 11 ruszin családot vett nyilvántartásba. Az első ruszin telepesek egyénileg érkeztek Bácskába napszámosnak a nagyobb munkák idején, egyesek azután meg is telepedtek.

A ruszinok Bácskába való szervezett betelepítése 1751-ben kezdődött. A bácskai kamarabirtokok intézője, **Franz Joseph de Redl** a Bereg vármegyei (ma Ukrajna, Kárpátalja) **Munkácsy Mihály** kérésére szerződést adott ki és írt alá arról, hogy Északkelet-Magyarországról 200 ruszin görög katolikus család telepedhet le a Nagykeresztúr nevű elnéptelenedett kamarai település, azaz pusztta területén. Már ebben az évben megalakult a faluban a görög katolikus parókia, 1753-ban pedig megkezdte működését az iskola is, amelyben ruszin nyelven folyt az oktatás. 1751-ben ruszin népesség telepedett le Bácskeresztúron /Ruski Krstur/. Ez is kamarai pusztaság volt, a letelepedési szerződést pedig Franz Joseph de Redl, a kamarabirtokok bácskai intézője írta alá. Két évvel később Sáros /Šariš, Szlovákia/, Zemplén és Borsod vármegyéből jött ruszin lakosság. A ruszinok letelepedése folytatódott a 18. század hetvenes éveinek elejéig, és a munkácsi /Mukacsevo/ görög katolikus püspökséghez tartozó 14 vármegye szinte egész területéről költöztek.

A ruszinok Kucorára való letelepedése 1763-ban kezdődött, amikor **Franz Joseph de Redl** 150 ruszin görög katolikus családnak a kucorai kamarabirtokon való letelepedéséről írt alá szerződést, és megbízta a keresztúri **Kis Pétert**, hogy gyűjtse össze és vezesse ide az érdeklődő északkelet-magyarországi családokat. 1763-ban 41 ruszin család érkezett, két évvel később pedig még 42. Főleg a mucsenyi /Múcsony? Magyarország/ parókiából jöttek. 1764-ben a kucorai ruszin kenéz **Janko Csordás** volt, az első görög katolikus pap Kucorán (1766-tól) **Oszif Kirda**. Kucorán már ortodox szerbek is éltek. A ruszin iskola 1765-ben alakult Kucorán, a görög katolikus parókia pedig 1766-ban. Az 1787. évi állami népszámlálás adatai szerint Keresztúron kb. 2200, Kucorán pedig mintegy 1600 ruszin élt.

II. József császár uralkodása idején, 1786-ban 8000 zaporozsjei kozákokat szerződtek katonának, s őket Zenta környékére telepítették.

Egyes ruszin családok már a 18. század hatvanas éveiben Újvidékre költöztek Keresztúrról és Kucoráról, 1780-ban pedig Újvidéken is működni kezdett a görög katolikus parókia.

A ruszinok a 18. század második felében kisebb számban más bácskai településekre is elköltöztek, pl. Sóvéra /Újsóvé=Ravno Selo/ és Borócra /Obrovac/, de nem maradtak ott hosszabb ideig.

Azok a ruszinok, akik a 18. század első felében költöztek Bácskába, görög katolikus vallásúak voltak, de 1751-től a kalocsai római katolikus érsekség fennhatósága alá tartoztak. Papjaik kezdetben a munkácsi /Mukacsevo, Ukrajna/ és a nagyváradai /Oradea, Románia/ görög katolikus egyházmegyéből jöttek, s magukkal hozták a legszükségesebb egyházi könyveket. A horvátországi görög katolikusok és a bácskai ruszinok számára 1777-ben létrejött a kőrösi /Križevac, Horvátország/ püspökség, s a ruszinok 2003-ig ehhez tartoztak. Akkor megalakult a szerbiai és montenegrói görög katolikusok apostoli exarchátusa (püspökség).

Egyes ruszin családok, sőt néha nagyobb családcsoportok Keresztúrról és Kucoráról a 18. és 19. század folyamán más településekre költöztek, és új ruszin telepeket hoztak létre. A kőrösi püspökség 1777-ben megkapta a sidi és berkaszovói birtokokat, és a 19. század elején ide is költöztek ruszinok. Sid betelepítése 1803-ban, Berkaszovóé pedig 1810-ben kezdődött. Bacsince 1834-től fogadta a ruszinokat.

4. 8. Zsidók Vajdaságban

A szerémségi, bácskai és bánáti zsidók helyzetét az határozta meg, hogy hogyan viszonyult a Habsburg Birodalom a zsidókhoz. **Mária Terézia** pátense lehetővé tette a zsidóknak, hogy városokban éljenek, de *toleranciataksát* kellett fizetniük. **II. József** reformjai nyomán állami szolgálatba is léphettek. A városi zsidóság általában kereskedelemmel foglalkozott. Újvidéken 1728-ban 12 zsidó család élt, 1743-ban 26, 1748-ban pedig volt zsidó hitközség. **Jakov Herczel** családja volt 1775-ben Szabadka első zsidó családja, viszont 11 évvel később zsidó hitközség is volt.

4. 9. A csak az emlékezetben élő (?) népek

Akkor, amikor egész Európában Bánát volt a legnagyobb kolonizációs térség, Spanyolországból baszkok érkeztek. Amikor a Habsburgok 1731-ben elvesztették Nápolyt és Szicíliát, baszkok érkeztek Bécsbe. Négy évig kóboroltak Bécsben és más osztrák városokban, amikor a Habsburg hatóságok eldöntötték, hogy Nagybecskerekre telepítik őket. Hajókkal érkeztek a Bégára, és Új-Barcelona néven megalapították településüket. Ők kezdtek eperfát ültetni Bánátban. A rablótámadások, majd az 1738-as pestisjárvány kiirtották őket. Az egész településből csak 30 árva maradt, akiket széttelepítettek a magyarországi árvaházakba.

A németekkel olaszok is érkeztek, ők Temesvár környékén telepedtek le, de hamarosan elnémetesedtek. A *Mária Terézia-féle kolonizáció* során Elzász és Lotharingia területéről franciák is jöttek. Nagyikinda környékén 1770-ben alapították meg településeiket Soltour, Charleville, Szenthubert és Moulin néven, de hamarosan elnémetesedtek. A francia telepések nyomai a bánáti németek nevében maradtak fenn: Chevalier, Dupont, Barthou, Lefleur, Boisset stb.

A nagy bécsi háború idején katolikus bolgárok telepedtek le a Temesvár közeli Besenevő és Vinga /ma is van ilyen nevű település Romániában/ falvakban. Az écskai **Lázár**-birtokra 1793-ban érkeztek, 1823 és 1825 között pedig **Josip Petrović** udvarnoki /Banatski Dvor/ birtokán telepedtek meg. Egyesek 1895-ben a Pancsova melletti Sándoregyházára /Ivanovo/ költöztek, mások pedig Bulgáriába. **Ludvig Barač** földesúr 1838-ban bolgárokat telepített egy pusztára, és ők településüket Baraczházának nevezték el, ebből lett később Óléc /Stari Lec/. A bolgár telepések főleg kertészettel foglalkoztak.

A bolgárok, olaszok, franciák és spanyolok nyomai jórészt elvesztek, bár megmaradtak azokban a szokatlan vezetékszócskákban, amelyek egyik itt beszélt nyelv neveihez sem hasonlítanak. De az is meglehet, hogy valamelyik ősünk e népek valamelyikéhez tartozott, s erről nem csak emlékek tanúskodnak.

4. 10. A romák letelepedése és eredete

A roma népet eddig még nem tanulmányozták behatóbban, habár évszázadok óta jelen vannak Európában. Történelmüknek alig van kapcsolata a nagy európai történelmi eseményekkel, illetve a magyarországi vagy szerbiai eseményekkel. Az egyes népek, sőt a roma nép tudatában is korlátokat emel a specifikus életmód, nyelv és kultúra. Az egyes roma csoportok is elkülönülnek egymástól nyelvük, szokásaik és maguk használt nevük alapján. Sokan elfogadják a roma nevet, mely a hindi nyelvből ered, a mai jelentése viszont *férfi*. (Azt a kisázsiai helyet, ahol a romák a 11. században éltek, Bizáncban és a török időkben Roma vagy Rum néven emlegették.) Mások a cigány név valamilyen változatát használják, ami egyes nyelvekben embert, azaz emberi lényt jelent. Ez a név görög eredetű (athiganosz), de a

romák nagy része nemkívánatosnak, pejoratívnak tartja. Jellemző, hogy a romák hosszú ideig nem jegyezték le semmit történelmükből, ezt meghagyták másoknak, ezért ez a történelem tele van nyitott kérdésekkel, előítéletekkel vagy téves tolmácsolással.

Habár nem nagyon valószínű, egyes tudósok úgy tartják, hogy az első roma migrációs hullám Nagy Sándor idejére esett. Az azonban biztos, hogy az általuk megtett út még specifikusabbá tette őket. Egyesek tovább „tanyáztak” Perzsiában, mások a Közel-keleten, ismét mások Észak-Afrikában, megint mások a mai Ukrajnában, Örményországban, Kis-Ázsiában és a Balkánon. Balkán volt az egyik nagy központjuk, ahonnan más európai tájakra vándoroltak. Voltak, akik Nyugat-Európába, s voltak, akik Oroszországba jutottak – az ő történelmük eltérő.

A vajdasági romák hosszú időt töltöttek a Balkánon és Közép-Európában. Az általuk beszélt nyelvekbe görög, magyar és szláv szavak épültek be, mások viszont olyan nyelvet beszélnek, amely újlatinnak nevezhető, a több évszázaddal ezelőtt beszélt román nyelvre hasonlít.

A romák a 14. században sokhelyütt megfordultak a Balkánon. **Zsigmond, Mátyás és II. Ulászló** magyar királyok és **Zápolya János** dokumentumokat adtak ki róluk. **II. Ulászló a fáraók népének** nevezte őket, mert úgy vélték, hogy Egyiptomból erednek, **Zápolya János** pedig visszaadta mozgásszabadságukat. A legenda szerint romák készítették azt a vastrónt, amelyre büntetésből **Dózsa Györgyöt** ültették. A török időkben a romák folyamatosan vándoroltak Magyarországra. A **Rákóczi** szabadságharc idején muzsikusként voltak. **Mária Terézia** és **II. József** idejében erőszakkal rá akarták kényszeríteni őket, hogy mondjanak le nomád életmódjukról.

4. 11. A majdani Vajdaság betelepítésének a következményei

A 18. században Szerémség, Bánát és Bácska olyan történelmi térség volt, ahol sok közép-európai nép találkozott. Keveredésük helye a katonaság, a kereskedelem és a városok. A térség korszerűsödése és európaiasodása lehetővé tette a népek és vallások átszövődését. A közös közép-európai kulturális modell, mely a 18. században a Duna mentén kezdett kialakulni, közelebb hozta egymáshoz a közép-európai népeket, s a 18. századtól kezdve azonos kulturológiai mintára kezdtek élni.

Bánát, Bácska és Szerémség a 18. században sokat változott. A határörvidék és a militarista szellem szimbóluma, a péterváradai vár a 18. században épült, 1780-ban fejezték be. A javuló kommunikáció szimbóluma, a postakocsi 14 naponként közlekedett Zimony és Pest, négyhetenként pedig Temesvár és Bécs között. Közép-Európa szimbólumát, a sört a 18. században kezdték e térségben gyártani (Pancsován 1722-ben, Nagybecskerekén 1745-ben, Apatinban 1756-ban). Fejlődött a szőlészet. A Mosel-völgyből idetelepedett németek elhozták a borkultúrát Fehértemplomra /Bela Crkva/ és Versecre, a karlócai borokat Pesten, Bécsben, Lengyelországban, Csehországban is árulták. Német telepések hozták a Délvidékre a burgonyakultúrát, és ezzel egész táplálkozási forradalmat indítottak el. Egyre több lett az orvos. A 18. század közepén Újvidék, 1769-ben Zimony kapott kórházat. Az első gyógyszertár Újvidéken 1764-ben, Szabadkán 1780-ban, Versecen és Nagybecskerekén 1784-ben, Zomborban 1785-ben nyílt meg. Pancsován és Zimonyban volt karantén is, hogy a Habsburg Birodalom megvédhesse magát a Török Birodalomból érkező járványoktól.

5. A CIVILIZÁCIÓS ÉS KULTURÁLIS FEJLŐDÉS A 18. SZÁZADBAN

A 18. században a majdani Vajdaság területe kulturális virágzásnak indult. Először is: megnőtt a népesség lélekszáma. Vajdaság nagyon fontos volt a szerbek számára, ugyanis a Török Birodalomban nem voltak meg a (gazdasági és politikai) fejlődés feltételei, Magyarország, azaz a Habsburg Birodalom viszont aránylag kedvező, bár nem ideális feltételeket biztosított.

Ami a magyarokat illeti, a kulturális fejlődés centrumai olyan területeken voltak, amelyek nem szenvedték el a török igát.

Amikor vidékeinkre érkeztek, a szlovákok és ruszinok távol kerültek anyanemzetüktől, és általában kimaradtak az anyanemzet kulturális fejlődéséből. A román kultúra legfontosabb helyei az erdélyi görög katolikus központok voltak.

A németek kulturális hatása szinte felbecsülhetetlen, de majdhogynem ismeretlen is, mivel ez a nép később eltűnt erről a tájról, és a kultúrához való hozzájárulásuk emléke elhalványult.

5. 1. Az öntözés és az építkezés kezdetei

E vidékek fejlődése elképzelhetetlen volt a vizek szabályozása és építkezés nélkül. Ebbe sok tanult ember fektetett nagy erőfeszítést és tudást, pl. **Bauer Antal, Bedekovich Lőrinc, Czigler Antal, Kosztka János, Kovács János, Petrovics Pál**. A legzseniálisabbak a **Kiss-testvérek, József és Gábor** voltak. Ők tervezték koruk legnagyobb csatornáját, a *Ferenc-csatornát*, mely ma a Duna–Tisza–Duna-csatornarendszer része. Munkáságuk nagyszerűségét bizonyítja az az adat, hogy művüket csak a 20. században folytatták.

A fejlődés meg sem kezdődhetett volna haladó arisztokraták és vállalkozók nélkül. **Csík József** az ipar fejlesztésében tűnt ki, **Grassalkovich Antal, Marcibányi Lőrinc** és **Márton** pedig vidékünk (Zombor, Csóka) betelepítésében jeleskedett. A kor jelentős üzletembere az aromun **Nákó Kristóf** volt.

Akkoriban kezdődött az orvostudomány fejlődése is. Kiemelkedő volt **Ambró József**, a svájci származású **Birly Ede Flórián, Büky József, Gellei Mihály, Bácsmegyei István Pál** munkássága. **Anderle Tamás** azonkívül, hogy orvos volt, elsőként foglalkozott gyógyszerészettel tájainkon, **Kitajbel Pál** pedig leírta a táj botanikáját.

5. 2. Kulturális fejlődés

A fejlődés újabb emberi tevékenységek előtt nyitott ajtót. Megemlíthető **André István** történetíró, **Barics Béla** jogász, **Csekonics József**, a lótenyésztés úttörője, **Fogarasi János** harangöntő, **Grósz János** latinista, **Hadik András** hadvezér, **Hajnóczy József** író, **Karcsy Fedor** etnográfus, **Balogh István** és **Láng Ádám János** színészek, **Koncság Nándor** kartográfus... **Sátor Dániel** a bégai hajózásról gondolkodott, **Sax János Zakariás** 1786-ban nagyon jó térképet készített Bánátról, **Franz Schams** történész elsőként foglalkozott vidékünk történelmével, tájainkat **Teleki Domokos** írta le nagyon szépen, **Toldi József** mindent megtett azért, hogy itt is meghonosodjon a méhészet. **Ürményi Ferencnek** a többi között Ürményháza /Jermenovci/ betelepítése is az érdeme. **Schraud Ferenc** a járványtan úttörője tájainkon. A kor jelentős egyéniségei között igazán kiváló tudósok is voltak, pl. az ír származású **Kempelen Farkas**, híres matematikus és feltaláló, továbbá **Mitterpacher József**, matematikus, teológus és filozófus.

5. 3. A tanügy fejlődése Magyarország déli és más részein

A mai vajdaság területén kiemelt figyelmet fordítottak a tanügyre, és ez is hozzájárult a kulturális fejlődéshez. Kiemelkedő tanítók és tanárok voltak: **Pajor János** (1765–1782), a jezsuita **Matjaš Sladkovič** (1754–1805), az itteni iskolaügy egyik úttörője, **Andrej Wolny** (1759–1827), a protestáns **Asbóth János**, adminisztrátorként és szervezőként **Balassa Ferenc**, reformátorként **Nicky Kristóf**, azután a kisgyermekkel foglalkozó **Csupor Mihály** és **Magda Pavel**. Kiemelhető még **Láng Mátyás**, aki 1789. szeptember 1-jén az első középiskola, az újvidéki katolikus gimnázium tanára lett.

A tanügyben, az irodalomban és a festészetben az új európai áramlatok hatására változások álltak be. 1769-ig a bácskai, bánáti és szerémségi szerb iskolák az egyház keretébe tartoztak, és a tantárgyak (trivium) alapján *triviális* iskoláknak nevezték őket, akkor viszont az állam igazgatása alá kerültek. **Mária Terézia** 1777. évi rendelete szerint az egész birodalomban egységes tanterv alapján kellett dolgozni anyanyelven. A szerb (és a bánáti román) iskolák felügyeletével Szerémségben **Stefan Vujanovskit**, Bácskában **Avram Mrazovićot**, Bánátban pedig **Teodor Janković Mirijevskit** és **Gligorije Obradovićot** bízta meg.

A szerb tanügy jelentős intézményét 1792-ben alapították meg Karlócán. **Dimitrije Anastasijević Sabov** karlócai kereskedő adományának köszönhetően megalakult a Karlócai Gimnázium.

5. 4. Irodalom

A szerb irodalom 18. századi fejlődése is beilleszkedett a fejlődő polgárság képébe. A 18. század folyamán a szerb könyveket Vásárosban /Tîrgoviște/, Balázsfalván /Blaj/ és Jásban /Iași/ nyomtatták /Mindhárom helység ma Romániában van/. 1770-ben Bécsben megkezdte működését, majd 1796-ban Budára költözött a **Kurzbeck** nyomda, mely képes volt a szerb könyveket cirill betűvel nyomtatni. 1790-ben **Emanuil Janković** megnyitotta Újvidéken az első szerb könyvesboltot. Utána, szintén Újvidéken, megnyílt **Kaulici** könyvesboltja, Zimonyban pedig **Kovačevićé**. Az íróknak, tábornagyoknak, egyházi méltóságoknak nagy könyvtárak voltak, de egyes polgároknak is, mint pl. **Sava Vukanović**nek Újvidéken és **Mihajlo Nedeljković**nek Fehértemplomon /Bela Crkva/.

Takács Rafael (1748–1820) volt az, aki az első nyomdagépet hozta a majdani Vajdaságba. A bánáti Padé faluban nyomtatta ki 1791-ben *Toldalék a Páriz–Pápai szótárhoz* című művét, és ezzel nagy mértékben hozzájárult a tudomány, pontosabban az orvosi terminológia fejlődéséhez.

5. 5. Festészet

A 18. század festészetében a barokk dominált. Ismert szerb festő volt **Teodor Dimitrijević Kračun**, **Teodor Ilić Češljar**, **Jakov Orfelin**, **Nikola Nešković**, **Dimitrije Popović**, **Dimitrije Bačević** stb. A 18. század második felében a szerb festők zöme a bécsi Képzőművészeti Akadémián tanult, és sokan tanulmányútra mentek Olaszországba. **Petrich András** (1765–1842) a mai Vajdaságból származott, de nemcsak festőként, hanem mérnökként is fényes karriert futott be. Ismert volt a **Kranovetter** család is, tagjai közül **Kranovetter Pál** festőművész tűnt ki leginkább.

II. FEJEZET

A VAJDASÁGI NÉPEK TÖRTÉNELME A HOSSZÚ 19. SZÁZADBAN (1790–1914)

Ebben az időszakban megkezdődött térségünk korszerűsödése és közeledése Európához. Ekkor jelentkezett a nemzet modern eszméje is, s ebbe a fogalomba kezdték már az alsóbb társadalmi rétegeket is beleérteni, nem csak a nemességet, mint korábban. Az 1848-as forradalom, melynek a szele a mai Vajdaság területét is elérte, nemzeti és társadalmi szempontból lendületet adott ennek a térségnek, s felgyorsult a gazdasági fejlődés is. Ez különösen az osztrák–magyar kiegyezést (1867) követő időszokról mondható el.

1. II. LIPÓT URALKODÁSÁTÓL AZ 1848-AS FORRADALOMIG

1. 1. A magyar nemesség és II. József összetűzése

A magyar nemesség **II. József** államberendezését úgy értelmezte, hogy az uralkodó megszegte az általa a nemesi renddel kötött társadalmi szerződést. Értelmezésük szerint (s akkoriban csak a nemeseket tekintették nemzetalkotóknak) ez feljogosította a nemességet arra, hogy új társadalmi szerződést kössön. A magyar nemesek egy része úgy vélte, hogy a Habsburgok elvesztették a magyar trónra való jogukat, mivel **II. József** sohasem koronáztatta magát magyar királlyá. Függetlenül attól, hogy milyen elégedetlen volt a magyar nemesség, az addig uralkodó dinasztia trónfosztására nem került sor, mert a főnemesség (az arisztokrácia) visszaretentett ettől, és elfogadta a bécsi udvar fennhatóságát Magyarországon.

1. 2. A magyar nemesi mozgalom

Amikor **II. József** a halálos ágyán (1790) a türelmi és a jobbágyok szabad költözését jóváhagyó rendelet kivételével minden rendeletét visszavonta, Magyarországon az égisz alatt a nemzeti eufória. Megkezdődtek az előkészületek, hogy (az 1000-ban megkoronázott első magyar király) Szent István koronáját visszavigyék Budára, ahol lennie kell, Bécsből, ahol **II. József** múzeumi kiállítási tárgyként őrizte. (Akit nem koronáztak meg ezzel a koronával, nem volt magyar királynak tekinthető.) Az ilyen rendezvények mögött komoly politikai tartalom állt. Az az egység, amellyel **II. József** centralista törekvéseit ellenezték, annyira felfokozta a magyar nemesi és nemzeti mozgalom önbizalmát, hogy a mozgalom vezetői már arról kezdtek gondolkodni, hogy Magyarország kiválik a Habsburg Birodalomból. E cél valóra váltásához megpróbáltak külső segítségre is gondoskodni (titkos tárgyalásokat folytattak a porosz udvarral). A magyar nemesség ilyen tevékenységéhez az szolgált alapul, hogy az új király, **II. Lipót** negyvenöt évi szünet után 1790 nyarán újra összehívta a magyar Országgyűlést Budára.

1. 3. II. Lipót uralkodása és a magyar jakobinus összeesküvés

II. Lipót ügyes uralkodónak bizonyult, mert az uralkodóház számára igen bizonytalan időben (Belgiumban Habsburg-ellenes lázadás tört ki, folyt az 1788-ban kitört osztrák–török háború stb.) a magyar nemesség támadását követően is sikerült megőriznie a császárság és királyság egységét. A diéta (országgyűlés) ősszel Budáról Pozsonyba /Bratislava/ költözött, s ott az udvar kompromisszumot kötött a magyar nemességgel. A magyar nemesek egy részének törekvései nem váltak valóra, mert Magyarország nem jutott igazi önállósághoz a Habsburg Birodalmon belül (az ország önálló volt ugyan, de a meghozott törvények csak papíron léteztek). Itt kell elmondani azt is, hogy a 18. század kilencvenes éveiben, pontosabban 1794-ben osztrákellenes összeesküvés volt Magyarországon, de ezt az udvar felfedte. Az összeesküvés vezetőit, **Martinovics Ignácot, Hajnóczy Józsefet, Laczkovics Jánost, Szentmarjai Ferencet** és **Sigray Jakabot** a következő évben kivégezték Budán, másokat hosszú börtönbüntetésre ítélték, köztük **Kazinczy Ferencet**, az irodalmárt és nyelvújítót is. Az összeesküvők magyar jakobinusoknak nevezték magukat, mert ők is, mint a franciák, társadalmi egyenlőséget akartak. Céljuk az volt, hogy elszakítsák Magyarországot a Habsburg uralomtól, és gyökeres társadalmi változásokat vezetnek be (polgári társadalmat hoznak létre). Az összeesküvés és felkelés érdekében titkos társaságokat alapítottak *Reformátorok Társasága* és *Szabadság és Egyenlőség Társasága* néven. Az összeesküvés fő vezére **Martinovics Ignác** ferences szerzetes, matematika- és filozófiatanár volt, aki szerb származású családban született Pesten.

1. 4. A temesvári nagygyűlés

II. Lipót a magyar országgyűlés összehívásakor engedélyezte, és 1790. szeptember 1-jére össze is hívta Temesvárra a szerbek népi és egyházi nagygyűlését. Ez a gyűlés vitafórum is, választási nagygyűlés is volt, ugyanis új metropolitát választottak. **Mojse Putnik** után **Stevan Stratimirovićot** választották meg karlócai metropolitává. Itt kell elmondani, hogy a magyar állam vezetői készek voltak elfogadni, hogy a magyar országgyűlésben legyen a szerbeknek valamilyen szimbolikus képviseletük, s helyet biztosítottak a szerb püspököknek. Az országgyűlésen az volt a fő kérdés, hogy a magyarországi szerbeket népnek kell-e tekinteni, vagy bizonytalan kiváltságos helyzetben a császár védelme alatt maradjanak. Az ülésező országgyűlés nem hajlott arra, hogy a szerbeknek kollektív jogokat adjon, az osztrák udvar pedig az adott kiváltságok keretében nem védelmezte a szerbek egyéni polgári jogait. A kollektív jogokért való harcra és az autonóm terület megteremtésére egyes szerb nemesek, kereskedők, értelmiségiek és tisztek törekedtek Alapkövetelésük az volt, hogy a császár az ún. illír nemzet fennhatósága alá adjon *valamilyen területet* (a feltételezések szerint a szerb autonóm terület a Temesi Bánságban lehetett volna). **Sava Tekelija**, a szerb nemesek egyik vezére a temesvári nagygyűlésen híveivel együtt elutasította ezt a lehetőséget, mert úgy vélte, hogy ez *állam lenne az államban*. Ők úgy gondolták, hogy a magyar törvények jobbak, mint azok a császári kiváltságok, amelyeket Magyarország nem ismert el. A nemesek és a főpapok egy része kitartóan a kiváltságok mellett szállt síkra. **II. Lipót** osztrák császár és magyar király 1791-ben létrehozta az *Illír Udvari Kancelláriát*, és élére **Balassa Ferenc grófot**, a horvát bánt nevezte ki, aki – úgy mellékesen – protestáns volt. **Stratimirović** metropolita ki nem állhatta Balassát, ezért az *Illír Udvari Kancelláriát* azonnal meg is szüntették, amikor **II. Lipót** 1792-ben *lehunyta a szemét*. Ettől függetlenül a szerb és még néhány más, nem katolikus vallású nép 1790 után polgári jogokat kapott a Magyar Királyságban, mivel a szerb kiváltságok egy része beépült a magyar törvényekbe. A következő időszakban ez főleg a közoktatási intézmények alapításában, a művelődési intézmények fejlesztésében, a nyelv és a

helyesírás megreformálásában mutatkozott meg, s ezzel létrejöttek a modern nemzeti mozgalom előfeltételei, amely a szerbek esetében az első (1804) és a második (1815) szerb felkelés után a szerb állam születésében bontakozott ki.

1. 5. A francia polgári forradalom hatása

A mai Vajdaság népei (szerbek, magyarok, szlovákok, ruszinok, románok, horvátok, németek stb.) ugyanakkor az európai eseményeknek és az 1789-es francia forradalom eszméinek a közvetlen hatása alá kerültek. Erre a térségre minden gazdasági és civilizációs folyamat hatott. A Habsburg Birodalomba tömörült Közép-Európa egyre inkább egységesült. Az itt élő népek civilizációs szempontból felismerhetővé váltak, s emiatt fokozatosan ébredezni kezdtek a nemzetek. Kronológiailag ez a folyamat az 1789 és 1848 közötti időszakra tehető. Attól függetlenül, hogy a mai Vajdaság területén élő népek egyes érdekei fedték egymást, és hogy nemzeti ébredésükben és nemzetté válásukban mutatkoztak eltérések, leszögezhetjük, hogy a 19. század első fele az etnikai tolerancia és összefonódás időszaka volt. Így pl. 1818-ban Rumán nemzeti és vallási hovatartozástól függetlenül minden kisiparos egy céhbe tartozott. Szenttamáson /Srbobran/, Óbecsén, Zentán és más településeken is a községi és települési vezetők nemzeti hovatartozás szerint váltakozva nyertek mandátumot. Ez a gyakorlat néhol később is, egészen az I. világháborúig megmaradt.

A külső befolyás és a belső változások hatására a 18. század végén és a 19. század elején Magyarországon, a mai Vajdaság területén élő szinte minden népben éledezni kezdtek azok az erők (a kereskedők és kisiparosok társadalmi rétege polgáriasodott, megjelentek a liberális nemesek stb.), amelyek a következő időszakban a nemzeti és kulturális megújodás élére fognak állni.

2. A NAPÓLEONI HÁBORÚK, A SZERB FORRADALOM, GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ÉLET

2. 1. A Habsburgok az új európai konstellációban

Az 1793 és 1815 közötti időszakban a háború mindennapos jelenséggé vált Európában, és a békés időszakok inkább rendkívüli állapotnak tűntek. A Habsburg Birodalom minden olyan Napóleonellenes koalíciónak tagja volt, amely meg akarta akadályozni a forradalom kiterjedését Európára és a francia eszmék terjedését. Habár a Habsburg Birodalom a napóleoni háborúk során ért el kisebb eredményeket, összességében nagy veszteségek érték (1794-ben elvesztette Belgiumot, 1797-ben az olasz birtokok nagyobb részét stb.). Mindez arra készítette **I. Ferenc** császárt, hogy 1806-ban lemondjon a német-római császári címről (1804-től Ausztria örökös császárának nevezte magát).

2. 2. A Habsburg Birodalom belső gondjai

A legnagyobb csapások a Habsburg Birodalom és Magyarország (s benne a mai Vajdaság területe) számára elsősorban a gazdaság terén jelentkeztek. Az uralkodó, az udvar és a forradalom kiterjedésétől rettegő magyar nemesség összetartása jól működött. **Napóleon** felhívása a magyarokhoz a Győr melletti szégyenteljes 1809. évi csatavesztés után, hogy szakadjanak el Ausztriától, nem talált visszhangra, habár **Napóleon** csak az elszakadásra

szólította fel a nemeseket, nem állt szándékában beavatkozni Magyarország belső (társadalmi-gazdasági) berendezésébe. Nem volt olyan erő, amely ezt véghez tudta volna vinni. Egyébként is a kisszámú (és üldözött) értelmiségi és a reformpárti liberális nemesség **Napóleon** felhívásában egy újabb függő viszony felkínálását látta, ugyanis ha megszabadulnak a Habsburgoktól, az új királyt mindenképpen **Napóleon** kényszeríti rájuk.

2. 3. A Habsburgok válasza az új kihívásokra és az abszolutizmus

Amikor a rezsim leszámolt a lázongókkal és titkos szervezeteikkel, a 18. és a 19. század fordulóján, **I. Ferenc** uralkodása idején (1792–1835) az országon eluralkodott a félelem. Az értelmiségiek és a nemzeti mozgalomban aktívan részt vevő vagy vele szimpatizáló nemesek üldöztetése mindennapossá vált. Sok magas beosztású állami közméltóságot leváltottak. Az udvar úgy képzelte el a magyar állam igazgatását, hogy erős állami gépezetet hozott létre, német és cseh ezredeket állomásoztatott az országban, és erősítette a katolikus egyház befolyását. Fokozódott a cenzúra, a titkosrendőrség hálózata és megbízatási köre egyre szélesedett.

2. 4. Az utolsó osztrák–török háború és az első szerb felkelés

Az utolsó osztrák–német háború (1788–1791), a napóleoni háborúk, az első és a második szerb felkelés nyomasztólag hatott a határőrvidékre, de a mai Vajdaságnak a határőrvidéken kívül eső részeire is. Ugyanakkor újra megjelentek a rablóbandák, és különösen Szerémséget és Dél-Bánátot fosztogatták. Az első és a második szerb felkelésben kibontakozó szerb forradalom (1804–1815) tartós nyomot hagyott a szerémségi, bácskai és bánáti szerbekben. A felkelés előkészületeiről tudtak az egyházfők: **Stevan Stratimirović** karlócai metropolita, illetve **Jovan Jovanović** újvidéki püspök is, de **Sava Tekelija** is. A felkelés jó üzletet jelentett a szerémségi és bánáti kereskedőknek, ugyanis ők látták el a felkelőket fegyverrel, lőszerezéssel és élelmiszerekkel. Ebben a Száván és a Dunán át való kereskedelemben kitűnt a mitrovicai **Dimitrije Puljević**, a pazovai **Petrović** testvérek, a zimonyi **Miloš Urošević** és **Dimitrije Bratoglić**, továbbá sok újvidéki, karlócai, rumai, ürögi /Irig/, pancsovai, verseci stb. kereskedő. A felkelés felpézdítette az egész határőrvidék népességét, különösen a szerémségieket és a bánátiakat. A határőrök szerb, román és német parancsnokai nem akadályozták meg a felkelőket abban, hogy fegyverhez és más szükséges áruhoz jussanak. A szerb kereskedők az árusításon kívül adományokat (elsősorban pénzt) is gyűjtöttek a szerbiai felkelők számára. Sokan, főként a kisiparosok (pl. kovácsok, ágyúöntők), maguk is segítették a felkelőket. A szerbiai felkelők közé ment sok értelmiségi is, pl. **Lukijan Mušicki** és **Dositej Obradović** (a belgrádi Főiskola egyik alapítója, az első szerb oktatásügyi miniszter), **Boža** és **Mihailo Grujović**, **Miljko Radonjić**, **Ivan Jugović** és mások.

A felkelés előrehaladtával szerbiaiak is érkeztek Szerémségbe és Bánátba. A felkelés 1804-es, 1806-os, 1809-es válsága, majd 1813-as veresége menekültáradatot indított errefelé. Maga **Karadorde** is egy ideig a szerémségi Fenek-kolostorban élt. A szerbiai események hatására 1807-ben kitört az ún. *Tican-féle felkelés*, mely a nevét vezéréről, a jazaki **Todor Avramović Tican**ról kapta. Ennek a felkelésnek szociális és nemzeti követelései voltak. Kiterjedt a metropolita birtokaira, a rumai és iloki uradalmakra is, és végül az osztrák katonaság verte le Bingula falunál. Ugyanebben az évben (1807) a dél-bánáti szerbek és románok is lázongani kezdtek, és júniusban kitört a felkelés Körtéden /Kruščica/. Vezérei a román **Prvu Jumanca** és **Toma Scripece**, illetve a szerb **Marijan Jovanović** és **Dimitrije Georgijević** voltak. A felkelést csírájában elfojtották, vezéreit pedig kivégezték.

2. 5. A háborús idők gazdasági jellemzői és következményei, a nemesek helyzete

A 19. század elején, a háborúskodások idején a gazdaság fellendült, de ennek a konjunktúrának ára is lett. A legnagyobb vásárló az állam volt, viszont a háborús években állandóan költségvetési hiánnyal küzdött. 1810-ben például az egész Habsburg Birodalom államadóssága az évi bevétel tizenkétszeresét tette ki. A hiányt papírpénz kibocsátásával próbálták pótolni, de az gyorsan veszített értékéből, és megjelent az infláció. A kormány 1810 és 1816 között többször devalválta a pénzt. A konjunktúrából addig hasznot húzó nemesség is kezdett veszíteni, mert az infláció az árakat is leszorította. Az 1811/12-es országgyűlésen ezért összetűzésre került sor az uralkodó és a nemesek között, mert a nemesek kétségbe vonták az uralkodónak azt a jogát, hogy az országgyűlés beleegyezése nélkül pénzt bocsásson ki. **I. Ferenc** ezért, s azért is, mert közben a bécsi udvar megerősödött, 1812 és 1825 között nem is hívta össze az országgyűlést.

A Magyar Királyság gazdasági fejlődésének kereteit a Habsburg Birodalom gazdaságpolitikája szabta meg, annak pedig három irányelve volt: az állam bevételeinek a növelése, az osztrák örökös tartományok ellátása mezőgazdasági termékekkel és ipari nyersanyaggal, továbbá az osztrák ipar védelme, azaz a tartományok ipari termékeinek monopolhelyzete.

2. 6. A mezőgazdaság

Az ország lakossága főleg mezőgazdasággal foglalkozott. Az, hogy az osztrák örökös tartományokban, azaz a birodalom nyugati részében megszorodott a népesség, és fejlettebb volt a gazdaság, a magyar mezőgazdaság fejlesztését és a nyersanyagtermelést is fellendítette. A keresletet főként a nagybirtokok árutermelése tudta kielégíteni, ezeknek a tulajdonosai pedig általában a nemesség felsőbb rétegeiből kerültek ki. A közepes és kisbirtokokon nagyobb arányú árutermelésre a konjunktúra előtt, a napóleoni háborúk idején csak az állam déli és középső részein volt példa (így a mai Vajdaság területének egy részén is). A mezőgazdaság a 19. század elejétől mind minőségi, mind mennyiségi szempontból fejlődött. A 19. században a mocsarak kiszáritásával és erdőirtással növelték a termőföldek nagyságát. A talajművelő eszközök minősége is javult. Bizonyos korszerűsödés a birtokokat is jellemezte, de a parasztok általában még mindig fából készült eszközökkel művelték a földet.

Új növényi kultúrák jelentek meg (pl. here, lucerna). Egyre nagyobb lett a búza vetésterülete is, de ez nem az egész országban volt így, mert sok helyen a rozs volt a fő kenyérgabona. A kapás növények közül főleg a kukorica terjedt el, és az is leginkább a ruszinok és románok lakta vidékeken. A burgonyatermesztés a 18. században még állami ellenőrzés alatt állt, de a 19. század első felére elterjedt az egész országban, és hamarosan a krumpli lett az egyik alapélelmiszer. Fejlődni kezdett a dohány- és cukorrépa-termesztés is. Új termelési technológiák bevezetésével fejlődött a szőlőtermesztés és a borászat (nálunk elsősorban a Fruška gorán, Dél-Bánátban, Észak-Bácskában). Az állatok közül főleg szarvasmarhát és sertést tartottak. Ebben az időszakban kezdett jobban elterjedni az istállózat állattartás. Megkezdődött a fajtanemesítés is, főleg szarvasmarhából és lóból kezdtek újabb és újabb fajtaakat tenyészteni. Legjobban a juhtenyésztés fejlődött, ugyanis az osztrák textiliparnak sok gyapjúra volt szüksége.

2. 7. Kisipar és ipar

A mai Vajdaság térségének gazdasági fejlődéséhez a Bácskai Nagycsatorna építését (1795–1802), a meliorációs és folyószabályozási munkálatokat követően nagymértékben hozzájárult a vasútépítés is (1869–1894), a vasút ugyanis minden nagyobb vajdasági helyet összekötött Budapestrrel és Béccsel, rajtuk keresztül pedig a világgal.

A mai Vajdaság területén a kisipar történelmi gyökerei igen mélyen nyúlnak vissza az időben (Újvidéken, pontosabban a Pétervárad Sáncon a 13. századig). A vásárokon a 14. századtól kezdve nemcsak kereskedők jelentek meg, hanem portékájukat áruló kisiparosok is. A törökdúlás miatt ez a vidék elnéptelenedett, és ez visszavetette a kisipar fejlődését. A városokban megjelent az ún. *török kisipar*. A török kiűzése után fokozatosan megújult a kisipar is. A szerbek, később a németek, magyarok, szlovákok, románok és ruszinok letelepítése a különböző kultúrák keveredéséhez vezetett, ez pedig befolyásolta a gazdasági viszonyokat, de a kisipar fejlődését is. A legfejlettebb kisipara Bácskának volt. A 18. század végén és a 19. század elején a legfontosabb kisipari foglalkozások a következők voltak: szabó, cipész, szűcs, kőműves stb. Ebben az időszakban a kisiparnak nagy jelentősége és fontos szerepe volt a gazdasági életben. A lakosság anyagi körülményei javultak, megnőtt az árukereslet, a kisiparosok pedig továbbfejlesztették termékeiket. A kisiparosok száma állandóan nőtt, főleg a városokban.

Habár a céhek már a középkorban megjelentek, a vajdasági városokban általában a 18. és 19. században alakultak meg. Ezek 1872-ig léteztek, amikor a *kisipari törvény* beszüntette őket. Ezután kisipari szövetkezetek és iparegyletek alakultak.

Az 1910. évi népszámlálási adatok szerint Bácskában, Bánátban és Szerémségben összesen 48 005 kisipari műhely és üzlet létezett (ebbe beletartozott az építőipar és a vendéglátóipar is). E kor egyik jellegzetessége, hogy a kisipari műhelyeknek és üzleteknek csaknem 70%-a falun volt, és csak kb. 30%-a városon.

A kisipar ekkor is Bácskában volt a legfejlettebb, itt volt az összes kisipari műhely 52,4%-a a bánáti 32,4%-kal és a szerémségi 15,2%-kal szemben. A városok közül a legerősebb kisipari központ Szabadka volt 3380 műhelyével, utána következett Újvidék, Versec, Zombor, Nagybecskerek, Pancsova és Nagykikinda.

Amikor a vajdasági piacon megjelentek a gyáripari termékek, egyes kisipari ágak válságba jutottak. Kezdték tönkremenni a szűrszabók, a bocskorkészítők, a papucsosok, a cipészek, a szűcsök, de az új szakmák képviselői is megjelentek: a villanyszerelők, a mechanikusok, a lakatosok...

2. 8. Kereskedelem

A 19. század első felében a gabona- és jószágkereskedelem a mi tájainkon is fejlődött. Ebben a kereskedelmi ágban kiemelkedett Ruma, Mitrovica, Zimony, Újvidék, Zombor, Óbecse, Nagybecskerek, Nagykikinda, Versec, Apatin stb. Akkoriban a mai Vajdaság területén három szabad királyi város volt: Újvidék (ezt a státust 1748-ban szerezte), Zombor (1749-től) és Szabadka (1779-től).

Az említett kereskedelmi központok közül különösen Óbecse tűnt ki, mivel búzát szállított Pestre, onnan pedig Bécsbe. Az óbecsei búzát a 19. században a pesti és a bécsi tőzsde külön jegyezte.

A kereskedők kereskedelmi társaságokba tömörültek, s ezeknek külön kiváltságaik voltak. A folyó menti városokban kikötők épültek áruraktárakkal, a társaságoknak pedig saját kereskedelmi hajóik voltak, ami nagyban hozzájárult a bel- és külkereskedelem fejlődéséhez. Habár megjelentek a kapitalista viszonyok is, az itteni városok megmaradtak kereskedelmi,

ipari és mezőgazdasági központnak, a manufaktúra és a gyáripár pedig főleg a mezőgazdasági termékek feldolgozására szorítkozott.

A felsorolt települések és városok, de a többiek is a 18. század második felétől nemzeti és vallási szempontból (mint ma is) nagy tarkaságot mutattak, s ez a 19. században nagyban befolyásolta gazdasági és kulturális fejlődésüket.

2. 9. A magyar társadalom főbb jellemzői

A 19. század első felében a magyar társadalomban három alapvető kategória létezett: főnemesség (arisztokrácia), közép- és kismemesség (dzsentri) és parasztság (főleg jobbágyi sorban). Új társadalmi osztályként már kezdett feltűnedezni a polgárság, de kezdetben nem voltak olyan rétegei, mint a nemességnek. A 19. század első felében a magyarországi polgárok általában idegenek voltak. Habár még csak gyermekcipőben járt, a polgárság 1848-ig bizonyos befolyásra tett szert a társadalomban. Ha a nemzetiségi viszonyokat vesszük figyelembe, a legtömegesebb a szerb polgárság volt. A forradalom előtt Magyarországon kb. 550 000 nemes élt, azaz az ország minden 24. polgára nemes volt (ennél nagyobb arányt csak a lengyel nemesség képezett hazájában). A nemesség nagyon rétegeződött. Voltak olyan nemesek, akiknek néhány ezer, sőt több tízezer hold földjük volt, de sokuknak ennél jóval kisebb volt a birtoka, egyeseknek pedig csak háztáji volt a tulajdonukban. A birtoktalan nemesek egy része idővel vagy paraszttá vagy értelmiségivé vált, sokan lettek ügyvédek, orvosok, tanítók, tanárok, hivatalnokok stb. Míg az arisztokraták főleg városban (elsősorban Pesten és Bécsben) éltek, a közép- és kismemesek általában falun laktak. Ezek a nemesek hasonlóan éltek, mint a gazdagabb polgárok vagy parasztok. A szemlélt időszakban, azaz 1848-ig az ország összlakossága 40%-kal, a városi lakosok száma 100%-kal gyarapodott, tehát a 19. század negyvenes éveinek a végéig az ország minden hetedik lakosa városban élt. A társadalom legnépesebb csoportja azonban mégis a parasztság volt, mely 1848-ig jórészt jobbágyi sorban élt. A 19. század első felében a kisszámú szerb nemesség beolvadt a magyar nemességbe, azaz rendi alapon, vallásától függetlenül elmagyarosodott. El kell mondani, hogy a szerb nemesek nemzetileg erősen kötődtek Szerbiához, viszont a nemesi renden keresztül a magyar nemzethez is. Erre a legjobb példa **Sava Tekelija**. A mai Vajdaság területén is voltak nagybirtokok. A szerb nemesség sokat adakozott a magyar katonai akadémia, a *Ludovika* számára. **Aleksandar Nako** ismert szerb nemes feleségül vett egy magyar **Festetich** grófnőt, és katolizált. Rajta kívül sok, vegyes házasságban élő szerb nemes viselt kiemelkedő méltóságot Magyarországon (**Nako, Damaskin, Čarnojević** stb.). Szerémségben nagy birtokaik voltak a **Pejačević, Marcibányi, Brunsvik, Janković, Odeskalki** családoknak. Bácskában és Bánátban szintén voltak nagy uradalmak a **Nako/Nákó, Csekronics, Kis** családok birtokában. A népesség azonban zömmel a parasztsághoz tartozott, az összlakosságnak mintegy négyötödét parasztok képezték. Közülük csak kevesen voltak szabadok. A mai Vajdaság területén a népesség zöme ehhez a társadalmi réteghez tartozott.

3. A REFORMKOR, A NEMZETI ÉBREDÉS ÉS A MŰVELŐDÉSI ÉLET

3. 1. Széchenyi István gróf és reformeszméi

A 19. század elejét Magyarországon az ország sorsával való törődés jellemezte. Az értelmiségiek és egyes arisztokraták azon gondolkodtak, hogyan válhatna Magyarország modern és perspektív állammá. Közülük is kiemelkedett egy főnemes, **Széchenyi István gróf**.

A liberális eszmék **Széchenyi István** gróf ténykedésének köszönhetően vertek gyökeret, ő ugyanis az elsők között jött rá, hogy az akkori államberendezésnek nincsenek távlatai. Műveiben (*Hitel; Világ; Stádium*) a jobbágyság és a nemesi kiváltságok (nem fizettek adót, a nemesi birtokokat nem lehetett elidegeníteni) megszüntetéséért szállt síkra, mert szerinte ezek gátolták a polgári, azaz kapitalista társadalom kiépítését. Ezenkívül sürgette Magyarország nagyobb önállóságát Bécshez viszonyítva és az infrastruktúra építését. A forradalom előtt sikerült is valamit megvalósítania elképzeléseiből. Ő irányította és pénzelte a Tisza és a Duna szabályozását, azaz hajózásra alkalmassá tételét. Az ő érdeme az is, hogy a Vaskapu-szorosban lehet hajózni (ma emléktábla őrzi emlékét a szorosban), mivel 1833-ban felrobbantatta az áthaladást gátló sziklákat. Több egyesület, társaság, takarékszövetkezet, gyár és bank alapításában vállalt kisebb vagy nagyobb részt. A harmincas évek végétől ő irányította a Budát és Pestet összekötő Lánchíd építését (1848-ban lett kész), és beocsini cementet használt. Ez volt az első állandó híd a Dunán.

Neve a további szövegben is gyakran meg fog jelenni, mert észrevételei nagyon lényegesek, javasolt intézkedései pedig kivételesen fontosak. **Kossuth Lajos Széchenyit a legnagyobb magyarnak** nevezte, habár egyes reformtettekben nem értettek egyet. **Kossuth** gyorsabb reformokat akart. A konzervatív arisztokrácia Magyarország jövőjét Ausztria szigorú fennhatósága alatt képzelte el, és nem volt tudatában a gondoknak, tehát megoldásokat sem javasolt.

A 19. század első évtizedeiben a bécsi udvar több népszerűtlen rendeletet adott ki, ezért a Habsburg Birodalom keleti részének helyzete az 1790-esre kezdett emlékeztetni. A magyar nemesség egyre jobban lázadozott, a vármegyék pedig elutasították a rendeletek végrehajtását, ezért az uralkodó hosszú idő után arra kényszerült, hogy 1825-ben összehívja az országgyűlést. Ez lett az első reformországgyűlés, és két évig tartott.

3. 2. Az első magyar reformországgyűlés

Az első reformországgyűlés két fontos határozatot hozott. Az első megalapította a *Magyar Tudományos (és Művészeti) Akadémiát* (1825). Az akadémia megalapításának az ötlete már 1760-ban felmerült. **Bessenyei György** írónak egy beadványa 1781-ben eljutott **II. József** császárhoz is. Egy magyar tudós társaság alapításáról volt benne szó. A császár természetesen nem tette magáévá az ötletet, ő centralizmusra törekedett. Az Akadémia 1825-ben mégis létrejött, mintájául a Francia Akadémia szolgált, és 40 *halhatatlan* tagja volt. Az is felmerült, hogy az új akadémiát összekapcsolják a pesti egyetemmel és a *Nemzeti Múzeummal*, azzal a komoly tudományos kutatást folytató intézménnyel, amelyet 1802-ben **Széchenyi Ferenc** gróf, **Széchenyi István** gróf apja alapított. Az akadémiai alapot gróf **Széchenyi István** kezdeményezte, s egyben birtokainak egyévi bevételeit ajánlotta fel, ez pedig 60 000 ezüstforintot tett ki. Ezzel a többi mágnást is adakozásra készítette, bár nem volt túl nehéz dolga, ugyanis sok nemes a liberális eszmék szellemében való változtatások híve volt. Az akadémia végül önálló tudományos intézménnyé vált, és ma is működik.

Az 1825. évi országgyűlés másik fontos döntése a társadalmi-politikai és a gazdasági rendszer megreformálására vonatkozó terv kidolgozásával volt kapcsolatos, ugyanis a politikai elit lassan belátta, hogy változásokra van szükség. Ez azonban kezdetben nem ment könnyen, mert túl sok volt a terv, és a reformintézkedésekről is megoszlottak a vélemények.

3. 3. Az 1832–1836-os országgyűlés és Kossuth Lajos fellépése

Széchenyinek a rendszert alapjaiban megváltoztató egyes elképzelései az 1832 és 1836 között megtartott országgyűlésen kezdtek valóra válni. Ez az országgyűlés tette meg az első lépéseket a jobbágyság felszabadítása felé, amikor törvényt hozott az *önkéntes örökváltságról*. Az udvar egész 1840-ig gátolta a törvény végrehajtását. Ezen az országgyűlésen jelentkeztek a nyugati politikai pártokhoz hasonlatos tömörülések, melyek követelték az egyes reformok meggyorsítását, ugyanakkor pedig a Béctől való nagyobb függetlenséget, sőt még az országgyűlésnek felelős kormány megalakítását is emlegették, mint amilyen Angliában volt. Ezen az országgyűlésen jelent meg a kor másik nagy reformátora, **Kossuth Lajos**, aki a 19. század negyvenes éveitől fokozatosan a magyar liberális mozgalom legfőbb vezérévé vált. Ő még Széchenyinél is többet akart. **Kossuthon** kívül a liberális mozgalom vezetői **Deák Ferenc**, **báró Wesselényi Miklós** és **gróf Batthyány Lajos** voltak. Ezen az országgyűlésen jelent meg az első politikai lap, melynek egyre nőtt az olvasótábora, bár nagyon primitív technikával készült. Néhány évvel később, pontosabban 1841-től jelent meg Kossuth Lajos szerkesztésében az első modern magyar nyelvű politikai lap, a *Pesti Hírlap*, mely jelentős szerepet vállalt az ellenállási mozgalom megszervezésében és az 1848-as forradalom irányításában. A lapban megjelenő eszmék közül a legfontosabbak: a jobbágyság teljes, örökváltság nélküli eltörlése, a közteherviselés és a törvény előtti egyenlőség. Az 1839/40-es és az 1843/44-es országgyűlés folytatta a reformtörvények meghozatalát, de még néhány évre volt szükség ahhoz, hogy kitörjön a forradalom, és hogy valóban elkezdődjön a gyökeres reformok végrehajtása.

3. 4. Az utolsó rendi országgyűlés Magyarországon

Az utolsó, 1847/48-ban megtartott rendi országgyűlésen megalakult az *ellenzéki párt*, és programját az *ellenzéki nyilatkozatban* tette közzé. Ezeket a követeléseket a forradalmi 1848-as év törvényesítette. A párt vezetői között, a már említett reformpolitikuskon kívül, ott volt sok arisztokrata is, pl. **Teleki, Andrássy** és **Károlyi** grófok, továbbá báró **Eötvös József**. A forradalom kitörése előtt a magyar reformmozgalomnak nagyon tarka volt a bázisa, ami azt jelenti, hogy ez nem osztályharc volt, mert a reformpártiak és a maradiak közötti határvonal a meglevő társadalmi osztályokon belül volt.

3. 5. A nemzetiségi összetétel mint a nemzeti mozgalmak kialakulásának előfeltétele

A nemzethez való tartozás tudata akkoriban kezdett fontosabbá válni, mint a bizonyos osztályhoz, rendhez, valláshoz, helyhez stb. való tartozás. Abban az időben Magyarországon sokféle nemzet élt. A népszámlálás szerint a magyarok száma kb. 4 800 000 (38%), a románoké kb. 2 200 000 (17%), a szlovákoké kb. 1 700 000 (13%), a németeké kb. 1 270 000 (9,8%), a szerbeké kb. 1 250 000 (9,7%, de a statisztikusok ide sorolták a bunyevácokat is mint katolikus szerbeket). A horvátok számát 900 000-re (7%) becsülték, a ruszinokét kb. 440 000-re (3,5%), a zsidók száma pedig a 19. század első felének vége felé kb. 240 000 (kb. 2%) volt. A többi kisebb etnikai csoport (szlovénok, bolgárok, görögök, örmények, franciák stb.) együttesen nem tette ki az összlakosságnak még a 0,5%-át sem. A nemzetiségek nemzeti megújódása a magyar nemzeti megújódással párhuzamosan haladt. Ugyanakkor az egyes nemzetiségek és a magyar nemzet nemzeti megújódása között volt némi időbeli eltolódás is attól függően, hogy milyen fejlettségi fokra jutott egy-egy nemzetiség, azaz milyen volt a belső társadalmi struktúrája. Csak a magyar és a horvát (illír) mozgalom között nem volt nagyobb különbség, mivel a társadalmuk hasonló szerkezetű volt. A horvátoknak ugyanis

(habár kisebb mértékben) megvolt a teljes társadalmi szerkezetük a jobbágyoktól az értelmiségen át a nemességig, mint a magyaroknak.

3. 6. A németek, románok, szlovákok, ruszinok és szerbek nemzeti öntudatra ébredése

A nemzeti öntudatra ébredés a 19. század első felében elérte a nemzetiségeket, azaz a nem magyar nemzeteket is. A magyarországi német etnikai közösség polgári társadalom jellegű volt. A szászok (erdélyi németek) és a Magyarország más részein, illetve a mi tájainkon élő németek abban különböztek, hogy viszonylag zárt közösséget alkottak, polgári jogaik pedig a korábbi századokban kapott kiváltságokon alapultak.

A románok, szerbek, szlovákok és ruszinok felsőbb társadalmi rétegei, azaz nemesei rendi kiváltságaik alapján jórészt beolvadtak a magyar nemességbe. E nemzeti társadalmak zömét a parasztok, a jobbágyok és a vagyontalan polgárok képezték. A szerbek és a románok között sok volt a szabad paraszt (főleg a határőrvidéken). A nemzeti eszme terjesztésében a szerbek között kiemelkedő szerep jutott a kereskedőknek, akik közül gazdasági erejük és befolyásuk alapján többen a társadalom felső köreihez tartoztak még a magyarokhoz viszonyítva is, mivel a magyarországi szerb polgárok voltak a legöntudatosabbak nemzeti hovatartozás terén a többi nemzeti közösség polgáraihoz viszonyítva.

3. 7. A papság és az értelmiség szerepe a szerbek, románok, szlovákok és ruszinok nemzeti öntudatra ébredésében

A felvilágosodás terjesztésében minden nemzeti közösség keretében nagy szerepet játszott az értelmiség, különösen a papok és a tanítók, mert ha számuk nem is volt nagy, a befolyásuk jelentős volt. A papság szerepe és befolyása az ortodox népeknél (pl. a szerbeknél), különösen a nemzeti öntudatra ébredés kezdetén, döntő jelentőségű volt. Ha a románokról van szó, náluk a görög katolikus egyház játszott hasonló szerepet, mert bizonyos értelemben ez volt a nemzeti egyházuk. A nemzetiségek esetében az értelmiségiek voltak azok, akik a népet nemzeti öntudatra kezdték ébreszteni, és tudatosítani, hogy más nemzethez tartoznak, nem a magyar politikai nemzethez. A nemzetté válás első és legfontosabb eszköze Herder és Schiller német filozófus, illetve irodalmár szerint a nyelv. A szemlélt időszak elején (a 18. és a 19. század fordulóján) egyik említett nemzetiségnek sem volt saját nyelve. A szlovákok, főként az evangélikus vallásúak pl. saját nyelvükként a középkori cseh nyelvet használták, a katolikus szlovákok pedig több nyelvjárást beszéltek. A szerbek akkor az ószláv (staroslovenski) nyelvet használták, amely nagyon hasonlított az oroszhoz. A román görög katolikus papok voltak az elsők, akik már a 18. század végén a népnyelvet használták szertartásaikban, és ezt a nyelvet akarták az irodalom nyelvévé tenni.

Az irodalmi nyelv megteremtésekor a szlovákok közül a legtöbb érdemet **Ľudevít Štúr** és **Ján Kollár** szerezte, akik a középszlovák nyelvet tették meg irodalmi nyelvnek. A mai Vajdaság területén a 19. század első felében a szlovák központok Bácskában Bácspetrőc /Bački Petrovac/, Bánátban Antalfalva /Kovačica/ és Szerémségben Pazova voltak. A 19. század elején a papok és a tanítók közül kikerülő értelmiségieknek köszönhetően a vajdasági szlovákok között is megjelenik az irodalom. Egy dunagálosi /Gložan/ evangélikus pap, **Juraj Rohoň** 1802-ben közzétette első szlovák nyelvű könyvét *Kratochvylne piesne pre mladež roľnícku* (Rövid versek a paraszt ifjúság számára). Az egyházközségek által működtetett iskolák és elsősorban a Szlovákiából érkező agilis tanítók révén a szlovákok nemzeti identitása megmaradt. A pazovai tanító, **Ján Kutlik** különösen agilis volt. A **Kutlik** család egyébként a szerb történelemben is beírta a nevét, ugyanis **Ciril Kutlik** alapította a Szerb

Festőiskolát Belgrádban. Az értelmiségieknek és a Szlovákiából érkező papoknak köszönhetően a szlovákok fennmaradtak a nehéz időkben is. Akkoriban kezdett a vajdasági szlovák értelmiség is kialakulni, egyik első képviselőjük **Ján Blazy**, aki Selmezbányán /Banská Štiavnica, Szlovákia/ tanult. A tanítóképző elvégzése után Verbászon dolgozott, és megalapította a gimnáziumot.

Tájainkon a legtöbb román Bánátban, és közülük is sok a határőrvidék bánáti részén élt. A román társadalomban kevés volt a nemes és az értelmiségi. A bánáti szerbek vallási szempontból a karlócai metropolita fennhatósága alá tartoztak. Egy ideig a karlócai metropolita volt még az erdélyi románok egyházfője is. Ez magában hordozta az asszimilálás veszélyét, és *kiélezhette* a két nép viszonyát, de erre nem került sor, ugyanis 1864-ben megalakult az önálló román ortodox püspökség is.

A ruszinok a 18. század folyamán költöztek a mai Vajdaság területére. Főleg kamarabirtokokra jöttek, és csak a 19. század elejétől kezdtek a bácskai és az akkori Magyarország északkeleti részén élő ruszinok szerémségi hűbértokokra is költözni. A többi nemzetiséghez viszonyítva az ő nemességük szinte teljesen elmagyarosodott. Vallásukat tekintve a ruszinok jórészt görög katolikusok voltak. A mai Vajdaság területén a ruszinok központjai letelepedésüktől kezdve Bácskeresztúr /Ruski Krstur/, Sajkásgyörgye /Đurđevo/ és Kucora (Bácskában), továbbá Újvidék környéke, Szerémségben viszont a legtöbben Siden éltek.

A 19. század elejétől sok bácskai ruszin család költözött Szerémségbe: Sidbe, a körösi /Križevci, Horvátország/ püspökség uradalmára (1803), Berkaszovóba (1810) és Bacsincéba (1834).

A 19. század közepén Északkelet-Magyarországról, Bártfa /Bardejov, ma Szlovákia/ környékéről újabb ruszin hullám érkezett Szerémségbe, és Mitrovicán, illetve környékén telepedett meg. Később, a 19. század nyolcvanas és kilencvenes éveiben Északkelet-Magyarországról és Galíciából megérkezik a Délvidékre a harmadik ruszin hullám is, és Bikićben és Privina Glavában telepedik le.

A 19. század első felében Keresztúrról és Kucoráról sok ruszin család telepedett át a Sajkásvidékre, de csak a hetvenes években kezdtek tömegesen költözni Sajkásgyörgyére /Đurđevo/, és valamivel kisebb mértékben Boldogasszonyfalvára /Gospodinci/. Sajkásrgyörgyén ma is élnek.

Az 1848/49-es forradalom után kezdtek a kucorai és keresztúri ruszinok Verbászra költözni.

Azokban a helységekben, amelyekben a 19. század folyamán telepet hoztak létre, a ruszinok parókiát alapítottak, s ennek keretében működött egyházi iskolájuk. Ily módon még a viszonylag kis ruszin közösségek is megőrizhették nemzeti identitásukat még ott is, ahol más nemzetiségű és más vallású népekkel éltek együtt.

Az 1848/49-es forradalom idején a bácskai ruszin papok az összes bácskai ruszin nevében megfogalmazták nemzeti és egyházi követeléseiket, melyek közül kiemelkedik a ruszin anyanyelv megőrzése és a ruszin értelmiség anyanyelvi képzése.

A bácskai és a szerémségi ruszinok a 19. század hetvenes éveitől szorosabb kapcsolatot alakítottak ki a galíciai ruszinokkal/ukránokkal. Galíciából újságok, folyóiratok, könyvek érkeztek. Bácskeresztúron és Kucorán létrejöttek az első olvasóköri körök, amelyek felnőttképzést is szerveztek. Ekkor kezdődött meg a ruszinok kulturális és nemzeti öntudatra ébredése, mely a két világháború között folytatódott.

A kiemelkedő ukrán etnográfus és folklorista, **Volodimir Hnatjuk** 1897-ben etnográfiai feljegyzéseket készített a bácskeresztúri és kucorai ruszinokról, és a ruszin szóbeli népköltészet számos termékét jegyezte fel. Gyűjtését öt nagy kötetben adta közre, ezért **Hnatjuk** tevékenysége a ruszinok szempontjából összehasonlítható azzal, amit **Vuk Karadžić** a szerbekért tett.

A románok eredetével az elsők között foglalkozott **Gheorge Sincai**. **Ján Kollár** a *Slávy dcéra* (*A dicsőség lánya*) című szonettciklusában a szlovákok dicső múltját énekelte meg, hogy nemzeti öntudatra ébressze őket. **Jovan Rajić**, a kaboli /Kovilj/ kolostor apátja a szerbeknél játszott hasonló szerepet. Ő nemcsak a szerb, hanem a többi szláv nép történetét is megírta. Mindezeknek a műveknek volt ugyan tudományos alapjuk, de a romantika szellemében születtek. A 19. század első felében a nemzeti öntudatra ébredéssel párhuzamosan megkezdődött a magyar kulturális elit együttműködése más népek kulturális elitjével. Jelentős volt **Kazinczy Ferencnek**, a magyar írónak és nyelvreformátornak **Lukijan Mušickival** és **Vitkovics Mihállyal**, illetve valamivel később **Jakov Ignjatovićnak** **Petőfi Sándorral** való együttműködése. Különösen jó volt **Jókai Mór** és **Antonije Hadžić**, politikai téren pedig **Széchenyi István** gróf és **Ján Kollár** együttműködése.

3. 8. A horvát illírizmus

A horvátok első nyelvreformját a 19. század harmincas éveiben **Ljudevit Gaj** vitte végbe, aki ezzel együtt az illírizmus mozgalmát is elindította. **Gaj** a délszláv népek kulturális és politikai egységének a híve volt. Szerinte az *illír* elnevezés alkalmas lehetett volna a délszlávok egymáshoz közelítésére, mivel minden délszláv népet az illírek leszármazottainak tekintett. Munkatársaival hatalmas ütemben dolgozott a horvát irodalmi nyelv megteremtésén, melyet összdélszláv nyelvnek tartottak. A horvátok Magyarországon belül kedvező politikai helyzetben voltak, mivel az összes nép és nemzetiség közül egyedül nekik volt évszázadokon át szavatolt területi autonómiájuk. Volt száboruk és közigazgatási apparátusuk, voltak vármegyéik és képviselőik a magyar országgyűlésben. Ezért is jelentkezett náluk először az az eszme, hogy önállósulniuk kellene a Szent István koronája alá tartozó országok keretében. Ezt az eszmét kezdetben a többi délszláv nemzettel közösen akarták valóra váltani. Az első ilyen, a politikai kérdéseken kívül társadalmi-gazdasági kérdésekkel is foglalkozó politikai programok egyike **Janko Drašković** horvát gróf *Disertacija* című műve volt 1832-ben.

3. 9. A romák a *hosszú* 19. században

A román fejedelemségekből Magyarországra érkező romák a *hosszú* 19. században a helyi lakosság számára szükséges kisiparral foglalkoztak. Magyarország nádora, **I. (Habsburg) József** főherceg becsülte őket, gyakran volt együtt velük, tanulmányozta nyelvüket és szokásaikat. A roma zenészek nagy becsben álltak, és alkotásra ihlették a zeneszerzőket, pl. **Liszt Ferencet**. Általában kávéházakban muzsikáltak. A legismertebb **Dankó Pista** volt.

3. 10. A szerb nyelv reformja, **Vuk Stefanović Karadžić**

A szerb nyelvet **Vuk Stefanović Karadžić** reformálta meg. Az egyház, de részben a polgárság konzervativizmusa, az egyházi és az ószláv nyelvhez való ragaszkodás miatt a nép lassan fogadta el a népnyelvet irodalmi nyelvként, de a 19. század első felének végéig mégis a népnyelv győzedelmeskedett. Ekkor kezdődött a szerb kulturális intézmények alapítása is. **Georgije Magarašević** újvidéki tanár 1824-ben elindította a Szerb Matica ma is megjelenő évkönyvét (*Letopis Matice srpske*) – ez Európa egyik legrégebbi szakfolyóirata.

3. 11. A szerb kultúra fejlődése Magyarországon, a Szerb Matica és a Tekelijanum

A 19. század első felében a szerbek kulturális központjai Pest és Buda voltak. Pesten 1812-ben először vitték színre magyar nyelven **Balogh István** színésznek és írónak az első szerb felkelés vezérééről, **Karadordéről** szóló drámáját.

Pesten alakult meg 1826-ban a *Szerb Matica* is (akadémiához hasonló tudományos és művelődési intézmény), mely akkoriban a szerbek legjelentősebb kulturális intézménye volt, de ma is a legjelentősebbek közé tartozik. A *Szerb Matica* első elnöke **Jovan Hadžić** volt, a *Letopis Matice srpske* szerkesztői pedig **Georgije Magarašević** (1825–1830), **Jovan Hadžić** (1830–1831), **Pavle Stamatović** (1831–1832), **Teodor Pavlović** (1832–1841), **Jovan Subotić** (1841–1848)... voltak. **Sava Tekelija** szerb nemes 1838-ban alapítványt adott a Szerb Maticának, hogy hozzon létre alapot a szegény szerb gyermekek taníttatására. Ez az intézmény a *Tekelijanum* nevet kapta, ma is Pesten található, és az újvidéki *Szerb Matica* igazgatása alá tartozik. A szerb diákok számára létesített első alapítvány 1794-ben *Stepindarius Servickianus* néven jött létre, a Thesszaloniké környéről származó örmény-görög-szerb **Đurković-Servicki** család alapította. A család feje, **Marko Đurković** a tehetséges diákok számára 30 000 forintos alapítványt hozott létre. Ennek az alapítványnak az eszközeit vette igénybe tanulmányai során **Lukijan Mušicki** is, aki később a Fruška gora-i Šišatovac-kolostor apátja lett. Ezt az alapítványt csak **Sava Tekelija** adománya szárnyalta túl, ő ugyanis 1838-ban 100 000 forintot adott erre a célra.

A *Tekelijanum* a Pesten tanuló szerbeket segítette. A **Jovan Hadžić** által 1826-ban alapított első állandó szerb könyvtár székhelye is a *Tekelijanumban* volt. 1832-től az Orosz Akadémia rendszeresen cserélt könyveket a *Szerb Matica* könyvtárával. Az első nagyobb könyvgyűjteményeket **Platon Atanacković** püspök és **Sava Tekelija** adományozta a könyvtárnak, majd példájukat követte **Teodor Pavlović**, **Vuk Karadžić**, **II. Petar Petrović Njegoš**, **Jovan Subotić**, **Ján Kollár**... is. Az 1848/49-es forradalom idején a könyvtár és az alapítvány nem működött. A könyvtár a *Szerb Maticával* együtt 1864-ben Újvidékre költözött. Az 1838 és 1878 közötti időszakban a *Tekelijanumot* a *Szerb Matica* igazgatta, utána a pesti szerb pravoszláv egyházközség. A *Szerb Matica* épülete ma is látható Pest központjában, a Veress Pálné utcában. A *Tekelijanumban* szervezték meg a szerb egyetemi hallgatók irodalmi estjeit. Ott indította el 1866-ban **Svetozar Miletić** a *Zastava* című lapot, a magyarországi szerbek legjelentősebb lapját. A lap szerkesztősége egy év múlva átköltözött Újvidékre. A *Szerb Matica* könyvtára a két világháború között, de azóta is tudományos és közkönyvtárként működött, működik. 1948-ban Vajdaság központi (törzs)könyvtára lett.

A *Szerb Matica* a jelenlegi épületét Újvidék várostól kapta századik születésnapjára, 1926-ban. A szerbek kulturális fejlődése szempontjából jelentős volt még a *szerb gimnázium*, amelyet 1791-ben alapítottak Karlócán /Sremski Karlovci/ és az *Újvidéki Gimnázium* (a mai *Jovan Jovanović Zmaj Gimnázium*), amelyet 1810-ben alapítottak, s melynek működésére **Sava Vuković** (**Vukovics Sebő**) jelentős összeget adott. Ezeknek az intézményeknek a jeles igazgatói és tanárai **Pavel Jozef Šafárik**, **Milovan Vidaković**, **Jovan Hadžić**, **Đorđe Natošević** stb. voltak. Ezeken az újvidéki intézményeken kívül a mai Vajdaság területén voltak más olyan városok is, amelyekben szerb és vegyes nemzetiségű társaságok, olvasóköri, színtársulatok stb. működtek. A 19. század első felében a művészetben és az irodalomban kiemelkedőt alkotott **Konstantin Danil**, **Arsa Teodorović**, **Nikola Aleksić** (festészet), **Lukijan Mušicki**, **Jovan Sterija Popović**, **Branko Radičević** (irodalom) stb. A népnyelv szerb irodalmi nyelvként való elismertetéséért vívott harcban kitűnt **Dura Daničić** szerb filológus is, aki 1847-ben elfogadta Vuk reformjait.

3. 12. A kulturális fejlődés és az iskolarendszer javítása

Az 1790 és 1848 közötti időszakban minden társadalmi réteg kulturális szintje emelkedett. Ez az 1777. évi iskolareformnak volt köszönhető, amikor **Mária Terézia** kiadta rendeleteit (*Ratio Educationis*) az alsó fokú népiskolák kötelező alapításáról. Ennek alapján az iskolarendszer egyre fejlődött. A szemlélt ötven-egynéhány évben a tanítók, tanárok száma 150%-kal emelkedett, az ország fejlettebb részeiben (különösen a központi és a nyugati részeken) javult az oktatás minősége is. Ekkor alakultak az első középiskolák, azaz gimnáziumok is. Magyarországon (beleértve a mai Vajdaság területét is) 1846-ban 102 gimnázium volt, Erdélyben pedig 20. A 19. század harmincas éveiben Magyarországon 20–22 ezer diák járt gimnáziumba. 1844-ig a gimnáziumok tannyelve a latin volt, majd általában a magyar váltotta fel (törvény szerint), de voltak más tannyelvű gimnáziumok is (pl. Karlócán, Újvidéken stb.). Volt néhány egyetem, pl. Pesten, néhány akadémia és protestáns kollégium – líceum is.

3. 13. Fejezetvégi következtetések

A fejezet végén azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magyarországi népek és nemzetiségek nemzeti öntudatra ébredése a 19. század első felében kezdődött. A nemzeti társadalmak nem egyformán voltak fejlettek, és helyzetük sem volt azonos az akkor még feudális társadalomban. Egyes nemzetiségekben csak akkor indult meg a rétegeződés és azoknak az osztályoknak a kialakulása, amelyek majd komoly harcot indítanak a nemzeti identitás megőrzése érdekében (szlovákok, ruszinok, románok), mások viszont korábbi kiváltságaik alapján (horvátok, szerbek, németek) már politikai követelésekkel állhattak elő. A magyarországi nemzetiségek nemzeti mozgalma a 19. század első felében jórészt csak a kultúrára terjedt ki.

4. A POLGÁRI FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC MAGYARORSZÁGON (1848/49)

Magyarország jövőjéről volt néhány elképzelés. A nemesek egy része a régi berendezés híve volt, a másik része pedig gyökeres társadalmi-gazdasági változásokat szorgalmazott. Azt viszont, hogy milyen mélyeknek és milyen gyorsaknak kell lenniük a változásoknak, sokan másként látták. **Széchenyi** a mérsékelt és lassú változások híve volt, **Kossuth Lajos** és báró **Eötvös József** viszont sürgették a változásokat. A kor politikusai és gondolkodói számára a nemzet és a nemzeti öntudat létrehozása volt az egyik legfontosabb kérdés mind Magyarországon, mind egész Európában.

4. 1. Az 1848/49-es forradalmak kezdete Európában

Az 1847-es év vége és az 1848-as év eleje egész Európát lázba hozta. Már 1848 elején megkezdődött a forradalom Szicíliában, majd Franciaországban. A forradalmi hullám közeledett Közép-Európa felé, és márciusban elérte a Habsburg Birodalom határait is. Ennek hatására felgyorsultak az utolsó rendi országgyűlés előkészületei is. A magyar ellenzék legagilisabb vezére, **Kossuth Lajos** már 1848. március 3-án figyelmeztette országgyűlési képviselőtársait, hogy az országgyűlés nem oszolhat fel addig, amíg a nép várta törvényeket el nem fogadják.

4. 2. A bécsi forradalom

Bécsben 1848. március 13-án kitört a forradalom. Másnap a magyar országgyűlés küldöttsége Bécsbe indult, hogy követelje az uralkodótól az első felelős magyar kormány kinevezését. A küldöttségben **Széchenyi István gróf, Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Szentkirályi Móric és Szemere Bertalan** kapott helyet. A bécsi nép nagy lelkesedéssel fogadta a delegációt, különösen **Kossuthot**, mert hálásak voltak neki azért, hogy parlamenti felszólalásában alkotmányt követelt a birodalom nyugati részeinek is. A bécsi forradalom híre március 14-én érkezett meg Pestre. A *Fiatal Magyarország* nevű szervezetben tömörült forradalmi ifjúság vezetői, az akkor már ismert fiatal értelmiségiek, **Petőfi Sándor, Jókai Mór és Vasvári Pál** cselekvésre szánták el magukat.

4. 3. A forradalomtól a szabadságharcig

A magyarországi forradalomnak kettős célja volt: polgári és nemzeti. A polgári célokban egyetérthettek a különféle nemzetek, de mindannyiuknak voltak saját nemzeti céljaik is. Ezért a magyarországi forradalom összetett jelenség. Részvevői közül egyeseket inkább a közös célok, másokat inkább a nemzeti célok vezéreltek.

4. 4. A pesti forradalom, dicső kezdet vérontás nélkül, az első felelős magyar kormány

Pesten a forradalom 1848. március 15-én kezdődött, amikor az ifjúság vezetői az ismert *Pilvax* kávéházból a pesti egyetem hallgatóinak támogatásával a *Landerer-Heckenast nyomda* felé indultak, és röplap formájában kinyomtatták 12 pontos követeléseiket. Ehhez nem kérték a cenzúra jóváhagyását, ezért ezt a napot tekintik a magyar szabad sajtó születésének. A 12 pontban foglalt követelés a következő: 1) sajtószabadság és a cenzúra eltörlése; 2) az országgyűlésnek felelős magyar minisztérium felállítása Pesten; 3) évenkénti országgyűlés Pesten; 4) törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben; 5) nemzeti őrsereg (hadsereg); 6) közös teherviselés; 7) az úrbéri viszonyok megszüntetése; 8) esküdtszék; 9) Nemzeti Bank; 10) a katonaság esküdjék meg az alkotmányra, a magyar katonákat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el; 11) a politikai státusfogyók szabadon bocsátása; 12) unió, vagyis Erdély egyesítése Magyarországgal. A *márciusi ifjak* e követeléseivel jórészt megegyeztek a reformellenzéknek az országgyűlés ülésén kifejtett követeléseivel.

A forradalmárokhoz csatlakozó nép mind a 12 pontot elfogadta. Úgy döntöttek, hogy a programot Pest városi tanácsa elé terjesztik elfogadása végett. A forradalmárok között volt Pest vármegye és a városi tanács néhány tisztségviselője is, pl. **Nyári Pál, Klauzál Gábor** stb. Küldöttség ment a budai Helytartótanácsához is. A hatalom zavarban volt. A küldöttséget a Helytartótanács alelnöke, **Zichy Ferenc** fogadta. Aznap megszűnt a cenzúra, a Helytartótanács megígérte, hogy a katonaság nem fog beavatkozni, szabadon engedték a politikai foglyokat is. A pesti forradalom hírére a bécsi udvar is felkapta a fejét. Háromnapi tanácstalanság után az uralkodó, **V. Ferdinánd Batthyány Lajost** kinevezte az első felelős kormány elnökévé. Az országgyűlés Pozsonyban /Bratislava/ sietősen hozzálátott az új törvények megalkotásához. A munka 1848. április 11-én fejeződött be, és az uralkodó megerősítette a törvényeket, melyek megváltoztatták az ország politikai és társadalmi berendezését. Aznap az első felelős magyar kormány is letette az esküt az uralkodó előtt, és székhelyét hamarosan Pestre helyezte át.

4. 5. A szerb értelmiségiek követelései és az első zavargások

Az 1848/49-es forradalom megzavarta Szerémség, Bácska és Bánát nyugalma is. A szerbek *Velika buna* néven emlegették, és határkönek tekintették, amely az időt a *nagy felkelés* előtti és utáni osztoztotta.

A pesti szerb értelmiségiek egy csoportja (**Jakov Ignjatović, Jovan Đorđević, Đorđe Stojaković, Jovan Subotić, Isidor Nikolić, Lazar Marković** stb.) március 17-étől 19-éig 17 pontban megfogalmazta a szerbek követeléseit, és ez lett az első szerb program a forradalom alatt. A pesti zavargások március végén és április elején áterjedtek Szerémségbe, Bánátba és Bácskába is. Zimonyban és Pancsován március 22-én, Mitrovicán március végén kezdett a nép mozgolódni. Karlócán április 2-án, majd Újvidéken is voltak zavargások. A tüzet neves ifjak szították: Nagybecskerekén és a nagybecskereki uradalmi kerületben **Đorđe Radak**, a Sajkásvidéken **Svetozar Miletić**, Törökbecsén **Mija Vlaškalić**, Zomborban és Szabadkán **Bogoboj Atanacković**. Ezek a zavargások szociális jellegűek voltak, a gazdagok ellen, a hűbériség megszüntetésére irányultak. A szerb követeléseknek hamarosan nemzeti színezetük is lett. A szerb nép vezetősége konzervatív volt, és a konzervatív áramlat élén a karlócai metropolita, **Josif Rajačić** állt, aki az osztrák udvar hűséges híve volt. A konzervatív áramlat úgy tartotta, hogy a szerb nemzeti jogok csakis a magyar forradalmi vezetőséggel való szembeszegülés révén, a Habsburg-ház segítségével érvényesíthetők. A magyar forradalom irányítását átvette a középnemesség, amely az *egységes magyar politikai nemzet* elvét vallotta, ez pedig a szerb koncepcióval való összeütközést jelentette.

Habár kisebbségben voltak, nem minden szerb ítélte el a magyarok forradalmát. Közülük is kiemelkedik **Jovan Damjanić/Damjanich János**, akit a magyar honvéd sereg tábornokaként Aradon kivégeztek és a bajsai **Josif Zako** őrnagy. Ők mindvégig híven szolgálták a forradalom ügyét, míg a **Rajačić** vezette szerbeket a bécsi udvar saját érdekei szerint kihasználta.

4. 6. A vajdasági szerbek küldöttsége Pozsonyban

Az újvidéki szerbség a szerbek követeléseit a **Đorđe Stratimirović** és **Aleksandar Kostić** vezette küldöttséggel küldte el a pozsonyi országgyűlésbe. A követelések miatt hamarosan heves vita tört ki a delegáció tagjai és **Kossuth** között. Április végén a magyar kormány **Csernojevics Arzén** leszármazottját, **Petar Čarnojević**ot, a temesi ispánt királyi biztossá nevezte ki, és meghatalmazta a bácskai és bánáti lázadás elfojtására.

4. 7. A májusi gyűlés és a Szerb Vajdaság

Május 13-a és 15-e között Karlócán sor került az ún. *májusi gyűlésre*. Ezen pátriárkává **Rajačić** metropolitát, vajdává **Stevan Šupljikac** határőr ezredesét nevezték ki. A gyűlés létrehozta a Főbizottságot, és az élére **Đorđe Stratimirović**ot állította, majd megalakította a körzeti bizottságokat és albizottságokat. A gyűlés kikiáltotta a *Szerb Vajdaságot* is, és politikai szövetséget kötött a Horvát, Szlavón és Dalmát Háromegy Királysággal. A gyűlés elismerte a *vlach nép önállóságát*. A gyűlés határozataival egy küldöttség az uralkodót és a zágrábi horvát szábot, egy másik pedig a prágai szláv kongresszust ismertette meg.

4. 8. A fegyveres összecsapások kezdete

1848 tavaszától őszeig a horvátok, a szerbek és részben az erdélyi románok mozgalma is megerősödött. A *horvát kérdés* megoldásának mind Bécs, mind Pest nagy figyelmet szentelt. A bécsi udvar meggátolta a magyar kormánynak azt az elképzelését, hogy a Hárommegy Királyság jogait Magyarország keretein belül kibővíti, és március 23-án kinevezte horvát bánná az udvar bizalmi emberét, a pétervárad szülötésű **Josip Jelačićot**, aki megtett mindent, hogy megszakítsa Horvátország és Magyarország kapcsolatát, és Horvátországot a bécsi udvar erős támaszává változtassa. Amikor a magyar kormány 1848. augusztus 27-én elismerte Horvátország teljes autonómiáját, kész volt arra, hogy az udvar utasításainak megfelelően Magyarország ellen indítsa seregeit. Nem minden horvát és szerb volt azonos véleményen a forradalommal kapcsolatban, pl. a horvát **Antun Josipović** és a szerb **Jakov Ignjatović** a magyar forradalmat pártolta.

A szerb mozgalom előbb került fegyveres összetűzésbe a magyarokkal, mint a horvát. Már 1848 júniusában komoly fegyveres összecsapásokra került sor, amikor a pétervárad helyőrség parancsnoka, **Hrabovszky János** tábornok kiadta a parancsot katonáinak, hogy verjék le a szerb mozgalmat.

4. 9. A nemzetiségek az 1848/49-es forradalomban

A román mozgalom már márciusban fenntartásokkal fogadta a márciusban, majd az áprilisban bekövetkezett változásokat. A románok követelték, hogy őket is ismerjék el nemzetnek. Az 1848 májusában Balázsfalván /Blaj, Románia/ megtartott nagygyűlésen külön autonóm területet követeltek, és nem állt tőlük messze a fegyveres felkelés ötlete sem. Erre is számíthattak, mert voltak jól kiképzett és jól felfegyverzett román határőrezredek. A román mozgalom végül szeptemberben szánta el magát a fegyveres felkelésre, amikor szintén Balázsfalván megtartotta második nagygyűlését. A bánáti románok közel álltak a magyar forradalmi mozgalomhoz, és a lugosi /Lugoj, Románia/ gyűlésen az volt az egyik fő követelésük, hogy ne a karlócai metropolita fennhatósága alá tartozzanak, hanem legyen külön román ortodox egyházi szervezetük.

A szlovák mozgalom élén kevés értelmiségi állt, s nekik nem sikerült nagyobb tömegeket mozgósítaniuk. A liptószentmiklóson /Liptovský Mikuláš, Szlovákia/ megtartott májusi gyűlés elfogadta a követelések 14 pontját (a nép önállósága, a szlovák mint hivatalos nyelv, általános választójog, az úrbéri viszonyok megszüntetése stb.), de a magyar kormány elutasította ezeket a követeléseket, és Szlovákiában rendkívüli állapotot hirdetett. A forradalom vezérei, Hurban, Štúr és Hodža ellen elfogatóparancsot adott ki. A szlovák mozgalom képviselői részt vettek a prágai szláv kongresszuson is, és később egy önkéntes alakulatot szerveztek. A szlovák mozgalom a forradalom végéig kitartott 14 pontos követelése mellett. Miután a mai Szlovákia területén néhány csata sikertelenül végződött, a szlovák katonákat osztrák parancsnoklás alatt a magyarok ellen vezényelték. Az evangélikus egyháznak köszönhetően kapcsolat jött létre a szlovákiai forradalmárok és a vajdasági szerbek között. A forradalom ideje alatt intenzíven együtt is működtek, amikor a szlovák forradalom vezére, Hurban (akinek a fia 1875-ben pap lett Pazován) Szerbiában tartózkodott, hogy fegyvert és lőszert kérjen. Miután visszatért Pazovára, szervezett egy önkéntes lovasosztagot mintegy 100 szlovákból, és később Karlócára vezette őket. Ebben az akcióban vele együtt részt vett az aradači /Aradac?/ Branislav Abafi is, aki a forradalom alatt az ún. szlovák gárda egyik parancsnoka volt, majd az aradači evangélikus templom papja lett.

Az 1848/49-es forradalom idején a román muzsikusként jelentek meg, segítették a honvédek regrutálását, és ezzel járultak hozzá a magyarok forradalmához. Mások az

ágyúöntésben segédkeztek a magyar honvédeknek. **Kossuth** főhadnagyi rangra emelte **Sárközi Ferencet**.

A magyar forradalom vezérei nem voltak egységes állásponton a nemzetiségi mozgalmakkal kapcsolatban. Egyesek tárgyalni szerettek volna a nemzetiségek képviselőivel, hogy megnyerjék őket a forradalom ügyének, mások hajthatatlanok maradtak. Amikor a vezérek többsége hajlandónak mutatkozott volna a tárgyalásokra és az együttműködésre, már késő volt.

5. HÁBORÚ MAGYARORSZÁG FELSZABADÍTÁSÁÉRT, A FÜGGETLENSÉG KIKIÁLTÁSA ÉS A BUKÁS

5. 1. A forradalom és a nemzetiségi kérdés

A 19. századi Európa nem gondolkozott a nemzetiségekről. Ellenkezőleg, a politikai elit azzal volt elfoglalva, hogy megteremtse az egységes nemzeteket. Ezek az eszmék Nyugat-Európából eljutottak a kontinens középső és keleti részeire is.

A magyarországi polgári változásoknak szembe kellett nézniük a Habsburg udvar abszolutista törekvéseivel és ellenállásával, de a Magyarországon élő egyes nem magyar népek követeléseivel is. A magyar forradalom ezért kénytelen volt két fronton harcolni. A vajdasági szerbek saját nemzeti érdekeik miatt és azért fordultak szembe a magyar forradalommal, mert követeléseik nem találtak meghallgatásra, de a pátriárka is Bécshez húzott. Ha azonban a magyar forradalom vezetősége és a nemzetiségi mozgalmak vezetősége között meglett volna a megértés, nem kerülhetett volna sor ilyen véres és komoly összetűzésre.

5. 2. Az osztrák udvar tervei a magyar forradalom letörésére és a támadás

Az udvar a nyár végéig eldöntötte, hogy fegyverrel fog beavatkozni a magyar forradalom ellen. Fő „ütőkártyája” **Jelačić** bán volt, aki 1848. szeptember 11-én átlépte csapataival a magyar határt, és Pestnek vette az irányt, ahol újabb tüntetések kezdődtek. **Batthyány Lajos** kormányfő lemondott. Hamarosan új forradalmi kormány alakult, az Országos Honvédelmi Bizottmány, melynek élén **Kossuth Lajos** állt. Megkezdődtek az előkészületek az ország védelmére, új katonai egységek alakultak.

5. 3. A forradalmi sereg első győzelmei és a hadiszerencse megfordulása

Az első csatákra az ország nyugati részén, Pákozd és Ozora helyiségeknél került sor szeptember végén és október elején.

Arra a hírre, hogy a magyar forradalmi hadsereg sikereket arat, és kiűzte a császári sereget Magyarországról, Bécsben október 6-án újabb felkelés kezdődött. Az, hogy a magyar katonaság parancsnokai halogatták a bécsiek megsegítését, végzetesnek bizonyult, mert a magyar sereg október 30-án Bécs közelében, Schwechatnál vereséget szenvedett.

5. 4. Az új császár és a Habsburgok új sikerei

1848 vége felé a Habsburg Birodalom élén is változásra került sor. Az udvari kamarilla menesztette az addigi uralkodót, **V. Ferdinándot**, és helyébe a 18 éves **Ferenc Józsefet** állította. A harcok több fronton is folytatódtak. A császári sereg 1849 januárjának elején elfoglalta Budát és Pestet (akkor két külön város volt), a magyar kormánynak pedig Debrecenbe kellett menekülnie.

5. 5. A forradalmi sereg tavaszi hadjárata

1849 tavaszán a magyar katonaságnak sikerült sorozatosan győzelmet aratnia a császáriak felett, és az ország nagy részét, így a fővárost is felszabadította. Heves összecsapásokra került sor a mai Vajdaság területén is. Nagy harcok folytak Szenttamásnál is, mely később a Srbobran nevet kapta. Volt csata Óbecsénél, Kishegyesnél /Mali Idoš/ és másutt is. A magyar sereg Bánátban két nagyszerű hadvezér, **Kiss Ernő** és **Damjanich János** vezetésével győzelmet aratott Perlasznál, Pancsovánál, Basahídnál stb. Ezekről és más csatákról tanúskodnak az óbecsei születésű **Than Mór** festményei. A délvidéki harcokba bekapcsolódtak a szerb önkéntesek is Bánátban **Stevan Petrović Knićanin**, Szerémségben pedig **Joksim Nović** vezetésével.

5. 6. A trónfosztástól a szabadságharc bukásáig

Még folytak a tavaszi hadjárat győztes csatái, amikor az országgyűlés 1849. április 14-én Debrecenben kimondta a Habsburg-ház trónfosztását és Magyarország függetlenségét. A kormányzó-elnök **Kossuth Lajos** lett. A helyzet azonban a függetlenség kikiáltásának idején tovább bonyolódott. Május elején az orosz cár hivatalosan is bejelentette, hogy katonai segítséget nyújt az osztrák császárnak. Májusban tehát beavatkozott az orosz katonaság, és ez megállította a magyarok nyugat felé törését. A kormány és az államapparátus június elején visszatért Pestre, de azonnal hozzá kellett kezdenie az újabb költözés tervezéséhez. A kormány ekkor Szegedre, majd egy hónap múlva Aradra költözött. Az utolsó pillanatban az együttműködés érdekében ismét tárgyalásokba kezdett a nemzetiségek képviselőivel. A tárgyalások a románokkal voltak a legsikeresebbek, és július végén megszületett a nemzetiségek és a nemzeti közösségek jogait szabályozó törvény. Ez a törvény akkor nagyon haladó volt, mert magában foglalta mindazt, amit a nemzetiségek még 1848-ban követeltek. Ez a törvény szabályozta először a magyarországi zsidók jogait is.

Az utolsó nagy csatára augusztus 9-én Temesvárnál került sor. Az osztrák császári és az orosz cári erők megverték a magyar szabadságharcosokat. A csata után két nappal **Kossuth Lajos** lemondott, és a hatalmat **Görgey Artúr** tábornokra ruházta át, ő maga pedig Törökországba ment száműzetésbe. **Görgey** augusztus 13-án az Arad közelében levő Világos /Şiria/ mezején letette a fegyvert az oroszok előtt. A harcok nem szűntek meg azonnal mindenütt, pl. a péterváradi és a komáromi erőd csak szeptember elején, illetve október elején került a Habsburgok kezébe.

5. 7. Önkényuralom Magyarországon

A forradalom és szabadságharc leverése után Magyarországon egy ideig (megközelítőleg 1850 közepéig) katonai önkényuralom volt **Julius Haynau** báróval, az osztrák seregek magyarországi parancsnokával az élen. A történelmi források szerint 1849 őszén, amíg tartott a megtorlás, mintegy 120 halálos ítéletet hoztak meg és hajtottak végre, de

még több embert végeztek ki bírói ítélet nélkül. Ezenkívül több mint 1200 embert ítélte a bíróság rövidebb-hosszabb ideig tartó börtönbüntetésre. Az egykori magyar forradalmi hadseregnek mintegy 40–50 000 tagját kényszerítették az osztrák császári seregbe. Sok egykori honvéd hagyta el Magyarországot. Amikor a pesti rögtönítélő bíróság halálra ítélte **Batthyány Lajost**, az első magyar kormány elnökét, az aradi katonai bíróság pedig 13 hős honvédtábornokot (köztük **Damjanich Jánost**) ítélte halálra, a nagyhatalmak is ellenzésüket fejezték ki, és a nemzetközi közvélemény is élesen reagált. Ennek ellenére az elítélteket 1849. október 6-án kivégezték. Ez a nap a magyar történelem gyásznapja.

6. AZ ABSZOLUTIZMUS (1849–1860)

6. 1. A Bach-rendszer

A magyar forradalom és szabadságharc bukása a Habsburg udvar számára igen jól jött, mert végre elérkezett az idő, hogy valóra váltsa régóta dédelgetett tervét: megszüntesse Magyarország önállóságát a Habsburg Birodalmon belül. Magyarország területét 1849 után felszabdalták. Az Erdéllyel való uniót megszüntették. Erdély újra a bécsi udvar közvetlen fennhatósága alá került külön koronaterületként. Ez lett a sorsa Horvátországnak is: kiszakították Magyarországtól, és bécsi fennhatóság alá került. Magyarország déli, vegyes lakosságú részét (Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Krassó-Szörény /ma: Caraș-Severin/ vármegyét, Szerém vármegye egyes részeit, a rumai és az iloki járást) az 1849. november 18-i császári rendelet értelmében **Szerb Vajdaság és Temesi Bánság** néven külön koronaterületté nyilvánították. A katonai határőrvidék nem került bele ebbe a területbe, de a többi elszakított területhez hasonlóan azt is Bécsből irányították. **Ferenc József** császár felvette a *Szerb Vajdaság vajdája* címet, s helyettesévé (1859-ig) **Coronini** gróft tette meg, akit **Josip Šokčević** váltott fel. A vajdaság székhelye Temesvár, a koronaterület hivatalos nyelve a német lett. A vajdaság kezdetben két körzetre (Bács-Bodrog és Temes-Krassó) oszlott, később ötre.

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság etnikailag sokszínű volt, és híven tükrözte a Délvidék etnikai tarkaságát. Az 1850/51-es népszámlálás adatai szerint e területen 1 426 221 lakos élt: 397 459 román, 335 080 német, 321 110 szerb, 221 845 magyar. A felsorolt négy legnépesebb népcsoporton kívül éltek még itt szlovákok, ruszinok, zsidók, romák, csehek, bolgárok stb. Magyarország megmaradt területét még öt körzetre osztották. Ezek kezdetben katonai igazgatás alatt álltak, majd főispánt helyeztek az élükre – ők szintén Bécsből kapták az utasításokat.

Amíg a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság fennállt (1849–1860), a Habsburg Birodalom második embere **Alexander Bach**, a belügyminiszter volt. Ezt a korszakot a történelem *Bach-rendszernek*, *Bach abszolutizmusának* nevezi. Ez a rendszer a hivatalnoki és rendőri apparátuson alapult. A hivatalnokok, akiket a nép *Bach-huszároknak* gúnyolt, az élet minden területét ellenőrizték. Attól függetlenül, hogy milyen volt ez a rendszer, modern államapparátust hozott létre, bevezette az általános adóterheket, fejlesztette az iskolahálózatot, és rendeletekkel a gazdasági életet is fellendítette (megszüntetett korábbi kiváltságokat, belső vámokat stb.).

6. 2. A Bach-rendszer válsága

Amikor Ausztria 1859-ben a Piemonttal és Franciaországgal való háborúskodás során vereséget szenvedett Solferinónál és Magentánál, Bach abszolutista rendszere válságba került. Ehhez az is hozzájárult, hogy 1857-ben Ausztria pénzügyi válsággal küszködött, viszont a magyar politikai emigráció Kossuth Lajossal az élén szintén ténykedett. A hatvanas évek elejéig a bécsi udvarnak azzal a törekvéssel szemben, hogy centralizálja az államot, a szerb és a magyar politikai elit ellenzékbe vonult. Egységes álláspontjuk közös tevékenységben nyilvánult meg, s ezt csak tetézte, hogy a hatvanas években Horvátországban is kifejezésre jutott a szerb–horvát együttműködés. A szerb hivatalnoki értelmiség egyre inkább támaszt keresett a magyarokban nemzeti jogainak a valóra váltása érdekében, és felhagyott hagyományos udvarpárti politikájával. A Szerb Vajdaság utolsó kormányzója, **Saint-Quentin** a szerb–magyar közös fellépésre 1860-ban, amikor az indulatok a leghevesebbek voltak, azzal reagált, hogy több szerbet és magyart letartóztatott, és Josephstadt várába internált.

Ferenc József azzal próbálta megoldani a politikai válságot, hogy „alkotmányos” uralmat vezetett be az 1860-as *Októberi Diplomával*. 1860 decemberében megszűnt a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság. Az Októberi Diploma konzervatív jellegű dokumentum volt, és nem tudta megoldani a Habsburg Birodalom alkotmányos válságát, ezért gyorsan vissza is vonták. Már 1861 márciusában megszületett az új alkotmánytörvény, a *februári pátens*, amely bevezette a centralizmust. Ez a dokumentum újabb nyugalanságot és ellenérzést váltott ki a közvéleményben, ezért az uralkodó 1861 áprilisára összehívta Pestre a magyar országgyűlést. Szinte egy időben tartották meg Zágrábban a horvát szabor ülését és Karlócán a szerb nagygyűlést (Boldogasszony napi gyűlés). Ebben az évben a szlovákok is megtartották kongresszusukat Turócszentmártonban /Martin, Szlovákia/, és követelték, hogy ismerjék el a szlovák népet, két évvel később (1863-ban) pedig megalapították a *Szlovák Maticát*. Mind a négy gyűlés elítélte a Habsburg Birodalom akkori berendezését. Mindannyian követelték jogaikat, a nemzeti jogok elismerését és területeik egyesítését. Új politikusok is jelentek meg: **Deák Ferenc, Tisza Kálmán, Svetozar Miletić** stb.

6. 3. A magyar és a szerb politikai viszonyok a Bach-rendszerben

Mind a magyaroknál, mind a szerbeknél szembekerült egymással a konzervatív és a liberális áramlat. A liberálisoknak nem sikerült érvényt szerezniük eszméiknek, mert a bécsi udvar hathatós támogatásával a konzervatívok győztek. Az összehívott gyűléseket a Bécshez intézett kemény követelések miatt 1861-ben feloszlatták. Az országba és így a mi tájainkra is egy időre visszatért a bécsi centralizmus, de míg a Bach-rendszer idején a nyilvánosság passzív volt, az új korszakban, a *provizórium* (ideiglenes kényszerigazgatás) idején a nyilvánosság és a politikai elit igen aktívvá vált.

7. A PROVIZÓRIUM ÉS AZ OSZTRÁK–MAGYAR KIEGYEZÉS

7. 1. Korszerűsítés az abszolutizmus és a provizórium alatt

A mai Vajdaság területén az 1848-as forradalomtól az osztrák–magyar kiegyezésig tovább folytatódott a 18. században megkezdett korszerűsítés, ami nagyban megváltoztatta az emberek mindennapi életét. Szabadka 1853-ban szállodát, 1856-ban utcai világítást, 1858-ban gimnáziumot és óvodát kapott. Zomborban 1860-ban 29 emeletes ház volt, s közülük kettő kétemeletes. Verbászon 1850-ben épült az olajüzem, 1865-ben a kendergyár. Topolyán 1865-ben működni kezdett az olvasóköri. Versecen 1859-ben sörgyár, két évvel később vágóhid

épült, 1859-ben megalakult a városi zeneiskola, 1852 és 1871 között működött a tanítóképző. Nagybecskerekén 1867-ben megtartották az első nyilvános hangversenyt. **Coronini** gróf, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzója 1857-ben felavatta a Szeged–Nagykikinda–Temesvár vasútvonalat. Nagyikindán 1864-ben működni kezdett a *Mészáros-féle* téglagyár, 1876-ban pedig a *Bon* téglagyár. Zichyfalva /Plandište/ 1864-ben gyógyszerárat, 1866-ban postát kapott. Fehértemplomon /Bela Crkva/ 1869-ben tornászegyesület létesült. Ez csak néhány példa arra, hogy 1849 és 1867 között milyen civilizációs vívmányok jelentek meg ezen a területen. Felgyorsult a korszerűsítés.

7. 2. A magyarok Schmerling rendszerében

Az ideiglenes kényszerigazgatás ellen legjobban a magyarok lázongtak, hiszen az ő nemzeti mozgalmuk volt a legerősebb, de idővel a nemzetiségek politikai elitje is hallatta szavát. **Anton Schmerling**, az új rendszer *lelke* gyakran mondogatta – ez volt politikai programjának a lényege is –, hogy a magyarok az 1848-as forradalommal és az uralkodó elleni lázadásukkal *eljátszották a jogaikat*. Az 1861 és 1865 közötti időszakban feloszlatta a megyegyűléseket, és a megyékbe Bécsnek alárendelt hivatalnokokat helyezett. Így volt ez a mai Vajdaság területének akkori megyéiben is.

7. 3. A magyarkérdés megoldásának tervei

A 19. század ötvenes éveinek végétől és hatvanas éveinek elejétől két koncepció kristályosodott ki Magyarország (és a hozzá tartozó mai Vajdaság) államjogi státusával kapcsolatban. Az egyik koncepciót az országban a (**Deák Ferenc, Andrássy Gyula gróf** és mások vezette) liberális nemesség hirdette. Szerintük Magyarország státusát a Habsburg Birodalmon belül, a bécsi udvarral kiegyezve kell megoldani úgy, hogy Magyarország nagyfokú önállóságot kapjon. A másik koncepció a magyar emigrációtól eredt, és szószólói **Kossuth Lajos, Teleki László gróf** és **Klapka György** voltak. Szerintük Magyarország önálló kell hogy legyen, ki kell harcolnia függetlenségét, utána pedig társulnia kell a környezetében élő népek létrejövő államaival. Ez a koncepció Kossuth 1862. évi Duna-konföderációs tervén (a Duna-medencében élő népek összefogásán) alapult. **Kossuth**, az 1848-as forradalom vezére a forradalom idején meglehetősen rosszul viszonyult a nemzetiségekhez, de a forradalom bukása után az emigrációban felülvizsgálta elveit, és a Duna menti népek összefogását kezdte hirdetni. Véleménye szerint a független Magyarországnak szövetségre kell lépnie a horvátok, a szerbek és a románok államával, mert ez olyan erőt jelenthet, amely a Habsburg Birodalom széthullását követően ellen tud szegülni a német és orosz befolyásnak Közép- és Délkelet-Európában. A magyar politikai elit azonban elutasította Kossuthnak ezt az elképzelését, és egyre inkább Bécs felé fordult. Így sikerült elérnie, hogy az uralkodó négy év után újra összehívja Pestre az országgyűlést, és az decemberben megkezdte a munkát.

7. 4. A szerbek mozgalma a 19. század hatvanas éveiben

A 19. század hatvanas éveiben tájainkon a legagilisabb és legszervezettebb mozgalom a délvidéki szerbek mozgalma volt. A liberális elveket valló **Svetozar Miletić**en kívül kitűnt még **Mihailo Polit-Desančić** is. **Jovan Đorđević** és **Svetozar Miletić Srpski Dnevnik** című lapja a liberális, magyarpárti és Habsburgellenes eszmék lapja, a *Napredak* konzervatív,

orospárti lap, a *Srbobran* konzervatív klerikális és dinasztiapárti lap volt. 1866-tól a *Srpski Dnevnik* helyébe liberális lapként a *Zastava* lépett.

Az alakulóban levő szerb értelmiségi réteg és az ébredező romantikus gondolkozás kifejezéséeként 1866-ban Újvidéken létrejött az *Ujedinjena omladina srpska* (Egyesült Szerb Ifjúság). A következő években ez a szervezet élte a nemzeti romantikus szellemet a szerémségi, bánáti és bácskai, de a máshol élő szerbek között is. A délvidéki szerbek kulturális élete is fellendült. 1861-ben **Jovan Đorđević** megalapította az újvidéki *Szerb Nemzeti Színházat*, a szerbség első állandó színházát. Újvidéken 1860-tól két irodalmi folyóirat jelent meg, a *Danica* és a *Javor*. **Jovan Jovanović Zmaj**, **Laza Kostić**, **Đura Jakšić**, **Jakov Ignjatović** és mások jelentős irodalmi munkásságot fejtettek ki.

7. 5. Az 1865-ös országgyűlés, az osztrák–magyar (1867) és a magyar–horvát (1868) kiegyezés

Az országgyűlés 1865-ben összeült, és két évig ülésezett. Gyorsított ütemben dolgozott a bécsi udvar és a magyar politikai elit kiegyezésének az előkészítésén. Az 1867-ben megkötött osztrák–magyar kiegyezés eredményeként létrejött a dualista Osztrák–Magyar Monarchia. A kiegyezés alapján a Habsburg Birodalom nem volt többé egységes, hanem keretében két állam létezett: Ausztria (a nyugati rész) és Magyarország (a keleti rész). A két állam jórészt önálló volt, volt parlamentjük, kormányuk és teljes államapparátusuk. A monarchia két részének közös volt a külpolitikája, a hadserege és a közös ügyekre vonatkozó pénzügye. Mindarról, ami a közös érdekekkel összefüggött, az osztrák és a magyar kormány és parlament egyeztetés után külön-külön döntött. Az osztrák–magyar kiegyezés mintájára 1868-ban megkötötték a magyar–horvát kiegyezést is, amely hasonlóképpen szabályozta Magyarország és Horvátország viszonyát azzal, hogy Horvátország továbbra is szorosabban kapcsolódott Magyarországhoz, mint Magyarország a monarchia osztrák részéhez. A mai Vajdaság területe megoszlott Magyarország és Horvátország között. Magyarországhoz a bácskai Bács-Bodrog, illetve a bánáti Torontál és Temes megye, Horvátországhoz pedig Szerém megye került. Ez volt a helyzet egészen az I. világháború végéig. Magyarország 18 év után újra kapott királyt is, mert **Ferenc József** addigi császárt Budán magyar királlyá koronázták. Ezután **Ferenc József** Ausztriában császár, Magyarországon király volt.

8. A DUALIZMUS KORA (1867–1918)

8. 1. A dualizmus rendszerének megszilárdulása és a politikai pártok

A kiegyezés után Magyarországon jelentős politikai pártok jöttek létre, és a dualizmus idején ezek határozták meg a politikai élet jellegét. A legjelentősebb pártok akkor a *Deák-párt* (vezére **Deák Ferenc**), a *Balközép Párt* (vezére **Tisza Kálmán**), a *Negyvennyolcas Párt*, mely néhány év múlva *Függetlenségi Pártra* változtatta a nevét (vezére **Madarász László**, később **Mocsáry Lajos** és **Kossuth Ferenc**). 1875-ben az első két párt egyesült, és létrehozta a *Szabadelvű Pártot*, amely akkor hatalomra is került, és harminc-egynéhány évig (1905-ig) uralkodott, amikor fel is bomlott.

A politikai pártok újabb átcsoportosítására a 20. század elején került sor, amikor a magyar társadalom új kihívásokkal találta magát szembe. A kiegyezés után alapított és a dualizmus idején működő pártok zöme nem ideológiai párt volt, bár alapjaikban ideológia is szerepelt. A különbség közöttük csak abban mutatkozott meg, hogy hogyan képzelik el az

ország államjogi berendezését, azaz elfogadják-e vagy elutasítják az *osztrák–magyar kiegyezés* teremtette rendszert. A történetírás ezért államjogi pártoknak nevezi őket.

A 20. század elejének új kihívásai (az új társadalmi rétegek megjelenése) megkövetelték az ideológiai alapokon nyugvó modern politikai pártokat. Így alakult meg 1890-ben a *Magyar Szociáldemokrata Párt* (az akkor új osztály, a proletariátus jogaiért harcolt), 1895-ben a *Katolikus Néppárt* (konzervatív, klerikális színezetű párt) és 1914-ben a *Polgári Radikális Párt* (lényegi társadalmi változásokat követelt, a polgári társadalom kialakulását és a különféle népek együttműködését szorgalmazta). E párt egyik vezére, **Jászi Oszkár** modern formába öntötte **Kossuth Lajos** eszméit, és a magyarországi, illetve a monarchiai nemzeti kérdés megoldását ebben látta, elfogadva a föderalizációt. Mindezeknek a nagy pártoknak voltak helyi szervezeteik a mai Vajdaság területén is, ezért az itteni magyarok egész 1918-ig nem alapítottak saját pártokat, bár el kell mondani, hogy ezek a nagy pártok nem kizárólag magyarokat toboroztak. Hasonló volt a helyzet a horvátok, a szlovákok és a románok esetében is, mert ők is anyakörzetük politikai struktúrájának a hatása alatt álltak.

A 19. század hetvenes éveinek a kezdetétől a dualista rendszer kezdett megszilárdulni. Elkezdődött a területek egységesülése és mindazoknak a specifikus területeknek a felzárkóztatása és a megyerendszerbe való bekapcsolása, amelyek addig a megyerendszeren kívül rekedtek. Kialakult a modern államigazgatás is. 1871 és 1873 között megszűnt a katonai határőrvidék, területe a környező vármegyékhez került. 1872-ben megszűnt az óbecsei székhelyű tiszai, 1876-ban pedig a nagyikindai uradalmi kerület is. Ez ellentétben állt a szerbek érdekeivel.

8. 2. A magyarországi szerbek közössége és autochton politikai élete

Az összes nemzetiségi mozgalom közül egyedül a délvidéki szerbeknek volt autochton hazai politikai életük, mivel fontos központjaik (pl. Újvidék, azaz a *Szerb Athén*, Karlóca, Nagyikinda, Versec stb.) is itt voltak. Igaz, hogy a Száván és a Dunán túli Szerbia autonóm fejedelemség volt, és gyorsan haladt a függetlenség felé, de fővárosa, Belgrád csak a függetlenség elnyerése (1878) után kezdte kicsit jobban meghatározni az általános szerb politikai élet jellegét.

A szerémségi, bánáti és bácskai szerb társadalom társadalmilag is, gazdaságilag is eltért egymástól, és nem volt egységes válaszuk az osztrák–magyar kiegyezés után felmerülő kérdésekre. A társadalom egy része, az ún. *kormánypártiak* vagy *notabilitások* úgy vélték, hogy e kiegyezéssel a magyar politikai realitást elismerve megfelelő megoldást kellene kérni a délvidéki szerb nép fejlődésével kapcsolatos specifikus kérdésekre is.

Az 1869-ben Nagybecskereken megalakult *Szerb Népi Szabadelvű Párt*, melynek vezérei **Svetozar Miletić** és **Mihailo Polit-Desančić** voltak, *becskereki programjában* ellenzéki álláspontra helyezkedett a kiegyezéssel kapcsolatban, követelte, hogy ismerjék el a szerb népet, hogy kapjon hivatalos nyelvhasználati jogot, hogy a vármegyéket nemzeti alapon alakítsák ki stb. A mai Vajdaság területén kiéleződött a harc a szerb notabilitások és a liberálisok között. A 19. század nyolcvanas éveiben, ahogy változott a helyzet, tovább nőtt a megosztottság. 1884-ben Budapesten, a *Hungária* szállóban megalakult a konzervatív *Notabilitások Pártja* (vezérei **Nika Maksimović**, **Svetislav Kasapinović** és mások). Miletić pártja ebben az évben felbomlott, és létrejött belőle a *Népi Szerb Radikális Párt* (vezére **Jaša Tomić**) és a *Szerb Liberális Párt* (vezére **Mihailo Polit-Desančić**). Az első párt idővel megszűnt, de ez a két utóbbi a dualizmus végéig több-kevesebb sikerrel képviselte a szerb érdekeket a magyar országgyűlésben és más állami szervekben. Ki kell azonban emelni, hogy Polit liberálisai és Tomić radikálisai között (mind politikai, mind személyes téren) hatalmas

volt a szakadék, ami végül a liberális vezér, **Miša Dimitrijević Jaša Tomić** általi meggyilkolásához vezetett.

8. 3. A dualizmus, valamint a magyarországi politikai és jogi rendszer megszilárdulása

Az 1875 és 1890 közötti időszak a dualista rendszer megszilárdulásának az ideje, ugyanis mindkét résznek stabil volt a kormánya, és szinte egész idő alatt ugyanaz volt az elnöke. A nyugati részben az osztrák kormány élén **Eduard Taaffe** (1879–1893), a keleti részben a magyar kormány élén **Tisza Kálmán** (1875–1890) állt. Ideológiailag mindketten a liberalizmus és a konzervativizmus határán álltak, s ez vezetett a rendszer megszilárdulásához.

A magyar rész akkor alkotta meg a modern állam és társadalom kiépítéséhez szükséges (a bíróságokról, az államigazgatásról, a céhek megszüntetéséről, a csendőrségről és rendőrségről stb. szóló) törvények zömét. Habár voltak felemás megoldások, Magyarország a dualista rendszer idején vált agrárállamból agráripari állammá. Erről a következő fejezetben lesz szó, mert ez a fejlődési folyamat a mi területeinken is érezte hatását.

8. 4. A dualista rendszer válsága

A dualista államberendezés a 19. század legvégén és a 20. század elején a Habsburg Birodalom mindkét részében kezdett válságba jutni. Az élet néhány területén jelentkező válság oka magában a dualista berendezésben rejtett, ugyanis a megoldásai már az osztrák–magyar kiegyezés megkötésekor elég ellentmondásosak voltak. A századfordulón a gyakori kormány- és kormányfőcserék miatt mindkét államban bizonytalanná vált a helyzet. Először is politikai válság lépett fel pártviszályok formájában. A viszályok elsősorban a régi hatalmi pártok és az új társadalmi rétegek pártjai (pl. a *Szociáldemokrata Párt*) között jelentkeztek. A 20. század elején a választójogot követelők naponta szerveztek tüntetéseket Magyarországszerte. Néha véres összecsapásokra is sor került, mint pl. 1912-ben, amikor Budapesten a katonaság és a csendőrség beavatkozása miatt emberek haltak meg. Meg kell említeni, hogy ezek a tüntetések nemcsak szociális jellegűek, hanem háborúellenesek is voltak. A monarchia két része között azért is kitört az ellentét, mert 1907-ben megújították a vámszövetséget (a kiegyezési törvénycikk ezt tízévenként irányozta elő), de nézeteltérésre került sor a véderőreform miatt is, mert a magyar fél kitartott amellett, hogy Magyarországon a közös hadseregben a magyar is a parancsnoklás nyelve legyen. Végezetül a 20. század eleji belső válsághoz az is hozzájárult, hogy a Habsburg Birodalom külpolitikai téren is gyakran volt sikertelen, vagy csak félsikereket ért el (pl. vámháború Szerbiával, Bosznia annektálása, a marokkói válság, az albán kérdés stb.). Ilyen volt az Osztrák–Magyar Monarchia és a benne élő népek helyzete 1914-ben, amikor Szarajevóban egy diák, **Gavrilo Princip** megölte az osztrák–magyar trón örökösét, **Ferenc Ferdinándot**, amivel meggyújtotta a *kanócot a balkáni löporos hordón*, és okot szolgáltatott az I. világháborúra, amelynek négy éve alatt általában az ártatlan egyszerű emberek szenvedték a legtöbbet.

8. 5. A nemzeti kérdés és kísérletek a nemzeti közösségek kérdésének megoldására

A többnemzetiségű Magyarországon az osztrák–magyar kiegyezés idején a magyarok relatív, mintegy 40%-os többségben voltak. Számuk a dualizmus időszakában gyorsabban emelkedett, mint a nemzetiségek tagjainak a száma. Az állami összeírás (statisztika) 1869-től

indult, de csak 1880-tól tartotta nyilván a nemzetiségi hovatartozást. Míg a magyarok száma az 1880 és 1910 közötti időszakban 34%-kal nőtt, a nemzetiségek száma ugyanebben az időszakban csak 17%-kal emelkedett. Ez azt jelenti, hogy 1910-ben a magyarság részaránya Magyarország összlakosságában (Horvátország nélkül) kb. 55%, a nemzetiségeké pedig 45% volt. Akkoriban, de még ma is nagy viták folytak és folynak arról, hogy mi okozta a magyarság ilyen nagyarányú növekedését. Leggyakrabban asszimilációval magyarázzák, de közben nem veszik figyelembe, hogy (habár kisebb arányban) a nemzetiségek száma is növekedett. Habár egyes politikai körök törekedtek az asszimilálásra, erre szervezeten nem került sor. Ha volt is asszimilálódás, az főleg gazdasági okú volt. Az asszimilálódás fő központjai a városok, az akkoriban alakuló ipari központok lettek. Azok a családok, amelyek akkoriban költöztek városra, egy-két nemzedék után asszimilálódtak. Azért is jobb volt a magyar nemzethez tartozni, mert az ember jobb társadalmi helyzetbe kerülhetett. Ez az értelmiségiekre volt jellemző. Legtöbbször a zsidók, a németek, a szlovákok és az ukránok (ruszinok) közül asszimilálódtak. Azok a népek, amelyek bizonyos önállóságot élveztek (horvátok, szerbek) vagy amelyek a magyarokétól eltérő vallásúak voltak (szerbek, ortodox románok), kevésbé asszimilálódtak. Végezetül azt is figyelembe kell venni, hogy amikor a 19. és a 20. század fordulóján megindult a nagy migráció Nyugat-Európa és Amerika felé, a gazdasági okokból kivándorlók között jóval több volt a nemzetiségi, mint a magyar.

Miután 1861-ben Magyarország föderális alapon való átszervezése megghiúsult, majd létrejött az osztrák–magyar kiegyezés, a nemzetiségek vezetői arra törekedtek, hogy nemzettársaik megkapják a nemzeti státust és a kollektív jogokat. Az ilyen eszmék egyike volt **Svetozar Miletić**nek az az ötlete, hogy Magyarország vármegyéit *arrondálják* (tagosítsák) nemzeti alapon.

A magyar vezető politikai körök ezt is sokallották, így az elvi liberalizmus és a nemzeti autonómiák rendszere közötti kompromisszumként 1868-ban megszületett a *nemzetiségi törvény* (44. törvénycikk). Megalkotói báró **Eötvös József** és **Deák Ferenc** voltak. Ebben a törvényben a nem magyar népek tagjainak elismertek egyes polgári jogokat, és átszervezték az államigazgatási rendszert úgy, hogy adminisztratív önkormányzatokat hoztak létre községi és esetleg megyei szinten – így akarták áthidalni azt a szakadékot, amely a vezető magyar politikusok és a nemzetiségi kérelmek között tátongott. A törvény ugyan csak a magyar politikai nemzetet ismerte el, viszont a törvény alapján a magyar politikai nemzethez tartoztak az ország más lakói is etnikai hovatartozásuktól függetlenül. Ez a törvény abban a korban haladó szellemű volt (akkoriban csak Svájc szabályozta törvénnyel a nemzeti kérdést), de a benne rejlő ellentmondások és a vezető réteg általi későbbi visszaélések miatt nem érthette el alapvető célját, azaz nem oldotta meg a nemzeti kérdést. A Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője és egyik vezére, **Mocsáry Lajos**, aki népszerű volt a nemzetiségek (különösen a románok és a szerbek) körében, évtizedekig harcolt az országgyűlésben a törvény alkalmazásáért. A törvényt főleg azért nem alkalmazták, mert nem irányzott elő semmiféle büntetést azokra, akik nem alkalmazzák. A dualizmus időszakában azonban egyes nyelvhasználati részeit alkalmazták. A nemzetiségek használhatták anyanyelvüket az állami szervekben, továbbá bírósági eljárásban községi és megyei szinten. Sok vegyes nemzetiségű környezetben (Újvidék, Zombor, Óbecse, Nagybecskerek, Versec, Mitrovica stb.) a városi és községi szervek párhuzamosan több hivatalos nyelvet használtak.

8. 6. A nem magyar nemzetek részvétele a politikában és a politikai elitek ellentétei

A dualizmus időszakában a nemzetiségeknek az országgyűlési képviseltsége nem felelt meg össznépszerű részarányuknak, de a kiegyezést követő időszakban mégis jelentős volt. A nemzetiségi képviselők számának a csökkenésére néha azért került sor, mert egyes

nemzetiségek politikailag passzívvá váltak, nem mentek el szavazni, egyes nemzetiségek pedig magyar pártok színeiben jutottak mandátumhoz, tehát nem voltak számon tarthatók mint nemzetiségi képviselők. 1865-ben ezért **Dorđe Stratimirović** és **Karol Kuzmányi** közös szerb–szlovák ellenzéki választási konvenciót írtak alá, mely szerint a kölpényi /Kulpin/ választókerület szerbjei és szlovákjai váltakozva adnak jelölteket a magyar országgyűlésbe, azaz egyszer szerb, egyszer szlovák lesz a képviselőjelölt, s mindenki a közös jelöltre köteles szavazni, aki így győzhet, és bejuthat a magyar országgyűlésbe. A kölpényi /Kulpin/ választókerület különleges volt, mert területén szerbek, szlovákok, németek és magyarok éltek. Első közös jelöltjük a szerb **Miša Dimitrijević** lett, 1869-ben pedig a szlovák **Vilijem Paulíni Tóth**, aki később a Szlovák Matica elnöke volt.

A nemzetiségekre való nyomás a 19. század kilencvenes éveinek elején erősödött, amikor báró **Bánffy Dezső**, a nemzetiségek jogait csorbítani akaró körök képviselője volt hatalmon. Ezek a *millenniumi* előkészületek évei voltak, a magyarok ugyanis a honfoglalás ezeréves évfordulóját készültek megünnepelni (1896). Az ünnepségek „előestéjén“, 1895 augusztusában Budapesten összehívtak egy *nemzetiségi kongresszust*, melyen a románok, szerbek és szlovákok képviselői vettek részt. A kongresszus célja az volt, hogy szervezett ellenállást tanúsítson a kormány nyomásával szemben, és kifejezze egyet nem értését az ünnepség módjával kapcsolatban. A kongresszus ismét megfogalmazta a megyék nemzeti alapú átszervezésére, a nemzetiségi nyelveknek a hivatalos használatba minden szinten való bevezetésére, a választókerületek igazságosabb kijelölésére, a szavazati jogra stb. vonatkozó követeléseket. Ezek a politikai harcok kissé tompították a nagyszabású rendezvénynek és az akkori eredményeknek a fényét. Akkori eredmény volt pl. az is, hogy a millennium évében, 1896-ban fejeződött be a budapesti földalatti építése (a londoni után ez volt a második Európában). Az ünnepségeknek megvolt a nemzetiségi színezete, azaz látszata is, mert az ekkor felépített ún. millenniumi faluban, mely kb. fél évig, májustól novemberig volt megtekinthető, voltak nemzetiségi (német, szerb, roma) házak a mi területeinkről is, hogy tanúsítsák Magyarország nemzeti sokszínűségét.

8. 7. Az első világháború előtti helyzet

Az I. világháború előtti években volt példa az együttműködésre is (a horvát–szerb koalíció és a magyar Függetlenségi Párt fellépése az 1905. évi választásokon, és a koalíció hatalomra kerülése). A kölpényi /Kulpin/ szerb–szlovák választási koalíció hatalmas sikert aratott az országgyűlési választásokon, mivel jelöltjük, **Milan Hodža** (később Csehszlovákia első miniszterelnöke) nagy többséggel győzött. Első politikai sikeréért örökre hálás maradt a szerbeknek és saját népének. Amikor megjelentek a fiatal és agilis ügyvédek és újságírók, **dr. Ludevít Mičátek** és **dr. Miloš Krno**, akik Újvidéken kezdték politikai pályafutásukat **Jaša Tomić** és **Mihailo Polit-Desančić** hathatós támogatásával, kialakult a vajdasági szlovákok politikai elitje.

A nem magyar népekre nehezedő nyomás egyre fokozódott, és ezt a nemzetközi körülmények is befolyásolták, ugyanis a magyarországi nemzetiségek anyaországi általában az Antant oldalán álltak. 1912-ben megszűnt a szerb népi és egyházi autonómia, amely gyakorlatilag a népvándorlás óta töretlenül fennállt. E rész végén azt is meg kell még jegyezni, hogy a nemzetiségek több évszázados magyarországi életük alatt fejlődtek is, megindult náluk a társadalmi rétegződés, a polgári társadalom alapja. Megjelent tehát egy gazdagabb réteg, amely részesedhetett mindabban a jóban, amit a kapitalizálódás hozott magával akár kulturális, akár gazdasági téren.

9. TÁRSADALOM, GAZDASÁG, OKTATÁS ÉS MŰVELŐDÉS

9. 1. A magyar társadalom osztályai

A nemesség a dualizmus korában is az egyik fő társadalmi kategória maradt, és döntő szerepe volt az ország életében, habár az általános gazdasági fejlődés következtében a polgárság is igen gyorsan fejlődött (három rétege volt: nagy-, közép- és kispolgárság). A 19. század végére a polgári osztály felsőbb rétegei gazdagságban és hatalomban utolérték, sőt el is hagyták a nemeseket (az arisztokráciát). Az ország társadalmában a parasztság volt a másik alapvető osztály. A 19. század elejéhez hasonlóan a parasztság volt a legnépesebb társadalmi kategória a dualizmus idején is. A 19. század elejétől eltérően azonban a század második felére egyes parasztok is meggazdagodtak annyira, hogy vagyonukat és életmódjukat tekintve felvehették a versenyt a dzsentrikkel, azaz a középnemesekkel, akik a század végére egyre inkább elvesztették hatalmukat és korábbi helyzetüket. A szegényparasztok és a földnélküliek idővel a nagybirtokok bér munkásai lettek (és ilyen birtokból a mi vidékünkön sok volt), és ők váltak az agrárproletariátus alapjává. Ekkor jelent meg egy új társadalmi osztály, a munkásság, azaz a proletariátus, amely a 20. század elejétől szervezett társadalmi osztályként mind jobban bekapcsolódott az ország életébe. Az osztályhoz tartozás egymáshoz kapcsolta és egyesítette a különféle népek tagjait, bár nem minden nép volt egyformán képviselve minden osztályban. Fontos, hogy az osztályrétegződés nem favorizálta a magyarokat, amit az is bizonyít, hogy a falusi szegények és földnélküliek nagy hányada volt magyar.

9. 2. Az iparosodás

Már a **Tisza Kálmán** vezette magyar kormányok idejében (1875–1890) törvények tették lehetővé az iparosodást. A kormányok a dualizmus idején különféle szubvenciókkal (állami pénzsegéllyel, anyaggal, nyersanyaggal stb.) is támogatták az ipar fejlődését. Ezt a fejlődést az is segítette, hogy a 19. század nyolcvanas éveinek elején hosszú évek után egyensúlyba került az állami költségvetés, és erősödött a valuta. 1892-ig a forint volt a fizetőeszköz, akkor azonban a pénzügyi reform bevezette az arany alapú koronát, mely két forintot ért. A 19. század hetvenes éveitől országszerte vasutak, nagy gyárak és bankok épültek. A takarékpénztárak és bankok száma tekintetében Magyarország az első helyet foglalta el Európában. A sok takarékpénztár a mai Vajdaság területére is jellemző volt. Amikor a 20. század elején megjelent a monopolkapitalizmus, vidékeink takarékpénztárainak és bankjainak egy része a nagy pesti bankkonzorciumok kirendeltségévé vált. Ezen a gazdasági ágon kívül Magyarországon az élelmiszer- és a textilipar is fejlődött. Ami a nehézipart illeti, a legfejlettebb a mezőgépgyártás volt. Meg kell említeni, hogy Magyarország iparosításában nagy szerepet vállaltak a zsidók. Gazdasági részarányuk népességi részarányuknak a többszörösét tette ki, s ez volt a helyzet az értelmiségi pályák terén is.

9. 3. A mai Vajdaság helyzete Magyarország gazdasági rendszerében

A perifériákon, mint amilyen a mai Vajdaság területe is volt, a gazdaság lassabban fejlődött, de ha arányaiban a centrumhoz hasonlítjuk, mégis jelentős volt. A legjobban a mezőgazdaság fejlődött. A mai Vajdaság területén, de Magyarország más részeiben is, voltak nagybirtokok, melyek tulajdonosai általában magyar és német nemesek voltak, bár a hazai lakosságból is kerültek ki nagybirtokosok, mint pl. a **Dunderski, Gavanski, Kačanski** család,

a **Nikolić** bárók stb. A mezőgazdasági termelés egyes szegmenseiben vidékeinknek sikerült túltenniük Magyarországon más perifériáin, sőt néha a központi részein is. A mai Vajdaság területén a gazdaság fejlődése a mezőgazdasági nyersanyagokhoz kötődött, ami azt jelenti, hogy a legjobban a liszt, cukor, selyem, étolaj termelése fejlődött. A mezőgazdaságon kívül jelentős volt az építőanyag-, a textil- és a mezőgépipar. Mindebből az következik, hogy a dualizmus idején tájainkon társadalmi szempontból a legjelentősebb réteg a kispolgárság, az agrárproletariátus és részben az értelmiség volt.

Szerémség, Bánát és Bácska korszerűsödése kulcsfontosságú volt a nemzetek összefonódásában, s ez a legkifejezettebb a városokban volt. A vasútépítés döntően meghatározta a korszerűsödés és a gazdasági fejlődés irányát is. Tájaink első vasútvonala Zombort és Szegedet kötötte össze, és 1869-ben épült. A Budapest–Zimony vasútvonal 1883-ban, a Baja–Zombor–Újvidék vasútvonal két évvel később épült. A vasút 1882-ben ment át Ingjián, 1889-ben kiépült a Zenta–Szabadka, 1881 és 1883 között a Nagybecskerek–Nagykikinda szakasz. A 19. század kilencvenes éveiben még néhány jelentős vasútvonal épült, pl. a Pancsova–Nagybecskerek, Pancsova–Versec, Nagybecskerek–Versec stb.

A nyugat-európai országokhoz képest nálunk későn jelent meg az ipar, és lassabban fejlődött. Az iparosodás kezdetei tájainkon a 18. század második felében jelentkeztek. Az ipar elsősorban a mezőgazdasági nyersanyagokra támaszkodott, ezért malmok, vágóhidak, kendergyárak, cukorgyárak létesültek.

Amikor a vasút behálózta Szerémséget, Bánátot és Bácskát, a gazdaság is fellendült. Csak néhány példa: Beocsinban már a 19. század első felében gyártottak cementet, de csak a század második felében épült fel a gyár, mely azután gyorsan világhírűvé vált, 1871-ben így alapult meg az *Orenstein testvérek* cementgyára, előttük viszont **Csik József** volt a tulajdonosa; az első gőzmalom Pancsován 1843-ban épült; Topolyán 1891-ben nyílt meg a *Forgács-féle* malom, a következő évben pedig a *Bácska* malom; Verbászon 1893-ban kezdődött a bútorgyártás; Versecen akkoriban nyolc malom, két ecetgyár, csokoládé-, spiritusz-, likőr-, rum- és konyakgyártó üzem épült...Fellendült a szőlészet és a borászat is, s ezt a bécsi, párizsi, brüsszeli, budapesti és londoni kiállításon is bemutatták. Nagybecskereken 1888-ban szőnyeggyár nyílt.

Johann Ertl hódásági kendergyára 1907-ben épült, a következő évben Magyarokanizsán gőzüzemű téglagyár, 1913-ban Verbászon a *Bácska* cukorgyár kezdett működni... Ez csak néhány példája annak, hogyan, mikor kezdtek vidékünkön megjelenni az ipari létesítmények.

A dualizmus idején Magyarország-szerte számos, különféle rendeltetésű középület és közmű épült, s így volt ez a mai Vajdaság területén is. Zentánál 1873-ban híd épült a Tiszán, 1880-ban pedig kikötő, amely javított a közúti és a vízi közlekedésen. Újvidéken a dunai *Ferenc József* vasúti híd 1883-ban épült. Az 1893 és 1895 közötti időszakban Újvidéken katolikus katedrális, 1901-ben ortodox püspöki palota, 1909-ben zsinagóga, 1910-ben gimnázium, 1912-ben árvaház épült (ez utóbbi **Marija Trandafil** alapítványa, ma a *Szerb Matica* székháza). Már 1873-ban elkezdődött a Duna-park, 1910-ben a Futaki-park kialakítása. Újvidéken 1900-ban jelent meg az első automobil, 1911-ben az első villamos. Hasonló volt a helyzet a mai Vajdaság más városaiban is, különösen pedig a már említett szabad királyi városokban. Zomborban 1905-ben volt villanyvilágítás, 1906-ban gőzfürdő, 1907-ben sor került az első filmbemutatóra is. Akkoriban Szabadka is sokat fejlődött, a 19. és a 20. század fordulóján lakosainak számát tekintve (Budapest és Szeged után) Magyarország harmadik városa volt. Szabadka a millenniumi 1896-os évben kapott villamost, 1906-ban létrejött a műtrágyagyár (a mai *Zorka* elődje) és 1912-ben felépült a gyönyörű szecessziós városháza.

A hivatalos magyar statisztikai adatok alapján 1910-ben Bácskában, Bánátban és Szerémségben 177 olyan ipari üzem volt, amely 20-nál több munkást foglalkoztatott. A munkások száma összesen 12 553 volt. Megdöbbentő az az adat, hogy a legerősebb ipara

Szerémségnek volt (4619 munkással) – ez elsősorban a beocsini cementgyárnak (1833) és a verdniki szénbányának (708) köszönhető. Bácska iparában 4578-an, Bánát iparában 3356-an dolgoztak. A munkások száma alapján az ipari központok Újvidék, Nagyikinda, Szabadka, Nagybecskerek voltak.

A legerősebb gazdasági központok: Újvidék, Szabadka, Pancsova, Versec, Nagybecskerek, Nagyikinda, Zombor és Mitrovica. A városok 18. század végi és 19. század eleji gazdasági fejlődése következtében erősödött a polgárság a Habsburg Birodalom egész területén, így a mai Vajdaságban is. Ez a társadalmi réteg tette magáévá a haladó nézeteket, s ez lett a terület népei új társadalmi és szellemi fejlődésének az alapja. Európaisodtak a városok, az építészet, a bútorok, a társasági élet és a szórakozás, az öltözködés, a művészet... A polgárságé lett a vezető társadalmi szerep, és európai mintára új értékrendet és életstílust vezetett be.

9. 4. Tanügy, felsőfokú oktatás és sport

Az említett eredményekhez, az általános fejlődéshez, különösen pedig a tudomány és a művészet fejlődéséhez nagyban hozzájárult az iskolareform is, amelyre Magyarországon a 19. század hetvenes és nyolcvanas éveiben került sor. Ebben a döntő szerepet báró **Eötvös József** és **Trefort Ágoston** miniszterek játszották. Akkor vezették be a négyosztályos elemi iskolát és a nyolcosztályos (4+4 osztályos) középiskolát alsó és felsőfokú gimnázium, reáliskola és szakiskolák formájában. Ezenkívül az egyetemi oktatás is fejlődött. Akkor a már meglevő pesti egyetemen kívül Kolozsvár /Cluj-Napoca, Románia/ is kapott egyetemet. A hetvenes években műszaki karok, képzőművészeti, zene- és színiakadémiák is alakultak, s ezeken vidékeinkről is sok diák tanult vagy képezte tovább magát.

Az 1910. évi statisztikák alapján Magyarországon három egyetem és néhány külön egyetemi kar, 10 jogi akadémia (főiskola), 46 teológiai főiskola (különbféle vallások papnevelője), 245 (klasszikus és reál-)gimnázium, 48 ipari és kereskedelmi szakiskola, 43 művészeti iskola és 49 tanítóképző (líceum) volt, és a tanítás több nyelven folyt. Az iskolák, különösen a főiskolák, karok és egyetemek működéséről és koordinálásáról, az oktatás színvonalának emeléséről stb. az illetékes állami szerveken kívül a Magyar Tudományos és Művészeti Akadémia is gondoskodott.

Ezeknek a reformoknak köszönhetően országszerte gyorsan fejlődött a tudomány és a művészet, így a mai Vajdaság területén is. A 19. század végén és a 20. század elején megjelent néhány olyan világszinten is elismert találmány, melyet még ma is használunk. Így pl. **Puskás Tivadar** 1877-ben feltalálta a telefonközpontot, **Bánki Donát** 1892-ben a porlasztót /karburátor/, a 20. század elején **Kandó Kálmán** megszerkesztette az első villanymozdonyt stb. A budapesti egyetemről a 20. század elején olyan matematikusok és fizikusok kerültek ki, akik később döntő szerepet játszottak az atomfizika fejlesztésében, s akik közül hárman (**Neumann János**, **Szilárd Leó**, **Wigner Jenő**) Nobel-díjat kaptak. Az Osztrák–Magyar Monarchia területén született világhírű tudósok és feltalálók közül meg kell említeni **Nikola Teslát** és **Mihajlo Pupint** (a dél-bánati Udvarban született), akik találmányaik révén javították az emberek életkörülményeit.

A repülés úttörői közé tartozik a bánati **Traian Vuia**, aki 1906-ban Párizsban saját szerkesztésű motoros repülőgépével emelkedett a levegőbe, továbbá **Aurel Vlaicu**, aki 1912-ben Versecen légi bemutatót tartott.

A nádalji születésű birkózó, **Momčilo Tapavica** volt az első szerb, aki az osztrák–magyar válogatott tagjaként 1896-ban részt vett az első újkori olimpián Athénban. A 19. század végén és a 20. század elején alakultak az első sportklubok és egyesületek is (evezősök, tornászok, labdarúgók, kardvívók stb.)

9. 5. Tájaink hozzájárulása a művelődéshez

Nehéz lenne felsorolni mindazokat a jelentős művészeket, akik Magyarország más vidékeiről és a mai Vajdaság területéről akkoriban alkottak és hozzájárultak a művelődéshez, de némi betekintést mégis megkísérlünk. Az irodalom terén különösen **Jókai Mór** (**Aleksandar Obrenović** szerb király érdemmel tüntette ki munkásságáért), **Mikszáth Kálmán**, **Ady Endre**, **Herczeg Ferenc** (Versecen született), **Kosztolányi Dezső** és **Csáth Géza** (Szabadkán születettek), **Đura Jakšić**, **Jovan Jovanović Zmaj**, **Laza Kostić**, **Stevan Sremac**, **Jovan Sterija Popović**... alkottak nagyot. Ha festőkről van szó, mindenképpen meg kell említeni **Uroš Predićet**, **Paja Jovanovićot**, **Munkácsy Mihályt**, **Eisenhut Ferencet**, **Than Mór**t, **Jakobey Károlyt**... A kor zeneművészei közül nem hagyhatjuk ki **Petar Konjovićot**, **Josif Marinkovićot**, **Isidor Bajićot**, **Bartók Bélát**, **Kodály Zoltánt**...

A 19. század utolsó és a 20. század első évtizedeiben a mai Vajdaság területe nagyon megváltozott. A vajdasági városok zömének akkor már kialakult a szervezett városszerkezete, és az üres telkeket nagy igazgatási és középületekkel építették be. A kulturális, közoktatási és közéleti funkciók fejlődésével nagy állami és magánépületek építése járt együtt. Az építészet fejlődéséhez az államon kívül nagymértékben hozzájárult a magántőke is – a gazdag emberek monumentális lakóépületeket, irodaházakat, hitel- és pénzügyi épületeket emeltek.

Az állam, a nagyobb beruházások pénzelője, városházák és más közigazgatási épületek, iskolák, kórházak építésébe, a szabad királyi városok helyhatósága különféle, néha akár lakóépületek építésébe fektetett be. Az új polgári réteg szintén sokat építtetett, elsősorban családi és bérházakat, villákat.

A mai Vajdaság területén a 19. század második felében különösen a nagyobb városokban, mint amilyen Újvidék, Szabadka, Zombor, Nagybecskerek, Versec, Ruma és Zimony, a társasági és művelődési élet különleges formája alakult ki. Minden este volt olvasóköri vagy énekkari összejövetel, kaszinó, rendi vagy sportegyesületi rendezvény (pl. Újvidéken volt céllövő egyesület, tűzoltó egyesület...) A helyi egyesületek szervezettsége jórészt az alapítók anyagi erejétől függött. Az egyházi egyesületeken kívül ekkor jelentek meg az első női és foglalkozás szerinti egyletek, egyesületek.

Szinte minden településnek volt helyi lapja vagy folyóirata, leginkább német, szerb és magyar nyelven. E téren különösen a németek tűntek ki, mert nekik volt a legtöbb nyomdájuk.

E kor jellegzetes terméke a képes levelezőlap, mely nagyon gyorsan elterjedt. A régi képeslapok alapján ma is el tudjuk képzelni, milyenek voltak egykor a vajdasági települések.

A gazdaság, tudomány, művészet, oktatás, általános kultúra e néhány példája is azt tanúsítja, milyen lehetőségek rejlettek e térségben, s milyen hatással lehettek a mai Vajdaság területén egykor élt és ma élő összes nép fejlődésére. Az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági fejlődése hasznos volt az itt élő összes nép számára, amit az említett példák is illusztrálnak.

III. FEJEZET

VAJDASÁG TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Az I. világháború fordulatot hozott Európa történelmi fejlődésébe. Európa viharos változásokat élt át, és ez a mai Vajdaság területén is éreztette hatását. A háború végén létrejött a délszlávok első közös állama. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (a későbbi Jugoszlávia) keretébe került a mai Vajdaság is, de helyzete a két világháború közötti időszakban nem volt pontosan meghatározva.

Vajdaság csak a II. világháború után lett autonóm tartomány a Szerb Köztársaságon belül. Ezt a státust történelmi, nemzeti, kulturális és gazdasági sajátosságai miatt kapta, melyek néhány évszázadra visszamenőleg, de ma is jellemzik.

1. NEMZETI KÉRDÉS, VÁLSÁG, AZ I. VILÁGHÁBORÚ ÉS MAGYARORSZÁG SZÉTESÉSE

Az Osztrák–Magyar Monarchia a 20. század elején gazdaságilag gyorsan fejlődött, de volt néhány megoldatlan problémája. A gazdasági fejlődés általában hasznos volt mindazoknak, akik be tudtak kapcsolódni a gazdasági folyamatokba, de volt egy olyan szegényparaszti réteg, amely ebből kimaradt. Megoldatlan volt a munkások helyzetének és a polgárok szociális helyzetének a kérdése. Az Osztrák–Magyar Monarchia számára azonban a nemzeti kérdés volt a végzetes.

A magyar politikai elit képtelen volt javítani a politikai és a gazdasági rendszeren. Az ország népei (szlovákok, ruszinok, románok, szerbek és horvátok) nem tudták lényegükben befolyásolni a fontos politikai kérdéseket, és elégedetlenek voltak. A megoldásként felkínált törvények nem voltak megfelelőek.

Magyarország 1914-ben felkészületlenül lépett a háborúba – nem is akart háborúzni, de a Monarchia ausztriai része erősebbnek bizonyult. A háború nagyon ki is merítette. A politikai elit képtelen volt sikeres politikát folytatni, ezért 1918/19-ben abba a helyzetbe került, hogy nem dönthetett tovább a saját sorsáról – ezt a nagyhatalmak tették meg.

2. SZERBIA, AZ ÚJ, SIKERES ÁLLAM

Szerbia a 19. században az akkori mércék szerint hatalmas eredményeket ért el. Az 1804 és 1878 közötti időszakban a nagyhatalmak segítségével nemzetállammá vált. Külpolitikája erős szövetségesekre támaszkodott, elsősorban Oroszországra. Érdekei azonban ellentétesek voltak az osztrák–magyar érdekekkel a területi terjeszkedés miatt. Szerbia megnövelte területét a Balkán-háborúban. Az I. világháborúban a győztes oldalon harcolt, bár nagy veszteségeket szenvedett. A nagyhatalmak jóindulata, a délszlávok akarata és Szerbia katonai ereje, amelyet 1918-ban jól ki lehetett használni, létrehozta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot, és az ország még osztrák–magyar területeket is kapott. Az új királyság uralkodóháza szerb volt, a szerbek politikai elitje volt a legerősebb, de a horvátok és a szlovénok is e politikai és társadalmi szerkezet részévé váltak – ők viszont elégedetlenek

voltak státusukkal. Vajdaság területe a délszláv államhoz került, s megkezdődött történelmének egy teljesen új szakasza.

3. VAJDASÁG AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN

3. 1. A szerbek viszonyulása az Osztrák–Magyar Monarchiához

Az, hogy Dél-Magyarországon nem tudták elérni a területi és a nemzeti autonómiát, az, hogy a 19. század végi gazdasági fellendülést követően megjelent a gazdasági válság, továbbá az, hogy a dualista monarchia és a Szerb Királyság viszonya elég feszült volt a 20. század elején, s ezt még az 1908. évi *annexiós válság* is tetézte, megváltoztatta a vajdasági szerbek politikai irányvételét. Mivel az az állam, amelyben éltek, egyre kevesebbet adott nekik, egyre kevésbé voltak lojálisak, így a területi autonómia követelése végül a szerbek közös államának a követelésévé változott. A magyar nacionalizmus és a kisebbségek nemzeti jogainak a korlátozása, illetve a magyar politikai elit rövidlátása kérdésessé tette a szerb nép elavult intézményét, az egyházi és közoktatási önkormányzatot is. *Aponyi 1907. évi iskolatörvénye* az egyöntetű oktatást szorgalmazta, és csak azokat az iskolákat dotálta, amelyek az egységes tanterv alapján működtek. Ez annak az akkoriban Európában széles körben elfogadott politikának a része volt, amelynek a célja a nemzetállam és az egységes nemzet megteremtése, továbbá a lakosság nemzeti szempontból való unifikálása volt. Ez a politika nem tartotta szem előtt az összes polgár érdekeit, s az integrálással a kisebbségek asszimilálására törekedett. Amikor 1910-ben **Tisza Nemzeti Munkapártja** került hatalomra, Magyarország már társadalmi válságba került, melyet a hatalom többféle intézkedéssel próbált csökkenteni: gazdasági intézkedésekkel, az asszimiláció serkentésével, néha represszióval is. Szerbiát nagyon rossz fényben tüntették fel a balkáni érdeellentétek miatt. Mivel Oroszország szövetségese volt, Ausztria–Magyarország önmagára nézve veszélyesnek ítélte. Ugyanakkor a szerbeknek, de a többi délszláv népnek is a Szerbia köré tömörülő összefogása egyre kifejezettebb vízióvá vált, miután a szerb sereg sikereket aratott az 1912. és 1913. évi Balkán-háborúkban. Mindettől függetlenül Bácska, Bánát, Baranya és Szerémség szerb lakossága lojális volt a magyar hatóságokhoz szinte egészen az Osztrák–Magyar Monarchia széteséséig, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Európában új nemzetállamok jönnek létre.

3. 2. A nagy háború okai és ürügyei

Európában szövetségek jöttek létre, készülődtek a háborúra, amely már évtizedek óta a levegőben lógott. Különösen a nagyhatalmak készülődtek, ugyanis állandó volt közöttük az érdeellentét, s ezt sehogy sem tudták áthidalni, nem tudtak békés megoldást találni. A kisebb államok pedig utánozták őket. Európában senki sem volt tudatában a lehetséges pusztításnak és veszteségnek, ezért a politikusok meglehetősen felelőtlenül cselekedtek. Ebben a helyzetben elegendő volt egy szikra a robbanáshoz, és az osztrák–magyar trónörökös meggyilkolása kiváló ürügynek bizonyult, habár nem vezethetett volna háborúhoz, ha minden oldalról nincs ott a türelmetlenség, a meg nem értés, az önös érdek, a kapzsiság és a rosszindulat.

Mivel Szerbiában a keletre való német előretörés akadályát látta, a német politika meg akarta állítani Szerbia további erősödését. Ausztria–Magyarország megérezte a közelgő veszélyt, azaz azt, hogy Szerbia a délszláv összetartás Piemontja lehet. A **Conrad von**

Hötzendorf vezette *Osztrák Háborús Párt* követelte a déli szomszédokkal való leszámolást. **Tisza István** magyar miniszterelnök megkísérelte eltéríteni a császárt és a háborús pártot a támadástól, de nem járt sikerrel. Ugyanez a politikai áramlat szorgalmazta a Monarchia tralista alapon való átszervezését, hogy Ausztrián és Magyarországon kívül szláv egység is legyen benne. A tralista elképzelés kifejlesztésének az oka az lehetett, hogy megakadályozza a délszláv eszme és az orosz elképzelések terjedését, s erre a legjobb mód az lehetett volna, ha megszakítják a szerbek és a horvátok magyarországi együttműködését, és szétzúzzák a horvát–szerb koalíciót, mely a Horvát, Szlavón és Dalmát Hárommegy Királyság szaborában többségben volt.

Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása megerősítette a háborút követelő pártot az Osztrák–Magyar Monarchiában, és ez arra készítette **Ferenc József** császárt, hogy háborút indítson a Szerb Királyság ellen, ugyanis megvádolta, hogy ő bérelte fel a trónörökös gyilkosát. Szerbiát 1914. július 28-án, pontosan egy hónappal a merénylet után támadták meg.

3. 3. A délszláv állam megteremtése

A szerb királyi kormány elnöke, **Nikola Pašić** a szerb népnek és az Osztrák–Magyar Monarchiában élő más délszláv népeknek a mozgósítása érdekében már a háborús támadás másnapján kilátásba helyezte, hogy a szerb katonaság harcolni fog az agresszor ellen a felszabadulásig. Azt is bejelentette, hogy ez a harc a szerb, horvát és szlovén testvérekért is folyik, akik – az akkori propaganda szerint – rabok az Osztrák–Magyar Monarchiában, de Szerbia bővítéséért is. Szerbia ezt a hadi célt 1914. december 7-én a *niši deklarációban* fejtette ki. A következő évben az Osztrák–Magyar Monarchiából emigráltak létrehozták a *Jugoszláv Bizottságot* (magyar forrásokban *Komité* néven is szerepel), amely később kapcsolatba lépett a szerb kormánnyal, és azt az elképzelést propagálta, hogy a háború győztes befejezése után délszláv állam alakul. A szerb kormány és az **Ante Trumbić** vezette *Jugoszláv Bizottság* képviselői megegyeztek, hogy a majdani állam alkotmányos és parlamentáris monarchia lesz, és élén a **Karadordević** dinasztia áll majd. A *korfui deklarációnak* ellensúlyoznia kellett volna a *májusi deklarációt*, amelyet a bécsi parlamentben levő jugoszláv klub képviselői adtak ki. A *májusi deklaráció* a délszláv államot az Osztrák–Magyar Monarchián belül képzelte el, de ez az elképzelés hamarosan megdőlt, mert a nemzetközi helyzet sokkal kedvezőbb volt.

3. 4. Az osztrák–magyar repressziós rendszer Szerbiában

A magyar hatóságok a Szerbiának való hadüzenés után a szerb képviseletek, kulturális és oktatási intézmények zömét bezárták. A szerb honvédelemmel való állítólagos együttműködésük miatt internálták a vezető szerb közéleti személyiségeket, és a szerb lapok zömét betiltották. Amikor a szerb katonaság 1914-ben kivonult Szerémségből, a hatóságok Batajnicán, Beskában és más helyeken kivégeztették a tekintélyes szerbeket. A megtorló intézkedések és az, hogy a szerbek hangulata a szerb katonaság ceri és kolubarai győzelme nyomán megváltozott, arra készítette az orosz fronton fogságba esett vajdaságiakat, hogy az önkéntesek egységeihez csatlakozzanak. Az *első szerb önkéntes hadosztály*, amely 1916-ban alakult Odesszában, és 1916 őszén a dobudzsai fronton harcolt, főleg vajdaságiakból állt.

3. 5. A kedvező nemzetközi helyzet és a délszláv állam létrehozása

Az I. világháborúban eszmei szempontból az Osztrák–Magyar Monarchia fenntartásának a kérdésével kapcsolatban akkor állt be a fordulat, amikor **Woodrow Wilson** amerikai elnök közzétette békeprogramját, az ún. 14 pontot, melyben a népek önrendelkezési joga is szerepel. Ezt a dokumentumot 1918. január 8-án hirdették ki. Amikor 1918 szeptemberének közepén az antant csapatok áttörték a macedón (szaloniki) frontot, kiderült, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia mennyire sérülékeny. Szerbia ezt kihasználta, és katonai értelemben nagyon gyorsan nagy osztrák–magyar területeket foglalt el. Ezek a területek azután egymás után mondták ki elszakadásukat, 1918. október 29-én pedig a horvát szábor is kihirdette, hogy a Háromegy Királyság elszakad az Osztrák–Magyar Monarchiától. Az újonnan alakult *Szlovén, Horvát és Szerb Állam Nemzeti Tanácsa* 1918. november 6-án Zágrábban bejelentette szándékát, hogy egyesül a Szerb Királlyal, és ezt 1918. december 1-én Belgrádban realizálták is.

3. 6. Az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása, területeinek a délszláv államhoz való csatolása

Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1917 és 1918 folyamán eluralkodott a háborúellenes hangulat. Magyarországon egyre többen dezertáltak, Szerémségben megjelent a *zöld káder*, a dezertőrökből álló szabadcsapat.

Az 1918 novemberében megválasztott, **Károlyi Mihály** vezette magyar kormány kikiáltotta a köztársaságot, és a kisebbségekkel kapcsolatos liberális intézkedések egész sorával próbálta megőrizni az ország integritását. A **Károlyi-kormány** elkésett igyekezete, hogy átszervezze az országot, visszhang nélkül maradt, mert a szerb kormány és katonaság segítségével időközben alakulni kezdtek a szerb népbizottságok azzal a céllal, hogy elszakadnak Magyarországtól. 1918. november 24-én a *Nemzeti Tanács helyi bizottságainak a képviselői* Rumán megtartott *értekezletükön* azt a határozatot hozták, hogy Szerémséget közvetlenül Szerbiához csatolják, ha a délszláv államok nem egyesülnek. Másnap az újvidéki közgyűlés meghozta a döntést, hogy Bánát, Bácska és Baranya elszakad Magyarországtól, és csatlakozik Szerbiához az új délszláv állam keretében. Az *újvidéki nagy népgyűlést* megelőzően Vajdaság területén szerb és bunyevác–szerb népbizottságok alakultak. Az első bunyevác–szerb népbizottság 1918. október 27-én kezdett működni Szabadkán, s ebben a vezető szerepet a **Tihomir Ostojić** vezette demokraták játszották, míg a bunyevácok vezére **Blaško Rajić** pap volt. **Jaša Tomić** radikálisai egy héttel később alakítottak szerb népbizottságot Újvidéken. November folyamán minden nagyobb vajdasági városban megalakult a népbizottság, és párhuzamosan tevékenykedett a magyar nemzeti tanáccsal és a német nemzeti tanáccsal, amelyek megpróbálták megőrizni a magyar állami kereteket. Az újvidéki népbizottság megszervezte a nagy népgyűlésbe való választásokat. Ezer szerb, bunyevác, horvát, szlovák és más szláv polgárra jutott egy képviselő. Ennek alapján a Bácska, Bánát és Baranya Szerbiához való csatolásáról szóló döntést 757 képviselő hozta meg, köztük 578 szerb, 84 bunyevác, 62 szlovák, 21 ruszin, 3 sokác, 2 horvát, 6 német és egy magyar. Az újvidéki gyűlés tehát nem teljesen volt legitim, mert a vajdasági magyar, német és román közösség nem volt kellőképpen képviselve.

Az újvidéki gyűlés eldöntötte az alakulóban levő délszláv államba való belépéssel kapcsolatos dilemmát is. A Szerbiához való közvetlen csatlakozással kapcsolatos radikális elképzelés győzedelmeskedett a demokratikus elképzelésen, amely szerint a zágrábi Nemzeti Tanácsot kell elismerni, s majd általa intézni az egyesülést. Annak, hogy a radikális opció győzött, több oka is van: az általános néphangulat, az, hogy a győztes szerb hadsereg november óta Vajdaság területén tartózkodott, és az, hogy a radikálisoknak nagyobb volt a befolyásuk a népre, mint a demokratáknak.

Az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése és az SzHSz Királyság megteremtése lényeges politikai változást hozott Vajdaságba. 1918. november 25-étől 1919 márciusáig tartott az ideiglenes hatalmi átmeneti időszak. Az újvidéki népgyűlés megválasztotta a *Nagy Nemzeti Tanácsot*, amelynek a végrehajtó szerve a népi közigazgatás volt. A tanács 50 tagja rendeleteket adott ki, s ezeket a 11 osztályra tagozódott közigazgatás hajtotta végre. A népi közigazgatás elnöke a radikális **dr. Joca Lalošević** volt. A közigazgatás Bánátot, Bácskát és Baranyát ölelte fel, ez utóbbit a belgrádi békekötéskor meghatározott demarkációs vonal határolta.

A szerb kormány sohasem ismerte el a népi közigazgatást, amelynek a működésében nagy gondot jelentett a hatalom obstruálása, ugyanis a közigazgatás és az igazságügy még tele volt régi magyar káderrel. A legkifejezettebb szakemberhiánnyal az iskolaügy küzdött, emiatt az iskolák arculata nem tudott megváltozni. Ez különösen a magyar és a román tannyelvű iskolákra vonatkozott. A népi közigazgatásnak nem sikerült megszilárdítania a hatalmát, ezért az SzHSz Királyság miniszterelnökének, **Stojan Protićnak** a javaslatára kénytelen volt lemondani, és meghatalmazásait a központi hatalomra ruházni. A bánáti, bácskai és baranyai népi közigazgatás 1919. március 11-én tartotta meg utolsó ülését, osztályainak nagy része Belgrádba került, egy része pedig Újvidéken maradt Bánát, Bácska és Baranya Minisztériumában.

4. POLITIKAI VISZONYOK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Sok történésznek az a véleménye, hogy az I. világháborút lezáró békeszerződések nem a békét alapozták meg, hanem csak a hosszú fegyverszünetet. Az I. világháborút követően létrejött nemzetközi rendszer két évtizedig maradt fenn. Az extrém ideológiák megjelenése, a nyugati hatalmak felelőtlensége és a nagy gazdasági válság gyengítette a nemzetközi rendet. A nemzetközi kapcsolatokban nyoma sem volt a bizalomnak, és a harmincas évektől újra megkezdődött a háborús készülődés.

Olaszország a két háború közötti időszakban keményen viszonyult a délszláv államhoz, állandóan nyomás alatt tartotta, mint ahogy a területén élő szlovénokat is. A határokat ugyanis saját javára akarta megváltoztatni.

Magyarország a két háború közti időszakban nem tudott megszabadulni attól a sokkhatástól, amelyet az I. világháború végén kellett elviselnie. A lakosság- és területvesztés (területének kétharmadát elveszítette) állandó feszültségben tartotta az országot. A legfájdalmasabb az volt, hogy a békeszerződések alapján minden harmadik magyar Magyarország területén kívül került. Ipari szempontból, különösen pedig természeti erőforrások szempontjából szintén sokat veszített. Erősödött a határ revíziójának a vágya, és Magyarország ennek érdekében kész volt szövetségre lépni a délszláv állam ellenségeivel, habár Romániával és Csehszlovákiával szemben sokkal nagyobbak voltak a követelései. Jugoszlávia társult ezekkel az országokkal, és nyomást gyakorolt Magyarországra.

Bulgária és Albánia is területi követelésekkel lépett fel Jugoszláviával szemben, de a Romániával és Görögországgal való kapcsolat is megromolhatott. Habár a régió viszonylag erős állama volt, Jugoszláviának sok megoldatlan problémája volt szomszédaival.

4. 1. Vajdaság az új állami keretekben

Az új délszláv állam megalakulásától kezdve hatalmas gondokkal küzdött. A kulturális különbségek, a közös politikai hagyomány hiánya, a strukturális, nemzeti és gazdasági feszültség állandó problémát jelentett, sőt gyakran botrányokat is okozott. Az SzHSz

Királyság szomszédai elégedetlenek voltak az igazságtalannak tartott határokkal, ezért az irredentizmus és a revizionizmus minden oldalról fenyegette.

A Jugoszláv Bizottság és a szerb kormány elképzelései az egyesülés előtt eltérőek voltak, de a nagyhatalmak nyomása miatt összehangolták őket. A társulást követően azonnal nyilvánosságra kerültek az állam majdani berendezésével kapcsolatos nézetkülönbségek. Az összetűzés már akkor kezdett kibontakozni, amikor a szerb kormány, a Jugoszláv Bizottság és a Nemzeti Tanács képviselői 1918. november 9-én összeültek Genfben. Akkor függőben maradt a királyság és a **Karađorđević** dinasztia kérdése, és megmaradt az a lehetőség, hogy az állam föderális lesz, ez viszont nem felelt meg a szerb politikai elitnek és a valós helyzetnek, mivel a szerb katonaság foglalta el a majdani állam területét.

Aleksandar Karađorđević régens az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokig az állam igazgatásával kapcsolatos teendőket az *ideiglenes népképviselőre* és a **Stojan Protić** vezette kormányra bízta, s ezzel mellőzte **Nikola Pašić**-ot, akinek nem tudta megbocsátani, hogy ráállt a *genfi deklarációra*. A régens rendelete megszüntette az éppen hogy csak megalakult tartományi közigazgatásokat, és a központi kormány osztályaival váltotta fel őket.

A nagy bánáti, bácskai és baranyai nemzetgyűlést 1919. február 27-ére hívták össze, s ez megválasztotta azt a 24 képviselőt és képviselő-helyettest, akik majd részt vesznek az Ideiglenes Népképviselőlet március 1-jei alakuló ülésén. Bánát, Bácska és Baranya 24 képviselőjén kívül a testületben a Szerb Nemzetgyűlés korábbi összetételének a képviselői, a zágrábi Nemzeti Tanácsnak, továbbá a dalmáciai, bosznia-hercegovinai és montenegrói parlamentnek a képviselői kaptak helyet, összesen 272-en. Az volt a feladatuk, hogy előkészítsék az *alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat*.

Az újvidéki nagygyűlésen nézeteltérésre került sor a radikálisok és a demokraták között. Az ülést megelőző napon, a Nemzeti Tanácsnak azon az összejövetelén, amelyen az Ideiglenes Népképviselőletbe kellett jelölteket állítani, a radikálisok azt állították, hogy a tanácsülés összehívása nem volt legális, és hogy a nagygyűlésre rá akarják kényszeríteni a Tanács demokrata tagjainak az akaratát. A demokrata **Petar Konjević** azt állította, hogy a Tanácsnak legiszlatív /törvényhozói/ funkciója van, s neki kell megválasztania a jelölteket, nem pedig a radikálisok által törvényellenesen összehívott nagygyűlésnek. Amikor kisebbségben maradt, a demokraták 11 képviselője elhagyta az ülést, az ottmaradt 18 tag pedig folytatta a tárgyalást, és azt a döntést hozta, hogy a nemzetgyűlés illetékes a képviselők megválasztására. A nemzetgyűlés másnap a demokraták megkerülésével választotta meg az Ideiglenes Népképviselőlet képviselőit.

4. 2. A Vid-napi rendszer

Az SzHSz Királyság alkotmányozó nemzetgyűlésébe való választásokat 1920. november 28-án tartották meg. A legtöbb képviselői helyet a *Demokrata Párt* (92) és a *Népi Radikális Párt* (91) szerezte meg. Őket 59 képviselővel a kommunisták pártja és 50 képviselővel a *Horvát Republikánus Parasztpárt* követte. A fennmaradó 125 helyet a többi választási lista (18) szerezte meg. A nem szláv kisebbségek képviselőinek nem volt szavazati joguk.

A parlamenti többséget és a kormányt a *Demokrata Párt* és a *Népi Radikális Párt* alakította ki néhány kisebb párt segítségével. Ennek köszönhetően 1921. június 28-án, Vid napján megszavazták az alkotmányt. Az alkotmány szerint az ország alkotmányos parlamentáris monarchia központi közigazgatással. Az alkotmány nem tartotta szem előtt minden polgárnak, s különösen nem a népeknek és a kisebbségeknek az akaratát és érdekeit.

A magyarokat az új államhoz való csatlolásuk sokkolta. A hivatalos nyelv megváltozása és a bürokrácia magatartása nagyon megnehezítette az életüket. A német

kisebbség sem volt sokkal jobb helyzetben, viszont a szláv kisebbségekre az SzHSz Királyság nagyobb szimpátiával tekintett. Az ország vezéreszméje ugyanaz volt, mint az egykori Magyarorszáé: a homogén nemzetállam megteremtése. Ez különösen Vajdaságban volt érezhető.

A Vid-napi rendszer politikai klímája a vajdasági kisebbségek közül a szlávoknak kedvezett, nekik több joguk volt. A ruszinok az új államtól kulturális, oktatási és nemzeti szempontból sokkal jobb feltételeket kaptak. Újvidéken 1919-ben megalakult a *Ruszin Népi Közművelődési Társaság*, és a két háború közötti időszakban jelentős kiadói tevékenységet fejtett ki (naptárakat, újságokat, szépirodalmi műveket, tankönyveket nyomtatott), és szervezte a jugoszláviai ruszinok művelődési és nemzeti életét. A ruszin lakta településeken megalakultak a Ruszin Népi Közművelődési Társaság kirendeltségei, s ezekben irodalmi, színjátszó, karének- és zenei szakosztályok működtek.

A két világháború közötti időszakban azokon a településeken, amelyekben a ruszinok nagyobb számban éltek, az elemi iskolai oktatás ruszin nyelven folyt. A szlovákok is hasonló helyzetben voltak, a magyaroknak, a németeknek és a románoknak viszont kevesebb joguk volt.

4. 3. Pártélet Vajdaságban

Az SzHSz Királyság legbefolyásosabb pártja, a *Népi Radikális Párt* a későbbi választások során is számíthatott választóira, bár a demokraták is sok szavazatot kaptak. A vajdasági radikálisok a királyság pártéletének beindulásakor azonnal csatlakoztak **Nikola Pašić** pártjához. Nekik is volt politikai hagyományuk, hiszen pártjuk 1891-től a *Szerb Népi Radikális Párt* nevet viselte, miután 1887-ben a *Szerb Népi Szabadelvű Párt* feloszlott. A vajdasági radikálisokhoz csatlakozott a *Szerb Néppárt* és a bunyevác földbirtokosok érdekeit védő *Földműves Párt* is. A párt vezető személyiségei: **Jaša Tomić, Joca Lalošević, Jovan Radonić, Vladislav és Jovan Manojlović** stb.

A vajdasági demokratáknak úgy lett pártjuk, hogy a *Liberális Párt* (Szerb Népi Szabadelvű Párt) egyesült a *Jugoszláv Demokrata Párttal*, mely 1919-ben alakult Szarajevóban, majd csatlakoztak hozzá a **Vasa Stajić** és **Tihomir Ostojić** vezette nagyikindai demokraták is. A *Szerb Néppárt* néhány tagja is hozzájuk csatlakozott. A demokraták a centralizmust és az unitarizmust hirdették, a délszlávok egyesítése volt a céljuk, a radikálisok viszont a *törzsi különbségek* megőrzéséért és a szerbek partikuláris érdekeiért szálltak síkra.

Az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokon volt bizonyos jelentősége a *Bunyevác-sokác Pártnak* is, amely Vajdaság autonómiájáért szállt síkra, de idővel két szárnya alakult ki: a szekuláris nemzeti szárny, mely 1927-ben csatlakozott a *Horvát Parasztpárthoz*, továbbá a klerikális szárny, melyet **Blaško Rajić**, az autonómiás *Vajdasági Népi Párt* alapítója vezetett. Ennek a pártnak a programja azonos volt a *Szlovén Emberi Párt* és a *Horvát Néppárt* programjával.

A kisebbségek, különösen a magyarok, néhány évre kiszorultak a parlamenti életből. Amikor 1923-ban a kisebbségek is szavazati jogot kaptak, a magyar párt megalakulását és működését különféle módokon akadályozták. A *Magyar Párt* ezért a hatalommal szemben opportunistá politikát folytatott, és általában a radikálisokkal működött együtt. Érdekes, hogy nem volt magyar–német együttműködés. Ellenkezőleg, a magyarok különösen jó viszonyra törekedtek a hatalmi párttal, a németek viszont saját pártjukra bízta érdekeik képviselését.

Vajdaság politikai életében 1923-ban megjelent a *Független Demokrata Párt*, mely elkülönült a demokratáktól, és főleg az egykori Osztrák–Magyar Monarchia szerbjeit tömörítette. Ugyanebben az évben az SzHSz Királyságban megalakult a *Román Párt* is, és az

azévi nemzetgyűlési választásokon azonnal szerzett is egy képviselői helyet, melyet az alibunári **Ioan Jianu** ügyvéd töltött be. Ez a párt Pancsován saját lapot adott ki *Foiaia poporului român* (*A román nép lapja*) címen, majd Versecen *Nădejdea* (*Remény*) címen.

Az *Obznana* és az *államvédelmi törvény* kihirdetését követő betiltásáig a magyar baloldali szociáldemokratákból, Pelagić híveiből és az orosz októberi forradalom résztvevőiből megalakult *Jugoszláv Kommunista Párt*nak is volt befolyása.

4. 4. Gazdasági helyzet

Amikor az SzHSz Királyság megalakult, gazdasági szempontból nagyon eltérő területek kerültek egymás mellé, s a különbségeket sem a kormány, sem a király nem egyhíthette. Ezenkívül kialakulóban volt a kapitalizmus egyik válfaja, s ez szociális feszültséget okozott.

Azzal, hogy az SzHSz Királyság része lett, Vajdaság nagy gazdasági átalakuláson ment át. Míg az Osztrák–Magyar Monarchia keretében aránylag fejletlen résznek számított, Szlovéniával együtt az új állam gazdaságilag legfejlettebb része lett. A fejlődésgátló tényezők azonban gyorsan hatni kezdtek, Belgrád és Budapest állandóan feszült viszonya miatt nem volt meg az északi gazdasági háttér. Ezenkívül Vajdaság a szerbiai adó háromszorosát fizette. A királyságnak fejletlen volt a belső piaca, nem tudta felvenni a vajdasági termékfelesleget, a kivitt pedig a hazai termelésüket védővámval védő külföldi államok intézkedései nehezítették.

Az ország iparilag fejlett vidékei gyorsabban fejlődtek. Ez meglátszott Szlovénia gyors ütemű fejlődésén, mely a vajdaságinak két és félszerese, a horvátországi pedig a vajdaságinak kétszerese volt. Mivel nem voltak bányakincsei, Vajdaság nem volt érdekes a külföldi befektetők számára, a vajdasági ipar pedig technológiailag elavult volt. A gyárak általában kicsik voltak, tőkéjük gyakran spekulációkból eredt. A legfejlettebb az élelmiszeripar volt. A többi között kitűntek a cservenkai, verbászi és petrovgradi /Nagybecskerek, a mai Zrenjanin/ cukorgyárak. Hagyományosan fejlett volt a sörgyártás, mert sok volt a komló – termesztésében főleg a Bácspetróc /B. Petrovac/ környéki szlovákok jeleskedtek. Komló kivitelre is került, de a pancsovai, verseci, nagybecskereki, óbecsei és apatini sörgyár is feldolgozta. A malomipar és a húsipar lemaradt, mert nem volt már meg a magyar piaca. A gyárak felszerelése általában elavult volt, Ausztria és Csehszlovákia hasonló gyárai az ilyen gépeket már kicserélték. Sok gyár külföldi, főként az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén élő kapitalisták kezében volt.

A pénztőke elaprózott volt, a bankoknak sok kispénzű betétesük volt, ezért a vajdasági bankok nem vetekedhettek a horvátokkal.

A vajdasági közlekedési infrastruktúra fejlődése lelassult, mert az államkassza keveset fordított a közmunkákra. Míg a közmunkákra szánt pénz 63%-a Szerbiába és a mai Macedóniába lett befektetve, Vajdaságra csak 4% jutott, és az is főleg dunai és tiszai hidakra.

4. 5. A mezőgazdaság helyzete és a földreform

Mivel kifejezetten mezőgazdasági terület volt, Vajdaságban fejlett volt a szántóföldi növénytermesztés, különösen a búza termesztése, de foglalkoztak árpával és ipari növényekkel is.

Ami a földtulajdont illeti, Vajdaságban a lakosság kétötödének nem volt földje (ezek zöme magyar volt), és rengeteg volt a kisbirtokos. Voltak viszont nagybirtokok, különösen Észak-Bácskában. Habár megkezdődött a földreform, nem fejeződött be, és nem is volt

elvszerű. A legnagyobb birtokok: az államosított Belje Baranyában, a Plavna állami birtok, **Kotek** futaki birtoka, **Széchenyi Mária** vajszkai birtoka, a **Dunderski** család birtokai, a kalocsai érsekség bácsi birtokai, az ortodox egyház szőregi /Sirig/ és kaboli /Kovilj/ birtokai, a szabadkai, magyarkanizsai és zentai községi birtokok (mind Bácskában), **Eltz** gróf vukovári birtoka Szerémségben /akkor oda tartozott Vukovár is/, valamint **Andrija Čekonjić** birtoka Bánátban. A sok falusi szegény, az optások és az I. világháborús önkéntesek jutalmazása miatt, de azért is, hogy felaprózzák a főleg külföldi tulajdonú nagybirtokokat, végre kellett hajtani a földreformot.

A földreform 1919-ben kezdődött. Kezdetben kizárták belőle a magyarokat, akik *opciójogukra* hivatkoztak. Az optások Magyarországon szerbek és bunyevácok, az SzHSz Királyságban magyarok voltak, akik a trianoni szerződés értelmében megkapták azt a jogot, hogy szabadon választhatnak: melyik országban akarnak élni. Az első években az érdekelt földművesek egy évre, majd négy évre kaptak földet bérbe, és csak 1931-ben kaptak tulajdonba, általában három-öt hektárt. Az addigi nagybirtokosoknak a kolonizációt ellenző politikusokra támaszkodva sikerült a kb. 70 hektáros supermaximumot háromszorosára emelniük. Összesen mintegy 1 700 000 hektár földet osztottak ki, ebből valamivel több mint 10 000 önkéntes család, kb. 4000 más kolonista család, több mint 1500 optás és több mint 2000 önként ide települő, menekült és föld nélküli család részesült. A földreformot nagyon következtelenül és felemás módon hajtották végre, és egészen a II. világháború kezdetéig tartott. Mivel nem volt elég föld, az állam 1938-ban a még le nem telepedett önkéntes kolonistáknak államkötvényeket kezdett adni. A földreform nem vonatkozott a nemzeti kisebbségekre, csak a szlovákokra mint szláv népre. A bánáti Istvánvölgyében /Hajdučica/ a telepeseket (házépítésre, élelmiszer, munkaeszközök, vetőmag és jószág beszerzésére) olcsó hitellel segítő agrárközösségben együtt szerepeltek a helybeli szlovákok és a hercegovinai telepések.

A 20. század húszas éveinek közepén a földművelés válságba jutott, s ez különösen akkor vált érezhetővé, amikor a nagy gazdasági világválság némi késéssel a jugoszláv gazdaságra is hatni kezdett. Az állam kénytelen volt leírni a parasztok hatalmasra dagadt adósságát, ez pedig aláásta az ország bankrendszerét.

4. 6. Gyáripár, kisipár, kereskedelem

Vajdaságban a két háború között mintegy 38 000 kisipari műhely volt, azaz a háború előtti Jugoszláviában jegyzett számnál egynegyeddel több. A kisipari termelésben több mint 70 000 munkás dolgozott, tehát a gyáripari munkások számának a kétszerese. A kisipari munkások képzettségi összetétele hétszer jobb volt, mint a gyári munkásoké.

Vajdaságban a kereskedelem igen fejlett volt, és ez lehetővé tette, hogy Újvidéken termény- és értéktőzsde, Zomborban pedig mezőgazdasági terménnytőzsde nyíljon.

Az, hogy a két háború közti időszakban szemmel láthatóan lelassult a vajdasági gazdaság fejlődése, és hogy a mezőgazdasággal egyáltalán nem törődtek, mégsem tudta teljesen megdönteni Vajdaság vezető szerepét, Szlovénia után továbbra is az ország legfejlettebb része maradt. A recesszió ellenére a külföldi befektetőknek még mindig érdekesebb volt Vajdaság gazdasága, mint a fejletlenebb országrészeké, így a külföldi tőke Vajdaságban lakosonként 124 dinárt fektetett be, míg Szerbiában és Macedóniában mindössze 110 dinárt. A II. világháború előtt az *Agraria* hitelszervezet révén nőtt a német tőke befolyása, mert ez a szervezet a nagyszámú gazdag vajdasági németre támaszkodott. A németek képezték Bánát, Bácska és Baranya népességének valamivel több mint egyötödét, az övéké volt a földnek egyharmada, a kisipari műhelyeknek egyharmada, a gyáripari termelésnek csaknem fele és a pénztőke 30%-a.

5. VAJDASÁG A JANUÁR 6-I DIKTATÚRA BEVEZETÉSE UTÁN

A múlt század húszas éveiben az SzHSz Királyság állandóan társadalmi és politikai válságban volt. Kívülről az albán, bolgár, olasz és magyar revizionizmus és irredentizmus veszélyeztette, belföldön pedig a legnagyobb politikai probléma az ún. *horvátkérdés* volt, azaz a horvátoknak az a törekvése, hogy elismerjék nemzeti sajátságait és területüket, ez viszont veszélyeztette az unitarista és centralista államberendezés koncepcióját. A gazdaság fejletlensége és a kulturális elmaradottság a mezőgazdaság válságával tetéztve aláásta az országot, s ezt **Sándor** király személyi diktatúrával próbálta megoldani. A királyi diktatúra bevezetésére az szolgáltatott ürügyet, hogy 1928-ban a belgrádi nemzetgyűlésben megölték a *Horvát Parasztpárt* vezérét. A diktatúra 1929. január 6-án kezdődött, és már 1929 októberében az ország neve is megváltozott: *Jugoszláv Királyság* lett. A király ezzel a nemzetek közötti további politikai összetűzéseket kívánta megelőzni, és az egységes jugoszlávság eszméjét hirdette. Miután leszámolt az ellenzékkel, a rezsím a *Radikális Párt*, a *Demokrata Párt* és a *Szlovén Emberi Párt* fiatal, jugoszláv beállítottságú kádereire és más rezsimhű szervezetek képviselőire támaszkodott.

A **Petar Živković** tábornok vezette kormány meg akarta szüntetni a tartományi partikularizmusokat, ezért 1929. október 3-án megszüntette a korábbi körzeteket, és az ország területét kilenc *bánságra* osztotta. Vajdaság és Šumadija az újvidéki székhelyű *dunai bánságba* került. A 20. század harmincas éveinek elején jelentkező gazdasági válság és az 1931. évi *oktrojált alkotmány* kihirdetése felbátorította az ellenzéket, és 1932-ben Zágrábban a *Paraszti Demokrata Koalícióban* egyesült. Az ellenzék képviselői ekkor közzétették a *zágrábi pontokat*, amelyek a többi között a tartományok létrehozásáért szálltak síkra – ezek egyike lett volna Vajdaság. A zágrábi ülésen a *Független Demokrata Pártból* részt vett **dr. Duda Bošković**, a *Vajdasági Mozgalom* vezére is.

A 20. század harmincas éveiben Jugoszlávia nemzetközi helyzete megingott. Fő nagyhatalmi szövetségese, Franciaország az Olaszországgal való szövetség felé fordult, Nagy-Britannia pedig gazdasági problémái miatt egyre kevésbé törődött a Balkánnal és Közép-Európával. Jugoszlávia ezért változtatott politikai irányvételén, és Németország felé fordult, amelyben már hatalomra jutott Hitler, és – bár monstruózus volta eléggé rejtve volt – sejteni lehetett, hogy mi készül.

5. 1. Vajdaság a diktatúra alatt

A diktatúra idején Vajdaságban a szabadkai Jogtudományi Kar tanára, **Fedor Nikić** *Jugoslovenski dnevnik* néven rezsímhű lapot indított. Hasonló szerkesztéspolitikával készült a verseci *Vojvodina*, a pancsovai *Jugoslovenska straža*, a magyarkanizsai *Graničar* és az óbecsei *Domovina* is. A diktatúra pártjára állt néhány kisebbségi politikus is, pl. a *Magyar Párt* vezére, **Szántó Gábor** és **Bródi Mihály** újságíró, a németek közül a **Nikola Hasslinger** köré gyűlt csoport. Támogatták a rezsímet a *Horvát Parasztpárt* vezérei, **Ivan** és **Mirko Ivković Ivandekić** is. Szabadkán 1931-ben egy zsidó gyülekezet biztosította támogatásáról **Sándor** királyt. A rezsím hű emberei voltak a *Sokol* sportszervezet tagjai és a *Jugoszláviai Akadémiai Klub* egyetemi hallgatói is.

5. 2. Jugoszlávia Sándor király meggyilkolása után

Amikor 1934. október 9-én megölték **Sándor** királyt, az ország élére a **Pavle Karadordević** herceg vezette régenstanács került. Ekkor gyengült a diktatúra, és erősödött az ellenzék, mely Vajdaságban a *Vajdasági Mozgalomban* tömörült. Ebbe a mozgalomba a független demokratákon kívül radikálisok és demokraták is tartoztak, továbbá a **Josip Đido Vuković** vezette *Horvát Parasztpárt*, a **Nagy Imre** köré tömörülő magyarok és a **Janko Bulik** vezette szlovákok. Az egyesült ellenzékhez csatlakozott a demokraták és az elégedetlen radikálisok egy része is, hogy a választásokon ellensúlyozzák az akkori miniszterelnök, **Milan Stojadinović** *Jugoszláv Radikális Közösségét*. Az 1938. évi választásokon az ellenzék nagy sikert ért el, megszerezte a szavazatok 45%-át, és ezzel jól megingatta Stojadinović rezsimjét.

Az ellenzék választási sikere és amiatt, hogy Németország és Olaszország fasiszta erőire támaszkodott, továbbá konkordátumot írt alá Vatikánnal, annyira meggyöngült a kormány, hogy Stojadinović lemondott. Az új miniszterelnök, **Dragiša Cvetković**, elődjétől eltérően hajlandó volt tárgyalni a horvátokkal. Ennek a hajlandóságnak az eredménye lett 1939. augusztus 26-án a *Horvát Bánság* létrehozásáról szóló egyezmény. A horvátkérdés kompromisszumos megoldása elégedetlenséggel töltötte el a szerb politikai elitet, mert ezzel megszűnt az állam unitarista-centralista berendezésében megtestesülő felsőbbségük, és az volt a véleménye, hogy a horvátok túl sok területet kaptak. Ugyanakkor a horvát politikusok zöme úgy vélte, hogy a horvátok túl kevés területet kaptak, mert a bánságba nem került be a Kotori-öböl és Északnyugat-Bácska Szabadkával. A horvátokkal kötött egyezmény a Vajdasági Koalíció végét jelentette, mert elhagyták a független demokraták, a vajdasági *Horvát Parasztpárt* vezetősége pedig két részre oszlott: a zombori szárny Vajdaság autonómiájáért, a szabadkai szárny viszont a Horvát Bánsággal való egyesülésért szállt síkra. Persze, a Vajdasági Mozgalom szétesésének a fő oka a II. világháború kitörése volt, ami hozzájárult a nemzeti homogenizálódáshoz és Vajdaság népének a bezárkózásához. Vajdaság autonómiájának a kérdése másodrendű politikai kérdés lett.

6. VAJDASÁG TERÜLETE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

Vajdaság területe miatt Magyarország és Jugoszlávia sokat viszálykodott. A két ország 1940 decemberében *örök barátsági szerződést* kötött, de Magyarország már 1941 áprilisában megtámadta Jugoszláviát. Elfoglalta Bácskát, Baranyát és a Murántúlt, Szerémség az ún. Független Horvát Államé lett, Bánát viszont megmaradt Nedić Szerbiájának, de német ellenőrzés alatt.

6. 1. Jugoszlávia megtámadása

Jugoszlávia csatlakozott a fasiszta hatalmak *háromhatalmi egyezményéhez*. Ezt 1941. március 25-én **Dragiša Cvetković** kormánya írta alá. Mivel a jugoszláv királyi katonaság ezt elutasította, Belgrádban 1941. március 27-ére virradóra katonai puccs tört ki. A nép tömegtüntetéssel támogatta a **Dušan Simović** tábornok vezette puccsista kormányt, s ez szolgáltatta az ürügyet **Adolf Hitlernek**, hogy elrendelje: Németország és szövetségesei indítsanak általános támadását Jugoszlávia ellen. A szomszédos országok ebben lehetőséget láttak arra, hogy bosszút álljanak Jugoszlávián, és határrevíziót követeljenek.

A háború Jugoszláviában 1941. április 6-án, Belgrád bombázásával kezdődött. Ugyanakkor megkezdődött az ország felosztása a megszállók között. A Jugoszláv Királyság hadserege két hétig sem tudott ellenállni. Vajdaságot szimbolikusan ellenállva, de szinte harc nélkül elhagyta. A háború következménye az lett, hogy Vajdaságot három megszállási övezetre osztották. Szerémség az ún. Független Horvát Állam része lett, amelyet április 10-én

kiáltottak ki Zágrábban. Arra hivatkozva, hogy megalakult az ún. Független Horvát Állam (NDH), a budapesti hatóságok az 1941. április 11-én megindított támadással megszállták Bácskát és Baranyát, majd december 16-án Magyarországhoz is csatolták őket. A németek, attól félve, hogy két szövetségesük, Magyarország és Románia összetűzésbe kerül Bánát miatt, ezt a területet **Milan Nedić** tábornok quisling szerb kormányának a formális fennhatósága alá helyezték, a valódi hatalom azonban Bánátban a helyi németek, a *volksdeutschok* kezében volt. A magyar és a német lakosság a megszállást a jobb élet reményében fogadta, mert a Jugoszláv királyságban rájuk nehezedő nyomás állandó gondot okozott nekik. Hamarosan rá kellett azonban jönniük, hogy egyik diktatúrából a másikba kerültek, és egyre inkább apátiába süllyedtek.

6. 2. A megszálló hatalom és az 1942. évi razzia

A hatalom a megszállást követően azonnal üldözni kezdte a szerb, zsidó és roma lakosságot, de nemzetiségükre való tekintet nélkül az antifasisztákat is. Ez már a háború első évében fegyveres ellenálláshoz vezetett, bár ez nem volt olyan erős, mint az ország más részeiben. A JKP Tartományi Bizottsága 1941. június 22-én, a Szovjetunió elleni német támadás napján Petrogradban (akkor így hívták Nagybecskereket, a mai Zrenjanint) úgy döntött, hogy megkezdje a felkelés előkészítését. Hamarosan megalakult a *Vajdasági Partizánosztatok Törzskara*, és Bánátban elkezdődtek az összecsapások az ellenséggel. 1941 folyamán több partizánosztat alakult Közép- és Észak-Bánátban: a nagybecskereki, melencei, homokrévi /Mokrin/, kumáni /Kumane/ stb., Dél-Bánátban viszont a dél-bánáti osztat harcolt. A bánáti partizánakciók általában kisebb katonai és rendőregységek ellen, vasúti sínek és hidak robbantására és gabonaégetésre irányultak. Miután a német hatóságok **Juraj Špiler** rendőrpáncsnok vezetésével (ő szolgált alapul a *Kisréti szállás* című sorozat Šicer rendőréhez) megtorlásokhoz folyamodtak, az ellenállás központja Szerémségbe költözött.

A bácskai ellenállás összetettebb volt a bánátinál, mivel a magyar hatóságok szigorú rendszert vezettek be, a kolonistákat táborokba szállították (a legnagyobb ilyen tábor a magyarországi Sárváron volt), a kommunistákat és más politikai ellenfeleiket letartóztatták, a polgárokat pedig minden apróságért büntették. A földrajzi körülmények szintén megnehezítették az ellenállást. Az ellenállás központja Vajdaságban a sajókásvidék volt, de a bácsipetrőci /B. Petrovac/ és kiszácsi szlovákok is készek voltak az ellenállásra. A harcosokhoz magyar nemzetiségű kommunisták is csatlakoztak **Kiss Ernő** vezetésével. A megszálló mindenképpen meg akarta törni az ellenállást, ezért Dél-Bácskában 1942 januárjában végrehajtotta az ún. *razziát*, amely féktelen katonai tombolásba, a magyar megszálló hatalom legnagyobb büntetésebe torkollott. A sajókásvidéki és újvidéki razziának több ezer szerb, zsidó és cigány esett áldozatul. A civil lakosság bántalmazása ellen **Bajcsy-Zsilinszky Endre**, a magyar országgyűlés képviselője emelte fel a szavát.

6. 3. A szerémségi partizánmozgalom 1941/42-ben

Szerémségben a partizánmozgalom 1941 szeptemberében aktiválódott. Habár sok ember szimpatizált a partizánokkal, a síksági körülmények miatt Bácskában és Bánátban nehezebb volt megszervezni az ellenállást. Mivel a természet adta körülményeket, a Fruška gorát és a Bosut menti erdőket kihasználva alaposabban felkészülhetett, a szerémségi mozgalom lendületesebb lehetett, mint a bácskai és a bánáti. A partizánmozgalomban a kommunisták játszották a vezető szerepet – voltak közöttük a mitrovicai börtönből a partizánok által kiszabadított rabok is. A *Fruška gora-i* és a *Duna menti osztat* akciói 1942

augusztusában nagy megtorlásokhoz, az usztasa rendőrség terrorjához vezettek. Az usztasa rendőrség vezetője, **Viktor Tomić** több mint 6000 szerémségi haláláért felelős. A megtorlás során a szerémségi partizánmozgalom vezetői, **Dorđe Marković** parancsnok és **Stanko Paunović**, a szerémségi törzskar komisszáriusa is életét veszítette.

A szerémségi partizánalakulatokat 1942-ben átszervezték, és a III. horvát operatív övezethez csatolták. Az alakulatok egy része Boszniába került. A következő évben a Boszniában levő szerémségi partizánok létrehozták az *Első és Második Vajdasági Brigádot*. Amikor a népfelszabadító mozgalom vajdasági törzskarának a parancsnokai Boszniából visszamentek Szerémségbe, a partizánmozgalom egyre népesebbé vált, ezért a partizánalakulatok megsemmisítésére irányuló kísérletek sikertelenül végződtek. A partizánok elleni ún. tisztítóakciókban kegyetlenségéről különösen a *13. SS handzsárdívizió* vált hírhedtté.

6. 4. Fordulat a második világháborúban

A második világháború 1943-ban vett fordulatot. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a náci Németország veszíteni fog. 1944 közepén a *Vörös Hadsereg* eljutott a Balkánra, és a nyár folyamán Romániában és Bulgáriában egy egész sorozat hadművelettel szétverte a német és a quisling csapatokat, ezek az országok így vereséget szenvedtek. A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és a Vörös Hadsereg egységei ősszel felszabadították Jugoszlávia keleti részeit, Macedóniát, Szerbiát (Belgrádot is) és Vajdaságot.

Az, hogy a Vörös Hadsereg egységei közelítettek a jugoszláv határhoz, arra készítette a németeket, hogy megkíséreljék leverni a szerémségi ellenállást. A *Búzavirág* nevet viselő hadművelet azonban 1944 júliusában nem járt sikerrel. Amikor 1944 szeptemberében a Vörös Hadsereg elérte a jugoszláv–román határt, a bánáti partizánmozgalom is erőre kapott. Bánát október közepére felszabadult. A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és a Vörös Hadsereg csapatai ekkor átkeltek Bácskába. Szabadka október 10-én, Újvidék október 23-án szabadult fel.

Miután Bácska, Bánát és Szerémség nagyobb része felszabadult, a meglevő két divízió (a 16. és a 36.) mellé tapasztalt harcosokból, de egészen fiatal, tapasztalatlan fiúkból is, megalakult az *51. vajdasági divízió*. 1945. január 1-jétől ez a három divízió képezte a *III. Jugoszláv Hadsereget*, parancsnoka pedig **Kosta Nad** tábornok volt.

1943-tól a háború végéig 15 vajdasági brigád alakult, a 14. szlovák, a 15. pedig magyar volt. Ez utóbbi Petőfi nevét viselte.

A megszállók Vajdaság nagy részét, elsősorban Bácskát harc nélkül hagyták el. Egyes helyeken néhány nap, más helyeken egy hétnél is több idő telt el a magyarok kivonulásától a partizánok megérkezéséig.

1944 novemberétől a Vörös Hadsereg és a jugoszláv hadsereg súlyos harcokat vívott a németekkel és az ún. NDH (Független Horvát Állam) csapataival Baranyában. Kegyetlen, sok életet követelő csata folyt Batinánál a Dunán való átkelés érdekében. A Jugoszláv NFH tagjai jórészt fiatal vajdasági legények voltak, és tömegesen odavesztek. 1945 áprilisának közepén áttörték a szerémségi frontot. A háború a jugoszláviai népek számára május 15-én, Németország fegyverletétele után egy héttel ért véget.

A II. világháború sok áldozatot szedett minden nemzetből. A megszálló és a quisling hatóságok a szerb, zsidó és cigány nemzetiségű lakosok tömegeit ölték meg és bántalmazták. Az 1931. évi népszámlálási adatok szerint a dunai bánágban 18 518 zsidó élt (0,77%). Ebből 15 343-an haltak meg, az életben maradottak általában elhagyták az országot, és Izraelbe költöztek. A történelem folyamán a cigányokat gyakran üldözték vagy szigorúan büntették életmódjuk miatt, de a legnagyobb tragédia a második világháborúban érte őket, amikor a náci

rendszer eldöntötte, hogy a zsidókkal együtt őket is kiirtja. A *náci orvosok* embertelen kísérleteket hajtottak végre velük, rajtuk. Erről sokkal kevesebbet tudunk, mint a holokausztról, de az újabb kutatások egyre több adatot tárnak fel.

1944 végén Vajdaság területének egy részén katonai igazgatást vezettek be, és ezt politikai, etnikai, gazdasági és katonai okokkal indokolták (a felszabadító hatalom rendszerének fejletlensége, a megszállás következményeként összetett nemzetiségi viszonyok, súlyos gazdasági helyzet stb.). Bizonyos, hogy a katonai igazgatás hozzájárult a vajdasági helyzet stabilizálódásához, de tevékenységében a magyar kisebbség ellen represszív intézkedésekkel élt, kiegyenlítette a magyar megszállókkal, és ez több ezer magyar lakos halálához, a nemzetek közötti viszony romlásához vezetett.

A még itt maradt német lakosságot szinte teljes egészében, a bűnösség megállapítása nélkül, gyűjtőközpontokba vitték (Bácskában Járekra, Kruševljébe és Gádorra /Gakovo/, Bánátban Rudolfsnadba /Knićanin/ és Molyfalvára /Molin/), és közülük sokan meghaltak. Az államvezetés döntése megfosztotta őket állampolgárságuktól és egész vagyonuktól, ezért az életben maradottak általában elhagyták az országot.

7. VAJDASÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A kommunisták a győzelem után **Josip Broz Titóval** az élen kommunista diktatúrát vezettek be – a leggyorsabban Európában.

Az új jugoszláv államban, a Demokratikus Föderatív Jugoszláviában, amely 1945. november 29-e óta a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság nevet viselte, társadalmi, politikai és gazdasági téren radikális változások álltak be. Végre hajtották az államosítást és a földreformot, megszabták a földmaximumot, és más olyan intézkedéseket hoztak, amelyek révén a lakosság aránylag gazdag rétegének a vagyonát és a külföldi tőkét államosították. Ezek az intézkedések több tízezer családot tettek tönkre. Az egyetlen többpárti választások után, amelyeken a politikai alternatíva esélyeit minimálisra csökkentették, a rendszer még jobban megerősödött. A kommunisták a választásokra a *Jugoszláv Népfront* egységes listájával jelentkeztek. Amikor látta, hogy a kommunisták propaganda- és bürokrata gépezetével nem tud szembe szegülni, a demokratikus ellenzék a választások bojkottja mellett döntött. Hívei csak a *fekete dobozt* választhatták. A propaganda és a szavazók ellenőrzése miatt a *Népfront* döntő győzelmet aratott. Az ország formálisan is belépett azoknak az államoknak a tömbjébe, amelyeket a Szovjetunió ellenőrzött. Megszűnt a királyság és a többpártrendszer, elkezdődött a *proletárdiktatúra*. A kommunisták erőiesen felléptek a sovinizmus ellen, de minden népre és kisebbségre, valamint az egyházakra nagy nyomást gyakoroltak. Ez nem volt igazi demokrácia.

7. 1. Vajdaság az új Jugoszláviában

Vajdaság úgy került az új föderatív jugoszláv államba, hogy sem helyzete, sem határai nem voltak meghatározva. Az *AVNOJ második ülészakán* Jajcában nem foglalkoztak az ország egyes területeinek az autonómiájával, az a komoly dilemma pedig, hogy melyik föderális egységhez fog Vajdaság tartozni, Szerbiához vagy Horvátországhoz, akkor dőlt el, amikor a kommunisták vezére, **Josip Broz Tito** marsall 1944 márciusában kijelentette, hogy Vajdaság ahhoz fog tartozni, akit a nép választ. Mivel Vajdaság népességének a zömét szerbek képezték, a vajdasági kommunista vezér, **Jovan Veselinov** 1944 decemberében bejelentette, hogy a vajdaságiak Szerbiához akarnak tartozni. A Vajdasági Népfelszabadító Főbizottság (VNFB) 1945. április 6-án Újvidéken megtartott ülésén meghozta a döntést:

Vajdaság Szerbiához csatlakozik. Az AVNOJ harmadik ülészakán, melyre 1945 augusztusában került sor Belgrádban, újra ismertették, hogy a Vajdaságban élő nép akarata: az autonóm tartomány Szerbiához tartozzon. A VNFB küldöttségét **Jovan Veselinov, Blaško Rajić** pap, **Alimpije Popović** esperes, **Vasa Stajić, Sóti Pál, Aleksandar Moć** stb. képezték. Ezt megelőzően a Szerbiai Kommunista Párt alakuló kongresszusán, 1945 májusában, Szerbia, Vajdaság és Kosovo-Metohija pártszervezetei egyesültek. A JFNK 1946. évi alkotmánya, a Szerb NK 1947. évi alkotmánya és Vajdaság 1948. évi statútuma megoldotta Vajdaság alkotmányos helyzetét. Vajdaság autonóm tartomány lett a Szerb Népköztársaság keretében, de a JNFK Képviselőházának *Népek Tanácsában* külön képviselői is voltak.

Vajdaság tehát csatlakozott Szerbiához. A háború után etnikai szempontból szinte azonnal nagy változások következtek be, ugrásszerűen megnőtt a szerb lakosok száma.

7. 2. A háború utáni politikai élet

A kommunista hatalom eredményesnek mutatkozott a testvérgyilkos háborúk megállításában (ezek nem Vajdaságban folytak), de ennek az ára a diktatúra bevezetése volt. Vajdaság az új jugoszláv rendszerben azt a feladatot kapta, hogy lássa el az országot élelmiszerrel.

A nyugati szövetségesek, akik legyőzték a fasizmust, az új jugoszláv hatóságoktól politikai pluralizmust követeltek. Ennek a látszata is eltűnt az 1945. november 11-i parlamenti választásokat követően, amikor a *Népfront* listája nagy (nyolcszoros) fölényrel diadalmaskodott az ellenzéken. A **Milan Grol** vezette *demokratikus ellenzék* kénytelen volt passzivitásba vonulni, és eltűnni a politikai színtérről.

Az új államnak szembesülnie kellett azzal, hogy infrastruktúrája és gazdasága romokban hever. A mezőgazdaság munkaerőhiánnyal küzdött, mert eltűnt a német kisebbség. 1945. augusztus 23-án megszületett a *földreformról és a kolonizálásról szóló törvény*, amely nemzeti hovatartozástól függetlenül elvette a nagybirtokosok és a közepes földbirtokosok földjét. Ezt a földet azután hegyvidéki szegényparasztoknak és kolonistáknak osztották ki, akik képtelenek voltak alkalmazkodni az új földművelési körülményekhez. Hogy az ország lakossága élelemhez jusson, a hatóságok bevezették az ún. piaci felesleg kötelező felvásárlását, ami különösen a vajdasági földműveseket érintette rosszul. A vajdasági parasztok megszokták az uradalmi, illetve az egy tulajdonos kezében levő földön való munkát, most pedig (sztálinista mintára) szövetkezetekbe kényszerítették őket. Ez teljesen megzavarta a mezőgazdasági termékek piacát. A kényszerfelvásárlási intézkedés során az egész országban felvásárolt gabona 47%-a Vajdaság területéről származott. Intézkedés közben erőszakot is alkalmaztak, bántalmazták és büntették a parasztokat.

A gazdasági változások során a mezőgazdaságot kivéve minden gazdasági ágban elkezdődött a magántulajdon államosítása. Ennek a folyamatnak részét képezte a konfiskálás /elkobzás/ is, ugyanis a megszálló kiszolgálóit, a háborús bűnösöket és főképp a német kisebbség tagjait ezzel büntették. A németeknek szinte egész vagyonát elkobozták, mert (tévesen) úgy vélték, hogy mindannyian a megszállót támogatták.

7. 3. Nemzeti viszonyok Vajdaságban

Habár a német nemzeti közösség tagjait száműzték az országból, a nyomás nem enyhült. Az új Jugoszláviában olyan rendszer alakult ki, amely minden nemzet számára lehetővé tett bizonyos fokú érvényesülést, de ez a kormány és a kommunista elit ellenőrzése, megfigyelése és befolyása alatt történhetett. Abban az államban bármely nemzet bármely

tagja az állam ellenségévé, irredentává, csetnikké, usztasává stb. *válhatott*, ha bármilyen okból másként gondolkozott, mint a kormány vagy a kommunisták, vagy ha konfliktusba keveredett velük. Idővel ez a nyomásgyakorlás és manipulálás egyre enyhébb lett, de sohasem tűnt el teljesen a szocialista Jugoszláviából.

A nemzetek közötti viszonyok azonban csendesedtek az új államban. Ez elsősorban annak volt köszönhető, hogy egyre emelkedett az életszínvonal. A testvériség-egység eszméje magában hordozta az őszinte jóviszony lehetőségét (habár *minta* volt, amelyhez mindenkinek illeszkednie kellett). Az új nemzedékeket már egyre kevésbé nyomasztotta a múlt, és egyre kevesebbet tudtak a nemzeti összetűzésekről. A kisebbségek megkapták az anyanyelvű oktatás és tájékozódás jogát, és egyre jobban elfogadták Jugoszláviát. A rendszer gazdasága azért fejlődhetett, mert sokkal szabadabb volt minden kommunista rendszernél, ugyanis Tito rendszere szinte a kezdet kezdetén szakított a sztálinizmussal.

A II. világháború után a ruszin nyelvű oktatás jelentős fejlődésen ment át. Minden olyan településen, ahol volt elegendő ruszin iskolás gyermek, megszervezték a ruszin tannyelvű oktatást. Minden tantárgyhoz készült ruszin nyelvű tankönyv. Bácskeresztúron /Ruski Krstur/ 1945-ben alsó fokú gimnázium létesült, és az oktatás a nemzeti kisebbségek nyelvén folyt. A szlovákoknak lehetőségük nyílt arra, hogy Bácspetrócön /B. Petrovac/ hozzák létre oktatási központjukat, de más helységeken is folyt szlovák nyelvű oktatás. A magyar tannyelvű osztályok száma szintén növekedett.

Az állam a II. világháború után feltételeket teremtett minden kisebbség (nemzetiség) kulturális életéhez és nemzeti létéhez, csak azt követelte, hogy legyen hűek a kommunista párthoz és lojálisak az országhoz. Ruszin, magyar, szlovák és román közművelődési egyesületek jöttek létre, s ezekben néprajzzal, színjátszással, irodalommal, karénnel, zenével stb. foglalkozó szakosztályok működtek, de a központi hatalom a vegyes nemzetiségű egyesületeket kedvelte.

7. 4. Szakítás a sztálinizmussal

Miután győzött a második világháborúban, a Szovjetunió kiépítette szövetségeseinek a rendszerét, és ebben Jugoszláviának fontos szerep jutott. **Tito** és **Sztálin** mégis összekülönbözött, és ebből nem **Sztálin** került ki győztesen. Akkor kivételesen nem váltak valóra Sztálin tervei.

A Szovjetunióval és az *Informbűrő*, azaz a *Tájékoztató Iroda* országaival való összetűzést és az Informbűrő 1948. június 28-i *határozatát* követően az ország teljesen elszigetelődött, de hogy megmutassa: hű a kommunizmushoz, folytatta a Szovjetunió mintájára való rendszerépítést. Az államigazgatást teljesen központosították. Elkezdődött a kollektív földmégmunkálás és a földek államosítása. A falusi termelés alapformájaként földműves-szövetkezeteket alakítottak, de ettől már 1950-ben el is álltak.

1950-ben bevezették a *szocialista öngazgatási rendszert*, az 1953. évi alkotmánytörvénnyel pedig megkezdődött az állam decentralizálása. Az öngazgatási rendszer 1955-ig tökéletesedett és kiteljesült.

Miután konfliktusba keveredett a Szovjetunióval, Jugoszlávia más külpolitikai utat talált – az *elnemkötelezettséget*. A sztálinizmus legyőzése, az új külpolitikai út és a belső rendszer korrigálása után boldogabb és sikeresebb időszak kezdődött Jugoszláviában.

8. FÖLLENDÜLÉS TITO IDEJÉBEN

Jugoszlávia a 20. század ötvenes éveitől jelentős politikai, gazdasági és ideológiai változáson ment át. 1955-től a községek lettek a helyi hatalmi szervek, és voltak bizonyos meghatalmazásaik. Az 1963. évi alkotmány szentesítette a decentralizációt, különösen a köztársaságok irányában. 1967 második felétől radikálisabbá vált az állami központosítás felszámolása, és erősödtek a köztársaságok. Az 1967., majd az 1968. és 1971. évi alkotmánymódosítások alapján az autonóm tartományok, Vajdaság és Kosovo-Metohija a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság alkotórészeként váltak.

Az 1974. február 21-én kihirdetett alkotmány megerősítette a tartományok új státusát. Ezzel Vajdaság egész történelmének a legmagasabb fokú autonómiáját érte el, bár ez az autonómia is, mint az egész politikai rendszer, a *Kommunista Szövetség* befolyása alatt állt. Az autonómia hozzájárult Vajdaság gyorsabb fejlődéséhez, de sok vitás kérdést vetett fel a tartományok és a Szerb Köztársaság viszonyával kapcsolatban. A vita lényegében abból keletkezett, hogy Szerbia degradálni akarta a tartományok autonómiáját, és vissza akarta állítani a központosított köztársasági hatalmat.

Az amerikai és a franciaországi események hatására 1968-ban sor került az egyetemi hallgatók tüntetéseire. A rendszer bürokratizmusa miatt tiltakoztak. **Tito** elnök látszólag igazat adott nekik, de semmi sem változott. A 20. század hetvenes éveinek elejét a Jugoszláv Kommunista Szövetség vezetőségében jelentkező politikai ellentétek jellemezték. Ez 1971-ben Horvátországban azt eredményezte, hogy leszámoltak az ún. *tömegmozgalom (maspok)* nacionalistáival, akik Horvátország fokozottabb emancipálódásáért szálltak síkra. Szerbiában a következő évben (1972) az ún. *anarcholiberalis csoporttal* számoltak le, amely a gazdaság korszerűsítését és az állam decentralizálását szorgalmazta. A pártviszályokat politikai tisztogatásokra használták fel, ami azt jelentette, hogy a „vesztesek” teljes névtelenségbe kerültek, és esélytelenné váltak. Azok között, akiket el kellett távolítani, vajdasági kommunista vezérek is voltak, pl. **Mirko Čanadanović** és **Miloš Radojčin**.

A rendszernek ezek a reakciói arra utaltak, hogy elveszítette azt a rugalmasságot, amely 1948 után jellemezte. A nagyobb politikai szabadság és a nagyobb nemzeti szabadság követelése elutasításra talált.

Ami azonban az életszínvonalat illeti, Jugoszlávia a hetvenes években a többi szocialista ország, különösen a szomszédok szemében irigylésre méltónak tűnt. Az egész világ tisztelettel és várakozással figyelte az *önigazgatás* valóra váltását, bár az sohasem működött úgy, ahogy kellett volna. Vajdaságot továbbra is sokan tekintették célállomásnak, különösen a fejletlen vidékeken élők, akik itt jobb életet reméltek. Vajdaságban a különféle nemzeti és etnikai közösségek élete összefonódott. Mégis ebben az időszakban kezdődött meg a nemzetiségiiek számának a csökkenése, és Vajdaság ilyen szempontból egyre kevésbé volt tarka. Akkoriban Jugoszláviában mindazok, akik kimondták a nemzetükkel kapcsolatos észrevételeiket, abba a veszélybe kerültek, hogy eltűnnek a süllyesztőben. A nemzetek közötti viszonyok kérdése kizárólag a *Kommunista Szövetség* hatáskörébe tartozott. Habár ez a viszony némi feszültséget hordozott magában, ez nem jutott kifejezésre, részben azért sem, mert Jugoszláviában, de főleg Vajdaságban törődtek azzal, hogy a nyilvánosság korrekt módon viszonyuljon minden etnikai közösséghez. Ugyanakkor a magas életszínvonal és az állam által a polgároknak nyújtott sok lehetőség minden nacionalista propagandát eljelenítélt és nevetségessé tett, hiszen minden nép és kisebbség elégedett volt.

9. TITO UTÁN – TITO (A TITÓI KORSZAK VÉGE; KEZDŐDIK A VÁLSÁG)

A JSZSZK gazdasági fejlődése az 1965-ben kezdett és sikertelenül végződő gazdasági reform után lelassult, és jelezte, hogy kezdődik egy hosszan tartó társadalmi és gazdasági válság – a válság egészen 1991-ig, az ország széthullásáig tartott.

A köztársaságok és a tartományok emancipálódási törekvései az 1974. évi alkotmányban jutottak kifejezésre. Ennek az alkotmánynak a rendelkezései értelmében Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány megkapta az államiság elemeit, de meghatározatlan volt a Szerb Szocialista Köztársaságon belüli státusa. Vajdaságnak akkor volt törvényhozó hatalma, a Képviselőház, végrehajtó hatalma, VSZAT Végrehajtó Tanácsa és a legmagasabb szintű igazságügyi hatalma, a Vajdasági Alkotmánybíróság és a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság. A köztársaság egyetlen fennhatósága a belügyre terjedt ki.

Josip Broz Tito 1980. május 4-én halt meg. Jugoszlávia elvesztette *szimbólumát és védjegyét*. Sokan aggódtak az ország jövőjéért, de ez a félelem akkor alaptalan volt. Tito politikai végrendelete megtette a magáét, de a népesség nem volt felkészülve a válságra és a politikai rendszerre. A túl bonyolult alkotmány nem volt elég jó arra, hogy jól kezelje a válsághelyzeteket, bár akkor nem is alakult ki ilyen helyzet. A politikai vezetőség a problémák megoldására megadta a választ: *Tito után – Tito*. A nép akkoriban a különféle tömegrendezvényeken gyakran énekelte a *Druže Tito mi ti se kunemo, da sa tvoga puta ne skrenemo* kezdetű dalt. Politikai értelemben Tito rendszere zavartalanul élt tovább, még ha Tito meg is halt.

9. 1. A gazdasági válság

A 20. század nyolcvanas éveinek elején a gazdasági válság elmélyült, és ez rányomta a bélyegét a lakosság mindennapjaira. Ennek oka a túlságosan nagy adósság és az volt, hogy a kapott hiteleket nem jól fektették be. A mosópor, a benzin és a kávé hiánya végképp lezárta a gondtalan titói időket.

Amikor már néhány éve tartott a válság, az ország vezetőségének és a *Kommunista Szövetségnek* a tehetetlensége, megjelent a rendszer és a múlt bírálata. A nép egyre elkeseredettebb lett, és egyre jobban hajlott a populizmusra. Mivel Tito idejében a nemzeti kérdést erőszak alkalmazásával oldották meg, nem volt helye a demokratikus párbeszédnek, csak a pártban. Lehetővé vált a nagyobb néptömegek manipulálása a nemzeti érzés alapján.

10. A POLITIKAI, TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI VÁLSÁG IDEJE; AZ ORSZÁG SZÉTHULLÁSA

Jugoszlávia az 1980 és 1991 közötti időszakban a gazdasági válságból polgárháborúba jutott. A politikai, gazdasági és társadalmi rendszer, illetve az értékrend fokozatosan züllött. Ahelyett, hogy megszabadult volna a kommunizmustól, mint a többi kelet-európai állam, de továbbvigye a különutas kommunizmusban is létező haladó hagyományokat, Jugoszlávia a kommunizmust populizmussal és felelőtlen nacionalizmussal váltotta fel. Jugoszlávia volt a leghaladóbb ország Kelet-Európában, nagy volt a tekintélye, és kiválóak voltak a nemzetközi kapcsolatai, de mindez fokozatosan háttérbe szorult, és ahogy múlt az idő, a hanyatlás egyre gyorsult.

10. 1. A válság elmélyülése

A 20. század nyolcvanas éveiben a gazdasági válság lassan politikai válságot gerjesztett. Bizonyos külföldről származó élelmiszerek hiánya Vajdaság népességét is sújtotta. Ez azonban kezdetben nem rontott a nemzetek közötti viszonyon, bár megjelent a jövőtől való félelem.

Az ország egyre mélyebb válságba került. Az 1981. évi priština-i tüntetéseket követően fokozódott az albán szeparatista körök tevékenysége, ez viszont serkentette a populista és nacionalista retorikát Szerbiában. E politika egyik célja a tartományok hatáskörének a csökkentése volt. A szerb értelmiségiek jó része támogatta ezt a kriticismust, és elégedetlenségét fejezte ki a titói korszak eseményei miatt. A nyolcvanas évek első felében a médiumok élesebb hangot ütöttek meg, ha albánokról volt szó. Később ez a stílus egyre nagyobb teret hódított.

Amikor 1987-ben a *Szerbiai Kommunista Szövetség* vezetőségének és **Slobodan Milošević**nek a kezébe került a hatalom, a veszélyeztetett kosovói szerbeknek és montenegróiaknak a védelme ürügyén olyan politika jelent meg, amelynek a következménye az ország széthullása lett. A köztársaság és tartományok nyolc képviselőjéből álló *Szövetségi Elnökség* működésképtelenné vált. Újfajta válság jelentkezett. A jogrend nem működött, és ez minden szinten bizonytalanságot keltett. A föderáció, a köztársaságok, a tartományok és a polgárok kilátástalannak érezték az egyre bizonytalanabbá váló jövőt. A jugoszláviai köztársaságok saját politikát kezdtek folytatni, a gazdasági válság egyre csak mélyült, az infláció pedig hatalmas méreteket öltött.

10. 2. Vajdaság elveszíti autonómiáját

A szerbiai pártvezetőség *antibürokratikus forradalom* ürügyén leszámolt az ún. *vajdasági autonómiákkal*. Az újvidéki *joghurtforradalom* (1988. október 5/6.) után leváltották a tartomány autonómiás vezetőségét **Boško Krunić**tal és **Stevan Šogorov**val az élen, s helyükbe az *antibürokratikus forradalom* vezérei, **Mihajl Kertes**, **Radoman Božović** és mások kerültek. Montenegróban 1989 januárjában szintén leváltották a vezetőséget, Kosovóban pedig rendkívüli állapotot vezettek be, és **Milošević**hű vezetőséget neveztek ki. Az 1990. július 1-jén és 2-án megtartott referendum alapján elkészült a *Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya*, mely előírta a politikai szabadságot, azaz lehetővé tette a pártszervezést és a többpárti választásokat. Ezt megelőzően ugyanaz a vezetőség halogatta a demokratizálást, szinte minden jugoszláv köztársaság előbbre járt, mint Szerbia. A szocialista Szerbia első parlamenti választásaira 1990. december 23-án került sor, és ezeken a választásokon nagy fölényrel az uralkodó *Szerbiai Szocialista Párt* győzött. A választásokon nem volt meg az igazi választás esélye, mert az *ellenzéktől* megvonták a médiumokban való azonos szereplés lehetőségét, arra pedig nem volt pénze, hogy megszervezze a választási kampányt.

A nacionalista kilengések egyre gyakoribbá váltak. A labdarúgó-mérkőzéseken, a sajtóban, de leginkább az elektronikus médiumokban megdőlték a hagyományosan jó, bevált szokások. Országszerte elurakodott a türelmetlenség. Ebben legkevésbé Vajdaság vett részt, de új vezetősége mindenben híven követte **Milošević** politikáját.

1989 őszén Kelet-Európában sorra buktak meg a politikai rendszerek. A kommunisták hamarosan a jugoszláv köztársaságokban is elvesztették vagy megosztották hatalmukat az új ellenzékkel. Szerbiában és Montenegróban a kommunista elitnek a nacionalizmus, a populizmus és az államapparátusi fölény révén sikerült meghosszabbítania hatalmát, de Szerbiát az akkori államfő, **Milošević** egyre nagyobb összetűzésekbe vezette.

10. 3. Jugoszlávia széthullása

A *Jugoszláv Kommunista Szövetség* az 1990. január 20. és 22. között megtartott XIV. kongresszuson széthullott, és ezzel a jugoszláv föderáció építménye is recsegni-ropogni

kezdett. Többé az állam egyetlen közös intézménye sem működött. A szlovén és a horvát kommunista vezetőségnek az az elképzelése, hogy az államot konföderációvá kell átalakítani, a szerb kommunista vezetőségből nagy elégedetlenséget váltott ki. Ez a vezetőség a más köztársaságokban élő szerbek védelmének az ürügyével az állam politikai rendszerének a teljes megváltoztatását követelte, és lényegében azt a dilemmát vetette fel, hogy: vagy erős, központosított Jugoszlávia vagy erőteljesebb Szerbia. A többi köztársaság szeparatista vezetősége a referendumot követően kihirdette államának függetlenségét, ez pedig az egykori Jugoszlávia területén 1991 és 1995 között háborúhoz és új államok születéséhez vezetett. Szerbia és Montenegró egyesülve létrehozta a *Jugoszláv Szövetségi Köztársaságot*, amely később *Szerbia és Montenegró Államközösség* néven államok szövetsége lett.

Ugyanakkor Vajdaságban megkezdődött a tartományi intézmények leépítése. Vajdaság AT Képviselőháza és Végrehajtó Tanácsa még azokat a feladatokat sem láthatta el, amelyekkel a *Szerb Köztársaság új alkotmánya* felruházta őket.

A háború idején a maradék Jugoszlávia politikai és gazdasági szempontból teljesen el volt vágva a világtól. A nemzetközi szervezetekből kizárták vagy felfüggesztették a tagságát. Az üzemanyag hiánya és az infláció a lakosság nagy részét *koldusbotra* juttatta, egy része viszont kihasználva a helyzetet jócskán meggazdagodott. A határ menti területeken a csempészet és a *feketepiac* óriási méreteket öltött. Az infláció 1993-ra akkora lett, hogy a világon addig jegyzett összes infláción túltett.

A háború alatt a fiatalok, különösen a hadköteles fiatalok helyzete nagyon súlyos volt. Tartalékosnak hívták be őket, egyesek a hadszíntérre kerültek, ahol minden háborúzó fél oldalán szabadcsapatok is harcoltak. Részben ezért, részben pedig a gazdasági helyzet miatt tanult fiatalok százezrei hagyták el az országot.

A háború azzal is együtt járt, hogy hatalmas tömegek hagyták el szülőföldjüket, és menekültek Szerbiába. Legtöbben Vajdaságban telepedtek le.

Az egykori jugoszláv köztársaságokkal, Horvátországgal és Boszniával való háborúzás az 1996 elején Párizsban megkötött békeszerződéssel ért véget.

10. 4. A kosovói válság, a NATO támadása Jugoszlávia ellen és Slobodan Milošević diktatúrájának a bukása

A kosovói válság 1998-ban tetőzött. A nemzetközi közösség megfenyegette a diktátori rezsimet, és elérte, hogy a fegyveres erők részben visszavonultak Kosovából. 1999 elején, amikor fény derült az albán civilek tömeges lemészárlására, értekezletet hívtak össze Rambouillet-ba. Mivel Szerbia elutasította a nemzetközi közösséggel való együttműködést, a NATO 1999. március 24-én elkezdte bombázni Jugoszláviát. Vajdaságot, különösen Pancsovát és Újvidéket gyakran érte támadás. **Slobodan Milošević** a NATO támadását arra használta fel, hogy újra manipulálja a lakosság hazafias érzelmeivel. Mivel kiderült, hogy a NATO határozottan kitart céljai mellett, **Milošević**, hogy megőrizze hatalmát, egyezséget kötött Kosovo elhagyásáról.

1998-ban létrejött egy egyetemista szervezet, az *Otpor – Ellenállás*, mely határozottan bírálta a rendszert, az viszont egyre többet bántalmazta az egyetemistákat. 1999 végén és 2000 elején a diktatórikus rendszer olyan gyakran alkalmazott erőszakot, és olyan brutálisan verte az egyetemistákat, hogy maradék támogatóit is elvesztette. A rezsím tulajdonképpen úgy tudott addig is győzedelmeskedni, hogy szétzilálta a politikai és médiaalternatívát. Választások esetén rendszeresen folyamodott erőszakhoz. Kihasználva a polgárok tájékozatlanságát, nemzeti érzéseit és patriotizmusát csalt is a választásokon.

Amikor 2000. szeptember 24-én választások voltak a Szövetségi Képviselőházba, a Tartományi Képviselőházba és a községi képviselő-testületekbe, a rezsím szintén csalni akart,

azaz szavakat akart lopni. Pontatlan végleges választási eredményeket tett közzé, habár az egyesült demokratikus ellenzék és vezérei, **dr. Zoran Đinđić** és **Vojislav Koštunica** győzelmet arattak. A vajdasági egyesült ellenzék, a DOS elsőprő győzelmet aratott, a Tartományi Képviselőházba a DOS-nak 116 képviselője jutott be, és csak két képviselője lett a Szerbiai Szocialista Pártnak. A 120-as létszámot két független jelölt kerekítette ki.

10. 5. Vajdaság helyzete a demokratikus változások után

Az első jelentős dokumentum, amelyet Vajdaság AT Képviselőházának 2000. évi összetétele hozott meg, a *Platform Vajdaság AT alkotmányos meghatalmazásainak az érvényesítéséről és a tartomány majdani alkotmányos berendezésének az elveiről* címet viselte. Azután 2001. december 14-én véglegesítette és a Köztársasági Nemzetgyűlés elé terjesztette az *autonóm tartomány egyes hatásköreinek a meghatározásáról szóló törvény javaslatát (omnibusz törvény)*, amelyet a Nemzetgyűlés 2002-ben megszavazott.

A 2000. évi változásokig a vajdasági nemzeti közösségek tagjai anyanyelvükön tanulhattak, tájékozódhattak és ápolhatták kulturális örökségüket, de kizárólag csak az egyéni polgári jogok keretében, és a kollektív kisebbségi érdekeknek nem volt külön védelmük. Miután a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság csatlakozott az *Európa Tanács által a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak a védelméről elfogadott keretegyezményhez*, majd a keretegyezménnyel összhangban szövetségi törvényt alkotott *a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak a védelméről*, a nemzeti közösségek számára lehetővé vált, hogy nemzeti tanácsot alakítsanak.

A *nemzeti tanácsok* a nemzeti kisebbségek hivatalos nyelvhasználatával, oktatásával, tájékoztatásával, kulturális örökségének a védelmével és kulturális intézményeiknek a fejlődésével törődnek. Vajdasági székhelyű nemzeti tanácsot 2007 közepéig a magyarok, szlovákok, horvátok, románok, ruszinok, bunyevácok, ukránok és macedónok alakítottak.

Sajnos, Szerbia demokratizálódása nem ment ideálisan. A szerb miniszterelnököt, **Zoran Đinđićet** 2003. március 12-én megölték. Szerbia és vele Vajdaság nem kapcsolódhatott be maradéktalanul a nemzetközi folyamatokba. A maradék Jugoszlávia is bomladozni kezdett. 2006-ban *Szerbia és Montenegró Államközösség* is szétesett, de most erőszak nélkül, megegyezés alapján.

Szerbia jövője, demokratikus fejlődése és gazdaságának fejlődése bizonytalan, csak az a biztos, hogy az együttműködés, a kölcsönös megbecsülés és méltányolás segíthet a problémák megoldásában – és ebben Vajdaságnak nagy része lehet.

11. VAJDASÁG LAKOSSÁGA

Vajdaság lakossága a történelem folyamán változott. A középkorból nincsenek megbízható források. Mielőtt a magyarok letelepedtek volna, az egész Kárpát-medencét nagy etnikai megrázkódtatások érték (a frankok és a bolgárok az Avar Kaganátust kimerítő háborúskodás után döntötték meg). A 9. században az Avar Kaganátust nem lehetett visszaállítani, de sem a frankoknak, sem a bolgároknak nem volt elég erejük ahhoz, hogy lecsillapítsák a helyzetet. A politikai erőknél ebben a vákuumban érkeztek meg a magyarok. A Kárpát-medence térségében voltak szlávok is (a magyarok már a honfoglalás előtt is kapcsolatban voltak velük). A későbbi időszakokra vonatkozóan feltételezhető, hogy a mai Vajdaság területe a magyar királyság része volt, s hogy a magyarok voltak többségben. A török előretörése után kezdett megváltozni a helyzet, ugyanis a Balkán térségéből való

idevándorlás megváltoztatta az etnikai összetételt. Később a magyar király elsősorban a szerbek letelepedését támogatta. Először Szerémségben kerültek a szerbek többségbe. A magyar királyoknak az állt az érdekükben, hogy ne csak egyének költözzenek a területükre, hanem működőképes társadalmi szerkezet is, amelyben az ortodox egyházat a katolikus uralkodók is megbecsülték.

A 16. századtól a törökkel való háborúskodás kiterjedt a mai Vajdaság területére is, mely a háborúk és a török hódítás miatt sok kárt szenvedett. A hódoltság után jött a török kiűzésének a kimerítő időszaka, s ez is megváltoztatta a demográfiai helyzetet. Ebben az időszakban városok és falvak pusztultak el, a kereskedelem és a többi gazdasági ág pedig nagyot hanyatlott.

Vajdaság a török hódoltság idejét kivéve mindig népszerű terület volt a bevándorlók számára. Kezdetben szerb, majd német népesség költözött ide. A magyarok később, csak Mária Terézia idejében telepedtek le. Mind Magyarországon, mind az új délszláv államban állandóan mozgásban volt a lakosság. A betelepedés és a telepések életkörülményeinek a megteremtése a vajdasági demográfiai mozgások legfontosabb jellemzője.

11. 1. Népszámlálások

Az első hivatalos népszámlálásra Magyarországon 1869-ben került sor, 1880-tól pedig tízévenként. Jugoszláviában a második világháború előtt 1921-ben és 1931-ben volt népszámlálás, a második világháború után pedig 1948-ban, 1953-ban, 1961-ben, 1971-ben, 1981-ben, 1991-ben és 2002-ben.

Vajdaság népessége a 133 év alatt kb. 90%-kal növekedett, és ez a legtöbb közép-európai régió átlagos népszaporulatának mintegy fele. Ennek az alacsony népességnövekedésnek több oka van: a térségben gyakran volt háború, a németeket a II. világháború után elűldözték, a magyarok és a románok az I. világháború után tömegesen vándoroltak ki, gyakori volt a gazdasági migráció, különösen a 20. század első évtizedében, amikor Vajdaságot 150 000 ember hagyta el (főleg Amerikába mentek).

11. 2. Bevándorlás Vajdaságba a 20. században

A Vajdaságba való bevándorlás a 20. században főleg a világháborúkat követő földreformhoz köthető, amikor általában bosznia-hercegovinai, horvátországi és szerbiai szerb népességet telepítettek ide.

Bácskába az I. világháború végétől 1931-ig 29 465 személy költözött. Ők likai, bosznia-hercegovinai, montenegrói, dalmáciai önkéntesek és telepések voltak. Összesen 38 új települést és meglévő településeken 11 telepet hoztak létre. Ezek közül a települések közül a legnagyobbak: Újzsednik Szabadkánál, Sári /Aleksa Šantić/ Zombornál, Bački Sokolac (Lipar) Kúlánál, Szőreg /Sirig/ és Staro Đurđevo Temerinnél, Stepanovićevo Újvidéknél.

Bánátba 1931-ig 54 665 lakos érkezett. A telepések Bánátban 16 új települést és meglévő településeken 14 telepet hoztak létre. Az új települések közül a legnagyobbak: Vojvoda Stepa, Banatsko Karađorđevo és Aleksandrovo nagybecskereknél /Petrovgrad, ma Zrenjanin/, illetve Ráros /Miletićevo/ és Aleksandrov Gaj (Kupinik) Zichyfalvánál /Plandište/. Stajićevót /Óécska/ Nagybecskerek környéki bánáti őslakosok hozták létre, Putnikovót Újjozvánál /Uzdin/ pedig magyarországi szerb optások (a Budapest melletti Báta faluból). A Jugoszláv Királyság legnagyobb új települése Banatsko Karađorđevo volt, ahol kb. 1000, főleg likai telepes család élt.

Szerémségbe 1931-ig 8755 személy érkezett öt új településre és meglevő települések két telepére, Ingyia és Ruma közelébe.

A telepések származását tekintve a két világháború között Vajdaságban létrehozott települések közül a legösszetettebb a bánáti Vojvoda Stepa, ahova Likából, Hercegovinából, Boszniából, Montenegróból, Dalmáciából, Kordunból, Banijából, a Tisza menti bánáti településekről jöttek telepések, továbbá magyarországi és romániai optások. A telepések a politikai községek, természetes személyek, egyházak és bankok tulajdonában levő földekből kaptak. Az új települések majorságokon jöttek létre, a telepések maguk építették házaikat, amelyek szobából, konyhából és istállóból álltak. A telepes lakosság tömegesen kapott tüdőbetegségeket és tüdőbajt, és egyetlen új településen sem volt orvos. A telepéseknek az új településeken a 20. század harmincas éveiben sikerült iskolát, templomot, községházat és tornászotthont (Sokol) építeniük, ivóvizet kutakat ástak, kialakították szervezeteiket és egyesületeiket, megindult társasági életük.

A II. világháború után 258 405 személyt, azaz 37 616 családot telepítettek Vajdaságba. Nemzetiségi összetételük a következő volt: 26 963 szerb család (Boszniából, Hercegovinából, Likából, Banijából, Kordunból, Dalmáciából, Szerbiából), 6696 montenegrói család és 2000 macedón család. Erre a kolonizációra *a földreformról és kolonizálásról szóló 1945. évi törvény* alapján került sor, *a földosztási elsősről szóló rendelet* pedig meghatározta, hogy azok telepedhetnek Vajdaságba, akik részt vettek a népfelszabadító háborúban, és közülük is azok voltak előnyben, akik 1941 és 1943 között harcoltak.

A telepes lakosság azokba a falvakba költözött, amelyek korábban kiürültek a német lakosság távozása miatt. A településeknek megváltozott a nevük, az is a népesség új összetételéhez igazodott. Így pl. Nagykikinda mellett Nagytószeg/Heufeld és Mastort Novi Kozarci, a Nagybecskerek melletti Szárcsa Sutjeska, Istvánföldre/Stefansfeld/Šupljaja Krajišnik, a bácskai Szentfülöp/Filipovo Bački Gračac lett. Néha több faluból lett egy, pl. Nagykikinda mellett Banatsko Veliko Selo (valaha Szenthubert, Soltour és Charleville).

- * a montenegrói telepések Verbászra, Szikicsre /Lovćenac/, Bácsfeketehegyre /Feketić/ és Torzsára /Savino Selo/ költöztek,

- * a macedóniai telepések Torontálalmásra /Jabuka/ és a Pancsova melletti Ferenchalomra /Kačarevo/ költöztek,

- * a dalmáciai telepések Regőcére /Ridica/ és Őrszállásra /Stanišić/ költöztek,

- * a banijai telepések Bácsszentivánra /Prigrevica/ költöztek,

- * a likai telepések Apatinba és Szentfülőpre /Bački Gračac/ költöztek,

- * a korduni telepések Kerénybe /Kljajićevo/ költöztek,

- * a hercegovinai telepések Bácskában Szépligetire /Gajdobra/, Bánátban Begafőre /Klek/, Szécsányba, Szárcsára /Sutjeska/, Katalinfalvára /Ravni Topolovac/ és Módosra /Jaša Tomić/ költöztek,

- * a boszniai telepések Futakra, Járekre /Bački Jarak/, Nákófalvára /Nakovo/, Ernőházára /Banatski Despotovac/, Zsigmondfalvára /Lukićevo/ és Lázárföldre /Lazarevo/ költöztek,

- * a szerbiai telepések Rezsőházára /Knićanin/, Fehértemplomra /Bela Crkva/ és Homokosra /Mramorak/ költöztek.

A Vajdaságba költöző telepések hegyvidékekről jöttek, hegyvidéki kultúrát hoztak magukkal, de a 20. század végéig alkalmazkodtak a vajdasági pannon vidékhez. A hercegovinai és montenegrói telepések magukkal hozták népi hangszerüket, a guzlicát, a likai, Bosanska Krajina-i, dalmáciai telepések ajkán megmaradt sajátos éneklési módjuk, az ún. *ojkače*, melyet a hercegovinai telepések *gangenak* is neveznek. A hercegovinai telepések hozták el a vajdasági konyhába sajátos káposztájukat, a *raštant*, a likai telepések a *lički kupus* nevezetű gasztronómiai specialitást. A telepések ije-ző nyelvjárást beszéltek, de ez az alkalmazkodás, az oktatási rendszer és az újabb generációk megjelenése után fokozatosan

eltűnt beszédjükből. A Dinári-hegységből jöttek magukkal hozták Vajdaságba a kölcsönös szolidaritás, segítségnyújtás és közös munka (*móva*) érzését is.

Az 1953. évi népszámlálás szerint szülőhelyén a vajdaságiaknak 55,5%-a élt. A vajdasági születésűek aránya 79,3% volt, viszont az 1961. évi népszámlálás szerint Vajdaságban már 46% volt a máshonnan származók aránya. Ma a népesség zömét más vajdasági vagy szerbiai községekből áttelepültek képezik, de kétharmaduk más köztársaságból származik.

11. 3. A népesség szerkezete

A 20. század jelentős történelmi eseményeinek következtében Vajdaság etnikai összetétele lényegesen megváltozott. A 2002. évi népszámlálás adatai szerint Vajdaságnak 2 031 992 lakosa volt, ebből 1 321 807 szerb (65,05%), 290 207 magyar (14,28%), 56 637 szlovák (2,79%), 56 546 horvát (2,78%), 49 881 jugoszláv (2,45%), 35 513 montenegrói (1,75%), 30 419 román (1,5%), 29 057 roma (1,43%), és a lakosságnak nem egész 1%-a vallotta magát bunyevácnak, ruszinnak, macedónnak, ukránnak stb.

Vajdaság népességében a legtöbb a szerb, abszolút többséget képez 31 községben és Újvidék városban. Verbász és Bács községben a szerbek relatív többségben vannak. Az 1921. évi népszámlálás adatai szerint Vajdaságban 685 451 szerb és horvát volt, ebből 545 000 szerb, akik a népesség 35%-át képezték. Az 1948. évi népszámlálási adatok szerint a szerbek száma 812 783 volt, azaz a népességnek felét tették ki, míg a legújabb népszámlálási adatok szerint a szerbek képezik a népesség kétharmadát. A szerbek lélekszámának növekedéséhez hozzájárult a földreform és a kolonizáció, a 20. század kilencvenes éveinek háborúiban elmenekültek és elüldözöttek, valamint a gazdasági migráció Tito ideje alatt.

A legnépesebb kisebbség Vajdaságban a magyarság. A magyarok abszolút többségben vannak Ada, Topolya, Csóka, Magyarakanizsa, Kishegyes és Zenta községben, relatív többségben pedig Óbecsén és Szabadkán. Az 1921. évi népszámlálási adatok szerint 368 064 magyar polgára volt Vajdaságnak, azaz az össznépesség 23%-át tették ki. Az 1948. évi népszámlálási adatok szerint e térségben 428 532 (26,36%) magyar élt, míg a legújabb, 2002. évi népszámlálás szerint részarányuk 15% alá csökkent (kb. 293 000 fő). A magyar nemzetiségű polgárok száma fél évszázad alatt egyharmadával csökkent az alacsony népszaporulat és az állandó, a 20. század kilencvenes éveiben felgyorsuló emigráció miatt.

A vajdasági horvátok Szerémségben, illetve Bácska északi és északnyugati részén élnek. Az I. világháború után a bunyevácok és horvátok abszolút többségben voltak Szabadkán. Az 1921. évi népszámlálási adatok szerint kb. 140 000 bunyevác, sokác és horvát élt Vajdaságban (kb. 9%). Az 1948. évi népszámlálási adatok szerint 132 948 vajdasági polgár vallotta magát horvátnak (8,2%), míg a legújabb népszámlálás szerint Vajdaságnak csak minden negyvenedik lakosa horvát nemzetiségű. A horvátok száma az alacsony népszaporulat és a kilencvenes években való önkéntes vagy kényszerű elköltözés miatt csökkent, de azért is, mert azok, akik 1971-ben horvátnak vallották magukat, a népszámláláskor most a horvát, a bunyevác, a sokác és részben a jugoszláv nemzet tagjaként nyilatkoztak.

A szlovákok abszolút többségben vannak Bácspetrőc /Bački Petrovac/ és Antalfalva /Kovačica/ községben, és hagyományosan élnek Újvidéken, Pazován, Sidben és a Palánka környéki falvakban. Az 1921. évi népszámlálási adatok szerint a szlovákok és a csehek száma 60 684 volt (4%). A II. világháborút követő népszámlálás szerint 69 653 szlovák nemzetiségű polgára volt Vajdaságnak (4,28%), az utolsó összeírás szerint pedig a vajdasági lakosságnak 2,79%-át teszik ki.

A románok általában Dél- és részben Közép-Bánátban élnek, egykor Alibunár községben abszolút többségben voltak.. Az 1921. évi népszámlálás adatai szerint 71 364-en voltak (4,8%). Az 1948. évi népszámlálás 57 909, azaz 2,3% román, a legújabb népszámlálás pedig 30 419, azaz 1,5% román jegyzett.

A ruszin közösség Kúla (Bácskeresztúr), Verbász (Kucora) és Sid községben él. Az 1921. évi népszámlálás szerint Vajdaságban 13 648 ruszin élt (a lakosság 0,9%-a). A II. világháború után 21 313 (1,31%), a legutóbbi népszámláláskor 15 626 (0,77%) ruszin és ukrán polgára volt Vajdaságnak.

Az egykor Vajdaságban élő népek közül szinte teljesen eltűntek a németek és a zsidók. Az I. világháború után Vajdaságban 321 602 német élt, a II. világháború után 29 307, ma pedig alig több mint 3000. A 20. század elején Vajdaságban csaknem 20 000 zsidó élt, ma alig néhány száz. Ezekben a nemzeteken és nemzeti kisebbségeken kívül élnek még Vajdaságban románok, valamint az egykori Jugoszlávia nemzeteinek tagjai is kisebb számban.

A roma közösség ma dinamikus. A románok száma állandóan növekszik, nyelvük pedig gyorsan változik, bár vannak kísérletek a kodifikálására is. A romaság egyébként transznacionális közösség, több államhoz kötődik, több államban élnek tagjai, így Szerbiában és a szomszédos államokban is.

A románok nagy vitákat folytatnak, mert nincs általánosan elfogadott nyelvük. Egyes nyelvjárásaikat nem minden roma érti. Sokan annak az államnak a nyelvét beszélik, amelyben élnek, habár tudatában vannak sajátjuknak, sokan pedig saját nyelvüket beszélik a hivatalos nyelv szavait keverve bele. Ma Európában a legtöbb roma a *romani* nyelvet beszéli.

A legutóbbi, 2002. évi népszámlálás szerint Vajdaság lakosainak a száma 2 031 992. Ebből az újvidéki székhelyű dél-bácskai körzetben /Újvidék nélkül/, amelynek az 1948. évi népszámlálás szerint 358 722 lakosa volt, most 608 134-en élnek. A mitrovicai székhelyű szerémségi körzetnek korábban 209 943 lakosa volt, most 347 707 lakosa van. A pancsovai székhelyű dél-bánati körzetben 54 év alatt 279 092-ről 332 706-ra emelkedett a lakosok száma. A szabadkai székhelyű észak-bácskai körzetben fél évszázada 184 506 lakos élt, ennek az évszázadnak az elején pedig 205 279. A zombori székhelyű nyugat-bácskai körzetnek 1948-ban 200 465 lakosa volt, s ez a szám fél évszázad múlva 220 196-ra emelkedett. A fél évszázaddal ezelőttihez képest kevesebb lakosa van a nagybecskereki székhelyű közép-bánati körzetnek, melynek 218 821 lakosa volt, a legújabb népszámlálás szerint pedig csak 214 366 lakosa van. A népesség legnagyobb mértékben a nagyikindai székhelyű észak-bánati körzetben csökkent, ahol a lakosok lélekszáma 189 050-ről 170 361-re apadt.

Ezeknek a demográfiai változásoknak az oka elsősorban az, hogy a falusi lakosság városra, különösen Vajdaság közigazgatási központjába, Újvidékre költözik. Újvidéknek fél évszázaddal ezelőtt csaknem 70 000 lakosa volt, ma pedig kb. 200 000, a peremvárosokban pedig még 100 000. Pancsova ipari központ lakóinak a száma két és félszeresére nőtt, ma csaknem 80 000 lakosa van. Szabadka lakosainak a száma 63 000-ről valamivel 100 000 fölé emelkedett, Nagybecskereknek viszont a 38 000 helyett ma valamivel több mint 80 000 lakosa van. Egyes városok stagnáltak, pl. Óbecse, amelynek továbbra is mintegy 20 000 lakosa van, míg egyes községek népessége drasztikusan megfogyatkozott, különösen Észak- és Közép-Bánátban, illetve Bácskában a Tisza mentén (Szécsány, Begaszentgyörgy /Žitište/, Magyarcsernye /Nova Crnja/, Zenta, Magyarkanizsa, Ada stb.).

Mint látható, a demográfiai változások Vajdaságban nagyon intenzívek voltak, s gyakran a nemzeti központok politikai motívumai diktálták őket. A 20. század folyamán politikai motívumok alapján egyes fegyveres alakulatok bántalmazták a civil lakosságot. Ennek ellenére az egyének és a kisebb közösségek kifejlesztették és megőrizték az együttélés és a kölcsönös megbecsülés hagyományát, ami példaként szolgálhat jövőnkre nézve is.

12. VAJDASÁGI EGYHÁZAK ÉS VALLÁSFELEKEZETEK

Azonkívül, hogy lakossága multinacionális, Vajdaság gazdagságát az is növeli, hogy régtől fogva különféle vallások hívei élnek itt. A legtöbb az ortodox vallású hívő, azután következnek a katolikusok és a különféle protestáns felekezetek hívei. A 20. század e téren is nagy változásokat okozott.

A 2002. évi népszámlálás adatai szerint az ortodox keresztények (leginkább szerbek és részben románok) száma 1 401 475 volt, ez a lakosság 68,97%-a. A katolikusok száma 388 313 (19,1%). A magyar nemzetiségű lakosok zöme római katolikus vallású, mint ahogy a horvát nemzetiségűeké is; a bácsújfalui /Selenča/ szlovákok is római katolikusok, míg a ruszinok nagyobb része görög katolikus vallású. A különféle protestáns felekezetek hívőinek száma 72 159 (3,55%). A szlovákok jó része szlovák evangélikus vallású, és a vajdasági magyarok kisebb hányada református vagy evangélikus. A zsidó vallás híveinek a száma 329 (0,016%), az iszlámot 8093 polgár, azaz a népesség 0,39%-a követi.

Vajdaság népességéből mintegy 140 000-en nem nyilatkoztak vallásukról vagy ismeretlen a vallásuk, az ateisták száma 12 583, vagyis 0,63%.

Az 1931. évi népszámlálás adataihoz viszonyítva az ortodox hívők száma 41,7%-kal nőtt, és most 68,97%-ot tesz ki. A katolikusok száma 45,9%-ról 19,1%-ra, a protestánsok száma pedig 10,5%-ról 3,54%-ra csökkent.

A szerb ortodox egyháznak Vajdaság területén három egyházmegyéje (eparchia) van: a bácskai, melynek Újvidék a székhelye, a bánáti Versec székhellyel és a szerémségi, székhelye Karlóca /Sremski Karlovci/. A román ortodox egyház a román ortodox egyház bánáti vikariátusához tartozik, székhelye Versec. A római katolikus egyház szabadkai és nagybecskereki püspökségre, továbbá a đakovo-szerémségi püspökség szerémségi vikariátusára oszlik, ez utóbbinak a székhelye Pétervárad /Petrovaradin/. A görög katolikus egyház a bácskeresztúri /Ruski Krstur/ székhelyű apostoli exarchátus keretében van megszervezve. A szlovák (augsburgi) evangélikus egyház vajdasági székhelye Újvidéken van. Három szeniorátus alkotja: a bácskai, a szerémségi és a bánáti. Az egyháznak van egy folyóirata, az *Evanjelistički glasnik* (Evangélikus Közlöny). A református püspök székhelye Bácsfeketehegy /Feketić/. A vajdasági iszlám közösség vezetősége /mesihát/ Újvidéken van.

13. A VAJDASÁGI NÉPEK MŰVELŐDÉSE ÉS OKTATÁSA A 20. SZÁZADBAN

Eddig már többször utaltunk rá, hogy Vajdaság specifikuma a multietnikus és a multikonfesszionális jelleg. Mindenképpen érdemes lenne ezzel többet foglalkozni. A sportban, művelődésben, tudományban és művészetben elért sikerek példaként és ihletként állhatnak előttünk a 21. században is.

13. 1. Elemi, azaz általános és középiskolák

Az I. világháború előtt Vajdaságban igen tarka, bár nem túl fejlett volt az oktatás. Voltak azonban szerb gimnáziumok, zeneiskolák és leányneveldek. Habár a magyar hatóságok egységesíteni akarták az oktatási rendszert, ez nem történt meg.

Az I. világháború után Vajdaságban az *elemi és középiskolákról szóló szerb törvényt* alkalmazták, és államosították az addigi községi és egyházi iskolákat.

A tanítás a szerb nyelven kívül a kisebbségek nyelvén is folyt, de kötelező volt az államnyelv tanulása. Nem nyíltak külön nemzetiségi iskolák, csak voltak külön nemzetiségi tannyelvű tagozatok (30 tanulónak kellett bennük lenni). A gimnáziumokon kívül voltak

polgári középiskolák is kereskedelmi, gyár- és kisipari, mezőgazdasági szakokkal. Az SzHSz Királyságban és a Jugoszláv Királyságban megkülönböztető jellegű jogszabályok voltak érvényben, mert nem dönthette el mindenki, hogy milyen nyelven akar tanulni. Akiknek a neve nem volt magyar hangzású, nem iratkozhattak magyar tagozatra – ez a nemzetállam megteremtését és az államnyelv (akkor a szerb) érvényesítését szolgálta.

A II. világháború után kibővült a középiskolai hálózat. A kisebbségek anyanyelvükön tanulhattak az elemi/általános iskolák magyar, szlovák, román, ruszin és cseh tannyelvű tagozataiban, de nem alapíthattak iskolát anyanyelvű oktatásra. A gimnáziumok, a tanítóképzők és az óvónőképzők a szerben kívül magyar, szlovák, román, ruszin és horvát nyelven is képeztek diákokat (a horvát tannyelv az ötvenes évek végén megszűnt).

A *Bogdan Šuput Iparművészeti Középiskola* 1948-ban jött létre Újvidéken. Az iskolában van keramikus szak is, melynek alapítója és hosszú évekig tanára **Baranyiné Markov Zlata** volt. Ez elősegítette a vajdasági kerámia fejlődését.

13. 2. Egyetemek és főiskolák

Habár **Platon Atanacković** püspök már a 19. században kérte, hogy a Délvidéken alapítsanak szerb egyetemet, az első egyetemi szintű intézmény Vajdaságban csak az I. világháború után, 1920-ban alakult meg. Ez a szabadkai Jogtudományi Kar volt, és a Belgrádi Egyetem kötelékébe tartozott. Ezen a karon kezdte meg egyetemi tanári pályáját sok későbbi híres tanár, pl. **Đorđe Tasić, Mihajlo Konstantinović, Mijo Mirković** stb. A két háború közötti időszakban a vajdasági szerbek legjelentősebb kulturális intézménye, a *Szerb Matica* nem tudta eldönteni, hogy a nagy néptömegeket tanítsa-e vagy tudománnyal és művészettel foglalkozzon. Viszont folyóiratai, a *Letopis Matice srpske*, *Glas Matice srpske* és más kiadványai megjelentek.

A főiskolák közül megvolt a pedagógiai, a kommerciális, a közigazgatási és a gépészeti. Az újvidéki Egyetem első karai a mezőgazdasági és a bölcsészettudományi voltak, majd a 20. század hatvanas éveinek elejétől létrejött a jogtudományi, a technológiai, a gépészeti, az orvostudományi kar, továbbá a közgazdasági kar Szabadkán. Az Újvidéki Egyetem egyik karaként 1974-ben megalapították a Művészeti Akadémiát is, melynek három szaka van: zeneművészeti, képzőművészeti és színművészeti. A legtöbbet idézett magyar tudós **dr. Ribár Béla** (1930–2005) kémikus volt, aki a kristálykutatóterén ért el kiváló eredményeket.

Ma az Újvidéki Egyetemnek 14 kara van, és a tanítást kisebbségi nyelveken is megszervezik, ahol erre lehetőség van. Az Újvidéki Bölcsészettudományi Karon van magyar, szlovák, román és ruszin nyelvi tanszék. A zombori Tanítóképző Karon a majdani tanítókat szerb, magyar és szlovák nyelven, a verseci Tanítóképző Karon pedig szerb és román nyelven képezik.

13. 3. A kisebbségi nyelven való tanítás problémái

Függetlenül attól, hogy a tartomány mindent megtesz azért, hogy megmaradjon és fejlődjön a kisebbségek nyelvén való oktatás, nyilvánvaló, hogy a tanulók száma csökken a magyar, szlovák, ruszin és román tannyelvű tagozatokban. Ennek oka a kis népszaporulat (tehát általában kevesebb a diák), az, hogy egyes vegyes házasságban élő szülők leginkább szerb tannyelvű iskolába íratják gyermekeiket, továbbá az, hogy egyes szülők úgy vélik: gyermekük jobb tudást kap, ha a többségi nyelven tanul.

13. 4. Folyóiratok

A Belgrádban és Vajdaságon kívül megjelenő legjelentősebb folyóiratokon kívül a vajdasági szerb nyelvű folyóiratokat is nagy tisztelet övezi. A legismertebbek: *Letopis Matice srpske*, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, *Zbornik za društvene nauke* stb. Nagyon jó folyóiratok: *Rad Muzeja Vojvodine*, *Rad Pokrajinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture*, *Dometi*, *Krovovi*, *Polja*, továbbá a nagybecskereki *Zavičajac*. Érdekességgént megemlíthetjük, hogy vannak kifejezetten multikulturális jellegű folyóiratok is, mint pl. a szabadkai *Rukovet* vagy az *Ex Pannonia*, melyekben különféle nyelvű szövegek jelennek meg.

Bácspetrőcön /B. Petrovac/ szlovák nyelven jelenik meg a *Nový Život* (*Časopis pre literaturu a kultúru*), amely a két háború között a Szlovák Matica által kiadott *Naš život* hagyományait folytatja, ruszin – ukrán nyelvű a *Svetloszc* és a *Studio Ruthenica*.

Ami a magyar folyóiratokat illeti, meglehetősen nagy a választék Zömük irodalmi és társadalomtudományi jellegű. A legtekintélyesebb a *Híd* és a *Symposion*, de jelentős a szabadkai *Üzenet* és *Létünk* is. Időről időre új folyóiratok is megjelennek, melyeket fiatalok adnak ki.

Román nyelvű irodalmi, művészeti és kulturális folyóirat a *Lumina* (*Fény*), és időszakosan jelenik meg az etnográfiaival és folklórral foglalkozó *Tradiția* (*Hagyomány*), de vannak helyi folyóiratok is.

Horvát nyelven jelenik meg a szabadkai *Klasje naših ravni* kulturális és tudományos folyóirat, melyet a Horvát Matica kirendeltsége ad ki, a zombori *Vladimir Nazor Horvát Művelődési Egyesület* viszont *Miroljub* címen ad ki folyóiratot. Bunjevac nyelven jelenik meg a *Bunjevački kalendar* c. évkönyv.

13. 5. Irodalom

A 20. századi vajdasági irodalom különféle korszakokon ment át. A két világháború közötti időszakra politikai, társadalmi és gazdasági válságok, új totalitárius politikai mozgalmak nyomták rá bélyegüket nálunk is, de a világban is, ami az akkori irodalmárokat szorongással töltötte el. Ezt vagy úgy próbálták meg legyőzni, hogy visszanyúltak a múltba, a nemzeti romantikába, vagy pedig minden hagyománnyal szakítva teljesen új utakat kerestek.

A 20. század első felének irodalma

A két világháború közötti vajdasági szerb irodalom sok jelentős szerzőt adott, de közülük is kiemelkedik **Miloš Crnjanski**, **Isidora Sekulić**, **Veljko Petrović**.

A két háború közötti irodalom különös alakja **Dušan Vasiljev**, aki csak 24 évet élt. Tizenhét éves korában osztrák–magyar katonaként maláriás lett az olasz fronton. *Čovek peva posle rata* című verse térségünk egész irodalomtörténetének legmegrázóbb háborúellenes verse.

A nagyszerű költő, festő és újságíró, **Miroslav Antić (Mika)** nevét a nagy nyilvánosság általában a *Plavi čuperak* című kötettel azonosítja. **Fehér Ferenc** (1928–1989) *Boje i reči – Színek és szavak* címmel szerb és magyar nyelven, **Ján Labáttal** *Rovina spieva – Raspevana ravnica* címen kétnyelvű vajdasági versantológiát adott ki.

Vasco Popa Bánátban, Gerebencen született 1922-ben. Lírai költő, a népi hangot szürrealizmussal, groteszkkal és tréfával ötvözte. Művei közül kiemelkedik az *Od zlata jabuka*, *Ponoćno sunce*, *Oči Sutjeske*, *Kora*.

A szerb nyelven író vajdasági irodalmárok közül ismert **Aleksandar Tišma, Stevan Raičković, Boško Petrović, Žarko Vasiljević, Mladen Leskovac, Franja Petrinović, Todor Manojlović** stb.

A vajdasági magyar irodalom különösen gazdag és változatos. Az I. világháború után **Szenteleky Kornél** (1893–1933) tűnt ki absztrakt, minden hagyományt elutasító művészetével. A 20. század harmincas éveinek közepén megjelent az *Út* című folyóirat, amely avantgárd írók műveit adta közre, később pedig a *Kalangya* és a *Híd*. **Szenteleky Kornél** szerb értelmiségiekkel keresett és ápolt kapcsolatot. Akkoriban prózaírói munkásságával kitűnt **Herceg János** (1909–1995). **Herceg** több folyóiratot is szerkesztett, és műfordító is volt. Elbeszéléseket és regényeket írt. A két háború közti időszakban külön helyet foglal el a lírai elbeszélő, **Szirmai Károly** (1890–1972). **Csuka Zoltán** költőként expresszionista volt, a szerb és jugoszláv irodalom legjelentősebb műveit fordította magyarra.

A 20. század második felének irodalma

A vajdasági magyar irodalom a 20. század második felében nyitott lett, és fejlődött. A prózán és a költészen kívül az irodalomtudomány, a lingvisztika és a művelődéstörténet is irigylésre méltó szintet ért el. A legjelentősebb képviselői: **Szeli István** (1921), **Bori Imre** (1929–2004), **Gerold László** (1940) és **Bányai János** (1939). A magyar művelődéstörténettel hivatásszerűen **Juhász Erzsébet** (1947–1998), **Káich Katalin** (1943) és **Vajda Gábor** foglalkoznak.

Közvetlenül a II. világháború után virágzott a szociálisan és társadalmilag angazsált irodalom, melynek legfőbb képviselői a szerb irodalomban **Jovan Popović**, a magyarban pedig **Sinkó Ervin** (1898–1967), továbbá a humorista és szkeptikus **Gál László** (1912–1975), **Urbán János** (1921–1993), **Laták István** (1910–1970). Egy évtized múlva már vissza is tértek az esztétikai értékekhez, melyek előbbre valók voltak, mint a társadalmi igények.

Penavin Olga (1916–2001) és **Jung Károly** (1944) az etnológiát fejlesztették, ezenkívül magyar–szerb kapcsolatokkal is foglalkoztak. Hozzájárultak ennek a témának az irodalomtudományban vett jelentőségéhez is.

Az ötvenes években jelent meg az egzisztencialista irodalom, mely az élet értelmét kereste. Egy évtizeddel később a *Symposion* folyóirat köré gyűjtötte a jelentősebb irodalmárokat, akik bírálóan írtak a társadalmi valóságról. A 20. század hatvanas éveiben a *Symposion* volt talán a leghaladóbb szellemű magyar folyóirat az egész magyar nyelvterületen. Akkor futott be **Domonkos István** (1940) regényíró. Egész sor költőt is megemlíthetünk: **Koncz István** (1947–1997), **Sziveri János** (1954–1990), **Brasnyó István** (1943), **Pap József** (1926), **Bogdán János**, **Cs. Simon István**, **Tolnai Ottó** (1940). Egyeseknél megjelent az Adriai-tenger motívuma, és létrejött a tipikus vajdasági és jugoszláv *feeling*. Jelentős volt az avantgárd is, szinte mindennapos volt a happening és a performansz. A legjobban **Ladik Katalin** (1942) költő és színésznő tűnt ki, aki igen magasra tette a költészeti mércét. **Végel László** (1941) irodalmár, újságíró, publicista sajátos stílusban ír, ma egyike a legismertebb magyar íróknak. A legismertebb novellaíró **Majtényi Mihály** (1901–1974).

Drámaírással **Deák Ferenc** (1938) foglalkozott, drámái a *Sterija Játékokon* díjat nyertek. Ismert művei az *Éjféli halász* verskötet, továbbá a *Rekviem* és a *Gyökerek* c. elbeszélések. Jelentős irodalmárok még **Gion Nándor** (1941–2002, *Virágos katona, Testvérem, Joáb*), **Herceg János** és **Fehér Ferenc**. **Fehér** magyar és szerb nyelven írt, ismert művei: *Jobbágyok unokái*, *Az én nyuszim* stb.

Virtuóz eredetiségével kitűnik **Kopeczky László** humorista. A publicisztika fejlődésében nagy érdemeket szerzett **Németh István**. A vajdasági magyar irodalom ma is élénk. A fiatal szerzők, pl. **Lovas Ildikó**, **Papp P. Tibor**, **Szerbhórváth György**, ifj. **Virág**

Gábor, Sándor Zoltán, Sáfrány Attila, Nagy Farkas Dudás Erika továbbviszik és fejlesztik.

Az első jelentős szlovák író **Ján Čaják**, aki elbeszélésekben és regényekben írta meg az itteni szlovákok szegénységét. Az ifjabb **Ján Čaják** ismert elbeszélései *Zuzka Turanová*, *Zypa Cupák*. **Vladimir Hurban Vladimírov** *Zem* című drámája ismert. A szlovák írók között kiemelkedő helyet foglal el: **Ján Kmeť**, **Mihál Babinka**, **Juraj Tušjak**, **Viera Benková**, **Viťazoslav Hronec**, **Paljo Sabo Bohuš**, **Ján Labat**, **Miroslav Demak** és a fiatalabb író- és költőnemzedékből **Martin Prebudila**, **Katarina Hricová**, **Zoroslav Spevak Jesenski** stb.

A vajdasági román irodalom nagyjai: **Mihai Avramescu**, **Ion Bălan**, **Ioan Flora**, **Slavco Almajan**, **Ion Miloș**, **Petru Cărd**, **Nicu Ciobanu**, **Florica Ștefan** költő stb. Irodalomtörténettel **Radu Flora** foglalkozott. A híres költő, **Vasco Popa** a 20. század negyvenes éveiben a *Libertatea* irodalmi mellékletét és a *Lumina* c. folyóiratot szerkesztette.

A két világháború közötti ruszin irodalom kiemelkedő alakja **Havrilij Kosztelnik**, aki falujáról írt. Ismert ruszin írók: **Mihajlo Kovács**, **Gyura Papharhaji**, **Mikola Kocsis**, **Julijan Tamás**, **Mihál Ramacs**.

A vajdasági horvátok 20. századi irodalmát tradicionalizmus jellemzi. Ez különösen azokról az írókról mondható el, akiket a vallás ihletett, de azokról is, akik főleg a falusi és a tanyai életet ábrázolták. A művek nyelve gyakran tükrözi a bunyevác és sokác falvak beszédmódját. Azok a politikai különbségek, amelyek az egész 20. századot jellemezték a nemzeti hovatartozásról való nyilatkozás szempontjából, azaz a horvátokra, bunyevácokra, sokácokra és jugoszlávokra való felosztás rányomta bélyegét az irodalomra is, ezért egyes írókat a vajdasági horvátok, másokat a szerbek, az utóbbi időben pedig egyeseket külön a bunyevác irodalomba sorolunk be.

A két világháború között alkotó írók között külön helyet foglal el **Josip Andrić** költő, prózaíró, librettista és zeneszerző. Legismertebb művei a *Dužijanica* című opera és a *Velika ljubav* című regény. Ebben az időszakban a horvátok között külön szerepet játszott **Matija Evetović** népnevelő és **Edo Margalić** budapesti egyetemi tanár. Kiemelkedő hazafias, a falusi életet és a régi hagyományokat dicsőítő verseket írt **Aleksa Kokić**, a vallási írók közül pedig **Ivan Kujundžić** tűnt ki. A népi örökség gyűjtésével id. **Ive Prčić** foglalkozott, történetírással **Petar Pekić** és **Stjepan Beato Bukinac** próbálkozott. A legjelentősebb bunyevác irodalmár **Mara Đorđević Malagurski** volt, aki i-ző nyelvjárással írta műveit, de etnográfiai tárgyú munkái szerb nyelven, e-ző nyelvjárásban jelentek meg.

A II. világháború után a horvát irodalomban különösen jelentős **Balint Vujkov** (1912–1987), aki irodalmi munkásságán kívül a népköltészeti alkotásokat is gyűjtötte. Több antológiát adott ki, melyek közül kitűnnek: *Bunjevačke narodne pripovijetke*, *Hrvatske narodne pripovijetke iz Vojvodine* stb., saját művei közül megemlíthetők *Pupoljci* és *Cviće i kamen* c. verskötetei. A legnépszerűbb dráma- és satíráíró **Matija Poljaković** (1909–1973) volt, legismertebb művei: *Nitko i ništa*, *Ča Bonina razgala*. A horvát nyelven író irodalmárok közül jelentős szerepet játszott **Ante Jakšić**, **Jakov Kopilović** és a vallási írók közül **Josip Pašić**, **Marin Šemudvarac** és **Tome Vereš**.

A népi bunyevác beszéd ügyes használatában jeleskedtek a költők is: **Ivan Pančić**, **Vojislav Sekelj** (1946, legjelentősebb műve a *Rič fali*), **Milovan Miković** (1947, legismertebb verskötete az *Avaške godine*). A fiatal költők közül kiemelkedik **Tomislav Žigmanov** (1967) a *Bunjevački bluz* c. verskötetével. A legsokoldalúbb és legmodernebb vajdasági, szerbül és horvátul publikáló író **Petko Vojnić Purčar**. A szabadkai tanítóképző tanára, továbbá az Újvidéki Rádió művelődési rovatának az újságírója és szerkesztője volt. Ismert művei: *Svetovi i svatovi*, *Odlazak Pauline Plavšić*, *Ljubavi Branke Kolak*, *Sol u vjetru* stb. A vajdasági horvát irodalmárok között külön helyen kell említeni **Lazar Merковиćot** (1926), aki újságíró, költő, prózaíró és műfordító, a *Rukovet* folyóirat elindítója, a Szabadkai Rádió alapítója. Regénye a *Put dug pet života*, verskötete az *Osame* stb.

A vajdasági horvátok közül irodalomtörténettel **Josip Buljovčić, Bela Gabrić, Blaško Vojnić Hajduk, Jasna Melvinger** és **Ante Sekulić** nyelvész foglalkoztak és foglalkoznak.

Érdekes, hogy vidékünkön zsidó írók is alkottak. Igaz, hogy **Eugen Veber** jobban kapcsolódott Belgrádkhoz, de irodalmi munkássága és Talmud-válogatása nagyban hozzájárult az általános vajdasági műveltséghez. **Aleksandar Tišma** (aki jól ismerte a magyar nyelvet is) és **David Albahari** jelentősége túllépi a vajdasági kereteket, habár mindketten nagyon kötődtek Vajdasághoz. A világban talán **Danilo Kiš** a legismertebb vajdasági író, aki eredetét és műveit tekintve a magyar és a szerb kultúrához is kapcsolódott, habár ereiben montenegrói és zsidó vér folyt. Individualizmusa korának nemzeti és társadalmi keretei fölé emelte.

13. 6. Színművészet

Vajdaságban az első színi előadást Karlócán /Sremski Karlovci/ tartották 1734-ben. Az újvidéki *Szerb Nemzeti Színház*at 1861-ben nyitották meg. A színház épülete 1928-ban leégett, és csak 1981-ben nyílt meg az igényeknek megfelelő új épület. Amikor leégett **Lazar Dunderski** színházépülete, a vajdasági színművészet megszűnt, mert az újvidéki színtársulatot az eszékihez /Osijek, Horvátország/ csatolták. A másik vajdasági nagyvárosnak, Szabadkának szintén nem volt állandó színtársulata.

A II. világháború után Vajdaság színházi élete több színházzal is gazdagodott. Megnyílt a zombori *Népszínház*, a nagybecskereki *Toša Jovanović Színház*, a verseci *Sterija*, de alakult színház Mitrovicán, Pancsován, Topolyán is. Újvidék még két színházat kapott, az *Újvidéki Színházat* és az *Ifjúsági Színházat*.

Az újvidéki *Szerb Nemzeti Színház* és a szabadkai *Népszínház* operatársulattal bővült, a *Szerb Nemzeti Színház*ban pedig 1950-től, **Marina Olenyina** balerina és koreográfus lelkes kitartásának köszönhetően balett-társulat is működik.

A vajdasági színházi rendezvények közül kiemelkedik a *Sterija Játékok* és a *Vajdasági Színházak Találkozója*. A két háború közötti időszak jelentős színművészei: **Olga Životić, Branko Tatić, Ljubica Ravasi...** A háború után a közönség sokat tapsolt **Mira Banjac, Stevan Šalajić, Dobrila Šokica, Dragoljub Milosavljević Gule, Ivan Hajtl** újvidéki színészeknek. A szabadkai színészek közül a legjelentősebbek **Geza Kopunović, Eva Bačlija, Mirko Huska, Danilo Čolić...** Amíg Szabadkának volt operája, kitűnt **Milan Asić** rendező és **Jelka Asić** szopránénekesnő. A zombori színművészek közül **Marko Tasić** és **Velimir Subotić**, a mitrovicaiak közül **Franja Živni**, a verseciek közül **Tihomir Paunović** és **Ivan Vukov**, a nagybecskerekiek közül **Sava Damjanić** volt a legjelentősebb. Magyar nyelven alkotott nagyot **Fazekas Piri, Heck Paula, Sánta Sándor, Szilágyi László, Garay Béla, Pataki László, Versegi József, Fejes György, Ferenczi Jenő...** Újvidék zenés színpadán **Dragutin Burić, Ozren Bingulac, Olga Bruči, Zdenka Nikolić, Németh Rudolf, Vladan Cvejić...** énekesek arattak sikert.

A gyermekszínházak közül nagy hagyománya van a szabadkai *Gyermekszínház*nak és a nagybecskereki *bábszínház*nak.

A JSZSZK széthullása előtt Szabadkán került bemutatásra a kontroverz **Ljubiša Ristić** *Kazalište, Pozorište, Gledališće, Teatar – KPGT* nevű projektuma, mellyel fel akarta támasztani az egykori Jugoszlávia területének egységes színpadát.

Az *Újvidéki Színház* és a szabadkai *Népszínház* magyar társulatán és a magyar rádiódrámán kívül más kisebbségi nyelven is működnek hivatásos színházak, pl. a bácspeetrői /B. Petrovac/ *Slovenské vojvodinske divadlo*, mely az amatőr színjátszás gazdag hagyományából nőtt ki. Az első szlovák nyelvű előadás 1866-ban volt Bácspeetrőcön. Ettől az évtől az első világháborúig egymás után alakultak az amatőr színtársulatok: Pazován 1903-ban, Antalfalván /Kovačica/ 1906-ban. A II. világháború után alakult a VHV (Vladimir

Hurban Vladimírov) Színház, melynek volt színpada Bácspetrőcön, Antalfalván és Pazován. Sok ismert rendező és színész indult el innen: **Luboslav Majera**, **Miroslav Benka**, **id. és ifj. Ján Makan**, **Ivan Hansman Jesenský**, **Ján Čáni** A bácskerezstúri /Ruski Krstur/ *Petar Riznics* Gyógya ruszin népszínház és a verseci *Sterija Színház* román társulata a ruszin, illetve a román nép színháza. Az első román nyelvű előadásra tájainkon 1869-ben került sor a Versec melletti Mélykastélyon /Kuštilj/. Hamarosan minden román településen alakult amatőr színtársulat az olvasóköri vagy dalárdák keretében. A 20. század első évtizedeiben amatőr társulatoknak írt darabjaival kitűnt a petrei /Vladimirovac/ **Nicolae Cincariu**. Darabjait nálunk minden román lakta településen, de Bánát romániai részén is bemutatták. Vajdaságban nagy hagyománya van az amatőr színjátszásnak.

13. 7. Zeneművészet

A vajdasági zenei élet a 20. század elején általában műkedvelő dalárdákban fejlődött. A két háború közötti időszakban a fiatal zenészek az újvidéki *Isidor Bajić Zeneiskolában*, illetve a szabadkai és a zombori zeneiskolában tanultak. Szabadkának akkor volt *Városi Szimfonikus Zenekara*, Újvidéknek pedig *Filharmóniája*. A vajdasági zeneművészet fejlődéséhez nagy mértékben járultak hozzá azok a művészek és zenepedagógusok, akik a 19. század második felében tevékenykedtek: **Alekszandar Morfidisz Niszisz**, **Jovan Paču** és **Mita Topalović**. Őket **Isidor Bajić** és **Karel Napravnik** nemzedéke követte.

A cseh **Karel Napravnik** mély nyomot hagyott maga után verseci és szabadkai zenepedagógusként. A vajdasági születésű zeneszerzők közül kiemelkedő helyen kell említeni **Petar Konjovićot** (1883–1970). **Bajić**hoz hasonlóan **Konjović** is a nemzeti romantika felé fordult. Legismertebb operái: *Ženidba Miloševa*, *Knez od Zete*, *Vilin veo*. **Konjović** alapította meg Belgrádban a *Muzikológiai Intézetet*.

A péterváradai /Petrovaradin/ **Svetolik Pašćan** Zágrábban járt zeneakadémiára. Zenetanár, az újvidéki Szerb Nemzeti Színház karmestere, az *Újvidéki Filharmónia* egyik alapítója volt. A szabadkai **Király Ernő** elismert trombitás volt, az újvidéki városi és színházi zenekarban vált híressé. A 20. század ötvenes éveiben az Újvidéki Rádió zenei szerkesztője és a *Vajdasági Múzeum* zenetudományi osztályának a vezetője volt. Hangszerre és gyermekkorusra írt zeneműket, továbbá kantátákat. **Milan Vlajin** és **Radmila Petrović** mellett ő is tanulmányozta a vajdasági kisebbségek zenei életét.

Két jelentős vajdasági születésű zenész, **Josif Marinković** és **Milenko Pavlović** Belgrádban lett befutott művész.

A klasszikus zenén kívül jelentős szerepet játszik a népzene is. A vajdaságiak különösen a tamburásokat szeretik – a legismertebbek a szabadkai **Pere Tumbas Hajo** és az óbecsei **Balázs Janika** voltak. Bunyevác népzenei repertoárjával igen népszerűvé vált **Zvonko Bogdan**. A román népzene a 20. században elsősorban **Ion Durăin** és **Vicentie Petrovici** hegedűművészek népszerűsítették.

A pop- és rockzene vajdasági kezdetei a szabadkai *Ifjúsági Fesztivál*hoz kötődnek, míg a mai zenekedvelő fiatalok az újvidéki *Exit*en gyűlnek össze, amely évente egyszer a legtöbb művészt mutatja be Európának ebben a részében.

A pop- és rockzenében kiemelt helyen kell említeni **Kornelije /Bata/ Kovačot** és **Dorde Balaševićot**.

A 20. század hetvenes és nyolcvanas éveinek ismertebb vajdasági együttesei: *Pekinška patka*, *Laboratorija zvuka*, *Instant karma* stb. Az újabbak közül kiemelkednek: *Atheist rap*, *Love hunters*, *Oružjem protivu otmičara*, *Veliki prezir*, *Eva Braun*... Nemzetközi hírnévre tett szert **Lévay Szilveszter**, **Lengyel Gábor**, **Lajkó Félix**.

13. 8. Képzőművészet

A 19. század nyolcvanas éveitől a polgárság kialakulásával párhuzamosan fejlődni kezdett a nem vallási tárgyú képzőművészet is, és a kisebb városokban egy-egy stílus jegyeit egész épületegyüttesek képviselték. A legnagyobb barokk épületegyüttes Péterváradon /Petrovaradin/, a legnagyobb szecessziós együttes pedig Szabadkán látható. Az 1901. és 1912. közötti időszakban **Jakab Dezső** és **Komor Marcell** tervei alapján épült Szabadkán a zsinagóga, a Délvidéki Általános Takarékszövetkezet igazgatósági épülete és a városháza, Palicson pedig a víztorony, a nagy terasz és a női fürdő. A festett, faragott és kovácsolt motívumok (szív, tulipán, páva...) az erdélyi magyar népművészetből terjedtek el, de tipikus a pécsi *Zsolnay porcelán* alkalmazása is. A szecesszió magyar változatának szép példája a zentai tűzoltó laktanya épülete is. A szecesszió bécsi változatát Szabadkán az 1899 után a Bécsben és Zürichben tanuló szabadkai műépítész, **Titus Mačković** tervei, illetve a **Vadász Pál** tervei alapján épített városi bérház szemléltetik. Különösen jelentős **Raichl Ferenc** műépítész tevékenysége. A szecesszióval párhuzamos jelentkezik a historizmus (pl. a neogótikus katolikus templom Topolyán), az eklektika, a festészetben pedig a kései szecesszió és a szimbolizmus (**Farkas Béla**, **Oláh Sándor**, Szabadka), az orientalizmus és a történelmi festészet (a verseci **Pavle Jovanović**, aki az első nemzetközi hírű szerb festő; a palánkai **Franz Eisenhut**, aki német származású volt, de a magyar művészettörténetnek is része), az impresszionizmus (a bajmoki bunyevác festő, **Stipan Kopilović**), a posztimpresszionizmus (a verbászi német származású **Pechán József**), a kubizmus, a neoklasszicizmus, az expresszionizmus (a sidi szerb festő, **Sava Šumanović** és a zombori szerb festő, **Milan Konjović**). Megjelentek az első akadémiai végzettségű festőnők is (a beskai **Danica Jovanović** és a szabadkai **Jelena Čović**, az első bunyevác festőnő stb.). A művészek ebben az időszakban főleg Budapesten, Münchenben, Bécsben, Párizsban és Prágában tanultak, mivel nálunk csak később alapítottak művészeti iskolákat. A művészek képzésében és az új stílusok megjelenésében nagy szerepet játszottak a művésztelepek is, pl. a nagybányai /Baia Mare, Románia/, a kecskeméti és a szolnoki.

A két háború közötti időszakban Újvidék, az új adminisztratív központ monumentális, modern középületeket kap, amelyek közül a legsikeresebbek a tornászegyet (Sokol) otthona és a báni palota, melyek **Đorđe Tabaković** és **Dragiša Brašovan** újvidéki építészek tervei alapján épültek. Ebben az időszakban kiemelkedő **Balázs G. Árpád** szociális grafikája és a szociálisan veszélyeztetett tehetségeket pártoló karitatív mozgalom (**Nagyapáti Kukac Péter**, Topolya, **Tóth József**, Zenta, **Hangya András**, Szabadka). **Nagyapáti Kukac Péter** volt az első olyan vajdasági művész, akinek az alkotásaira a *naiv* jelzőt alkalmazták, tehát azt a kategóriát, amelyet a század elején az európai festészetben definiáltak. Topolyán 1973-ban létrejött egy róla elnevezett díj, amelyet évente ítélnek oda vajdasági képzőművészeknek, művésztelepeknek, pedagógusoknak és művészettörténészeknek.

A 20. század ötvenes éveitől számos művésztelep alakult, pl. Zentán, Topolyán, Óbecsén, Écskán stb. Elsődleges céljuk az volt, hogy a szocialista mecénási támogatás különféle formái által közelebb hozzák a néphez a művészetet. Idővel az alkotói szabadság fellelőváiraivá váltak, s mivel évente hívták össze őket, szép modern művészeti gyűjtemények jöttek létre. Az első művésztelep-látogatók közül kitűnnek: **Milan Konjović**, **Ács József**, **Milivoje Nikolajević**, **Zoran Petrović**, **Boško Petrović**, **Wanyek Tivadar**, **Stojan Trumić**, **Ankica Oprešnik**, **Milan Kerac**, **Đorđe Bošan**, **Sáfrány Imre...** Legfőbb törekvésük az volt, hogy Vajdaságot, a tájat és az embereket fessék meg, de később megjelent a programfestészet is, mely a földművelési és gazdasági kérdéseket, illetve az egyéb aktuális problémákat kívánta megörökíteni. Specifikus művésztelepek is alakultak, pl. a kishegyesi keramikus telep (1958), majd a péterváradai várban **Boško Petrović** festő és falikárpit-készítő kezdeményezésére 1961-ben létrejött az *Atelje 61* – ez volt az egyetlen olyan műhely Jugoszláviában, amely művészi

falikárpitokat készített. 1982 óta Nagyikindán van a szobrászoknak is művésztelepük *Terra* néven, Szabadkán pedig a grafikusokat öleli fel a *Grafički atelje*. Az, hogy csoportosan dolgoznak, a hetvenes évek elején a konceptuális művészeti irányzatot követő alkotókat is jellemzi. Ilyen volt pl. a *Bosch + Bosch csoport* (**Slavko Matković, Szombathy Bálint, Csernik Attila, Szalma László, Ladik Katalin**) vagy a *Kod csoport* (**Slavko Bogdanović, Janez Kočijančić, Mirko Radojčić, Miroslav Mandić, Slobodan Tišma**). Egyes képzőművészek irodalmi munkásságot is folytattak, pl. **Zoran Petrović** (*Selo Sakule a u Banatu*), **Sáfrány Imre** útleírásokat, esszéket és kritikákat írt (*Na tragu, Jegenje-gambit*), **Ács József** és **Szombathy Bálint** pedig műkritikákat. Több szobrász is kezdett alkotni 1954 után Vajdaságban: **Jovan Soldatović, Radmila Graovac, Ivanka Aćin-Petrović** és **Almási Gábor**. A vajdasági szobrászat stilisztikai fejlődésére nagy hatással volt **Henry Moor** 1955. évi belgrádi kiállítása. **Ana Bešlić** és **Glid Nándor** szintén vajdasági szobrászok, több köztéri szobruk is látható. **Szilágyi László, Sava Halugin** és **Szarapka Tibor** a kiemelkedő modern vajdasági szobrászok képviselői, mint a szlovák **Vladimír Labáth** is, aki 1980 óta kísérletezik azzal, hogy a szobrot zenével egyesítse. Rajta kívül a szlovák művészek közül meg kell még említeni **Ján Agarskýt, Jozef Klátikot, Pavel Čánit, Michal Kiraľt, Pavel Popot** és **Ján Stupavskýt**.

A szocialista kultúra jellemzője a tömeges alkotás is, amely a naiv művészetet támogatja. A 20. század hatvanas éveiben világhírnévre tett szert az *antalfalvi /Kovačica/ iskola*, a szlovák naiv festők központja (**Martin Jonáš, Zuzana Chalupová, Ján Kňazovic**), illetve az *újozorai /Uzdin/ iskola*, a román naiv festők központja (**Maria Bălan, Anuica Măran, Epure Viorica**). Mindkét iskola **Boško Petrović** és **Emerik Fejes** festők áldozatos munkájának köszönhetően kezdett működni, mint ahogy a szalmaképkészítő művésztelep is a bunyevác falvakban, Tavankúton és Györgyénben /Đurđin/ két vajdasági horvát alkotó és pedagógus, **Ivan Jandrić** és **Stipan Šabić** nevéhez fűződik. Az első híres szalmaképkészítők **Mara Ivković Ivandekić, Kata Rogić, a Milodanović** testvérek, míg a bunyevácok, illetve horvátok ismert naiv festői **Marga Stipić** és **Cilika Dulić Kasiba**. Az antalfalvi naiv festők képtára 1955-ben jött létre, 1970-ben pedig a kiemelkedő sisi naiv festő, **Ilija Bosilja Bašičević** kezdeményezésére és adományai alapján megalakult az *Ilijanum* képtár.

A II. világháború után alapított városi és nemzeti múzeumokban képzőművészeti gyűjteményt is hoztak létre, de külön képtárak is alakultak: a *Sava Šumanović Képtár és Emlékmúzeum* Sidben (1953), a *Képzőművészeti Ősz* Zomborban (1961), a *Képzőművészeti Találkozások* Szabadkán (1962, ez a jugoszláv művésztelepek dokumentációs központja), a *Milan Konjović Képtár* Zomborban (1966)... A szerb festészet jelentős alkotásai találhatók meg a *Szerb Matica Képtárában*, valamint a *Pavle Beljanski*, illetve *Rajko Mamuzić* emlékgyűjteményben Újvidéken. A Szabadkai Városi Múzeum 1973-ban hozta létre a *Vajdasági Magyar Képzőművészek Képtárát*, mely az 1830 és 1930 között alkotók műveit gyűjti, és legnagyobb legatuma a zombori festő és szobrász, **Husvéth Lajos** hagyatéka. A szabadkai múzeum művészeti gyűjteményében találhatók a **dr. Jovan Milekić Bácskai Múzeumából** átvett bunyevác alkotások is. Nem olyan régi alapítású a *Đura Jakšić romantikus festőnek és költőnek szentelt emlékmúzeum* Szerbcsernyén és a *Stojan Trumić Képtár és Emlékgyűjtemény* Titelben.

13. 9. Művelődési rendezvények

A vajdasági kisebbségi kultúra őrzésében, ápolásában és fejlesztésében pótolhatatlan szerepet játszanak a nemzeti kulturális és közművelődési intézmények. Munkájuk eredményeit különféle rendezvényeken mutatják be, és ezek általában sok alkotót és nézőt vonzanak.

A vajdasági magyarok töretlen kulturális alkotói munkásságához hozzájárult a magyar nyelvű oktatás folyamatos fejlődése, a napi- és hetilapok, illetve ifjúsági és gyermeklapok (pl. *Mézeskalács*, *Jó Pajtás*), művelődési folyóiratok (pl. *Híd*, *Üzenet* stb.) megjelenése. A II. világháború után a magyar színházak, az *Újvidéki Színház* és a szabadkai *Népszínház* aktívan működtek, és az *Újvidéki Rádió*nak volt magyar rádiódráma-szerkesztősége. A hivatásosokon kívül a vajdasági magyar polgárok számos műkedvelő egyesületet is hoztak létre. 1996 óta szervezik meg a vajdasági magyar amatőr színjátszók szemlét. A legjelentősebb magyar népművészeti rendezvények a *Durindó* és a *Gyöngyösbokréta*, melyeket 1962 óta rendszeresen megszerveznek. Szabadkán a vajdasági folklóregyüttesek tartományi szemlét tartják. Szabadkán 2002-ben a *Népkör Magyar Művelődési Központ* nemzetközi folklórszemlét szervezett, amely a gyermekeknek és felnőtteknek szánt műsorokon kívül más művelődési műsorokat is kínált. A művelődési rendezvényeken és irodalmi találkozókön elismeréseket, díjakat osztanak ki (*Sinkó-díj*, *Híd-díj*, *Szirmai Károly-díj*, *Szarvas Gábor-díj* /nyelvművelés/, *Bazsalikom-díj* /műfordítás/). Fontos rendezvény a *Középiskolások Művészeti Vetélkedője (KMOV)*.

A vajdasági szlovákoknál a hivatásos színházon kívül fejlett a műkedvelés is. Az amatőr színjátszók minden évben más helységben találkoznak (Antalfalva /Kovačica/, Bácspetrőc /B. Petrovac/, Pazova...), a folklórfesztiválok közül pedig a legjelentősebb a dunagálosi /Gložan/ *Tancuj*, *tancuj* szlovák zenei és folklórfesztivál, a kiszácsi *Zlata Brana*, a gyermek népi együttesek szemléje, de amatőr énekesek számára is szerveznek fesztivált. A vajdasági szlovákok központi művelődési rendezvénye a *Szlovák Matica* rendezte szlovák népiünnepély. Ennek a központi rendezvénye Bácspetrőcön /B. Petrovac/ van, de vannak kulturális események Kölpényben /Kulpin/, Palánkán, Pazován, Kiszácson, Antalfalván /Kovačica/, Bácsújfaluban /Selenča/ és Pincéden /Pivnice/ is. A rendezvény keretében bemutatják a festészetben, népművészetben, sportban, nevelésben és színművészetben elért eredményeket.

A vajdasági ruszinok kis közösségének nagyon gazdag a népi alkotóművészete, és sok a fesztiválja. A legismertebb ruszin és ukrán művelődési fesztivál a bácskeresztúri /Ruski Krstur/ *Cservena ruzsa*. Kucorán van a *Vajdasági Népi Hagyományok Fesztiválja* és a *kucorai aratóünnepség*, Újvidéken pedig a *Ruzsova zahrada (Rózsakert) ruszin népdalfesztivál*.

A román műkedvelés a Mélykastélyon /Kuštilj/, Petrén /Vladimirovac/, Újzórán /Uzdin/, Tárkon /Torak/ szervezett közművelődési közösségekben folyik. A román népi és folklórfesztivált 1959 óta szervezik meg mindig más helységben. Újzórán /Uzdin/ tartják a *Tinerețea cânta (Éneklő Ifjúság)* szórakoztató zenei fesztivált. Évente egyszer szervezik meg a román fúvós zenekarok fesztiválját, valamint a *román zene és folklór gyermekfesztiválját*.

A horvátok és bunyevácok legrégebbi rendezvényét, a *Dužijancát* 1912 óta szervezik meg Szabadkán, Zomborban és a környező településeken. Ez kulturális, vallási és etnográfiai rendezvény, melyet évente április végétől augusztus végéig tartanak az új gabona és kenyér tiszteletére. A központi rendezvényre augusztus második hetében, Nagyboldogasszonykor kerül sor, amikor vajdasági, szerbiai és külföldi népi együttesek vonulnak fel.

A szabadkai *Dužijancán* kívül Zomborban van még két hasonló rendezvény, az egyik a *Dužionice a Vladimir Nazor* Horvát Művelődési Közösség szervezésében, a másikat pedig a zombori *Bunjevačko kolo* HMK szervezi. Művelődési és közoktatási tevékenységet fejt ki a szabadkai *Bunjevačko kolo* Horvát Művelődési Központ, a tavankúti *Matija Gubec* Horvát Művelődési és Közoktatási Egyesület, a mitrovicai *Srijem HMK*, a pétervárad *Jelačić* HMKMK, de más bácskai és szerémségi egyesületek is.

A bunyevácok kultúrájának a megőrzése és fejlesztése érdekében a *Bunjevački kulturni centar*, *Bunjevačka Matica*, *Bunjevački informativni centar*, továbbá a *Bunjevka* közművelődési egyesület tevékenykedik Szabadkán.

A kisebbségi folklórrendezvényeken kívül vannak általános vajdasági jellegű folklórfesztiválok és vajdasági szerb folklórfesztiválok is. 1989 óta *Tulipan* néven a PČESA és a cseneji helyi közösség megszervezi a táncospárok fesztiválját és versenyét is. A fesztiválon minden vajdasági nemzeti közösség táncospárjai részt vesznek. Bajmokon 1963 óta rendeznek *nemzetközi folklórszemlét*, ezt a *Jedinstvo – Egység* KMK szervezi. Szivácon 1999 óta szervezik meg az őslakos szerbek fesztiválját *Ivanjsko cveće* néven, s ez az egyetlen olyan rendezvény, amely a vajdasági szerbek autentikus hagyományait őrzi és ápolja. 1999 óta van a vajdasági telepesszerbeknek is fesztiváljuk, amelyen szellemi és anyagi eredményeiket mutatják be.

13. 10. Sajtó és elektronikus médiumok a 20. században

A két világháború között Vajdaságban sok volt a sajtótermék, de a hatásuk jóval kisebb volt, mint az első világháború előttieké. A lapok kis példányszámban jelentek meg, zömük néhány szám után meg is szűnt. Az olvasóközönség egyre inkább a székvárosi lapok felé fordult. A rezsimű lapokon kívül a diktatúra idején több szerbhorvát nyelvű napilap indult vagy jelent továbbra is meg, de ezek közül csak az újvidéki *Dan* állt fenn a II. világháborúig. A tekintélyes, liberális szerkesztéspolitikájáról ismert szabadkai napilap, a *Bácskai Hírlap*, nem tudta felvenni a versenyt a populistá *Napló*val. Újvidéken jelent meg a *Reggeli Újság*. A német nyelvű lapok közül jelentős volt az újvidéki *Deutsches Volksblatt* és a *Deutsche Zeitung*.

A II. világháború után indult a *Slobodna Vojvodina*, melyből a *Dnevnik* és a *Hrvatska riječ* nötte ki magát. Ez utóbbi napilapból hetilappá vált, majd az ötvenes évek végén nevet változtatott, és *Subotičke novine* lett. Már a negyvenes években kezdtek kiadni olyan tartományi jelentőségű kisebbségi lapokat, melyek ma is léteznek, s melyek alapítója a nemzeti tanács. A *Magyar Szó* magyar nyelvű napilap, ezenkívül van két hetilap is, a *Hét Nap* és a *Családi Kör*. A gyermekekhez szól a *Mézeskalács* és a *Jó Pajtás*, az ifjúsághoz a *Képes Ifjúság*. A *Hlas ľudu* szlovák hetilap, amely a *Dolnozemski Slovak* (1902) és a *Narodna Jednota* nevű lapok gazdag hagyományát folytatja. A *Hlas ľudu* ugyanakkor kiadóház is, már 70 éve folyamatosan évente kiadja a *Ludovi kalendárt*, valamint a *Zornička* gyermeklapot. A *Ruszke szlovo* tájékoztató és politikai jellegű hetilapon kívül ruszin nyelven megjelenik még az ifjúsági *MAK* és a *Zahradka* gyermeklap. Román nyelven a *Libertatea* hetilapon kívül megjelenik még a *Tinerețea* ifjúsági lap és a *Bucuria copiilor* gyermeklap. Horvát nyelvű a *Hrvatska riječ* napilap, a *Kužiš!?* ifjúsági lap és a *Hrcko* gyermekmelléklet. Roma nyelven a kéthetente megjelenő *Themen* kívül van egy gyermeklap is, a *Čavorrengo them* – ezt a két lapot Szerbia-szerbe terjesztik. A bunyevác újságnak van egy gyermekmelléklete *Tandrčak* címen, ukrán nyelven havonta jelenik meg a *Ridne szlovo* és a *Szolovejko* gyermeklap. A *Makedonszka videlina* macedón nyelvű újság.

Ma a tartományban nyolcvan-egynéhány tartományi, regionális és helyi jellegű lap jelenik meg, amelyek közül a legjelentősebbek a *Dnevnik* és a *Gradanski list* napilapok, a hetilapok közül viszont a regionálisak a legismertebbek: *Pančevac*, *Zrenjanin*, *Subotičke*, *Subotičke novine*, *Somborske novine*, *Sremske novine*.

A II. világháború után alapították az *Újvidéki Rádiót*. Ma Vajdaságban több mint száz rádióállomás sugároz műsort. Az *Újvidéki Televízió* 1979-ben alakult meg, és az *Újvidéki Rádió*hoz hasonlóan nyolc nyelven sugároz adást. Vajdaságban ma 31 televízió sugároz műsort, és húsz-egynéhány kábeltévé-hálózat is létezik.

13. 11. A vajdasági sport

Ha szem előtt tartjuk területének nagyságát és lakosainak számát, mondhatjuk, hogy Vajdaság kiválóan hozzájárult a jugoszláv sport fejlődéséhez. Európai mércék alapján is irigylésre méltó sporthagyományokat mondhat magáénak.

A modern sport alapjait Vajdaságban Palics szerelmese, **Vermes Lajos** (1860–1945) teremtette meg, aki élt-halt a sportért. Ő indította el 1880-ban a *palicsi olimpiát*, a sportolók számára pedig hotelt és az első kör alakú aszfaltburkolatos kerékpárpályát (*Achilleon*) építtetett 1891-ben.

Az első vajdasági születésű olimpiai érmes, aki Magyarországot képviselte, a nádalji **Momčilo Tepavica** volt. Ő az első athéni nyári olimpiai játékokon 1896-ban bronzérmes lett teniszben, és súlyemelésben az ötödik helyen osztozott.

A szabadkai **Duro Stantić** az 1906-os athéni köztes olimpiai játékokon aranyérmes lett 3000 méteres gyaloglásban. A berlini világbajnokságon ő győzött a végtelenül kimerítő 75 km-es távon is.

A két háború közötti időszakban Vajdaságban különösen a gimnasztika és az atlétika fejlődött. Az atléták közül mindenképpen meg kell említeni **Jovan Mikić Spartak** nevét, aki futásban és ugrásban Balkán többszörös bajnoka volt, és akinek a nevét a legrangosabb vajdasági sportelismerés viseli. Népszerű volt a tenisz, a vitorlázás és az evezés. Az első evezősklub, a *Danubius* még a 19. században alakult Újvidéken. A sporttevékenység általában a *Sokol* egyesületekben folyt.

A II. világháború utáni időszakra a vajdasági sportolók kiválói eredményei a jellemzőek; az első jelentősebb eredményeket az asztaliteniszezők érték el. A szabadkai **Harangozó Vilmos** 1954-ben Londonban világbajnok lett a zágrábi **dr. Žarko Dolinarral** párosban. A bécsi Európa-bajnokságon 1951-ben a jugoszláv asztaliteniszezők a második helyet szerezték meg, a válogatott színeit **Harangozó Vilmos** és testvére, **Tibor** védtek. Az asztaliteniszezők sikerét folytatta a szintén szabadkai **Zoran Kalinić**, aki a legendás **Dragutin Šurbek**kal párosban világ- és Európa-bajnok is lett. **Kalinić** után jött még egy kiváló asztaliteniszező: az újozori /Uzdin/ **Ilie Lupulescu**, aki falujának kis klubjából, az *Unireából* küzdötte fel magát. Az 1988-as szöuli olimpiai játékokon **Lupulescu Zoran Primoraccal** ezüstérmes lett, de ezenkívül is sok világ- és Európa-bajnokság érmeit gyűjtötte be. Csóka község két nagy asztaliteniszezőnőt adott: **Palatinus Erzsébetet** és **Gordana Perkućint**. Ők Európa-bajnokságokon szereztek érmet, **Gordana Perkućin** pedig a szöuli olimpiai játékokon bronzérmes lett.

A vajdaságiak birkózásban szereztek a legtöbb érmet. A nagybecskereki **Branislav Simić** az 1964. évi tokiói olimpián aranyérmes lett, négy évvel később, Mexikóvárosban pedig bronzérmes. Kétszer volt világbajnoki ezüstérmes. Az 1976. évi montreali olimpiai játékokon a szabadkai Spartacus birkózója, **Momir Petković** lett az aranyérmes, világbajnokságon pedig három ezüst- és egy bronzérmet gyűjtött be.

A zombori **Ivica Frgić** kétszeres Európa-bajnok és montreali olimpiai ezüstérmes. Világbajnok birkózó volt a zombori **Stevan Horvat**, illetve a szabadkai **Sreten Damjanović** és **Refik Memišević** is. **Memišević** 1984-ben, a Los Angeles-i olimpiai játékokon ezüstérmes lett, de még két világversenyen is. A zentai **Törtei József** a Los Angeles-i olimpiai játékok bronzérmese és világbajnoki ezüstérmes volt.

A görög-római stílusú birkózáson kívül az ökölvívók is öregbítették a vajdasági sport hírnevét. Az újvidéki testvérpár, **Tadija** és **Slobodan Kačar** a hetvenes évek második felére nyomta rá bélyegét. Az idősebbik, **Tadija** második lett a montreali olimpián és a belgrádi világbajnokságon 1978-ban, a fiatalabbik, **Slobodan** 1980-ban a moszkvai olimpián győzedelmeskedett, Belgrádban pedig bronzérmes lett. A nagybecskereki **Zvonko Vujin** két olimpiai bronzot szerzett: egyet Mexikóvárosban 1968-ban és egyet Münchenben 1972-ben.

Az újvidéki dzsúdós, **Slavko Obradov** háromféle érmet szerzett Európa-bajnokságokon, világbajnoki ezüstérmes és a moszkvai olimpián harmadik.

A nagybecskereki **Milorad Stanulov** és az újvidéki **Zoran Pančić** evezősök ezüstérmesek lettek a moszkvai olimpián, **Stanulov** pedig szkiff-világbajnok.

A legismertebb vajdasági származású teniszezőnő, **Szeles Mónika**, aki Wimbledonon kívül minden világversenyen győzedelmeskedett, és évekig világelső volt, Újvidéken született és cseperedett fel.

A hölgyek a legtöbb sikert céllövészetben érték el. Az újvidéki **Aleksandra Ivošev** az athéni olimpiai játékokon 1996-ban arany- és bronzérmes lett, a másik újvidéki versenyző, **Binder Aranka** négy évvel korábban Barcelonában szerzett bronzérmet.

Az egyéni sportolókon kívül csapataink is jól szerepeltek. Ami a világ legnépszerűbb sportját, a labdarúgást illeti, az újvidéki *Vojvodina* játékosai az egykori JSZSZK-ban kétszer voltak országos bajnokok. A vajdasági labdarúgók gyakran voltak az országos válogatott tagjai, és így szereztek érmeket világ- és Európa-bajnokságokon, illetve olimpiai játékokon. A legismertebb vajdasági labdarúgók: **Aleksandar Petrović, Zdravko Rajkov, Vujadin Boškov, Todor Veselinović, Dobrivoje Krstić, Novak Roganović, Ilija Pantelić, Siniša Mihajlović** (Vojvodina), **Tihomir Bata Ognjanov** és **Takács Szilveszter** (Spartacus).

A kézilabdázók müncheni és Los Angeles-i olimpiai aranyérméhez hozzájárultak a *Crvenkából* **Fajfrić, Mijušković, Pušnik**, a nagybecskereki *Proleterből* **Momir Rnić, Jovica Elezović**, a pancsovai *Dinamóból* **Branislav Pokrajac**. A zombori **Zorica Vojnović** és **Mirjana Đurica** a moszkvai olimpiai játékokon második helyen végző kézilabda-válogatott tagjai voltak.

A legsikeresebb vajdasági csapat az újvidéki *Vojvodina* röplabdacsapata, melynek az utóbbi évtizedben nincs méltó ellenfele. Tagjai, **Nikola** és **Vladimir Grbić, Đorđe Đurić, Mester Gyula, Andrija Gerić** és **Vladimir Batez** voltak annak a válogatottnak az erősségei, amely a sydney-i olimpiai játékokon aranyérmes lett. A vajdasági röplabdázók sikereit jól megalapozta a korábbi nemzedék: **Miodrag Gvozdenović** a *Spartacusból* és a **Grbić** testvérek a *GIK Banatból*. A **Grbić** testvérek a legsportosabb faluból, a Nagybecskerek melletti Begafőrről /Klek/ származnak, ahonnan a kosárlabda virtuóza, **Dejan Bodiroga** is.

A nagy vajdasági klubok, pl. a *Spartacus*, a *Proleter*, a zombori *Radnički*, a *Zenta* vagy az óbecsei *Bečej* Vízilabda Klub (a 2000. évi Európa-bajnok) sikereihez a jó edzők is hozzájárultak. Arról, hogy milyen nagy figyelmet fordítottak az ifjúsági sportolókra, tanúskodnak a *vajdasági diákolimpiák* is. Ezekre 1970 és 1990 között négyévenként került sor.

KRONOLÓGIAI TÁBLÁZAT

A világtörténelemnek és a Vajdaságban élő népek történelmének az eseményei	IDŐPONT	Fontosabb események Vajdaság területén
Neander-völgyi ember a Kárpát-medencében	i. e. 130–140 000	
A mezolitikum kezdete a Kárpát-medencében; Vincsai kultúra	i. e. 8000	
Körös-kultúra	i. e. 3500	
Rézkor (Tiszapolgári és Bodrogheresztúri kultúra)	i. e. 2400–1900	
Rézkor (Tószeg kultúra)	i. e. 1900–900	
Szkíták Kelet-Balkán területén; hatásuk a Kárpát-medencében is érződik	i. e. 550	
	i.e. 300	Megérkeznek a kelták
	i. sz . 1. század	A rómaiak megvetik lábukat a Kárpát-medencében
	20	Szarmaták és jazigok Bácskában
	200 körül	Erősödik a germán népek nyomása
A rómaiak elveszítik Dáciát /Erdélyt/	271	Megérkeznek az alánok
A hunok átkelnek a Volgán	375	
	401–410	A hunok elfoglalják az Alföldet
	456	Az osztrogótok (keleti gótok) elfoglalják Pannóniát
	568	A longobárdok és avarok legyőzik a gepidákat; a longobárdok Észak-Itáliába távoznak; az avarok maradnak, s ugyanakkor megérkeznek a szlávok
	582	Az avarok elfoglalják Sirmiumot
Az avarok vereséget szenvednek Bizáncnál; a szlávok mind nagyobb önállóságra tesznek szert	626	
Létrejön a bolgár állam	680	
	796	Frank hadjárat az avarok ellen
Pribina és Kocel állama a Kárpát-medencében	840–870	
	895	A magyarok honfoglalása (sokáig 896-ra tették)
Szent István uralkodása Magyarországon	997–1038	
Szent István fejére kerül a pápai korona	1000/1001	
II. (Vak) Béla uralkodása	1131–1141	
Dragutin és Milutin uralkodása	1276–1282	

A maricai ütközet	1371. IX. 26.	
A rigómezei ütközet	1389. VI. 15.	
	1395	Vukašin király fiai, Andrejaš és DMITAR Bánátba érkeznek
A nikápolyi csata	1396. IX. 28.	
	1399	Az utolsó adat Andrejašról
Az angorai (ankarai) csata	1402	
	1404–1407	DMITAR Zaránd vármegye ispánja
	1403/04	Stefan Lazarević despota Zsigmond magyar király vazallusa lesz
	1408	Stefan Lazarević szerb despota a Sárkány-rend lovagja lesz
	1411	Stefan Lazarević despota birtokokat kap Magyarországon, pl. Torontál vármegyében is
A tatai egyezmény	1426 májusa	
	1433	Egy dokumentum maradt fenn arról, hogy Kovilj /Kabol/ és Kevevára /Kovin/ és Hram /templom?/ környékén vegyesen élnek katolikusok és ortodoxok
Szendrő /Smederevo/ elesik – ez a szerb despoták államának első bukása	1439. VIII 18.	A szerbek elhagyják Kevevárát, és a Buda melletti Csepel-szigeten telepednek le
A várnai ütközet	1444. XI. 10.	
A második rigómezei ütközet	1448. X. 16-18.	
Johannes Gutenberg feltalálja a nyomtatást	1450 körül	V. Miklós pápa engedélyezi a szabad vallásgyakorlást a szerb despoták birtokain
Leonardo da Vinci	1452–1519	
Az oszmán-törökök elfoglalják Konstantinápolyt	1453. V. 29.	
A nándorfehérvári /belgrádi/ ütközet	1456. VII. 4-22.	
Szendrő /Smederevo/ elesik – a szerb despoták államának a bukása	1459. VI. 29.	
Bosznia török uralom alá kerül	1463.	Hunyadi Mátyás magyar király végvárrendszere megvédi Szerémséget a török betöréstől
	1464	Hunyadi Mátyás király hívására Dél-Magyarországra érkeznek a szerb nagyurak: Vuk Grgurević, Miloš Belmužević, a Jakšić testvérek
	1471	Mátyás király megújítja a szerb királyságot; Vuk Grgurević despota lesz az uralkodó
	1471–1503	Állandó háborúskodás az Oszmán Birodalom és Magyarország határán

		Szegedtől Kruševacig
	1477	IV. Sixtus pápa enciklikában követeli az ortodox vallás tolerálását
A kenyérmezei csata	1479. X. 13.	
	1480/81	Kinizsi Pál és Tomori Pál előretör Kruševacig; a szerbeket Vuk Grgurević, Kinizsi Pál és Jovan Jakšić hadjárata arra készíti, hogy Szerbiából tömegesen Bánátba költözzenek
	1481	Döntés születik, hogy az ortodoxoknak nem kell tizedet fizetniük a katolikus klérusnak
	1486	Angelina Branković Furlaniából Szerémségbe érkezik
	1487–1489	Szerb katonák harcolnak Bécsnél és Linznél
Kolumbusz felfedezi Amerikát	1492. X. 12.	
	1495	Döntés születik, hogy az ortodoxoknak nem kell tizedet fizetniük a katolikus klérusnak
	1497–1499	Dorđe despota Maksim néven szerzetes lesz
Vasco da Gama kiköt Nyugat-Indiában (az Indiába vezető tengeri út felfedezése)	1498. V. 20.	
	1501	Miloš Belmužević végrendeletében említi, hogy Mátyás királyt szolgálta Sziléziában
	1501	Jovan despota részt vesz a török elleni hadjáratban
	1502	Jovan despota halála
	1503–1521	Török–magyar fegyverszünet, <i>csatározások</i>
	1504	Ivaniš Berislavić horvát nagyúr szerb despota lesz
	1504	Maksim és Angelina Branković Szerémségből Havasalföldre megy (1509-ig)
	1507	A Brankovićok közvetítenek Nagy Radul havasalföldi fejedelem és III. Bogdán moldvai fejedelem között
Makarije szerb szerzetes kinyomtatja az első román nyelvű könyveket	1507–1512	
	1509–1514	A Brankovićok felépíttetik a Krušedol-kolostort
Michelangelo: A Sixtus-kápolna freskói	1512	
	1514 májusa	Dózsa György felkelése

Luther Márton közzéteszi 95 tételét – megkezdődik a reformáció	1517. X. 31.	
Cortez meghódítja Mexikót	1519	
Magellán körülhajózza a földet	1519–1522	
	1521	
A török elfoglalja Szabácsot /Šabac/	1521. VII. 27.	
A török elfoglalja Nándorfehérvárt	1521. VIII. 28.	
	1523	Tomori Pál a <i>Délvidék</i> főparancsnoka
	1525	Pavle Bakić Szerbiából Magyarországra megy
A mohácsi csata	1526. VIII. 29.	
	1526–1527	Jovan Nenad <i>császár</i> mozgalma
	1528	A Radič Božić seregével Lipovánál való összeütközésben Komnen Bakić életét veszti
	1529	Bács vára török uralom alá kerül
Pizarro és Almagro elfoglalja a perui inka birodalmat	1532	Temesvár elesik, Jurisics Miklós megállítja a törököt Kőszegnél
	1535	Stefan Berislavić szerb despota (fejedelem) elesik a török elleni harcban
	1537	Pavle Bakić, az utolsó szerb fejedelem is elesik
A török elfoglalja Budát	1541. VIII. 29.	
Kopernikusz heliocentrikus világmérete	1543. V. 24.	
	1551–1552	A török Sokolović Mehmed pasa vezetésével elfoglalja Bánátot
Az ipeki /Peć/ patriarkátus megalapítása	1557	
Szent Bertalan-éj – kb. 22 000 hugenotta meggyilkolása	1572. VIII. 22–25.	
	1573	Sokolović Mehmed pasa Becskereket sehirré nyilvánítja
	1591	A boszniai beglerbég betör a Habsburg területre
	1593–1606	A Habsburgok háborúja a törökök ellen
	1593	A sisaki csata
	1594	A bánáti szerbek felkelése, a becskerei csata
Vitéz Mihály, Havaselve fejedelem legyőzi a törököt Kalugarénynél	1595	
	1596	Đorđe Rac Slankamenac megkísérli Temesvár elfoglalását
	1622 után	Bunjevac lakosság költözik Szabadka

		és Zombor környékére
A harmincéves háború	1618–1648	
A tordai gyűlés elfogadja a türelmi rendeletet	1658. I. 6–13.	
XIV. Lajos uralkodása	1643–1715	
Polgárháború Angliában	1642–1649	
A kandiai háború	1645–1669	
	1683–1689	A nagy bécsi háború (a török kiűzése)
A törökök Bécset ostromolják	1683. VII. 14–IX. 12.	
Buda felszabadul a török uralom alól	1686	A rája felkelése a török ellen Szeged és Arad között
	1687	A bánáti szerbek Csáki István vezetésével átkelnek a Tiszán
	1687	Pétervárad elfoglalása
	1687	A bunyevácok másik csoportjának letelepedése Jure Vidaković és Duja Marković kapitányok vezetésével
	1688. IX. 6.	A Miksa Emánuel vezette sereg visszafoglalja Nándorfehérvárt a töröktől
	1689 júniusa	Đorđe Branković Orsovából felkelésre szólítja fel a szerbeket
A keresztény sereg veresége a kacsaniki-szorosban; török és tatár csapatok fosztogatják Kosovót	1690 januárja	
	1690. IV. 6.	I. Lipót felhívása a szerbekhez (<i>Invitatoria</i>)
	1690 ősze	A török visszafoglalja Nándorfehérvárt
	1690	A szerb népvándorlás III. Csernojevics Arzén vezetésével
	1690. VI. 18.	A szerbek vallási és népgyűlése Belgrádban
	1690. VIII. 21.	I. Lipót első kiváltságlevele a szerbeknek
	1690 decembere	A kiváltságlevél megerősítése
	1691	A szalénkeméni ütközet
	1695 márciusa	A szerb kiváltságok megerősítése
	1695	A lugosi /Lugoj/ és a perlaszi csata
	1696	A tamásfalvi /Hetin/ csata a Bégánál
	1697	Lázár fejedelem hamvait Verdnikbe /Vrdnik/ szállítják
	1697	Az iloki adománybirtok ura az Odeskalki család lesz
	1697. IX. 11.	A zentai csata
	1699. I. 26.	A karlócai béke – a magyarországi török uralom vége
	1702	Adatok szólnak arról, hogy Futakon a

		szerbek veremlakásokban éltek
Nagy Péter megalapítja Szentpétervárt	1703	Adatok szólnak arról, hogy a szerbek Karlócán nyomorúságos viskókban élnek a Duna mellett
	1703	Létrejön a Duna, a Száva, a Tisza és a Maros menti határőrvidék
	1703	Újvidék Pétervárad Sándor néven a Duna menti határőrvidék része
	1705	Uroš császár hamvait a Jazak-kolostorba szállítják
	1703–1711	Rákóczi-szabadságharc
A magyar rendek Habsburg-ellenes felkelésének kezdete	1703. V. 21.	
	1708	Krušedol a szerb metropolita központja
	1713. IV. 19.	IV. Károly <i>Pragmatica sanctiója</i>
	1713–1865	A román ortodox hívők a szerb egyházi szervezetbe, a karlócai metropolita alá tartoznak
	1716–1718	Török háború (pétervárad bázis)
	1716. VIII. 5.	A pétervárad csata
	1717	Bánát felszabadul a török uralom alól
	1717	Németek telepednek le Temesváron és Fehértemplomban /Bela Crkva/
A pozsareváci béke	1718. VII. 21.	
	1718–1733	Claudius Florimund Mercy Bánát első kormányzója
	1718	Nagybecskerek vásártartási jogot kap
	1720	A batajncai uradalom tulajdonosa Odvajer gróf
	1722	A pancsovai sörgyár megalapítása
	1723	Német telepesek érkeznek Pancsovára
	1723. VI. 30.	A magyar rendek elfogadják a <i>Pragmatica sanctiót</i>
	1726	Krušedol barokk harangtornyot kap
	1726	Makszim Szuworov, az első orosz tanító megérkezik a magyarországi szerbekhez
	1726–1733	A zimonyi hűbértulajdonosok panaszai Augustin Kolhant hivatalnok ellen
	1727	Declaratorium (nem javíthatók az ortodox templomok)
	1727	A 12 bánati uradalmi kerület kötelezettsége, hogy tartson egy huszárcsapatot a hajdukok ellen
	1728	A Béga-szabályozás kezdete
	1728	Újvidéken 12 zsidó család élt
	1728	A karlócai hűbértulajdonosok Leopold Ifeli veszi meg

	1729	A hajdukok megkínózzák Szurduk tulajdonosát, Jaksics Mihályt
	1732	Kraljevce, Satrinca és Szeťjanovce szerémségi falvakban a templom föld alatt van
	1732	A zsandárok visszaélései az iloki birtokon
	1732	A hajdukok nappal is bemerészkednek Bukovára és Banovcéba; nagy vadászat a hajdukokra Szerémségben
	1733–1735	Johann Wilhelm német mester felépíti a Nagy Remeta-kolostor harangtornyát
	1734	Pátens a szerémségi orgazdák (jatak) ellen
	1734	Emanuil Kozačinski megrendezi az <i>O tragediji Uroša Pjatego</i> c. drámát
	1735	A parasztok elutasítják a közteherviselést a kamarai hivatalnokok visszaélései miatt (Mirko Vujić)
	1735	Pera Segedinac felkelése
	1735 körül	Baszkok telepednek le a Béga mellett
	1736	Az iloki, zimonyi és sidi nagybirtokok parasztságainak a felkelése
	1737	VI. Károly Szerémségre és Szlavóniára vonatkozó urbárium
	1737–1739	Osztrák–török háború
	1737–1739	Szerb népvándorlás IV. Jovanović Šakabenta Arzen vezetésével
	1738	Pestisjárványban kihal a becskerek-i Új-Barcelona nevű spanyol telep és a német telepesek zöme
	1739	A belgrádi békekötés
	1739	Belgrádi kereskedők és kisiparosok jönnek a Pétervárad-i Sánkra
	1739	Németek telepednek le Újvidéken
	1740-től	Mind több román költözik Bánátba, Margitába és Szentjánosra /Barice/
	1740–1780	Mária Terézia uralkodása; mintegy 90 nemesi címet adományozott szerbeknek
	1740–1748	Osztrák örökösödési háború
	1740	A ruszinok és ukránok betelepülésének kezdete
	1741	A magyar országgyűlés követeli a Tisza–Maros vidéki katonai övezet felszámolását
	1742	Erlbinger Mátyás a karlócai Szent Trifun-templomot restaurálja
	1743–1745	A szegedi, szabadkai, zombori és

		beresztóci /B. Brastovac/ sáncok katonáit szélnek eresztik
	1743	Újvidéken 26 zsidó család él
	1743	A templomépítő nép zavarását tiltó kiváltságlevél
	1744	A bácskai parasztok név szerint Csupor, Gombos és Bilard kamarai hivatalnokok visszaéléseit panaszolják
	1744	Románok költöznek Kis- és Nagyágjba /Mali, Veliki Gaj/
	1744	A Csernojevicsek birtokot kapnak Futakon
	1745–1750	Új dunai határőrvidék Zimony–Pétervárad térségében
	1745–1750	A határőrvidék és Szerém vármegye határának meghúzása
	1745–1747	Illír udvari bizottság
	1745–1777	Sid, Cserevics és Berkaszovo kamarabirtok
	1745	A Kolerado gróf tulajdonában levő mitrovicai birtokot felvásárolják a határőrvidék számára
	1745	Szlovákok költöznek Bácspetrócre /B. Petrovac/
	1745	A versec környéki mocsarak kiszikkasztása
	1745	Martin Čani a futaki hűbérbirtok urával, Mihajlo Čarnojevićtel megegyezett, s Petróc környékére 2000 szlovákot költöztetett Nógrád /Novohrad/, Árva /Orava /, Liptó /Liptova/, Hont, Zólyom /Zvolen/ és Turóc/Turec/ területéről
	1745	Sörgyár létesül Nagybecskereken
	1746–1747	Magyarok költöznek Szabadkára
	1746	Szlovák betelepülők Kölpényben /Kulpin/ a Stratimirović testvérek birtokán
	1746	A kúlai népszámlálás először 3, majd 11 ruszin családot említ
	1746–1772	Kárász Miklós birtokos magyarokat telepít a horgosi pusztába
	1747–1777	Illír udvari küldöttség
	1747	A szlovák betelepülők szerződést kötnek az őket 1745-ben betelepítő hűbérurakkal
	1748	Németek telepednek Hódságra /Odžaci/, Küllődre /Kolut/, Bácsszentivánra /Prigrevica/,

		Bácpalánkára és Szépligetre /Gajdobra/
Az aacheni béke	1748	
	1748	Újvidék szabad királyi város
	1748	Újvidéken van zsidó hitközség
	1748	Magyarok telepednek Bezdánba
	1749	Zombor szabad királyi város
	1749	Zimony szabad határőrtelepülés
	1749	Magyarok telepednek Kúlára
	1750	Határozat a Tisza és Maros vidéki katonai határőrvidék megszüntetéséről; tiltakozások ősszel és télen; családok költöznek a határőrvidékre
	1750	Németek telepednek Apatinba és Bukinba /Bökény?=Mladenovo/
	1750	Grassalkovich Antal gróf megbízza Csizovszky Ferencet: telepítse be a topolyai pusztát
	1750–1762	Magyar telepesek jönnek Óbecsére, Csonoplyára, Bácskertesre /Kupusina/ és Doroszlóra
	1751. I. 1.	A határtőrvidék megszüntetésekor szerb tisztek ötven nemesi címet kapnak
	1751	Ruszinok szervezett betelepítése Bácskába, Veliki Krstur helységbe; görög katolikus parókia létesül
Megjelenik az Enciklopédia Franciaországban	1751–1772	
	1751–1752	Szerbek költöznek ki Oroszországba
	1750–1751	Jov Vaszilyevics ukrán festő barokk stílusban kifesti a Krušedol-kolostort
	1751	Mária Terézia ötven nemesi címet adományoz magyarországi szerbeknek
	1751	A tiszai uradalmi kerület létrehozása
	1751	A ruszinok a kalocsai érsekség fennhatósága alá kerülnek
	1751–1753	Magyar bevándorlók érkeznek Zentára, Adára és Moholra
	1751–1752	A Tisza és a Maros vidéki katonai határőrvidék határőrei Bánátba költöznek
	1751–1752	A Tisza és a Maros vidéki katonai határőrvidékről 2000 szerb Oroszországba vándorol
	1751–1782	Tiszai uradalmi kerület
	1753	Ruszinok költöznek Bácskeresztúrra /Ruski Krstur/, az iskola működni kezd
	1753	Az udvari kamara magyarokat telepít

		Magyarkanizsára
	1753	Mária Terézia rendeletben szabályozza az ortodox templomok építését
	1753	Királyi rendelet szabályozza az ortodox templomok építését és tatarozását
	1753	Karlóca és Bukovác szabad határörközség státust kap
	1754	Protestáns szlovákok költöznek Bajsára
	1755	A Grassalkovichok birtokokat kapnak Bácskában
	1755	A Keglevich–Serboloni-féle urbárium
	1756	Nedeljko Barjaktarević külai kenéz támogatja a parasztok ellenállását, így a Kotman-bizottság kivizsgálja a bácskai helyzetet, de a parasztok a kalocsai érsek bácsi birtokán később is sérelmezi az erőszakot
	1756	Szerémségi és szlavóniai urbárium
	1756	Az apatini sörgyár megkezdí működését
	1756	Szlovákok érkeznek Dunagálosra /Gložan/
<i>A hétéves háború</i>	1756–1763	
	1756	Szerémségi és szlavóniai urbárium
	1756	Stefan Tenecki folytatja Jov Vaszilyevics művét
	1757	A Mária Terézia alapította legrangosabb osztrák kitüntetéssel tüntetik ki a Duka, Papila, Sečujac, Sokolović, Davidović, Vukosavić családok tagjait
Voltaire: Candide	1759	Rajnai telepések érkeznek Hódságra /Odžaci/
	1762–1772	Mária Terézia német kolonizációja
	1760 körül	Egy-egy ruszin család Bácskeresztúrról és Kucoráról Újvidékre költözik
	1760	A verseci püspöki palotát <i>prágai mesterek</i> építik
	1760	Magyar katolikusok költöznek Bajsára
	1760	A Magyar Akadémia alapításának ötlete
	1762	Bácskai urbárium
	1763	Mitrovica szabad határörközség státust kap
	1763	Szerződést írnak alá 150 ruszin család Kucorára való költöztetéséről
	1763	Mária Terézia kolonizálási pátense; a németek letelepítésének kezdete
	1763	Andra Andrejević, a karlócai posta

		igazgatója nemesi címet kap a postaforgalom fejlesztéséért
	1763	Megalakul a sajkáskerület a Duna és a Tisza között, székhelye Titel, és még 13 település tartozik hozzá
	1763–1768	Németek telepednek Szépligetre /Gajdobra/, Gádorba /Gakovo/, Küllődre /Kolut/, Karavukovára és Filipovára
	1764	A hódási /Odžaci/ németeknek saját templomuk van
	1764	Bánátban létrejön az illír határőrezred
	1764	A kucorai ruszin kenéz Janko Csordás, a pap Oszif Karda
	1764	Az első gyógyszertár Újvidéken
	1765	A futaki hűbérúr, Csernojevics 15 dunagálosi /Gložan/ parasztot megveret kastélyában
	1765	A bánáti német ezred megalapítása
	1765	Mária Terézia pátense a román falvak kiürítéséről a német telepesek számára
	1765	A Nákó család németeket telepít nákovályi /Nakovo/, heufeldi /Novi Kozarci/ és massdorfi /Kistószeg, Mastort/ birtokára
	1765	A határőrvidéki Révújfaluba /Banatsko Novo Selo/ román lakosságot telepítenek
	1765	42 ruszin család letelepítése
	1765	Kucorán ruszin iskolát alapítanak
	1766	Kucorán görög katolikus parókiát alapítanak
	1767	Románokat telepítenek a Béga menti településekre (<i>pusztai románok</i>)
	1767	Magyar lakosok érkeznek Péterrévére /B. Petrovo Selo)
	1767	A Temesvár környéki és a Maros menti falvak román lakosai Béga menti településekre költöznek
James Cook Ausztrália partjait kutatja	1768–1771	
James Watt tökéletesíti a gőzgépet	1769	A vlach /oláh/ zászlóalj létrehozása
	1769	Nagybecskerek vásárváros lesz
	1769	Zimony kórházat kap
	1769	Az iskolák állami fennhatóság alá kerülnek
	1769. IX. 26.	II. József császár engedélyezi, hogy protestáns szlovákok telepedjenek le a

		pazovai pusztán
	1769	A tiszai uradalmi kerület települései: Csurog, Boldogasszonyfalva /Gospodinci/, Kabol /Kovilj/ és Földvár /Bačko Gradište/ határőrvidék, a sajkáskerület része lesz
A Kurzbeck-féle nyomda Bécsben	1770	Szlovákok költöznek Pazovára. Franciák költöznek Nagyikinda mellé
	1770	Német telepesek érkeznek Kevevárára /Kovin/
	1770	<i>Sijákokat</i> emlegetnek Boldogasszonyfalván /Gospodinci/ és Csurogon
	1770	Bácsújfaluról /Selenča/ 98 szlovák protestáns családot üldöznek el; II. József császár külön engedélye alapján Szerémségben, Pazován, a péterváradi ezred területén telepednek le
	1770 körül	Francia telepesek költöznek Nagyikinda környékére
	1770–1773	A határőrvidék és a bánáti kamarai földek szétválasztása
	1771	Magyarok telepednek Martonosra
	1773	Malenica egészségügyi tevékenységéért, Đuričko a bánáti rablóbandák felszámolásáért nemesi címet kap
	1773	A nagyikindai uradalmi kerületből 460 család a bánáti határőrvidékre költözik
	1773	Magyarok érkeznek Újkanizsára (Ma Törökkanizsa/Novi Kneževac), Majdánba és Szerbkeresztúrra /Krstur/
	1773	Szlovák telepesek jönnek Kiszácsra
	1774	A topolyai pusztán 247 házba költöznek Észak-Magyarországról
	1774	A vlach/oláh/ zászlóalj és az illír ezred vlach/oláh-illír ezreddé alakul
	1774	Német telepesek érkeznek Glogonba
	1774–1776	Magyarok telepednek Oroszinba (Kisorosz/Rusko Selo) és Tordára
	1774–1876	Nagyikindai uradalmi kerület
	1775	Német határőrezred alakul Dél-Bánátban
	1775	Jakov Herzel családja az első zsidó család Szabadkán
Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat	1776	
	1776	Német telepesek érkeznek Mariolanába

		/Zichyfalva, Plandište/, Omlódra /Homolic, Omoljica/ és Torontálalmásra /Jabuka/
	1777	Fehértemplom /Bela Crkva/ szabad határörközség lesz
	1777	A sidi és berkaszovói hűbértokokról családok költöznek a határörvidékre
	1777	A horvátországi görög katolikusok és a bácskai ruszinok számára megalakul a kőrösi /Križevci/ püspökség; a ruszinok 2003-ig ide tartoznak
	1777	Az iskolareformok során egységesülnek a tantervek
	1778	Mária Terézia döntése értelmében azok a területek, amelyek nem a határörvidékhez és a nagyikindai uradalmi kerületbe tartoznak, a magyar vármegyékhez kerülnek
	1778	Nagybecskerek szabad város lesz
	1779	Nagybecskerek Torontál vármegye székhelye lesz
	1779	Bánát Temes, Krassó és Torontál vármegyék része lesz
	1779	Szabadka szabad királyi város lesz
	1780	A bánati urbárium
	1780	Újvidéken görög katolikus parókia létesül
	1780	Befejeződik a pétervárad várának a 18. század folyamán való építése
	1780	Az első gyógyszerár Szabadkán
II. József uralkodása	1780–1790	
	1781–1782	Négy nagy árverés Bécsben és Temesváron a bánati birtokok eladására; az eladott hűbértokok népe a határörvidékre költözik
	1781. X. 13.	II. József türelmi rendelete
	1781	A szerbek Martinicáról /Zsigmondfalva, Lukićevo/ a határörvidékre, Cséntára költöznek
A császár elutasítja a <i>Magyar Tudós Társaság</i> létesítését	1781	
	1781–1782	A Béga menti román falvak az árverést követően Lázár Lukács és Kis Izsák kezébe kerülnek
	1782	Magyar családok költöznek Csókára
	1782	Nákó Kristóf bánati birtokára szlovákok költöznek Nógrád /Novohrad/, Pest, Nyitra /Nitra/ és Zólyom /Zvolen/ vármegyéből

	1783–1784	Magyarok érkeznek Magyarittabéra (Novi Itebej/
	1784	Baranyi Mátyás a szlovák telepesek egy részét átviszi Párdányba /Međa/, Buttler Gábrriel birtokára
	1784	Az első gyógyszertár Nagybecskereken és Versecen
	1784–1786	Németek telepednek le Cservenkán, Verbászon, Szikicsben Szeghegy, Lovćenac/, Bulykeszben, Szivácon, Kúlán, Paripáson /Parabuć, ma Ratkovo/, Őrszálláson /Stanišić/, Csonoplyán és Módoson /Jaša Tomić/
Amikor a károlyvárosi /Karlovac/ tábornoki kar szükségleteire arrondálják a földeket, a zágrábi érsekség elveszti a Kupa menti földjeit, ezért az udvari haditanács bánati földeket kínál helyettük	1784–1788	
	1785	Református magyarok költöznek Bajsára
	1785	Az első gyógyszertár Zomborban
	1786	Zsidó hitközség Szabadkán
	1786	Sax János Zakariás igen jó térképet készít Bánátról
	1786	Szlovák telepesek érkeznek a Nagybecskerek melletti Aradácra, Kis Izsák birtokára
	1786	Bácskossuthfalvára /Stara Moravica/ 334 református magyar család érkezik
	1786	Kisújszállásiak költöznek Pacsérra
	1786	<i>Sijákokat</i> emlegetnek Boldogasszonyfalván /Gospođinci/ és Csurogon
	1786	II. József 8000 zaporozsjei kozákot vesz szolgálatába, s ők Zentán és környékén telepednek le
	1787	Magyar családok telepednek le Bácsfeketehegyen /Feketić/
	1787	A népszámlálás szerint Keresztúron kb. 2200, Kucorán pedig kb. 1600 ruszin él
	1788	A szlovákok Párdányból /Međa/ Écskára költöztek
	1787–1791	Osztrák–török háború
	1789. IX. 1.	Megnyílik az újvidéki katolikus gimnázium
Osztrák–török háború	1787–1791	IV. (Jovanović – Šakabenta) Arzén pátriárka újabb menekülteket vezet a

		török uralom alól a Habsburg Monarchiába; ugyanekkor albánok is jönnek
A francia forradalom	1789–1799	
Az amerikai alkotmány	1789	
Meghal II. József	1790	Emanuil Janković megnyitja Újvidék első szerb könyvesboltját; az új császár, II. Lipót összehívja a magyar országgyűlést
	1790	A zombori Szent György-templom külső dekorációja és tornya a pesti Anton Hacker műve
	1790	A magyar országgyűlés ülése
	1790. IX. 1.	A szerb nemzeti kongresszus kezdete Temesváron
	1790	Németek költöznek Csernyére és Nákófalvára /Nakovo/
	1790–1791	Szlovákok költöznek Pincédre /Pivnice/ és Laliéra
	1791–1792	Illír udvari kancellária Bécsben
Az első francia alkotmány	1791	A karlócai gimnázium megalapítása
	1791	Az osztrák–török háború után húsz szerb kap nemesi címet
A szisztovói béke	1791	
	1791	Takács Raffael Padén kinyomtatja a <i>Toldalék a Páriz–Pápai szótárhoz</i> c. művet
I. Ferenc uralkodása	1792–1835	
	1793	Katolikus bolgárok telepednek Lázárék écskai birtokára
A napóleoni háborúk	1793–1815	
A magyar jakobinusok összeesküvése Martinovics Ignác vezetésével	1794	Pancsova szabad határörközség lesz
	1794	Széchenyi birtokot vásárol Temerinnél
	1794	Magyarok telepednek Doroszlóra
A Habsburgok elveszítik Belgiumot	1794	
Szerb diákalapítvány alakul <i>Stepindarius Servickianus</i> néven	1794	
	1795–1802	Az ún. Nagycsatorna építése Bácskában
	1796	A temerini szerbek a sajkáskerületbe, Sajaksgyörgyébe /Đurđevo/ költöznek
A Habsburgok nagy területeket veszítenek Itáliában	1797	
	1799	Gróf Széchenyi magyarokat telepít temerini birtokára
A konzulátus Franciaországban	1799–1804	

	1800 előtt	A Lázárok martinicai /Zsigmondfalva, Lukićevo/ és lázáröldi /Lazarevo/ birtokára Nagykikinda környékéről (Soltour, St. Hubert, Charleville; ma már nem létező települések, belőlük alakult Banatsko Veliko Selo) németek költöznek
	1801	<i>Kaj</i> -nyelvjárást beszélő nemesek, érseki vazallusok telepednek le Bókában, Nagynezsényben /Neuzina/, Árkodon /Jarkovac/, Botosban, Nagymargitán /Margita/ és Kláriban /Radojevo/ a Kupa menti földekért kapott kompenzáció révén
	1801	Magyarok költöznek Magyarcsernyére
	1802	A Badenből származó németek településüket Karlsdorfnak nevezik el Karl hadügyminiszter után /Károlyfalva, Banatski Karlovac/
	1802	Az écskai szlovákok Ján Bosidelersky pap vezetésével Antalfalvára /Kovačica/ költöznek
Gróf Széchenyi Ferenc megalapítja a Nemzeti Múzeumot	1802	
	1802	A dunagálosi /Gložan/ evangélikus lelkész, Juraj Rohoň szlovák nyelven kiad egy <i>dalgyűjteményt paraszt ifjaknak</i>
	1803	A horvát telepesek harmadik csoportja megérkezik Bánátba; három krassói település lakóit áttelepítik Karlsdorfba /Károlyfalva, Ban. Karlovac/
	1803	A ruszinok egy része Bácskeresztúrról és Kucoráról Sidbe költözik
I. Ferenc felveszi az osztrák örökös császár címet	1804	
Az első szerb felkelés és a császárság Franciaországban	1804–1813	Szerbiai menekültek érkeznek a mai Vajdaság területére
	1805	Románok telepednek le Homokoson /Mramorak/
I. Ferenc lemond a német-római császári címről	1806	Szlovákok érkeznek Nagylajosfalvára /Padina/, Schandorfba /Újsándorfalva, Janošik/ és Istvánvölgybe /Hajdučica/
	1806	A szerb felkelés válsága; menekültek érkeznek
Az első gőzhajó	1807	A Tican-féle felkelés
	1807	Románok telepednek Deliblátóra
Orosz–török háború	1807–1812	
Dositej Obradović megnyitja	1808	A krušicai felkelés

Belgrádban a „Nagy iskolát”, és ő lesz az első szerb oktatásügyi miniszter		
	1808	Megalakul Petre román település /Petrovo Selo, ma: Vladimirovac/
A győri ütközet	1809	
Illír tartományok jönnek létre Napóleon védnöksége alatt	1809–1813	
	1810	Megalakul az Újvidéki Gimnázium (ma <i>Jovan Jovanović Zmaj Gimnázium</i>)
	1810	A Habsburg Birodalom államadóssága évi bevételeinek a tizenkétszerese
	1810–1816	Az uralkodó és a nemesség összetűzése az országgyűlésen a papírpénz kibocsátása miatt
	1811–1812	Az uralkodó és a rendek összetűzése
Napóleon orosz hadjárata; Oroszország és Törökország megkötö a bukaresti békét	1812	
	1812	Pesten történelmi drámát mutatnak be Karađorđéről
	1812–1825	I. Ferenc nem hívja össze az országgyűlést
Az első szerb felkelés leverése	1813	
A második szerb felkelés és a bécsi kongresszus	1815	Rumán nemzeti és vallási hovatartozástól függetlenül minden kisiparos egy céhbe tartozik
Felkelés Spanyolországban	1820	
Görög felkelés; létrejön a görög állam	1821–1830	
	1823–1825	Katolikus bolgárok telepednek Udvarnokra /Ban. Dvor/ Josip Petrović birtokára
	1824	Megindul a Szerb Matica évkönyve (Letopis Matice srpske)
Az első magyar reformországgyűlés; megalakul a Magyar Tudományos Akadémia; elkészül a reformterv	1825	
Stephenson gőzmozdonya	1825	
A dekabristák felkelése Oroszországban	1825	
	1826	Pesten megalakul a <i>Szerb Matica</i>
	1828	Ruszinok telepednek Berkaszovóba
	1829	A nagylajosfalvi /Padina/ szlovákok Istvánvölgybe /Hajdučica/ költöznek
Belgium független állam lesz	1830	
Felkelés Lengyelországban	1831	

Nagy munkásmegmozdulások Lyonban	1831–1834	
A második magyar reformországgyűlés, megjelenik az ellenzék	1832–1836	
Gróf Janko Drašković disszertációja; délszláv nemzeti program	1832	
Az orosz akadémia és a Szerb Matica között megindul a rendszeres publikációcsere	1832	
	1833	Megindul a hajózás a Vaskapu szorosban
	1834	Ruszinok telepednek le a szerémségi Bacsincében
Samuel Morse feltalálja az elektromágneses távírókészüléket	1837	
Pesten megalakul a <i>Tekelijanum</i> , melyet 1878-ig a <i>Szerb Matica</i> igazgat	1838	
	1838	Baracs Ludvig hűbérúr boilgárokat telepít <u>Baracsháza</u> pusztaságba
Magyar országgyűlés	1839–1840	
Megindul a <i>Pesti Hírlap</i> , az első modern magyar napilap	1841	
	1843	Gőzmalom Pancsován
Magyar országgyűlés	1843–1844	
Ilija Garašanin: <i>Načertanija</i>	1844	A gimnáziumban a második tannyelv a latin
A szerb nyelv modernizálásáért vívott harcban Đura Daničić filológus dönt: Vuk reformjaiért száll síkra	1847	
Az utolsó magyar rendi országgyűlés	1847	
<i>Ellenzéki Nyilatkozat</i> a magyar országgyűlésen	1848	
Forradalom Olaszországban, Franciaországban, Németországban, Havasalföldön stb.	1848–1849	
	1848	Buda és Pest között elkészül a <i>Lánchíd</i> (beocsini cementet használnak)
Kossuth felszólal az országgyűlésen az elfogadott törvények érvényesítése érdekében	1848. III. 3.	
Forradalom Bécsben	1848. III. 13.	

Forradalom Pesten	1848. III. 15.	
A szerb követelések betérjesztése Pesten	1848. III. 17–19.	
	1848. III. 22.	Zavargások Zimonyban és Pancsován
	1848. III. 23.	Josip Jelačić a horvát bán
	1848. IV. 2.	Zavargások Karlócán és Újvidéken
A feudalizmus eltörlése Magyarországon	1848. IV. 11.	
Szlovák kongresszus Liptószentmiklóson /Liptovský Mikuláš, Szlovákia/	1848. V. 10–11.	
Román kongresszus Balázsfalván /Blaj/, később Lugoson /Lugoj/	1848. V. 15–17.	
	1848. V. 13–15.	A májusi kongresszus
A prágai szláv kongresszus megszakad	1848. VI. 12.	A péterváradi helyőrség megtámadja a karlócai szerb támaszpontot
Horvátország autonómiát kap	1848. VIII. 27.	
Jelačić bán megtámadja Magyarországot	1848. IX. 11.	
A pákozdi csata; a magyar felkelő sereg megveri a Jelačić bán vezette császári hadat	1848. IX. 29.	
A második bécsi felkelés	1848. X. 6.	
Az ozorai csata	1848. X. 7.	
A schwechati magyar vereség	1848. X. 30.	
A császári sereg bevonul Budára és Pestre	1849 januárja	
A honvéd sereg számos csatát nyer a császári sereg ellen	1849 III–IV.	
Ferenc József trónfosztása; Magyarország függetlenségének kikiáltása Debrecenben	1849. IV. 14.	
Az első nemzeti törvény	1849. VI. 28.	
A magyar forradalmi sereg leteszi a fegyvert az oroszok előtt az Arad közeli Világosnál /Şiria/	1849. VIII. 13.	
	1849. X. 4.	Az oktrojált alkotmány 72. cikkelye létrehozza a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot
Kiss Imre parancsnok átadja a péterváradi várat a császári seregnek	1849. X. 5.	
Pesten kivégzik gróf Batthyány Lajost, az első felelős magyar kormány elnökét, Aradon a forradalmi sereg 13 tábornokát (köztük Damjanich Jánost)	1849. X. 6.	

	1850	Verbászon elkészül az olajgyár
	1850–1851	Népszámlálás Szerb Vajdaság és Temesi Bánság területén
A Második Császárság Franciaországban	1852–1870	
	1852–1871	A verseci tanítóképző működése
	1853	Szabadka első szállodája
A krími háború	1853–1856	
	1856	Közvilágítás Szabadkán
A Habsburg Birodalom pénzügyi válsága	1857	
	1857	Megnyílik a Szeged–Nagykikinda–Temesvár vasútvonal
	1858	Szabadkán gimnázium és bölcsőde létesül
A solferinói és a magentai csata	1859	
	1859	Versecen sörgyár, vágóhíd és városi zeneiskola létesül
<u>Saint-Quantin</u> a magyarok és szerbek közös fellépésére letartóztatásokkal reagál	1860	
	1860	Zomborban 29 emeletes ház épül
	1860	Újvidéken megjelenik a <i>Danica</i> és a <i>Javor</i> irodalmi folyóirat; Jovan Jovanović Zmaj, Laza Kostić, Đura Jakšić, Jakov Ignjatović irodalmi karrierjének kezdete
Az Októberi Diploma	1860. X. 20.	
A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság megszüntetése	1860. XII. 27.	
	1861 januárja	<i>A karácsony böjtje előtti napon megjelent cikk – Tucindanski članak</i> (S. Miletić)
A februári pátens	1861. II. 21.	
Az amerikai polgárháború kezdete (1865-ig tart)	1861. IV. 12.	
Az orosz jobbágyfelszabadítás; az Olasz Királyság kikiáltása	1861	
A magyar országgyűlés ülésezése	1861. IV–VIII.	
	1861. IV. 2.	A Boldogasszony napi gyűlés
	1861–1865	Provisorium (ideiglenes kényszerigazgatás)
	1861	A magyarországi nemzeti kisebbségek nemzeti státust követelnek
	1861	Jovan Đorđević Újvidéken megalapítja a Szerb Nemzeti Színházat
Kossuth Lajos Dunai Szövetség-terve	1862	

A Szlovák Matica megalapítása	1863	
	1864	A Szerb Matica Pestről Újvidékre költözik
	1864	A szerb és a román egyház szétválasztásával létrejön a román ortodox püspökség
	1864	Nagykikindán működni kezd a téglagyár
	1864	A bánáti Zichyfalva /Plandište/ első gyógyszertára
	1865	Verbászon kendergyár épül
	1865	Topolyán olvasóköri létesül
	1865	Đorđe Stratimirović és Karol Kuzmaňi szerb-szlovák közös ellenzéki választási konvenciót ír alá
A magyar országgyűlés ülésezése	1865–1867	
Osztrák–porosz háború	1866	Az első szlovák nyelvű előadás Bácspetrócön /B. Petrovac/
	1866	Svetozar Miletić elindítja a <i>Zastava</i> című lapot
	1866	A bánáti Zichyfalva /Plandište/ postát kap
	1866	Megalakul a <i>Szerb Egyesült Ifjúság (Ujedinjena omladina srpska)</i>
Osztrák–magyar kiegyezés	1867	
	1867	Az első nyilvános koncert Nagybecskereken
Horvát–magyar kiegyezés	1868	
Nemzetiségi törvény	1868. XII. 6.	
Megnyílik a Szezei-csatorna	1869	Nagybecskereken megalakul Miletić Szerb Népi Szabadelvű Pártja
	1869	Fehértemplomon /Bela Crkva/ tornaegylet jön létre
	1869	Állami statisztika (első megbízható adatok a népességről)
	1869	Kiépül a Szeged–Zombor vasútvonal
	1869	Vilijem Pauliňi Tot a szerbek és szlovákok közös jelöltje a magyar országgyűlési választásokon
A német császárság kikiáltása	1871	
	1871	Megnyílik az Orenstein testvérek cementgyára
	1871–1873	Megszűnik a határőrvidék
	1872	A kisipari törvény megszünteti a céheket
	1872	Megszűnik a tiszai uradalmi kerület
	1873	Újvidéken megkezdődik a Duna-park kialakítása

	1873	Zentánál Tisza-híd épül
A dualista rendszer megszilárdulása; Tisza Kálmán a magyar kormányfő	1875–1890	
A keleti kérdés	1875-1878	
Az első telefon	1876	
	1876	Megszűnik a nagyikindai uradalmi kerület
	1876	Új téglagyár Nagyikindán
Puskás Tivadar telefonközpontja	1877	
Szerbia és Montenegró függetlenséget nyer a berlini kongresszuson	1878	
	1880	Az Osztrák–Magyar Monarchiában megkezdődik a nemzeti hovatartozásra vonatkozó statisztikai adatok rendszeres jegyzése
	1880	Zentánál kiépül a tiszai kikötő
	1880	Vermes megszervezi az első <i>pálicsi olimpiát</i>
	1881–1883	A Nagybecskerek–Nagyikinda vasútvonal építése
Német–osztrák–magyar–olasz hármass szövetség	1882	Vasútvonal halad át Ingyián
	1883	Budapest–Zimony vasútvonal
	1883	Újvidéknél a Dunán elkészül a <i>Ferenc József</i> vasúti híd
	1884	Széthullik a <i>Szerb Népi Szabadelvű Párt</i>
	1885	Baja–Zombor–Újvidék vasútvonal
Benz és Daimler megszerkeszti az első autót	1885–1886	
	1887	A <i>Szerb Népi Szabadelvű Párt</i> megosztása
	1888	Nagybecskereken szőnyeggyár épül
	1889	Zenta–Szabadka vasútvonal
A Magyar Szociáldemokrata Párt megalapítása	1890	
	1891	Topolyán megnyílik a <i>Forgács</i> gőzmalom
	1891	Vermes a sportolóknak hotelt és kerek atlétikai pályát (Achileon) épít
Megalakul a <i>Szerb Népi Radikális Párt</i>	1891	
Magyar pénzreform (a forintot az aranyfedezetű korona váltja fel)	1892	
Bánki Donát feltalálja a	1892	

porlasztót /karburátor/		
Francia–orosz szövetség	1893	
	1893	Verbászon működni kezd a <i>Bácska</i> malom
	1893–1895	Katolikus katedrális Újvidéken
Röntgen felfedezi az X-sugarakat	1895	
	1895	A bánáti bolgárok egy része a Pancsova melletti Sándoregyházára /Ivanovo/, másik része Bulgáriába költözik
Megalakul a <i>Magyar Katolikus Néppárt</i>	1895	
Nemzetiségi kongresszus Budapesten	1895	
Millenniumi ünnepek Magyarország-szerte a honfoglalás 1000. évfordulójára	1896	
Budapesten felépül a földalatti	1896	
	1896	Szabadkán megindul a villamos
	1896	Momčilo Tapavica az első újkori olimpiai játékokon bronzérmes
	1897	Volodimir Hnatjuk ukrán etnográfus és folklorista Bácskerezstúron /Ruski Krstur/ és Kucorán etnográfiai jegyzeteket készít a ruszinokról
	1900	Megjelenik az első autó Újvidéken
	1901	Elkészül Újvidéken a püspöki palota
	1901–1912	Jakab és Komor munkássága Szabadkán
A Wright-testvérek repülőgépe	1903	Pazován szlovák nyelven játszó amatőr szintársulat alakul
Megalakul az antant (Franciaország, Oroszország, Nagy-Britannia)	1904	
Orosz–japán háború	1904–1905	
Tisza <i>Szabadelvű Pártja</i> 30 év után veszít; a dualista államberendezés válsága	1905	
Az első marokkói válság	1905	
Szerb-horvát koalíció Horvátországban	1905	
	1905	Zombor villanyvilágítást kap
	1906	Zomborban gőzfürdő épül
	1906	Szabadkán felépül a <i>Klotild</i> műtrágyagyár
	1906	Antalfalván /Kovačica/ szlovák amatőr szintársulat alakul
Kereskedelmi és vámszerződés Ausztria és Magyarország	1907	

között		
Apponyi iskolatörvénye	1907	
	1907	Johann Ertl kendergyára Hódságon /Odžaci/
	1907	Az első mozielőadás Zomborban
Bosznia annektálása; annexiós válság	1908	
	1908	Gőzüzemű téglagyár Magyarkanizsán
	1909	Újvidéken felépül a zsinagóga
Tisza <i>Nemzeti Munkapártja</i> kerül hatalomra	1910	
	1910	Népszámlálás (a mai Vajdaság területén is)
	1910	Felépül az újvidéki gimnázium épülete
	1910	Újvidéken elkezdődnek a Futaki-park munkálatai
A mexikói forradalom	1910–1917	
A második marokkói válság; a norvég Amundsen eljut a Déli-sarkra	1911	
	1911	Újvidéken elindul a villamos; feljegyzés van az első repülésről
Nagy háborúellenes megmozdulás Budapesten és más városokban („ <i>vérvörös csütörtök</i> ”)	1912	Megszűnik a szerb nemzeti egyházi autonómia
	1912	Újvidéken felépül Maria Trandafil árvaháza (ma a Szerb Matica épülete)
	1912	Szabadkán megnyílik a harmadik városháza (ma a legnagyobb az országban)
	1912	Aratóünnep Szabadkán (<i>Dužijanca</i>)
Az első Balkán-háború; a londoni béke; Törökország Isztambul környékének a kivételével elveszíti európai birtokait	1912–1913	
A második Balkán-háború; a bukaresti béke; Bulgária elveszíti Dobrudzsát, Edirnét és a trák tengerpartot	1913	
	1913	Verbászon megnyílik a <i>Bácska</i> cukorgyár
Budapesten megalakul a <i>Polgári Radikális Párt</i>	1914	
Szarajevóban merénylet áldozata lesz Ferenc Ferdinánd trónörökös	1914. VI. 28.	
Az Osztrák–Magyar Monarchia	1914. VII. 28–	

hadat üzen Szerbiának; az első világháború kezdete; a központi hatalmak (Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia) és az antanthatalmak (Franciaország, Nagy-Britannia, Oroszország) és szövetségeseik hadüzenetei; a marnei front; harcok Galíciában és Sziléziában	VIII. 5.	
A niši nyilatkozat (deklaráció)	1914. XII. 7.	
A londoni egyezmény; Olaszország belép a háborúba az antant oldalán	1915	
Megkezdődik Mackensen offenzívája Szerbiában; a szerb katonaság Korfura húzódik vissza	1915. X. 6.	
Bulgária belép a háborúba a központi hatalmak oldalán	1915	
Megalakul a jugoszláv bizottság	1915	
A mojkovaci csata	1916. I. 5.	
Románia belép a háborúba az antant oldalán	1916	
A macedón /szaloniki/ front	1916	
Odesszában megalakul az első szerb önkéntes hadosztály	1916	
Az oroszországi februári forradalom	1917	
Oroszországban megkezdődik az októberi forradalom	1917. XI. 7.	
Az orosz cár lemond a trónról	1917. XI. 7.	
Szovjet-Oroszország kilép a háborúból	1917	
A korfui nyilatkozat	1917	
Az USA belép a háborúba az antant oldalán	1917. VII. 14.	
Fokozódik a dezertálás	1917	
Wilson-elv (a népek önrendelkezési joga)	1918. VIII. 1.	
A macedón /szaloniki/ front áttörése	1918. IX. 15.	
	1918. X. 27.	Szabadkán megalakul a bunyevác-szerb nemzeti bizottság
A zágrábi Nemzeti Tanács megszakítja az államjogi viszonyokat az Osztrák-Magyar Monarchiával	1918. X. 29.	
Őszirozsás forradalom; Károlyi	1918. X. 30–31.	

Mihály kormánya		
Az Osztrák–Magyar Monarchia fegyverszünetet köt az antanttal	1918. XI. 3.	
A Szlovén–Horvát–Szerb Királyság Nemzeti Tanácsa Zágrábban felveti a Szerb Királysággal való egyesülés gondolatát	1918. XI. 6.	
A szerb kormány képviselőinek összejövedele a jugoszláv bizottság és a Nemzeti Tanács tagjaival	1918. XI. 9.	
Németország fegyverszünetet köt az antanttal – a háború vége	1918. XI. 11.	
A szerb katonaság és a magyar kormány fegyverszünetet köt	1918. XI. 13.	
	1918. XI. 25.	Nagy nemzetgyűlés Újvidéken
Sándor régens bejelenti a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulását	1918. XII. 1.	
A Spartacus-felkelés Berlinben	1919. I. 5–14.	
	1919. II. 27.	Nagy nemzetgyűlés (Bánát, Bácska és Baranya)
	1919. III. 1.	Az ideiglenes népképviselő alakulóülése
A Magyar Tanácsköztársaság kihirdetése	1919. III. 21.	
	1918. XI. 25– 1919. III.	Ideiglenes átmeneti hatalom
	1919 májusa	Megalakul a <i>Jugoszláv Demokrata Párt</i>
	1919	Bácska, Bánát és Baranya politikai szerveinek megszüntetése
	1919	A földreform kezdete
A párizsi békekonferencia	1919	
Megalakul a Komintern	1919	
Megalakul a Népszövetség	1919	
A 26 pontos paktum	1919	
	1919	Újvidéken ruszin népi közművelődési társaság alakul
	1919	Amatőr énekesek fesztiválja – a vajdasági szlovákok központi művelődési rendezvénye
	1920. VI. 4.	Az antant és Magyarország Trianonban aláírja a békeszerződést
	1920. XI. 28.	Alkotmányozó nemzetgyűlési választások
	1920	Megalakul a Jogtudományi Kar Szabadkán
	1921. VI. 28.	A Vid napi alkotmány kihirdetése

	1921. VIII. 20.	A szerb egységek az antant követelésére visszavonulnak Baranyából és a bajai körzetből
	1922	
Az 1920-tól folyó görög–török háború a görögök vereségével ér véget	1922. IX. 16.	
„Marcia su Roma” – Mussolini hatalomra jut	1922. X. 28.	
Megalakul a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége	1922. XII. 30.	
	1922	Az állam körzetesítése
Francia és belga csapatok megszállják a Ruhr-vidéket	1923. I. 11.	
Primo di Rivera katonai diktatúrát létesít Spanyolországban	1923. IX. 13.	
Törökország kikiáltja a köztársaságot	1923. X. 29.	
	1923	Lezárul a Romániával való határvita
	1923	Megalakul a <i>Magyar Párt</i>
	1923	A románok pártot alapítanak
	1923	A <i>Független Demokrata Párt</i> megjelenik Vajdaságban
Meghal Lenin; a legfőbb párt- és állami vezető Sztálin	1924. I. 21.	
Locarnói konferencia és egyezmény a viták békés rendezéséről	1925. X. 5–16.	
	1926	A Szerb Matica megkapja Újvidéktől ma is használt épületét
	1927	A <i>Bunyevác–Sokác Párt</i> csatlakozik a <i>Horvát Parasztpárthoz</i> .
A Horvát Parasztpárt képviselőjét meggyilkolják a parlamentben; parlamenti válság	1928. VI. 20.	
Kellogg–Briand-paktum a nemzetközi konfliktusok békés rendezésére (Párizs)	1928. VIII. 27.	
	1928	Leég a Nemzeti Színház Újvidéken
	1929. I. 6.	Sándor király diktatúrájának a kihirdetése
Lateráni szerződés a Mussolini-kormány és a Vatikán között az olasz állam és a pápaság viszonyának rendezésére	1929. II. 11.	
	1929. X. 3.	Létrejönnek a bánóságok
<i>Fekete péntek</i> a New York-i	1929. X. 25.	

tőzsdén		
Gazdasági világválság	1929–1933	
Indiában Mahatma Gandhi vezetésével megkezdődik a <i>polgári engedetlenségi mozgalom</i> (passzív rezisztencia a brit uralommal szemben)	1930. III. 12.	
	1931. IX. 3.	Az <i>oktrojált</i> alkotmány kihirdetése
A japánok megszállják Mandzsúriát	1931. IX. 18.	
	1931	Zsidó összejövetel Szabadkán
	1931	A földreform zárószakasza
	1932	Az ellenzék működésének engedélyezése
	1932	A parasztpárti és demokrata koalíció (az 1926-ban alakult SDK) ülése
Adolf Hitler lesz Németország kancellárja	1933. I. 30.	
Roosevelt amerikai elnök programja, a <i>New Deal</i>	1933	
Megkezdődik Csang Kaj-sek hadjárata a kommunisták ellen és a Vörös Hadsereg <i>hosszú menetelése</i> Kínában	1934. II. 13.	
Dollfuss osztrák kancellárt meggyilkolják Bécsben a náci államcsínykísérlet során	1934. VII. 25.	
Hindenburg német elnök halála – Hitler „vezér és kancellár”	1934. VIII. 2.	
Sándor király meggyilkolása Marseille-ben; régenstanács	1934. X. 9.	
Leningrádban megölik Sz. M. Kirovot; az SZSZKSZ-ben megkezdődik a sztálini tisztogatás	1934. XII. 1.	
A nürnbergi törvények kizárják a zsidókat a németországi közéletből	1935. IX. 15.	
Olasz csapatok szállják meg Etiópiát; megkezdődik az olasz–abesszin háború	1935. X. 3.	
Franco felkelése a népfrent-kormányzat ellen; megkezdődik a spanyol polgárháború	1936. VII. 18.	
Németország és Olaszország szövetsége: <i>Berlin–Róma tengely</i>	1936. X. 25.	
Német–japán Antikomintern Paktum	1936. XI. 25.	

	1936–1939	Milan Stojadinović kormánya
Olaszország csatlakozik az Antikomintern Paktumhoz	1937. XI. 6.	
Müncheni egyezmény (Németország, Olaszország, Franciaország, Nagy-Britannia)	1938. IX. 29.	
Zsidóellenes pogrom Németországban (<i>kristályéjszaka</i>)	1938. XI. 9–10.	
	1938	Földhiány miatt megszakad a földreform
Hitler megszállja a cseh és morva vidékeket	1939. III. 15.	
Hitler bejelenti a Cseh–Morva Protektorátus létrehozását	1939. III. 16.	
Franco megszállja Madridot; a spanyol polgárháború vége	1939. III. 28.	
Anglia és Franciaország garantálja Lengyelország függetlenségét	1939. III. 31.	
Molotov és Ribbentrop megneemtámadási szerződése	1939. VIII. 23.	
	1939. VIII. 26.	A Horvát Bánság létrehozása
Németország hadüzenet nélkül megtámadja Lengyelországot; kitör a II. világháború	1939. IX. 1.	
Anglia és Franciaország hadat üzen Németországnak	1939. IX. 3.	
Szovjet csapatok vonulnak be Kelet-Lengyelországba	1939. IX. 17.	
Németország megszállja Dániát, Norvégiát, Hollandiát és Belgiumot	1940	Jugoszláv–magyar „örök barátsági szerződés”
Winston Churchill koalíciós kormánya Angliában	1940	
A németek bevonulnak Párizsba	1940. VI. 14.	
Franciaország szabad területén Pétain lesz a kormányfő, és fegyverszünetet kér a németektől	1940	
De Gaulle tábornok Londonban megalakítja a <i>Szabad Franciaország Bizottságát</i>	1940	
Német légitámadások Anglia ellen (megkezdődik az <i>Angliáért vívott csata</i>)	1940. VII. 10.	
	1941. III. 25.	Jugoszlávia csatlakozik a tengelyhatalmakhoz
	1941. III. 26–	Katonai puccsal megbuktatják

	27.	Belgrádban a németbarát kormányt
	1941. IV. 6.	A tengelyhatalmak megtámadják Jugoszláviát
	1941. IV. 10.	A független horvát állam kikiáltása
	1941. IV. 11.	Magyarország megtámadja Jugoszláviát
	1941. IV. 17.	Jugoszlávia kapitulál, a megszállók felosztják az országot
Németország hadüzenet nélkül megtámadja az SZSZKSZ-t	1941. VI. 22.	Partizán alakulatok jönnek létre
	1941. VI-VII	A jugoszláviai felkelés előkészítése és megkezdése
	1941 szept.	Megkezdődik az ellenállás Szerémségben
A japánok megtámadják a Pearl Harborban állomásozó amerikai flottát; az USA és Anglia hadat üzen Japánnak	1941. XII. 7.	
	1941. XII. 16.	Jugoszlávia egyes részeit Magyarországhoz csatolják
	1942 januárja	A magyar megszállók <i>razziája</i> civil lakosok tömeges lemészárlásához vezet
	1942	Szerémségi partizánok Boszniában
Megkezdődik az amerikaiak sikeres tengeri és légi csatája a Midway-szigetek mellett a japánok ellen	1942. VI. 3.	
	1942 aug.	Megtorlások és terror Szerémségben; a partizánalakulatok átszerveződnek
A britek ellentámadásba lendülnek Észak-Afrikában; áttörik a német-olasz vonalat El-Alameinnél	1942. X. 23.– XI. 20.	
A Vörös Hadsereg bekeríti a németeket Sztálingrádnál	1942. XI. 19– 21.	
A 6. német hadtest kapitulál Sztálingrádban	1943. I. 31.–II. 2.	
A szövetségesek partra szállnak Szicíliában	1943. VII. 10.	
Megkezdődik a szovjet nyári offenzíva	1943. VII. 12.	
Olaszország kapitulál	1943. IX. 8.	
A teheráni konferencia (Roosevelt, Sztálin, Churchill)	1943. XI. 28– XII. 1.	
	1944 márciusa	Josip Broz Tito bejelenti, hogy Vajdaság azé lesz, akit a nép választ
Angol-amerikai csapatok szállnak partra Normandiában	1944. VI. 6.	
Megkezdődik a szovjet támadás	1944. VI. 22.	

a németek <i>Központ</i> hadtestcsoportja ellen		
	1944 júliusa	A <i>Búzavirág</i> fedőnevű offenzíva
A Vörös Hadsereg eléri Varsót, és megáll Praga városrészben	1944. VIII. 1–2.	
	1944 szept.	A Vörös Hadsereg átlépi a román és a jugoszláv határt
	1944. okt. közepe	Bánát és Bácska felszabadul
	1944. X. 10.	Partizánok érkeznek Szabadkára
	1944. X. 23.	Partizánok érkeznek Újvidékre
	1944 nov.	A batinai ütközet
	1944 vége	Kialakul a szerémségi front
	1945. I. 1.	Megalakul a II. jugoszláv hadsereg
Jaltai konferencia (Roosevelt, Sztálin, Churchill); Németországot négy övezetre osztják	1945. II. 4–11.	
Az amerikaiak Remagennél átkelnek a Rajnán; a német nyugati front összeomlik	1945. III. 7.	Megalakul a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia kormánya
	1945	Heves harcok Batinánál
Kairóban megalakul az Arab Liga	1945. III. 22.	
	1945. IV. 6.	Döntés Vajdaság Szerbiához csatolásáról
Megalakul az Egyesült Nemzetek Szervezete San Franciscóban	1945. IV. 25–VI. 26.	
Hitler öngyilkosságot követ el; utóda Dönitz tengernagy	1945. IV. 30.	
A szovjet csapatok elfoglalják Berlint	1945. V. 2.	
A háború befejeződik Európában	1945. V. 9.	
	1945. V. 15.	A háború befejeződik Jugoszláviában
	1945 májusa	Szerbia, Vajdaság és Kosovo-Metohija pártszervezetei egyesülnek
Németország aláírja a feltétel nélküli kapitulációt Rennes-ben és Berlinben	1945. V. 7–9.	
A szövetségesek Németországot négy megszállási övezetre osztják; létrehozzák a Szövetséges Ellenőrző Tanácsot (1948. március 30-áig működik)	1945. VI. 5.	
Az ENSZ alapokmányát 51 ország írja alá, köztük Jugoszlávia	1945. VI. 26.	

Potsdami konferencia; az Odera–Neisse vonaltól keletre levő részek Lengyelországhoz kerülnek	1945. VII. 17.–VIII. 2.	
Az amerikaiak atombombát dobnak Hirosimára	1945. VIII. 6.	
Az amerikaiak atombombát dobnak Nagaszakira	1945. VIII. 9.	
	1945. VIII. 23.	Megkezdődik a földreform és Vajdaság kolonizálása
	1945 aug.	Ismét megerősítik, hogy Vajdaság Szerbiához csatlakozik
Japán a Tokiói-öbölben az amerikai Missouri hajón aláírja a kapitulációt; végetér a háború	1945. IX. 2.	
	1945. XI. 11.	Választások Jugoszláviában
	1945. XI. 29.	A Népfront győz a választásokon, kihirdetik a Jugoszláv Demokratikus Föderatív Köztársaságot
	1946. I. 31.	A JDFK alkotmánya rendezi Vajdaság státusát
A franciák „piszkos háborúja” Vietnamban (indokínai háború; 1954-ig tartott)	1946. XII. 19.	
	1947	A Szerb NK alkotmánya rendezi Vajdaság státusát
A Truman-elv: katonai és gazdasági segítségnyújtás a kommunisták által veszélyeztetett országok számára; megkezdődik a hidegháború	1947. III. 12.	
A Marshall-terv: az USA segély- és hitelnyújtási programja Európa újjáépítésére (1948 és 1952 között 16 európai állam összesen 15 milliárd dollárt kap)	1947. VI. 5.	
India és Pakisztán kihirdeti függetlenségét	1947. VIII. 15.	
	1948	Vajdaság státútumot kap
Izrael állam kihirdeti függetlenségét; az első izraeli–arab háború (1949-ben fegyverszünet)	1948. V. 14.	
	1948	A Szerb Matica lesz Vajdaság törzskönyvtára
	1948	Újvidéken megalakul a Bogdan Šuput Iparművészeti Középiskola
Aláírják az Észak-atlanti	1949. IV. 4.	

Szerződést, létrejön a NATO, a nyugati államok és az USA katonapolitikai csoportosulása		
Strasbourg-ban létrejön az Európa Tanács	1950. V. 5.	
A Kínai Népköztársaság kikiáltása	1950. IX. 21.	
	1950	Bevezetik az öngazgatási rendszert
	1950	A Szerb Nemzeti Színházban balettkar alakul
	1951	A bécsi Európa-bajnokságon a jugoszláv asztaliteniszezők másodikak lettek; a válogatott színeit Harangozó Vilmos és Tibor védte
Végetér a koreai háború	1953. VII. 27.	
	1953	A JDFK alkotmánytörvény alapján felveszi a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság nevet
	1953	Az alkotmánytörvény az államhatalom alapos decentralizálását irányozza elő
	1953	Sidben megalakul a Sava Šumanović Emlékmúzeum
	1954	Szobrászok új nemzedéke jelentkezik
	1954	Harangozó Vilmos szabadkai asztaliteniszező Londonban világelső lesz a zágrábi dr. Žarko Dolinarral párosban
Genfi négyhatalmi konferencia Indokínáról: az országot a 17. szélességi kör mentén Észak- és Dél-Vietnamra osztják	1954. VII. 21.	
Franciaellenes felkelés Algériában	1954. XI. 1.	
	1955	A községek válnak helyi hatalmi szervvé
	1955	Antalfalván /Kovačica/ megalakul a naiv festők képtára
Az ázsiai és afrikai országok bandungi konferenciája	1955. IV. 18–24.	
A kelet-európai országok az SZSZKSZ vezetésével aláírják a Varsói Szerződést (katonai tömb)	1955. V. 14.	
Felkelés Magyarországon; szovjet tankok szállják meg Budapestet	1956. X. 23.–XI. 24.	
A szuezi válság; Izrael Franciaország és Anglia segítségével megtámadja	1956. X. 29.–XI. 6.	

Egyiptomot; a háború fegyverszünettel ér véget		
Aláírják az ún. római szerződéseket – megalakul az Európai Gazdasági Közösség (EGK) és az Európai Atomenergia-közösség (Euratom)	1957	
Az SZSZKSZ felbocsátja az első mesterséges égitestet (<i>Szputnyik</i>)	1957. X. 4.	
De Gaulle a francia Ötödik Köztársaság első elnöke	1959. I. 8.	
Batista diktatúrájának megdöntése után Fidel Castro Kuba kormányfője	1959. II. 16.	
	1959	A román zenei és folklórfesztivált évente más helységben tartják
	1961	Kialakul az el nem kötelezett országok tömbje
Az első szovjet űrrepülés (Jurij Gagarin)	1961. IV. 12.	
Megkezdődik a berlini fal építése	1961. VIII. 13.	
Az el nem kötelezett országok belgrádi értekezlete	1961. IX. 1–6.	
	1961	Képzőművészeti ősz Zomborban
Karib-tengeri válság a szovjet rakétabázisok miatt; amerikai blokádnál Kuba ellen	1962. X. 20.–XI. 20.	
	1962	Képzőművészeti Találkozó Szabadkán; a jugoszláv művésztelepek dokumentációs központja
	1962	Indul a Durindó és a Gyöngyösbokréta
	1963	Az alkotmány kihirdeti a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságot
Merénylet Kennedy elnök ellen	1963. XI. 21.	
	1963	Bajmokon a <i>Jedinstvo–Egység</i> közművelődési egyesület nemzetközi folklórszemlét szervez
A tonkini incidens: Johnson engedélyt kap a kongresszustól a vietnami beavatkozásra	1964. VIII. 2.	
	1964	Branislav Simić nagybecskereki birkózó aranyérmes a tokiói olimpián
Az USA támadásokat indít Észak-Vietnam ellen	1965. II. 7.	Megkezdődik a sikertelen gazdasági reform
	1965	Megkezdődik a gazdasági reform
	1966	A Milan Konjović Képtár Zomborban

	1967	Deetatizálás, alkotmányfüggelékek
Katonai diktatúra Görögországban (1974-ig)	1967. IV. 21.	
A harmadik izraeli–arab háború (<i>hatnapos háború</i>)	1967. VI. 5–10.	
<i>A prágai tavasz</i> – új demokratikus folyamat Csehszlovákiában	1968 márc.	
Az USA-ban meggyilkolják Martin Luther King néger vezetőt; újabb faji zavargások	1968. IV. 4.	
A diákmegmozdulások és a munkássztrájkok a parlament feloszlatásához vezetnek Franciaországban	1968. V. 30.	
Az SZU, NDK, Lengyelország, Magyarország és Bulgária csapatai bevonulnak Csehszlovákiába	1968. VIII. 21.	
	1968	A belgrádi egyetemista tüntetések
	1968	Zvonko Vujin nagybecskereki ökölvívó bronzérmes a mexikói olimpián
	1968	Branislav Simić nagybecskereki birkózó bronzérmes a mexikói olimpián
Incidens a szovjet–kínai határon az Usszuri-folyónál	1969. III. 2.	
Az első emberek a Holdon: Armstrong és Aldrin	1969. VII. 20.	
Az USA és az SZU tárgyalásokat folytat Helsinkiben az atomfegyverek korlátozásáról (SALT)	1969. XI. 17.	
	1970–1990	Vajdasági diákolimpia (négyévente)
Kelet-Pakisztán önálló köztársaság lesz Banglades néven	1971. III. 26.	
	1971	Vajdaság és Kosovo-Metohija tartomány a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság alkotórésze lesz
<i>A maspok</i> Horvátországban	1971	
	1971–1972	Összetűzések a JKSZ-ben; a horvát és a szerb pártvezetőség cseréje
Az ún. anarcholiberalis elemek eltávolítása Belgrádban	1972	
	1972	Zvonko Vujin ökölvívó bronzérmes a müncheni olimpián
	1973	Az 1830 és 1930 között alkotó vajdasági magyar képzőművészek

		képtára
Párizsi egyezmény a vietnami háború befejezéséről	1973. I. 27.	
A chilei katonai junta megdönti Allende elnök hatalmát	1973. IX. 11.	
Az egyiptomiaknak a Szuezi-csatornán és a szíreknek a Golán-fennsíkon való támadásával megkezdődik a negyedik izraeli–arab háború	1973. X. 8.	
	1974. II. 21.	Az új alkotmány megerősíti, hogy a tartományok az ország alkotórészei
Triesztben véget ér az Európai Kisebbségügyi Értekezlet, és figyelmeztet a nemzeti kisebbségek (Európában több mint 40 millió ember) helyzetének megoldatlanságára	1974. VII. 13.	
	1974	Újvidéken megalakul a Művészeti Akadémia (zene-, szín- és képzőművészet)
Helsinkiben 35 ország részvételével megkezdődik az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet; elfogadja a Helsinki Nyilatkozatot	1975. VII. 30.	
Meghal Franco spanyol diktátor; megkezdődik az ország demokratizálása	1975. XI. 20.	
Kínában befejeződik a <i>kulturális forradalom</i>	1976. X. 25.	
	1976	Momir Petković birkózó arany-, Tadija Kačar ökölvívó ezüstérmes a montreali olimpián
	1978	Tadija Kačar ökölvívó ezüstérmes a belgrádi világbajnokságon
Khomeini átveszi a hatalmat Iránban; szovjet intervenció Afganisztánban	1979	Az Újvidéki TV megkezdí a sugárzást
Kőolajválság – a kőolaj árának ugrásszerű emelkedését a kőolajpiac összeomlása és gazdasági recesszió követi	1979–1984	
Iráni–iraki háború	1980–1988	
	1980–1991	Gazdasági válság
	1980	Đura Jakšić szerb romantikus festő és költő emlékmúzeuma Szerbcsernyén; Stojan Trumić festő emlékképtára Titelen

Meghal Josip Broz Tito	1980. V. 4.	
	1980	Slobodan Kačar ökölvívó aranyérmes a moszkvai olimpián
	1981	Tüntetések kezdődnek Kosovo-Metohijában
		Refik Memišević szabadkai birkózó világbajnok
	1981	Átadják rendeltetésének az újvidéki Nemzeti Színház új épületét
Nagy-Britannia és Argentína háborúja a Falkland-szigetekért	1982	
	1982	Nagykikindán megkezdí működését a <i>Terra</i> szobrászati művésztelep
Amerikai intervenció Libanonban és Grenadában	1983	
	1984	Refik Memišević birkózó ezüst- és Törtei József zentai birkózó bronzérmes a Los Angeles-i olimpián
	1987	Slobodan Milošević kerül hatalomra; <i>antibürokratikus forradalom</i> Szerbiában
	1988	Ilie Lupulescu és Zoran Primorac asztaliteniszezők ezüstérmesek a szöuli olimpián
	1988. X. 5–6.	<i>A joghurt-forradalom</i> Újvidéken
	1989 januárja	Rendkívüli állapot Kosovo-Metohijában
Az SZSZKSZ szétesik	1989–1991	
A kommunizmus megdől az SZSZKSZ-ben és Kelet-Európában; leomlik a berlini fal; egyesül a két Németország; forradalom Romániában; Ceausescu megbukik	1989	
	1989	<i>Tulipan</i> párosfesztivál a PČESA és a cseneji helyi közösség szervezésében
Irak megtámadja Kuvaitot	1990	A Jugoszláv Kommunista Szövetség feloszlata
	1990. VII. 1–2.	A Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya
	1990. XI. 20–22.	Megszakad és nem folytatódik a JKSZ XIV. kongresszusa
	1990. XII. 23.	Többpárti választások Szerbiában
Öbölháború – az USA és szövetségesei megtámadják Irakot	1991	
	1991–1995	Háborúk az egykori JSZSZK területén
	1992	Binder Aranka céllövő bronzérmes a barcelonai olimpián

Az USA sikertelen beavatkozása Szomáliában	1993	Hatalmas infláció a Jugoszláv SZK-ban
Polgárháború kezdődik Ruandában	1994	
	1996	Indul a vajdasági magyar amatőr színjátszók szemléje
	1996	Aleksandra Ivošev céllövő arany- és bronzérmes az atlantai olimpián
	1998	Elmérgesedik a válság Kosovo-Metohijában
	1998	Megjelenik az OTPOR-ELLENÁLLÁS egyetemi szervezet
	1999–2000	A hatalom kegyetlenül veri a tüntetőket
Megkezdődnek a csecsenföldi összetűzések	1999	
	1999. III. 24.	NATO-támadás Szerbia és Montenegró ellen
	1999	A szerb őslakosok fesztiválja Szivácon (<i>Ivanjsko cveće</i>)
	2000. IX. 24.	Választások Szerbiában
	2000. X. 5.	Megdől Slobodan Milošević rendszere; a DOS (Egyesült Szerbiai Ellenzék) kerül hatalomra
	2000	A jugoszláv röplabdázók aranyérmesek a sidney-i olimpián
	2000	Az óbecsei vízilabdázók Európa-bajnokok
Iszlám fundamentalisták ledöntik a New York-i Világkereskedelmi Központ épületeit	2001. IX. 11.	
	2001. XII. 14.	Az omnibusztörvény javaslata
Amerika megszállja Afganisztánt	2002	Az omnibusztörvény elfogadása
	2002	Szabadkán a Népkörben nemzetközi folklórfesztivált szerveznek gyermekek és felnőttek részvételével
	2003. III. 12.	Merénylet a Szerb Köztársaság kormányfője, dr. Zoran Đinđić ellen
A második öbölháború, az USA és Nagy-Britannia megszállja Irakot	2003	
	2003	A DOS-ellenes koalíció nyeri meg a köztársasági választásokat; lelassulnak a politikai reformok
	2006	Szétesik a Jugoszláv SZK – Montenegró elválik Szerbiától
	2007	Kisebbségi nemzeti tanácsok alakulnak Vajdaságban

ADALÉKOK A MAI VAJDASÁG ETNIKAI KÉPÉNEK A MEGÉRTÉSÉHEZ

E munka célja az, hogy ismertesse a csaknem négy évszázadon át tartó migrációs folyamatokat és irányokat. Kezdő dátumnak a mohácsi csatát (1526), zárókönek a délszláv állam 1918. évi kialakulását tekintjük. Megemlítjük, hogy először a szervezett migrációkat és betelepítéseket vesszük számba, az egyedi, spontán migrációk a második, jóval terjedelmesebb részbe kerülnek. A szöveg vezérvonala a kronológia, ehhez kapcsoljuk az egyes etnikai közösségekkel kapcsolatos főbb adatokat. Az a tény, hogy a mai földrajzi egységek, Bácska, Bánát és Szerémség több szempontból is külön egységnek tekinthetők, megkönnyíti a dolgunkat. A vándorlások nem tanulmányozhatók anélkül, hogy pontos ismereteink lennének egy adott vagy több ország társadalmi folyamatairól (az egy országon belüli, illetve az országok közötti migráció esetében). A mai Vajdaság különféle területein nem voltak azonosak az életfeltételek a határőrvidék 1872. évi megszüntetéséig, részben pedig még utána sem, mert új latifundiumok (nagybirtokok) jöttek létre.

A mohácsi csata előtt

A mai Vajdaság területén a mohácsi csata előtt kialakított középkori vármegyék adataiból arra következtethetünk, hogy ezek a megyék fejlettebbek voltak Magyarország többi megyéjénél. A 14. század vége felé Szerbiából egy népes csoport indult északra, Szerémségbe és a mai Arad megyébe. Szerémségben és Bánátban már 1437-ben a szerbek voltak többségben. Amikor Szerbia török uralom alá került (1459), a szerbek még intenzívebben kezdtek Bánátba, Szerémségbe és Bácskába vándorolni. A szerbek délvidéki betelepülését különösen Mátyás király támogatta. 1483. január 12-i levelében arról tájékoztatta a pápát, hogy az utóbbi négy évben mintegy 200 000 lélek költözött Dél-Magyarországra. Így a mai Vajdaság területén a magyar népességhez jelentős szerbség is csatlakozott.

Vajdaság a Török Birodalom részeként

A következő időszakban a magyar királyság középső része a mai Vajdaság területével együtt a Török Birodalom része volt. Ez a csaknem 160 éves időszak gyökeresen megváltoztatta a népesség összetételét.

Bács vármegyében öt erődítés, 16 (mező)városi rangú település és 315 település; Bodrog vármegyében hét erődítés, 12 kisebb város és 213 település; Temes vármegyében 30 erődítés, 22 város és 990 település; Torontál vármegyében (Török)becse erődítés, négy város és 52 település, Szerém vármegyében pedig 17 erődítés, 14 város és 223 település helye ismeretes. (Csanki D. 1894)

A mohácsi csatát követően a török katonaság gyorsan visszavonult Buda alól, és visszavonulása során sok csatározásra került sor pl. Jovan Nenad csapataival. A háborúskodás és a fosztogatás következtében Bácska szinte teljesen elnéptelenedett. Szerbiából és Boszniából egyre több szerb érkezett erre a területre, viszont a korábban népes magyar települések szinte eltűntek. A titeli és a bácskai nahije 1543. évi defterei szerint e térségben kizárólag szláv nevű személyek éltek, 1561-ig pedig ez volt a helyzet a zombori nahije területén is. Ezek a viszonyok a 17. században is szinte változatlanok.

A Buda elestét (1514) megelőző vándorlásokat maguk a vándorlók is ideiglenesnek tekintették, mert úgy vélték, hogy a hazájukba való visszatérésük csak idő kérdése. A lakosságot nemcsak az erőszakos áttelepítések és a menekvés készítette vándorlásra, hanem a gazdasági bizonytalanság is északabbra űzte. Mind a régi, mind az új szpáhi, de ugyanakkor mind a régi, mind az új állam megkövetelte a saját jussát. A kétszeres teher túlságosan nagy volt.

Miután Bosznia (1463), majd Szerbia (1459) török uralom alá került, a 16. és a 17. századi vándorlási hullámok nem lépték át az országhatárokat, hanem egy országon belül folytak, ezért gazdasági migrációnak tekinthetők. Eleinte szerbek, vlachok (oláhok) és aromunok érkeztek. Boszniából állandóan jöttek, ott ugyanis megváltozott a társadalmi és a gazdasági rendszer, és a bégek számára jobb volt, ha birtokaikon az állattenyésztésre helyezték a hangsúlyt, és mellőzték a földművelést. Emiatt sok jobbágy hagyta el Boszniát. Ők Bácskában telepedtek le, és ugyanúgy földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, mint a korábbi népesség.

Egyes délszláv katolikusok beléptek a török seregbe is; az erődítések legénysége szinte kizárólag balkániakból állt – így volt ez Baján (1542/43), Kalocsán (1543), Zomborban (1543), Szabadkán (1545).

Az 1686-os esztendő őszén tizennyolc ferences vezetésével jórészt Boszniából, de részben Dalmáciából is bunyevácok érkeztek Bácskába. Miután Szeged elesett, Dujo Marković és Juraj Vidaković bunyevác küldötték azt kérték Miksa Emánuel bajor hercegtől: engedélyezze 5000 bunyevác katolikus számára, hogy Törökországból Bácskába költözzön. Az Udvari Haditanács ezt engedélyezte, s a bunyevácok Szegedre, Szabadkára, Bajára és Zomborba költöztek.

Kolonizáció a 18. században

A „nagy bécsi háborút” követően I. Lipót kezdeményezte az elnéptelenedett területek betelepítését. Az „ubi populus, ibi obulus” (ahol a nép, ott a pénz) elve alapján kiadta az első kolonizációs pátenst (1689 – Erstes Impopulationspatent). Az első pátenstől 1786-ig mintegy 150 000 németet telepítettek a Duna mentére főleg Nyugat-Németországból, később pedig Lotharingia, Pfalz, Hessen, Szilézia tartományokból, majd Ausztria egyes részeiből. Mivel az első telepesek sváb lakta vidékről jöttek, őket dunai sváboknak nevezték el. A telepesek főleg azért hagyták el hazájukat, mert a Franciaországgal határos vidékeken túl sok volt a háború, s nem volt meg az anyagi biztonság, azok a részek pedig egyébként is túl népesek voltak.

A kolonizáció okai

Az újonnan felszabadított területek eltartása nagy terheket rótt az országra. A dunai svábokon kívül hamarosan megkezdődött a magyarok, szerbek, horvátok, szlovákok, románok és más etnikai csoportok áttelepítése is. A betelepítés tervszerűen folyt. Megszabták a telkek

magyságát, de az építendő házak építési módját és típusát is. A parasztházak három részből: szobából, konyhából és kamrából álltak, a kisiparosok házai viszont kisebbek voltak. A telepesek a házon kívül szerszámokat, lisztet és húst is kaptak, de a templomról, iskoláról, egészségügyi intézményről maguknak kellett gondoskodniuk. A telepesek csoportosan érkeztek Ulmba vagy Regensburgba, ahonnan ún. ulmi hajók (Ulmer Schachtel) szállították őket Bécsig, Budáig és végül Zomborig, ahol megtörtént az eligazítás.

A mai Vajdaság, az egykori sváb Törökország (Schwabische Türkei) területére három nagy hullámban érkeztek német telepesek. Az első hullám főleg Bánátba irányult. Savoyai Jenő herceg javaslatára ez a terület koronabirtok lett, és Claudius Florimund Mercy igazgatta. Ő 50 német települést alakított ki. Mivel rosszak voltak az életfeltételek, a telepesek gyakran elhagyták lakóhelyüket. A második nagy betelepítési hullám (1763–1771) Mária Terézia idejében Bácskába irányult. Ezt a területet elsődlegesen a szerbeknek, azaz a határőrvidéknek szánták, de később megváltoztatták a rendeltetését. A harmadik nagy hullám 1782-től 1787-ig tartott, s akkor már a türelmi rendelet értelmében nem csak katolikus (hanem református, evangélikus, protestáns...) telepesek (is) érkeztek.

A török hódoltság megszűnését követően tehát négy nagy betelepítési időszakról beszélhetünk a mai Vajdaság viszonylatában:

1. a karlócai és a pozsareváci békétől (1699–1718) az osztrák–magyar kiegyezésig (1867) a legjelentősebb a németek betelepítése volt, de ezenkívül a magyar, szlovák és ruszin népesség is vándorolt;
2. a kiegyezéstől az I. világháború végéig (1918) nagyon sok magyar telepedett be, mert a terület gyors fejlődése egyre több szakembert és hivatalnokot követelt;
3. a két világháború közötti időszakban főleg a szerb kolonizáció a domináns;
4. a második világháborút követően a fejletlen területek (Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Szandzsák, Lika, Banija, Kordun) népessége költözött Vajdaságba.

A kolonizáción kívül több időszakban is jelentős volt a népesség vándorlása:

1. a karlócai békéig (1699) a Balkán-félszigeten és a Török Birodalom balkáni részein folyó háborúk területéről költözött el a lakosság (szerbek és horvátok – bunyevácok);
2. az észak–dél irányú vándorlás a 18. század közepétől a 19. század elejéig tartott, amikor a birtokosok vagy az általuk megbízott személyek a régi birtokról az új birtokra vezették a (magyar, szlovák, ruszin) népet Magyarországon északi megyéiből;
3. a gazdasági jellegű migráció a 17. század végétől tart, de az egyes gabonafélék kifejezettebb termesztése miatt élénkül; a migrációt a vasút, a piac, a kisipar, a városok fejlődése is befolyásolja. Ez a migráció az osztrák–magyar kiegyezést követően vált igazán élénkké, amikor egyes régiók rohamosan fejlődni kezdtek.

Bunyevácok, sokácok

Bunyevácok

A bunyevác nagy etnikai csoport, mely Gorski Kotar, Lika, a dalmát Zagora és az ún. bajai (azaz a Baja, Zombor és Szabadka közötti) háromszög területén él. A bajai háromszög területén élő bunyevácokat bácskai bunyevácoknak nevezik. Nyelvjárásuk i-ző, tehát olyan, mint a Gorski Kotarban, Likában és Zagorában élőké. Katolikus vallásúak.

Sokácok

A sokácok a bunyevácokhoz hasonlóan katolikus vallásúak, a 17. század végén ferencesek vezetésével költöztek Boszniából és Dalmáciából a Duna mentére (Vajsza, Béreg

/Bački Breg/, Szond /Sonta/, Bogyán /Bođani/, Palona /Plavna/). Matija Petar Katančić a török alól felszabaduló egész Szlavóniát Šokadijának nevezte, mivel sűrűn lakták boszniai sokácok. A 15. századtól a 16. század végéig fokozatosan főleg sokácok, kisebb mértékben bunyevácok telepedtek le Szlavóniában és Dél-Magyarországon.

Ami a sokác nép nevét illeti, a legelfogadhatóbb és legrealisabb elmélet az, amely szerint ez a korábbi succi népnévből származik, az a nép viszont a Succus hegyről kapta a nevét. A sokácokkal kapcsolatban van egész sor értelmetlen elmélet, de ezekről kár lenne beszélni.

A Száva folyó mentének boszniai lakossága általában az ott élő horvátokat illeti a sokác névvel.

Horvátok Bánátban

A legrégebbi bánáti horvát telepeseket szerbül „Krašovani“-nak nevezik (talán abból ered, hogy karsztos vidékről jöttek). A szájhagyomány szerint a 16. század folyamán érkeztek Boszniából. Temesvártól keletre éltek bácskai bunyevácok és sokácok, akik a 17. században telepedtek ott le. A Lika és Bodrus vármegyei horvátok 1765-ben Bánát Duna menti részeire költöztek (Perlasz /Perlez/, Opova, Tárcsó /Starčevo/, Borcsa, Glogon /Galagonyás, Glogonj/, Omlód /Homolic, Omoljica/). Bánát középső részébe a katonai határőrvidék átszervezését követően kerültek horvátok. Mária Terézia elrendelte, hogy a zágrábi érsek és más nemesek birtokaik nagy részét engedjék át a határőrvidéknek, s e földek helyett más kamarabirtokokból részesüljenek. Így a Turopolje környéki horvátok Szárca /Sutjeska/, Módos /Jaša Tomić/, Billéd /Biled, Románia/ és Bóka területén kaptak földet.

Horvátok Szerémségben

A bácskai, a baranyai és a szlavóniai részekben a horvátok általában meglehetősen zárt és nagy közösséget alkottak, Kelet-Szerémségben viszont más, jóval összetettebb volt a helyzet. Nyugat- és Kelet-Szerémséget 1945-ig a bánai Horvátország és Szlavónia részének tekintették, mert Vukovar környéke és Szerém megye mindig a horvát bán fennhatósága alá tartozott. A középkorban Szerémséget főleg magyarok és horvátok lakták, s ezt a területet a horvát bán, nem pedig a magyar király igazgatta. Az autochton horvát lakossághoz csatlakoztak az első és a második nagy migrációs hullám sokácái is, de a török hódoltság idején a népesség nagy része vagy nyugatra vándorolt, vagy felvette a mohamedán vallást. Miután kivonultak a törökök, ez a népesség azokra a boszniai vagy szerbiai területekre költözött, amelyek még a 18. században is török uralom alatt voltak. A horvátok tehát költöztek is Szerémségbe, de el is költöztek onnan.

A bunyevácok és a sokácok nemzeti megújhodása

A bunyevácok és a sokácok nemzeti megújhodása nagyon lassan és akadozva haladt. Az is nagyban befolyásolta, hogy e közösségek a horvát etnikai közösségnek az északnyugati peremén éltek. Helyzetük hasonló volt, mint Boszniában, Hercegovinában vagy Dalmáciában. Ezek a horvát tartományok, mint Bácska és Baranya délvidéki részei is, kívül estek a horvát szábor és bán fennhatóságán. A bunyevácok és a sokácok nemzeti integrálódásuk során sohasem tagadták meg magyar szülőföldjüket, hanem arra törekedtek, hogy érvényesítsék nemzeti és kulturális jogaikat, melyeket az osztrák–magyar kiegyezés után a magyar

törvények szavatoltak. A magyar hatóságok azonban a törvények alkalmazása helyett hegemoniára, a bunyevácok és a sokácok asszimilálására törekedtek: megváltoztatták a horvát vezetékneveket, erőszakkal betiltották a horvát nyelvet az iskolákban és a vallási szertartásokban, s a bunyevácokat nem horvátként, hanem az „egyéb“ kategóriában vették nyilvántartásba.

A magyarok Vajdaságban (Történelmi és etnikai áttekintés)

A mai Vajdaságnak a középkori, a mohácsi vést megelőző területére vonatkozó adatok arra utalnak, hogy a magyar királyságon belül a fejlettebb részek közé tartozott.

Miután a törökök betörték erre a vidékre, a népesség a kettős megadóztatás (azaz mind a régi, mind az új hatóságnak való adózás) elkerülése végett északabbra húzódott, az elnéptelenedett területekre pedig balkáni népség költözött. Az új lakosok elsősorban állattenyésztéssel, folyó menti városba telepedve pedig kereskedelemmel foglalkoztak.

A török hódoltság megszűntét követő időkről, illetve a Rákóczi-féle szabadságharc befejezéséig (1711) nincsenek pontos adatok a mai Vajdaság területének népességéről, lélekszámáról, összetételéről. Tudjuk, hogy bunyevácok és szerbek költöztek Bácska egyes részeibe, de a lakosok számáról még az 1715. évi összeírás sem közöl pontos adatokat, mivel akkor az 1702-ben létrehozott katonai határőrvidék népességét nem írták össze. Az azonban megállapítható, hogy a népességben a szláv vezetéknevet viselők nagy arányt képviseltek. Az 1715. évi népszámlálás szerint Bácskában 1267 háztartás volt, ebből 1202 szerb.

Magyarok letelepedése Bácskában

A mai Vajdaság területén levő középkori vármegyék közül elsőként Bács–Bodrog szabadult fel a török alól. Hamarosan megalakult a Tisza és Maros menti katonai határőrvidék, melynek zömmel szerb volt a lakossága, csak 6,63%-ot tettek ki a magyarok. A határőrvidék nagyon vonzó volt, mert nagy adómentességet kínált, ezért a birodalom más területeiről szívesen költöztek ide az emberek. A katonai határőrvidék megszűntével létrehozták a nagyikindai uradalmi kerületet, s ide – különösen 1760 után – sok egykori határőr költözött. Ezenkívül az 1768 és 1774 közötti időszakban a dunai határőrvidékre (az alibunári, pancsovai és becskerekai körzetbe) és a sajásvidéki uradalmi kerületbe is költöztek, ez utóbbi ugyanis akkor kapott kiváltságokat.

A magyar népesség Bácskába való betelepítése a Tisza és Maros menti határőrvidék megszüntetése után vált lehetővé. Más vidékeken a magyarok nemkívánatosak voltak a Rákóczi-féle szabadságharcban való részvételük miatt. Egyes nagyuraknak azonban sikerült visszaszerezniük a török előtti időkben birtokolt földjeiket, és a birodalom északi részeiből költöztettek jobbágyokat. Ez a folyamat egyéni betelepítésként, a jobbágyságnak a régi birtokora való visszaköltöztetéseként fogható fel.

Az egyéni betelepítéseken kívül arra is volt példa, hogy rátermett embereket (ma úgy mondanánk: vállalkozókat) fogadtak fel emberek verbuválására. 1753 után Ada, Mohol, Martonos, Magyarkanizsa és Zenta területére a mai Szolnok megyéből, Szeged környékéről és a Duna–Tisza közéből telepítettek népességet. A már említett egyéni kolonizáción kívül a bécsi udvarhoz közelálló urak (Grassalkovich Antal, Esterházy Miklós, Károlyi Sándor...) hatalmas latifundiumokat hoztak létre, és ezekre az északi megyékből főleg németeket, részben magyarokat és szlovákokat telepítettek. Hogy ennek a folyamatnak meglegyen a törvényi kerete is, az 1723. évi 62. törvénycikk kimondta, hogy a földbirtokos akkor

költöztetheti jobbágysait más megyébe, ha a régi megyében nem biztosíthat nekik jobbágytelkeket.

Az 1711 és 1730 közötti időszakban a magyar népességnek szinte minden rétegéből költöztek a déli megyékbe. Érkeztek jobbágyok a sűrűn lakott településekből, akik féltek az elszegényedéstől, ugyanis az öröklési jog szerint minden férfitestvér ugyanakkora földet örökölhettek. Sokan szöktek is délre. Az 1715. évi 101. törvénycikk kimondta, hogy a szomszédos megyékbe is csak útlevéllal lehetett átmenni.

A tiszai uradalmi kerületbe a második migrációs hullámban (1770 körül) Heves, Nógrád, Pest és más északi megyék lakosai költöztek. Északról Bácska más részeibe is jöttek telepések.

Reformátusok Bácskában

A türelmi rendelet (1781) főleg a Rajna felső folyása menti németeket vonzotta a mai Vajdaság területére, de később Magyarország középső részéből (a Jászkun vagy Hármas Kerületből) is jöttek reformátusok. Ők hozták létre Bácsfeketehegy /Feketić/, Bácskossuthfalva /Stara Moravica/ és Pácsér /Pačir/ településeket. A református többségű települések egy része, pl. Torontálvásárhely /Debeljača/ és Piros /Rumenka/ Békés és Csongrád megye több református településének a lakóiból létesült.

Magyarok Bánátban

Bánátban a 18. században rosszak voltak az életkörülmények. Sok bánáti terület el volt mocsarasodva, s ez az egészségtelen vidék nem vonzotta úgy a telepéseket, mint Bácska. Másrészt Bánát jóval tovább maradt török uralom alatt, sőt a hódoltság megszűntével (1738-ig) is gyakoriak voltak a török betörések.

A feltételezések szerint Bánátban a 18. század elején kb. 25 000 lakos élt, főleg szerbek és románok, akik valószínűleg állattenyésztéssel foglalkoztak. Abban az időben Bánátnak a stratégiai jelentősége jóval nagyobb volt, mint valós értéke. A Bácskára is érvényes rendeletekhez hasonlóan 1719 után Bánátban is csak katolikusok lehettek az állami hivatalnokok. Mivel a Habsburgok a Rákóczi-féle szabadságharc után nemkívánatos elemként tekintettek a magyarokra, tömeges betelepítésükre csak a 18. század közepétől került sor, amikor a katonai határőrvidék jó részét felszámolták.

Mária Terézia haláláig (1780) magyarok Bánátba csak a kamarabirtokokra telepedhettek. Szegedi kertészek hozták létre 1760-ban Hódegyháza /Jazovo/, 1766-ban Torda és Kisorosz /Rusko Selo/ településeket.

II. József uralkodása idején Bánát magyarokkal való benépesítésében nagy szerepet vállalt Szeged is, ugyanis birtokokat vásárolt, és népességének egy részét ezekre a birtokokra költöztette. Ma azt mondhatjuk, hogy a bánáti magyarok zöme az akkori szegediek leszármazottja.

Marcibányi Lőrinc 1782 és 1785 között telepítette be Csóka, Feketető /Crna Bara/ és Egyházaskér /Vrbica/ településeket. Padét 1784-ben Ormosdy István, Szajánt 1806 és 1810 között Taynai János kolonizálta. A telepések jobb helyzetben voltak, mint a jobbágyok, ugyanis szerződéses viszonyban álltak a földesúrral. A 19. század folyamán betelepülő kertészek 16–20 kataszteri hold földet (ún. numerust) kaptak dohánytermesztésre. Ezek a telepések nem voltak kötelesek munkaerőt vagy termést biztosítani, hanem szerződésileg pénzt (nyereséget) fizettek.

A földesurakon és a városokon kívül az állam is kolonizált, csak Torontál megyében így jött létre 43 település (pl. Ürményháza /Jermenovci/ 1817-ben). Csaknem mindegyik ilyen település másodlagos migrációt is vonzott. Így jött létre 1890-ben Muzslya.

Amíg a dohánykonjunktúra tartott, ezek a települések szépen fejlődtek, viszont 1860 után jött egy sor elemi csapás, ami arra kényszerítette ezt az elszegényedett réteget, hogy kivándoroljon. A 20. században innen főleg Ausztráliába és Észak-Amerikába vándoroltak.

Kolonizáció a 19. század végén

A kormány az agrárkérdés megoldatlansága és az egyre kifejezettebb szociális elégedetlenség hatására új települések létrehozását szorgalmazta. Így jött létre 1884-ben Budiszava és Bácsgyulafalva /Telečka/. 1882-ben szabályozták a Duna alsó folyását, és az új területekre magyarokat költöztettek Bukovinából (Románia). Ekkor (1883-ban) keletkezett Hertelendyfalva /Vojlovica/, Székelykeve /Skorenovac/ és Sándoregyháza /Ivanovo/. Mivel nagy volt a népszaporulat, e települések lakossága főleg a közeli Pancsován és Belgrádban keresett munkát.

A bukovinai magyarok második hulláma 1941-ben érkezett, amikor Magyarország és Románia egyezménye lehetővé tette áttelepítésüket. Később Bácskába is költöztettek magyarokat a korábban önkénteseknek (dobrovoljci) adományozott helyekre: 14 község 28 helységébe költöztek, de 1944-ben elűzték őket.

Magyarok Szerémségben és Szlavóniában

A Szerémségbe és Szlavóniába való vándorlás volt a legutóbbi, és belső migrációnak tekinthető. Az, hogy a föld olcsó, a napszám viszont drága volt, ide vonzotta a szegényebb magyarokat Bácskából és a Balaton környékéről. Az idevándorlás két nagy hullámban történt. Az első a 19. század ötvenes és hatvanas éveiben indult a jobbágyság felszámolásával kapcsolatos megoldatlan kérdések és a föld alacsony ára miatt, a második hullám oka pedig a filoxéra volt, amely szinte az egész szőlőültetvényt tönkretette. Az első hullámban mintegy 100 000 ember kelt útra, a másodikban viszont csak 20–30 000.

Zsidók

A (Spanyolországból származó) szefárd zsidók tették ki a Török Birodalom kereskedőinek és kisiparosainak nagy részét. Így volt ez Bánátban is. A pozsareváci békét követően Bánát a Habsburg Birodalom része lett. A zsidók pálinka- és sörmérési engedélyt kaptak Temesváron, de a dohánymonopólium irányítását is egy gazdag zsidó kereskedő, Amigo Meiri szerezte meg. Bánát lett a zsidók menedéke, a birodalom más részeiben ugyanis jóval több volt az adó.

Az „ígéret földje” azonban csak részben volt nyitva a zsidók előtt, ugyanis Bánát földjére csak akkor léphettek, ha országos vásárra mentek, vagy ha hivatalos ügyeket kellett intézniük, illetve ha engedélyezték nekik, hogy már régebben Bánátba telepedett zsidóknál dolgozzanak.

A türelmi rendelet (1781) után a zsidók használhatták a héber nyelvet vallási szertartásaikban, letelepedhettek a városokban, földműveléssel és kisiparral foglalkozhattak, de teljes polgárjogot nem nyertek. Ebben az időben kocsmát tartottak, bőrrel kereskedtek... A

kereskedelem főleg görögök, örmények, cincárok, szerbek és németek kezében volt, s ők céhekbe tömörültek, melyekbe zsidók nem léphettek be.

Szabadka példáján ismertethetjük, milyen keretek és lehetőségek között élhettek akkoriban a zsidók Bács–Bodrog vármegyében. Amikor Szabadka kiváltságos kereskedőváros lett, a városi tanács dönthette el, hogy beenged-e a városba görögöket, örményeket, zsidókat vagy cigányokat. Az 1779. évi kiváltságlevél pontosan kimondja, hogy a zsidók bőrrel és gyapjával kereskedhetnek, és lehet kiskereskedésük. Lakást kizárólag egyedül élő férfiaknál bérelhettek, 1806 után viszont már házat is vehettek. Később kijelölték, hogy melyik utcákban vásárolhatnak házat. Az 1843-as adatok szerint a zsidók főleg kiskereskedők voltak (a családok 80%-a).

Németek

A 18. században a németek tömeges kolonizálására három király: III. Károly, Mária Terézia és II. József idejében került sor.

A 17. századi kolonizáció méreteire vonatkozó adatok szerint Bácskába állami betelepítés útján 30 000 ember, uradalmakra 5000 ember került. Bánátba államilag 73 000, birtokosok révén 10 000 ember jött.

Az ún. dunai svábok eredete a következő: egy-egy harmaduk jött Pfalzból, Bajorországból és Svábföldről.

Csátalja és Novo Selo /Bačko Novo Selo, Bácsújlak?/ volt az első sváb település 1729-ben, majd 1750 körül telepedtek németek Apatinba, Dunabökenybe /Mladenovo/, Küllődre /Kolut/, Hódságba /Odžaci/, Bácsszentivánra /Prigrevica/, Gádorba /Gakovo/, Palánkára, Szépligetbe /Gajdobra/, Kerénybe /Kljajićevo/, Kruševljébe és Karavukovára. A türelmi rendelet után protestánsok érkeztek Bulkeszibe /Buljkes/, Járekre, Cservenkára és Szikicsbe /Szeghegy, Lovćenac/.

A bácskai németek a Baja–Titel vonaltól délnyugatra éltek. Legtömegesebb betelepedésükre a 18. század második felében (Mária Terézia idejében) került sor, de még a 19. században is jöttek. Gyakran telepítették őket olyan helyekre, ahol már volt szerb lakosság, így jöttek létre az Ó- és Új- előtagú településpárok. A legtöbb bácskai német katolikus vallású, de voltak kivételek is: a Cservenkán, Járekben és Szikicsen élő németek evangélikus, az újsziváci németek pedig református vallásúak voltak.

Románok

Románok Bánátban – migrációs hullámok

A Bánát területén élő románokról a 14. századból maradt fenn az első írásos emlék. Tervszerű betelepítésükre a 18. században és a 19. század első évtizedeiben került sor. A román lakosság kolonizálásának az volt a fő célja, hogy megerősítsék a határt a török felé, továbbá hogy javuljon az ország gazdasági helyzete. Ami a románokat illeti, kétféleképpen telepedtek le errefelé: vagy lejöttek a bánáti hegyekből, hogy legelőt keressenek a jószágnak, vagy kolonizálták őket.

A Bánátban élő románok eredetük szerint három nagy csoportba oszthatók: (romániai) bánátiak, erdélyiek és olténiaiak.

A bánáti románok

A legrégebbi román dombvidéki települések (Kisszered /Malo Središte/, Márktelke /Markovac/, Mélykastély /Kuštilj/, Vajdalak /Vojvodinci/, Meszesfalu /Mesić/) román népessége anyagi kultúrájának jellegzetességeit és szokásait tekintve a határon túli Kárpátok népességéhez hasonlít leginkább. A bánáti rónaságról a 18. században és a 19. század elején is több helyre költöztek románok: Alibunárba, Keveszölösre /Seleuš/, Szentjánosba /Barice/, Nagymargitára /Margita/, Temesmiklóstra /Nikolinci/, Petrére /Vladimirovac/, Újzozorára /Uzdin/, Écskára, Szárcsára /Sutjeska/.

A romániai Bánát síksági részeiről Közép- és Dél-Bánátba jöttek románok.

Az alibunári, keveszölösi, temesmiklósi, szentjánosi, nagymargitai, egyesek szerint pedig a nagytárnoki /Veliki Torak/, petrei és újzozorai románokat szerbül fratuci néven emlegetik. Állítólag ez a romániai Bánátból telepített románok neve, s onnan ered, hogy ők gyakran használják a testvér, fivér /frate/ szó kicsinyítő képzős alakját /fratuț=fratuc/.

A kistárnokiak a nagytárnokiakat momrlan (momirlan) néven emlegetik. Így nevezik a Retezát /Retezat/ lábainál, a Zsil /Jiu/ felső szakaszán élő román állattartókat is, a nagytárnokiakról pedig köztudott, hogy a Temesvár melletti Szakálházáról /Săcălaz/ jöttek.

A delibláti, a kevevári /Kovin/ és a homokosi /Mramorak/ románok neve mokan. Így nevezik az erdélyi pásztorokat is.

Az erdélyi románok

E román csoport áttelepítésének az oka az erdélyi hűbériség, valamint a román lakosság áttelepítése a németeknek a Maros mentére való telepítésekor, amikor Kistárnokot és Begafőt /Klek/ kapták. A Tisza és Maros menti határőrvidék felosztásakor és a bánáti határőrvidék kialakításakor egy nagyobb csoport erdélyi román érkezett Jankahídra /Jankov Most/, Begafőre, Bárányosra /Ovča/, Galagonyásba /Glogonj/ és Torontálalmásra /Jabuka/.

Van egy alcsoport is, melyet a tágabb értelemben vett Erdélyből, a Körös mentéről (Kistárnokra, Jankahídra, Bárányosra) jöttek alkotnak.

Az olténiai románok

Bánát három faluját tekintik olténiaiak: Végszentmihályt /Lokve/, Temesőrt /Straža/ és Révújfalut /Banatsko Novo Selo/. Az olténiaiak első csoportját a törökök hozták a bánáti bányavidékre, miután ezt a vidéket 1552-ben elhagyták a szász bányászok. Az 1641 és 1646 közötti időszakban 13 000 család költözött Versec és Temesvár környékére. A pozsareváci (1739) és a szisztovói (1791) béke után más olténiaiak is költöztek erre a vidékre. A temesőri, a végszentmihályi és a révújfalui románokat bufenoknak vagy caranoknak nevezik. Így hívják Romániában a Bánátba telepedett olténiaiakat.

A szerb és a román ortodox egyház

Mátyás király idejében a nándorfehérvári /belgrádi/ metropolita volt a király fennhatósága alatt élő összes ortodox hívő egyházi elöljárója, de már 1479-től mentesítette a máramarosi /Maramureșului/ papokat a terhek alól. A karlócai /Sr. Karlovci/ metropolitától való 19. századi elszakadás főleg Andrei Șaguna érdeme.

I. Ferenc József 1864. december 24-i dekrétuma elismerte az ortodox románoknak azt a jogot, hogy elszakadjanak a karlócai metropolitától, és önálló román püspökséget hozzanak létre Erdélyben. A püspökség székhelye Nagyszeben /Sibiu/ lett, és volt két episzkopátusa: az aradi és a karánsebesi /Caransebeș/.

Ma a román ortodox egyháznak három esperese van Bánátban (Pancsován, Versecen és Kistárnokon), illetve vikariátusa Versecen, és ők kánonjogilag mind a bukaresti román pátriárka alá tartoznak.

A román egyházi naptár eltér mind a szerb ortodox, mind a katolikus vallási naptártól: a változatlan ünnepeket a Gergely-naptár szerint ünneplik (mint a katolikusok), a változó, illetve a mozgóünnepeket pedig 1924 óta úgy, mint az ortodox egyházak, az athéni szászor ugyanis akkor döntött úgy, hogy a Julianus-naptár helyett a Gergely-naptárt alkalmazzák.

A bánáti görög katolikus püspökség székhelye Lugos /Lugoj/, 1863-ban alakult, de mind a szerb, mind a román lakosság határozottan ellenállt ennek a vallásnak. Csak két parókiája van: Márktelkén /Markovac/ és Jankahidán /Jankov Most/, ezek a Körösön /Križevci, Horvátország/ székelő püspök fennhatósága alá tartoznak. (A bevezető történelmi rész szerint 2003-ban létrejött a bácskresztúri apostoli exarchátus mint a vajdasági görög katolikusok egyházi főhatósága. A fordító megjegyzése)

A bánáti románok építésze

A Mercy-féle kolonizáció idején (1722–1726) a telepések maguk építették házukat a környékbeli anyagból. Ezek vert falú, szalmatetőű házak voltak. A Mária Terézia kezdeményezte kolonizáció idején a telepések házát az állam építtette títustervek alapján. II. József alatt emelkedett az építkezés színvonala, megváltoztak a tervek és a háztáji jellege, és a telepések maguk építették a házat az államtól kapott anyagból.

Viselet

Kétféle viseletet különböztethetünk meg: az alföldit (Nagytárnokon) és a közép-európai paraszti viseletet (a Körös-vidékiek viselete Kistárnokon).

A bánáti románok viseletére a vászon, a gyapjú és a posztó (szőtt) ruhadarabok jellemzők, de egyes ruhadarabok szőrméből és irhából is készülnek. A Körös-vidéki erdélyiek és az olténiaiak a már említett közép-európai paraszti viseletben járnak (ez vajdasági vagy magyar viseletként is ismert), mely magyar, szlovák és német elemeket is tartalmaz. A viselet darabjai ma már gyári anyagból készülnek. A nők ma már a pendely helyett ráncos szoknyát viselnek, a férfiak ünnepi viseletében pedig a gatyát már régen felváltotta a pantalló.

A bánáti nők viseletének alapdarabja a hosszú ujjú rövid ing és a pendely; ezek házi szőtt fehér pamut- vagy kendervászonból készülnek. A pendelyre két szövött kötény kerül (ez jellegzetes román viselet). A derekukra gyapjúból fonott vagy szövött övet csavarnak. Az ing fölé mellény vagy bőrmelles kerül. Télen a fejükre és a mellükre nagy gyapjú kendőt borítanak.

A Körös-vidéki erdélyiek és az olténiaiak viseletének fő darabja a rövid, hosszú ujjú ing. A pendely fölé széles ráncos szoknyát vesznek fel, erre jön a kötény. Erre a viseletre a gyapjú szoknya és a gyapjú szőtt kötény jellemző. Az ünnepi viselet jellegzetes darabja az arannyal hímzett ujjú rövid ing.

Ruszinok és ukránok

A vajdasági ruszinok ősei a Habsburg Monarchia szabad státusú alattvalói (Rutenus Libertinus) voltak, a 18. század közepén költöztek Magyarország északkeleti vidékeiről a délvidékre, a mai Bácskába. Első hullámuk, mintegy 200 család az elnéptelenedett Keresztúr

településen telepedett meg, a második hullámban pedig kb. 160 család költözött a szomszédos Kucorára.

Franz Joseph Redl, a Kamara bácskai adminisztrátora a 18. század közepén több bácskai települést is kolonizált: Topolyát (1750-ben), Doroszlót (1752-ben), Veprovacot /Ebersdorf, Vepród, ma szerbül Krušćić/ (1758-ban), Bácskeresztúrt /Ruski Krstur/ (1751-ben). A Bácskeresztúr betelepítéséről szóló szerződés kelte 1751. január 17. A szerződés alapján a telepesek illetményes lakosokká váltak, négy évig nem fizettek adót, a négy év elteltével pedig évente 300 rajnai forintot fizettek. Termésük hetedét adták a földesúrnak, s ha törlesztették adósságukat, szabadon költözhettek.

Redlnek az volt a szándéka, hogy Bácskeresztúrra 200 orosz /?/ görög katolikus családot költöztet, ezért az akkori állam északkeleti részeiből verbuváltak lakosságot. Valószínű azonban, hogy az első csoportok Kúlára érkeztek. A telepesek névjegyzékei alapján biztosra vehető, hogy a ruszinokon kívül magyar görög katolikusok is jöttek.

Az írott források arra utalnak, hogy Mária Terézia idejében Bácskeresztúrt és Kucorát kolonizálták, majd később telepesek érkeztek Újvidékre és Sajkásgyörgyére /Đurđevo/ is. Néhány évvel később e településekről indult a szekunder migráció Verbászra, Topolyára, Zentagunarasra /Novo Orahovo/, Torzsára /Savino Selo/, Kúlára, Sidbe, Berkaszovára, Bacsincára, Mitrovicára, Ingyára...

A betelepedés végén, 1765-ben kb. 2200 ruszin élt Bácskában (1341 Bácskeresztúron, 779 Kucorán). Az utolsó osztrák–magyar népszámlálás alkalmával (1910-ben) 13 457-en voltak, az SzHSz Királyság első népszámlálásakor (1921-ben) 13 664-en. A következő öt évtizedben a ruszinok száma stabilan növekedett, a legtöbben 1971-ben vallották magukat ruszinnak, 20 109-en. Utána csökkent a számuk, a 2002-es népszámlálás már csak 15 095 ruszint vett nyilvántartásba.

A ruszinok görög katolikus vallásuknak is köszönhetik, hogy megőrizték identitásukat. Volodimir Hnatyuk 1897. évi bácskai expedíciójáig különféle elméletek léteztek a ruszinok eredetéről. Egyesek szerint a ruszinok a zaporozsjei kozákok leszármazottai, mások úgy vélik, hogy a kijevi Szvatopluk vajda gárdistáinak a leszármazottai, akik a vajda lányával érkeztek Magyarországra. Hnatyuknak az a megállapítása, hogy a ruszin nyelv ukrán eredetű, nagy vitákat váltott ki az akkori szlavisták körében, főleg ukrán–szlovák viszonylatban.

A ruszinok nemzeti hovatartozásán a múltban a tudósok is, a politikusok is sokat vitatkoztak. A Habsburg és az osztrák–magyar hatóságok a ruszinokat ruténoknak nevezték, és arra törekedtek, hogy megakadályozzák a cári Oroszország ukránjaival való azonosításukat és kapcsolatukat.

A 19. század végén és a 20. század elején az Osztrák–Magyar Monarchiában élő ruszinok zöme a hatósági nyomás ellenére is elkezdte magát ukránnak nevezni. Mivel messze voltak az anyaországtól és az ottani szellemiségtől, a vajdasági ruszinok megtartották régi nevüket. Az őshazával való kapcsolatot azonban nem szakították meg, és állandóan tudatosították, hogy ők az ott élő néphez tartoznak. A mai szerb történészek számára nem kétes, hogy a ruszinok az ukrán nemzet része.

Ami a vallásukat illeti, a görög katolikusok hivatalosan bizánci szertartású katolikusok. Ritkán és nem szívesen használják az „unionista” (szerbül: unijati) kifejezést, mert ez a szó az ortodox vallásúak kényszerű egyesítésére emlékeztet. A szerbiai görög katolikusok még nemrégiben is a horvátországi kőrösi /Križevci/ püspökséghez tartoztak, de a szerbiai exarchátus létrehozása megszüntette a kommunikációs nehézségeket.

A vajdasági ruszinok nyelve eltér az ukrán irodalmi nyelvtől. Mivel 250 éve elszakadtak az anyaországtól, a sajátos környezetben sok szerb, magyar és szlovák szót vettek át.

A ruszin szó az ukrán név régi megfelelője. Mintegy 1000 évvel ezelőtt jelent meg Kijevben. 1721 után, amikor a Moszkvai Fejedelemség felvette az Oroszország nevet, a cári Oroszországhoz tartozó Ukrajna elvetette ezt a szót, viszont megmaradt Galíciában, Bukovinában és Kárpátalján, azaz a Habsburg területeken. Miután ezeket a részeket Ukrajnához csatolták, a szót az ukrán szó váltotta fel.

Szerbek

A 14. század vége felé a kitelepülők nagy hulláma indult Szerbiából észak felé, Szerémségbe és a mai Arad megyébe. A szerbeket Arad megyébe valószínűleg Dimitrij, Vukašin király fia vezette, akit Zsigmond király Világos /Şiria/ várnagyának nevezett ki. Szerémségben és Bánátban már 1437-ben a lakosság zömét szerbek alkották.

A szerbek e területekre való első vándorlásai a középkori szerb állam hanyatlásakor kezdődtek. Brankovics despota a magyar uralkodóktól Szerémségben és a Délvidéken kapott birtokokat a török elleni védekezés fejében. Ő ezekre a birtokokra tervszerűen telepítette a megszállt dél-szerbiai térség lakosságát. Ez a népesség akkor is itt maradt, amikor a török elfoglalta Szerémséget, s martalócként a törökökkel együtt uralta a bácskai és szerémségi városokat.

Ausztria a 17. század végén és a 18. században jórészt Szerbia területén hadakozott a törökkel. Ezekben a háborúkban a szerbek segítették az osztrák katonaságot, mert ezt módnak tekintették arra, hogy maguk is lerázzák a török igit, és független államot hozzanak létre. Részt vettek az 1683 és 1699 között dúló háborúban is, amikor Ausztriának a nyugati helyzet miatt vissza kellett vonulnia – ekkor került sor a szerbek nagy vándorlására.

A hódoltság megszűntével ezekre a területekre Csernojevics Arzén pátriárka vezetésével sok szerb érkezett Szerbiából.

A következő nagyobb betelepítésre 1918-ban került sor, amikor szaloniki harcosokat telepítettek erre a vidékre.

A II. világháború után, 1945-ben az ún. menetrend nélküli vonatokon főleg az ország passzív vidékeinek lakossága jött bácskai és kelet-szerémségi birtokokra, ahonnan korábban kiűzték az autochton magyar és német közösségeket.

VÁROSOK

NOVI SAD / ÚJVIDÉK / NOVÝ SAD

A mai város alapjait a 17. század végén rakták le, amikor a Duna bal partján, a péterváradi várral szemben erődítést, hídfőállást és katonai, illetve kisiparosi telepet emeltek a szerb határőrök számára. Ezt a települést először Rácfalunak, majd Rácvárosnak, majd Péterváradi Sáncnak nevezték.

Az idővel nagyobb számban idetelepedő kereskedőknek és kisiparosoknak, meg a kedvező földrajzi fekvésnek köszönhetően a település gyorsan a szerbek katonai, gazdasági és kulturális központjává vált. 1716 után bajorországi és ausztriai németek, 1739 után görögök, zsidók, örmények és mások is költöztek ide. **Mária Terézia** 1748. február 1-jei rendelete értelmében a Péterváradi Sánc szabad királyi városi kiváltságokat kapott, saját pecsétje és címere lett. Azóta Neoplanta, Neusatz és Újvidék a neve, a szerbek pedig e neveket Novi Sadként fordították.

A város minden tekintetben gyorsan fejlődött; első felvirágzása a 19. század második felére tehető. Így okkal nevezték *Szerb Athén*nek vagy *Rác Párizs*nak. A számos kézműves és kisipari műhelyen, üzleten, vendéglőn és kávéházon kívül Újvidéknek már 1770-től volt selyemgyára és két sörgyára, textilgyára (1846), gőzmalma (1855-ben ez volt az első), cserépégető üze (1847), ecetgyára, mezőgépgyára. Az első személyvonat Szabadkáról 1883. március 5-én érkezett Újvidékre. Még ebben az évben vasúti híd épült a Dunán. A város 1910-ben kapott villanytelepet, 1911-ben megindult a villamosközlekedés, 1930-ban pedig az autóbusz-forgalom.

A város gazdasági fejlődése megindította a polgárosodást is, és a polgárság lett az egész szellemi és kulturális fejlődés motorja. Igen szép magánházak épültek, de a régi városmag ma is látványos középületei is akkor keletkeztek. A mai Szabadság tér két építészeti remeke az 1895-ben épült *városháza* és az 1896-ban épült, *Mária szent nevét* viselő katolikus templom (katedrális). Mindkettőt **Molnár György** tervezte. A 19. század végén és a 20. század első évtizedeiben emelt számos jelentős épület közül kiemelnénk az *igazságügyi palotát*, mely **Wagner Gyula** tervei alapján épült (1898–1900), a *Központi Hitelintézet* épületét (1896), a *szerb gimnázium* épületét (1900) és a *püspöki palota* épületét (1901). Ez utóbbi három **Vladimir Nikolić** mérnök tervei alapján épült. Nagyon jelentős az az épület is, amelyben ma a *Szerb Matica* székel; **Momčilo Tapavica** tervei alapján épült (1912), egyébként **Marija Trandafil** alapítványa. A régi városmag egyik szép épülete a *Platoneum*, mely a 18. században **Platon Atanacković** püspök alapítványaként épült. A 20. században emelt épületek közül mindenképpen a legmonumentálisabb a *báni palota* épülete (szerbül gyakran *Bela banovina* vagy *Bačka pogača* néven emlegetik), mely 1936 és 1939 között épült **Dragiša Brašovan** tervei alapján. Az egyházi épületek közül a legrégebbi újvidéki ortodox templom a *Miklós-templom* (*Nikolajevska crkva*), erről már 1730-ból maradt fenn írásos emlék, azután az *örmény templom* 1746-ból, melyet 1965-ben lebontottak, a 18. századi *Szent György-székesegyház*, az 1765 és 1774 között épült *Istenanya elszenderülése-templom* (*Uspenska crkva*), az *Almásai úti templom* (1797–1808), a *görög katolikus templom* (1822) és a *zsinagóga* (1909).

A gazdasági fellendülés befolyásolta a város közművelődési, oktatási és társadalmi életét is. Megalakult a *Szerb Ortodox Gimnázium* (1810), a *Szerb Olvasókör* (1845), a *Szerb Nemzeti Színház* (1861), a 19. század hatvanas éveiben pedig a városban élő különféle nemzeteknek számos művelődési egyesülete és más társadalmi szervezete működött.

A péterváradai vár

A péterváradai vár a Duna jobb partján 1692. és 1780 között **Sébastien Le Prestre de Vauban** francia hadmérnök tervei alapján, a róla elnevezett erődítményrendszerben épült. A várat hatalmas jelentősége miatt a *Duna Gibraltárja* néven szokták emlegetni.

A vár egy óriási sziklára épült, melynek kedvező fekvését a történelem során egymást váltó népek (kelták, rómaiak, bizánciak, magyarok, szerbek, törökök) mind felismerték, és valamilyen erődítést mindig emeltek rá. Erről a régészeti leletek tanúskodnak – némelyikük a kőkorszakból való. Ennek a hadilétesítménynek az építését **I. Lipót** osztrák császár kezdte, **II. József** császár fejezte be. Az első tervrajzot **Kaiserfeld** mérnökezerdes, a másodikat **Luigi Ferdinand Marsigli gróf**, geográfus és mérnök készítette.

A várba 1702-ben költözött először katonaság: magyar huszárok és szerb hajdukok.

Az I. és a II. világháborúban helyőrség volt, 1951-től azonban civil létesítmény, mely számos művelődési, művészeti, idegenforgalmi és vendéglátó-ipari rendezvénynek, szervezetnek ad otthont.

COMBOP / SOMBOR / ZOMBOR / 3OMBOP

Vajdaság északnyugati részén, a Bezdán–Óbecse csatorna mellett, a Duna–Tisza–Duna-csatorna elágazásánál terül el. A 12. és a 13. század fordulóján keletkezett a Mosztonga folyó mocsaras területének egyik szigetén. Egy magyar király alapította (a feltételezések szerint **István, IV. Béla fia**), és akkor valószínűleg Szentmihálynak hívták. A 14. századtól a **Czobor** nemesi család birtoka volt. **Mátyás** magyar király engedélyezte e családnak, hogy 1469-ben erődítést emeljen a török elleni védelemre, de ezt a törökök 1541-ben elfoglalták. Az akkori település 1543-tól Sombor néven ismert, a budai pasalikhoz tartozott, és egészen 1687-ig török uralom alatt állt; akkor osztrák fennhatóság alá került. Zombor 1717 és 1745 között katonavárosi státuszban volt, akkor kivonták belőle a katonaságot, és a vármegye igazgatása alá került. Szabad királyi városi rangot 1749-ben kapott, Bács–Bodrog vármegye székhelye pedig 1786-ban lett.

Zombor népességét bunyevácok, magyarok, németek, szerbek és zsidók alkották. A város egyik fő gazdasági ága a mezőgazdaság volt, de 1749 után javultak a kisipar és a kereskedelem fejlődésének a feltételei is. A 19. század harmincas éveiben Zombornak volt sörgyára, textilgyára, néhány malma és egész sor kisipari műhelye. A város 1869-ben vasúti kapcsolatba került Szegeddel, 1905-től pedig villanytelepe is volt. A 19. század végén intenzívvé vált Zombor parkosítása – a város a messze földön híres fiákereken kívül fáiról is ismert. Sajátos jelleget adnak a városnak egyes épületei is, például a *plébánia* (1743), a katolikus *Szentháromság-templom* (1763), a szerb *Keresztelő Szent János-székesegyház* (1790), a *megyeháza* (1808-ban épült, mai külalakját 1882-ben nyerte el), mely **Eisenhut Ferenc** híres, a zentai csatát ábrázoló képét őrzi. A *városháza* **Jovan Branković** gróf egykori kastélyának a helyén épült (1842).

Zombornak már a 18. század óta híresek az iskolái. A városban már 1759-ben működött egy négyosztályos, középiskolai típusú iskola; a szerb ortodox egyházközség alapította. 1763-tól működött szerb, 1767-től görög nyelven a grammatikális iskola, 1778-tól pedig a *Norma* tanítóképző, melyet **Avram Mrazović** alapított. Szentendréről 1816-ban Zomborba költözött a *szerb tanítóképző (preparandia)* is.

Zombor társasági élete elég fejlett volt már a 19. század elején. Az egyik legrégebbi magyar kaszinó éppen Zomborban alakult meg (1844-ben), egy évvel később pedig az első szerb olvasóköri is megkezdte működését. A zombori *Népszínház* 1882-ben jött létre.

Ebből a szép bácskai városból a művelődési, politikai és közélet számos kiválósága származik, a többi között **Veljko Petrović** író és **Milan Konjović** festő.

СУБОТИЦА / SUBOTICA / SZABADKA

Régi pannon város, s bár a történelem során ráragadt az *Európa legnagyobb faluja* megjelölés, ma fontos gazdasági és kulturális központ; hét irányba futnak ki belőle a vasúti sínek, és benne, mellette öt irányból keresztezik egymást közutak. Írásos dokumentumok 1391-ben említik először *Zabatka* néven; a feltételezések szerint erődítésként a 13. század elején **IV. Béla** magyar király építtette. A település 1439-től **Hunyadi János** birtokához tartozott. Utána, mielőtt török uralom alá esett volna (1541), több hűbérura is volt, az utolsó ura a **Török** családból került ki.

A török kiűzése (1686) után bunyevácok és szerbek telepedtek le, a 18. század közepén pedig magyarok, németek, szlovákok, zsidók... A város 1743-ban kiváltságos kereskedővárosi státust kapott *Szent Mária* néven, 1779-ben pedig szabad királyi város lett *Maria Theresiopolis* néven. Mai nevét (*Szabadka/Szabatka*) 1845 óta viseli.

Lakosainak számát tekintve Szabadka volt Magyarország egyik legnagyobb városa. A 19. század második felétől a 20. század elejéig a harmadik helyen állt Budapest és Szeged után. Nagyon fejlett volt a kisipara, de a 19. század utolsó évtizedeiben megjelent a modern gyáripar is. Itt kell megemlíteni a **Titus Mačković** alapította téglagyárat (1879), a szeszgyárat (1880), az öntödét, a szikvízüzemet, a kalapgyárat, a műtrágyagyárat (1906)... Szabadkára már 1869-ben eljutott a vasút, 1887-ben modern vasúti pályaudvara épült. Az első villamos 1896-ban jutott el a városból Palicsig.

A város különösen a 19. században és a 20. század elején fejlődött intenzíven, ekkor tízesével épültek az impozáns épületek. Közülük mindenképpen ki kell emelni a Raichl Ferenc tervezte szecessziós palotát (1904), gimnáziumot és nemzeti kaszinót (ma: a városi könyvtár). A város egyik legrégebbi épülete a szerb ortodox templom (1725), melyet festett ablaküvegek és **Paja Jovanović** ikonjai díszítenek. A város első szállodája és a színház egy monumentális épületegyüttesként 1853/54-ben épült. Különösen jelentős a római katolikus templom, mely *Ávilai Szent Teréz* nevét viseli (1797) – ez Vajdaság legnagyobb temploma. 1902 óta a szabadkai zsidóknak is van zsinagógájuk, szecessziós stílusban épült.

Szabadkán működött Vajdaság egyik legöregebb gimnáziuma, mely az 1747-ben alapított középiskola hagyományait folytatta. Itt alakult meg az első felsőoktatási intézmény, a *Jogtudományi Kar* (1920) is.

A város gazdasági és kulturális élete szempontjából kiemelt jelentőségű a közeli Palicsi-tó.

ПАНЧЕВО / PANCSOVA

Pancsova, Vajdaság egyik legnagyobb városa Dél-Bánátban, a Temes partján van. Közvetlen közelében számos régészeti lelőhely tanúskodik arról, hogy a városnak nagy a múltja. A mai város területén valaha dákok, szarmaták, jazigok, rómaiak éltek. A népvándorlás során eljutottak ide a gepidák, az avarok és a szlávok, a 10. századtól pedig a magyarok és a szerbek is. Akkor kezdett kialakulni a mai település őse. Az Árpád-házi királyok idejében Panuka volt a neve, későbbi dokumentumok és útleírások viszont Panucea, Panocsa, Pancsel, Panzova, Pajcsova és Csomva néven emlegetik. Mai neve először a 18. század elején jelent meg.

Pancsova 1552-ben került török uralom alá, és 1716-ig a temesvári szandzsákhöz tartozott, akkor foglalta el **Claudius Florimund Mercy** osztrák gróf. Ez volt egyben Bánát török megszállásának a vége is, az egész terület a Habsburg Birodalom része lett. Ekkor a Temesvár környéki szerbek Pancsovára költöztek, és megalapították a mai Felsővárost, az ugyanakkor érkező németek pedig az Alsóvárost. A katonai határőrvidék idején Pancsova volt a 12. német bánáti határőrezred székhelye egészen 1871-ig, amikor Magyarországhoz, Torontál vármegyéhez csatolták. Szabad határőr-települési státusa 1794-től volt. Ez a város gazdasági fellendülésének az ideje volt, erről tanúskodik az az adat is, hogy 1722-ben itt alapították meg Vajdaság első ipari vállalatát, a sörgyárat (később *Weifert sörgyár* néven vált ismertté). Pancsova már a 18. században virágzó város volt, de igazi gazdasági fellendülésére a 19. században került sor. Ekkor rohamosan fejlődött az ipar, különösen az élelmiszeripar (vágóhíd 1838-tól, olajgyár 1846-tól, az első gőzmalom 1843-tól) és az építőanyag-ipar (öntöde, keményítőgyár...) A dunai hajózásnak jelentős szerepe volt a város gazdasági fejlődésében. Az első járat Pancsova és Zimony között 1850-ben indult. Az első vasút 1894-ben Becskerekkel, 1896-ban Versecclal kötötte össze a várost. Ebben az évben kapott telefonközpontot is, viszont a távíró már 1860-tól működött. A 19. század végén a városban néhány hajóforgalmi vállalat is üzemelt.

Pancsova Dél-Bánát gazdasági és kulturális központja lett. Reprezentatív magán- és középületek épültek neoklasszicista és neobarokk stílusban, s ezek ma is a régi városmag díszai. Kiemelt kulturális és történelmi jelentőségű az *Urunk színeváltozásának temploma*, mely 1878-ban épült **Svetozar Ivačković** tervei alapján. A templom ikonosztázionját **Uroš Predić** festette (1911), a falfestmények pedig **Stevan Aleksić** művei. Van a városban *Istenanya elszenderülése-templom* is, melynek ikonosztázionját az aradi **Janić** testvérek készítették, az ikonjait pedig **Konstantin Danil** festette. Pancsova közelében található a *Vojlovica-kolostor*, mely a hagyomány szerint 1383-ban épült.

A város gazdasági fejlődése fellendítette a kulturális és társasági életet is. A *Szerb Dalkört* 1839-ben alapították, és számos rendezvény szervezésében vett részt. A dalkör karnagya, **Nikola Đurković** szervezte meg az első *amatőr színjátszó társulatot* is. A város kulturális fejlődésének jelentős alakja **Vasa Živković** esperes. Pancsován akkoriban több iskola is működött (*matematikai, ismétlő, állami polgári fiúiskola*), **Jovan Popović** pedig elindította az ismert *Pančevac* lapot (1869). A már említetteken kívül a város története szempontjából fontos még megemlíteni **Milan Ćurčin** költőt és **Petar Krančević** zeneszerzőt.

ЗРЕЊАНИН / NAGYBECSKEREK / ZREÑANIN / ZRENIANIN

A legrégebbi írásos adatok e város történetéről a 14. század első évtizedeiből származnak, amikor Becskerek falucskát szerbek és magyarok lakták. Városként először 1422-ben említik. A 15. században magyarok és szerb despoták kezén volt. Akkor épült a *becskereki vár* is. Török uralom alatt 1551-től 1718-ig állt. Abban az időben a várost két különálló település alkotta, Becskerek város és Gradne Ulice falu. Az újabb kori történelem során a város hivatalos neve volt Gross-Betschkerek, Nagybecskerek és Veliki Bečkerek is. 1935-től **I. (Karadorđević) Péter** királyról Petrovgradnak nevezték, 1946-tól pedig **Žarko Zrenjanin** után Zrenjaninnak. Magyarul most is Nagybecskerek.

A török hódoltság megszűntével Bánát a bécsi udvar igazgatása alá került. Az elnéptelenedett településekbe szerbek és németek, valamivel később románok, olaszok, franciák és spanyolok költöztek, akik e várost *Új-Barcelonának* nevezték. 1778-ban szabad királyi városi státust nyert, a következő évben pedig Torontál vármegye székhelye lett. A 18. században erős gazdasági központtá vált. A város első sörgyára 1745-ben létesült, a 19. század végére pedig egész sor gyára lett: *Lazar Dundërski sörgyára*, *Lazar Dundërski szerb*

szőnyeggyára, szeszfőzde és -finomító, néhány gőzmalom, három téglagyár stb. A város számára nagy jelentőségű volt a villanytelep (1896).

A 19. század végén néhány jelentős objektum épült Nagybecskerekben. A *városháza* 1820-ban épült **Joseph Fischer** tervei alapján, jelenlegi neobarokk stílusát 1887-ben kapta **Pártos Gyula** és **Lechner Ödön** mérnököknek köszönhetően. A római katolikus katedrális 1868-ban épült neoromantikus stílusban **Stevan Đorđević** tervei alapján. A *kereskedelmi akadémia* épületét 1892-ben, a *Nemzeti Múzeum* épületét 1893-ban emelték. A város látképének meghatározásában jelentős szerepet játszott a *kis híd* (1904), az **Einer Sándor** és **Rimmer Márkus** tervei alapján épült *bírósági* épület a Béga partján (1908), a gótikus *református templom* (1891), **Zaborocky** mérnök műve, az *Istenanya elszenderülése-templom* (Uspenska crkva, 1746) és a *Mária bemutatása-templom* (Vavedenski hram vagy Gradnulička crkva, 1777). Az említett épületeken kívül a városnak volt néhány rendezett fürdője, 1854-től pedig **Leopold Rosenfeld** úszóiskolája is működött. A város egyik jellegzetes építménye 1877-től a *nagy híd*, melyet *Eiffel-hídnak* is neveznek (a *Četir' konja debela* című ismert szerb dal is említi).

Nagybecskerek Temesvár után a Temesi Bánság legnépesebb városa volt, ezért a közművelődés és az oktatás is gyorsan fejlődött. Az általános iskolákon kívül volt itt *négyosztályos női népfőiskola* (1880), *polgári fiúiskola* (1890), *állami reálgimnázium* (1846) és néhány szakközépiskola. A város társasági élete már a 19. század első évtizedeiben fejlett volt, erről tanúskodik az az adat is, hogy a környékben elsőként itt alakult meg a magyar kaszinó 1833-ban. Az első amatőr színházi előadást 1788-ban mutatták be, 1839-ben pedig színház is épült. Az első nyilvános hangversenyre 1867-ben került sor.

A város művelődéstörténetének kiemelkedő alakjai **Aleksandar Sandić, Todor Manojlović, Vladimir Kolarov – Koča** irodalmárok és mások.

BPMIAII / VRŠAC / VERSEC / VÂRSET

Ezt a régi bánáti várost szép környék, szőlőhegy és kulturális nevezetességek jellemzik. A Verseci-hegy lábánál, a Delibláti-homokpuszta közelében fekszik. A város környékén található számos régészeti lelőhely arról tanúskodik, hogy az évszázadok folyamán sok nép váltakozott a vidéken: kelták, dákok, rómaiak, szarmaták, avarok, a 9. században pedig szlávok. A jelenlegi település a 15. század elején keletkezett, első írásos említése is erre az időre tehető. **Zsigmond** magyar király idejében Podvršac (mesto pod vrhom, azaz csúcs alatti hely) néven emlegetik. A régi település a Kula nevű domb lábánál alakult ki, melyre vélhetőleg **Brankovics György** emelt várat Szendrő (Smederevo) első elestét (1439) követően. A várból mára csak egy bástya maradt, de ez lett a város szimbóluma. (Amikor a szerbek *Grad pod Kulom*-ot mondanak Versecre gondolva, akkor a kula a domb neve is, de bástyát, őrtornyot is jelent.) A város 1552-től 1717-ig volt török uralom alatt, akkor pedig a Temesi Bánság része lett. 1718-tól a verseci uradalmi kerület székhelye. Akkor kezdődött meg a lakosság összetételének a változása is: németeket telepítettek be, de románok is költöztek ide csoportosan. Kialakult a város szerb és német része, de ezeket 1794-ben egy adminisztratív egységbe vonták össze.

Versec 1817-ben lett szabad királyi város, s attól kezdve gazdasága rohamosan fejlődött, bár igazi fénykorát a 18. század második felében és a 19. század elején érte el. Akkor a legfejlettebb a kisipar, a kereskedelem, a szőlészet, a földművelés és az állattenyésztés volt. A 19. század végén a verseci lakosság nagy része (kb. 60%-a) szőlészettel foglalkozott, s akkor a verseci borvidék volt a legnagyobb Európában. A kisipar már a középkorban is jelentős volt a városban, de a legnagyobb fejlődést 1817 után mutatta. Ekkor a városban 13 céh mintegy 60 különféle kisipart képviselt, 1880-ban pedig 1161 kisipari műhelyt tartottak számon. Az iparosodás kezdetei a 18. századra tehetők. Selyemgyár (a 18.

század 30-as éveiben), sörgyár (1742-ben) létesült, majd megjelent a malomipar, az ecet- és szeszgyár. A 19. század második felében tízesével épültek új gyárak és műhelyek (textil-, élelmiszer-, vegy-, fém-, faipar stb.).

A gazdasági fejlődés fellendítette a városiasodást és az építőipart is. A város legöregebb háza *régi gyógyszerár (lépcsős gyógyszerár)* néven ismert, a 18. század közepén épült, mint a *Dva pištolja* nevű barokk ház is. A *püspöki palotát* 1759-ben **Jovan Đorđević** püspök emeltette. Itt található **Teodor Kračun, Jakov Orfelin, Teodor Ilić Češljar, Arsa Todorović** portréinak és ikonjainak a gyűjteménye. A Szent Miklósnak szentelt székesegyház 1785-ben épült barokk stílusban. Ikonjait **Nikola Nešković**, két képét **Paja Jovanović** festette. Az egyházi épületek közül jelentős a római katolikus *Szent Gellért-templom* (1860–1863).

Versec kulturális fejlődése a város gazdasági fellendülésével és a polgárosodással párhuzamosan folyt. Hagyományosan jó a közművelődése és a tanügye. Az első latin (grammatikális) iskola 1790-ben nyílt meg, 1868-ban pedig reálgimnáziumot alapítottak. Tanítóképző 1852-től 1871-ig működött, 1859-től pedig zeneiskolája is lett a városnak. Már a 19. század ötvenes éveiben számos műkedvelő színtársulat lépett fel Versecen a Habsburg Birodalom minden részéből, a 19. század második felében már a városban lakó nemzetek is sok művelődési egyesületet, olvasókört és más társadalmi szervezetet alapítottak.

Versecen sok híres művész és közéleti dolgozó született, közülük **Paja Jovanović** festőt és **Jovan Sterija Popović** író és dramaturgot emelnénk ki.

КИКИНДА / NAGYKIKINDA

Nagykikinda Észak-Bánát legnagyobb városa. Számos régészeti lelőhely tanúskodik arról, hogy a város és a környék területén néhány ősi nép élt hosszabb időn át.

Nagykikindát Nagy Kökény néven először 1423-ban említik **Zsigmond** magyar király birtokaként. Később néhányszor gazdát cserélt, egy ideig **Brankovics György** szerb despotáé is volt. 1551 és 1716 között török uralom alá tartozott. A Tisza és Maros menti katonai határőrvidék megszüntetésekor, 1751-ben a szemlaki /Semlac/, nagylaki /Nădlac/ és nagycsanádi /Cenad, ma mindhárom település Romániához tartozik/ szerbek a mai Nagyikinda területére költöztek, ami akkor mocsaras vidék volt. A szerbeken kívül magyarok, németek és zsidók is jöttek. A kitartó nagykikindaiaknak sikerült kiharcolniuk a kiváltságos helyzetet, megalakult a *nagykikindai uradalmi kerület* (1774–1876), mely megszüntetése után a nagybecskereki székhelyű Torontál vármegyéhez került.

Nagykikinda 1893-ban lett szabad királyi város. Az iparosodás kezdetei a 19. század második felére tehetők, a népesség akkoriban főleg mezőgazdasággal foglalkozott (80%). 1864-ben jött létre a *Mészáros téglagyár* és 1867-ben a *Bon téglagyár*. Ezek alapozták meg a későbbi *Toza Marković építőanyaggyárat*. Ekkoriban alapították az első malmokat is, az első 1869-ben kezdett működni, a 19. század hetvenes éveiben pedig megnyílt az *olajüzem*. A 19. század végén létesült a *jéggyár*, a 20. század elején pedig megkezdte működését a keményítőgyár (1905), az ecetgyár (1909), a kályhagyár (1911) és két bútorgyár. A villanytelep 1906-ban épült.

A jelentősebb nagykikindai épületek közül érdemes megemlíteni az ortodox templomot, melynek ikonosztázionját a 18. század végén **Teodor Ilić Češljar** készítette, a *nagykikindai uradalmi kerület magisztrátusának az épületét* (1836–1839) és a *szárazmalmot* (Pferde Mühle, 1897-ből). Ez utóbbi az egyetlen megőrzött szárazmalom Vajdaságban.

A nagykikindai kulturális és közoktatási élet a 19. század negyvenes éveitől intenzíven fejlődött. Művelődési egyesületek, olvasókörök alakultak, megindult a műkedvelő színjátszás. Különösen aktív volt a *Gusle Zenekedvelő Társaság* (1878), mely meghatározó szerepet töltött be a város művelődési életében, és szorosan együttműködött a magyar *Dalárdával* és a

németek *Cecilia* dalárdájával. 1781 és 1851 között latin, 1858 és 1869 között reálgimnázium működött a városban, majd 1877-ben megnyílt az első középiskola, a gimnázium. Az *Első Szerb Olvasókör* 1845-ben alakult Nagykikindán. A városban filmriport készült a nagykikindai képviselőjelölt, **Mihajlo Polit Desančić** nagyszabású választási nagygyűléséről (1914).

СРЕМСКА МИТРОВИЦА / SREMSKA MITROVICA (MITROVICA)

Mitrovica a Száva bal partján terül el, Európa egyik legöregebb városa, történelme 7000 évet ölel fel. Először illír–kelta fa erődváros, azaz *oppidum* volt, majd antik császárváros, később középkori városka, török mezőváros, határőrezredi székhely, kisipari és kereskedőváros, végezetül pedig modern közép-európai iparváros.

A két kor fordulóján Sirmium, a 13. századtól Civitas sanctii Demetri (Szent Demeter városa) volt a neve. **Diocletianus** római császár idejében 293-tól Mitrovica volt a Római Birodalom egyik székvárosa. Ezért a rómaiak forumot, amfiteátrumot, templomokat, villákat, lóversenypályát, néhány fürdőt építettek. A várost szinte teljes egészében feldúlták a hunok (441), majd az avarok és a szlávok (582).

Mitrovica 1180-tól magyar, 1529-től török uralom alatt állt, majd 1718-ban a Habsburg Birodalom része lett. A 18. század közepétől a IX. pétervárad határőrezred székhelye. 1763-ban elnyerte a szabad határőr-település címet. Ettől kezdve gyorsan fejlődött, megváltozott szociális és etnikai képe, több magyar, horvát, ruszin, német és zsidó család költözött ide.

A város rohamosabb gazdasági fejlődése a 19. század második felében indult, az 1888. évi feljegyzések szerint Mitrovicán 108 különféle bolt volt. Különösen híresek voltak a legjobb minőségű textíliákat árusító kézművesek. Abban az időben nagy hírük volt a mitrovicai vásároknak – évente öt vásárt tartottak jeles egyházi ünnepeken. Az ipar meglehetősen lassan bontakozott ki. A város legöregebb vállalata a sörgyár (1830). Az első fűrésztelep 1891-ben nyílt, az első gőz üzemű fűrésztelep (*Franz Gamirschek*) pedig 1899-ben. 1909-től bútorgyára is van a városnak.

A város legjelentősebb történelmi nevezetessége a sok régészeti lelőhely. Ezek közé tartozik a *Kálvária*, mely a város területén emelt legrégebb település emlékeit őrzi, továbbá a római vízvezeték maradványai, egy monumentális antik palota, az *antik utca* egy sor üzlettel és műhellyel, az *antik fürdő*, az *antik gabonátároló*... Rengeteg régészeti leletet őriz a Mitrovicán székelő *Szerémségi Múzeum* is, melynek udvarában kapott helyet a *lapidárium*. A régészeti lelőhelyeken kívül a város egyik jellegzetessége a 18. századi *Fő tér* vagy *gabonapiac*, melyen reprezentatív épületek állnak: az ortodox *Szent István-templom* (1794) és a római katolikus templom (1810), mindkettő barokk építészeti remek, azután a *Szerb Otthon* (1895), melyet **Vladimir Nikolić** mérnök tervezett.

Mitrovicán a 19. században fejlett volt a tanügy. Volt két német általános iskola, továbbá *leány*-, *matematikai*, *szerb népiskola* és *magyar általános iskola*. A katonai határőrvidék idejében a város legjelentősebb német főiskolája az *Oberschul* volt. A reálgimnáziumot 1838-ban alapították.

A 19. század folyamán a városban számtalan dalárda, jótékonysági és iparegylet működött, gyakran tartottak műkedvelő színházi előadásokat.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ / SREMSKI KARLOVCI (KARLÓCA)

Karlóca nagy történelmi múltra visszatekintő barokk városka a Fruška gora lankáin, a Duna partján. Először Karom vagy Karon néven említik (1308). A szláv Karlovci név írásban először 1533-ban jelent meg. A középkorban magyar nemesi családok birtoka volt, közülük a

Báthoryak a leghíresebbek. A Karom erődítést 1521-ben lerombolták a törökök. A település ettől az évtől kezdve a 17. század végéig török uralom alatt állt. A legrégebbi, 1702-ből fennmaradt népszámlálás szerint a lakosság zömét szerbek alkották, de éltek itt horvátok és németek is. Már a 18. században 60 kereskedő és kisiparos működött a városban, de számuk a következő évszázadban jelentősen emelkedett. A karlócaiak alaptevékenysége a szőlészet volt, boraik az egész Habsburg Birodalomban ismertek voltak. A városka 1753-ban szabad határőr-települési státust nyert.

A város nevéhez Európa e részének jelentős történelmi eseményei fűződnek. Az 1683 és 1699 között dúló osztrák–török háborút 1699. január 26-án a karlócai békekötés zárta le. A békeszerződés aláírásának a helyén 1817-ben *békekápolnát* emeltek.

Karlóca a 18. század elejétől 1918-ig a vajdasági szerbek egyházi és kulturális központja, 1713-tól a szerb metropolita székhelye volt. Itt alakult meg az *első szerb gimnázium* (1791), majd az *ortodox papnevelde* (1794-ben ez volt az ortodox világ második papneveldéje). Karlóca nevéhez még egy történelmi esemény fűződik: itt tartották meg 1848-ban a *májusi nagygyűlést*, amelyen kikiáltották a *Szerb Vajdaságot*, **Josif Rajačićot** pedig megválasztották pátriárkának, s ezzel a karlócai püspökség patriarkatusi rangra emelkedett. Karlócán tartották meg 1861-ben a *Boldogasszony napi nagygyűlést* is.

A 19. század végi barokk városképet Karlóca máig megőrizte. A város főbb nevezetességei a következők: az ortodox székesegyház (1762) **Jakov Orfelin** és **Teodor Kračun** (1780) ikonosztázionjával és **Paja Jovanović** falfestményeivel, a vörös kőből emelt barokk kút (*négy oroszlános kút*, 1799), a *magisztrátus* épülete (1811) és a *gimnázium* (1891). Karlóca legmonumentálisabb épülete a *patriarkatusi (püspöki) palota* és kápolna, melynek ikonosztázionját **Uroš Predić** festette. A palota 1894-ben épült **Vladimir Nikolić** tervei alapján. Ő tervezte a karlócai *papnevelde* (1901), *egyházi népi alapok* (1902) és *Stefaneum* (1903) épületét is.

Habár kisváros volt, Karlócának már a 18. században igen gazdag volt a kulturális és társasági élete. **Emanuel Kozačinski** tanító a latin iskola tanulóival itt tartotta az első szerb nyelvű színházi előadást 1736-ban (*Smrt cara Uroša V*).

БЕЛА ЦРКВА / BELA CRKVA / FEHÉRTEMPLOM / BISERICA ALBĂ

Fehértemplom a Duna, a Karas és az aranyáról ismert Néra folyók között, a Kárpátok lábánál terül el. Először Krassó /ma. Caraș-Severin, Románia/ vármegyei településként említik 1335-ben. Miután Bánát felszabadult a török uralom alól, **Claudius Florimund Mercy** gróf 1717-ben a német telepesek számára alapította meg Fehértemplomot városként. A város arról az öreg templomról kapta a nevét, amelyet az első telepesek itt találtak, és amelyről településüket hivatalosan Weisskirchennek nevezték. A németeken kívül szerbek és románok lakták. A 18. és a 19. században a kereskedelem a cincárok, a szerbek és a románok kezén volt, a német lakosság főleg szőlészettel foglalkozott. A katonai határőrvidék idejében Fehértemplom lett a vlach–illír ezred székhelye. 1777-ben szabad határőr-települési státust nyert. Ugyanebben az évben itt alakult meg Vajdaság első lövészegylete.

PYMA (RUMA)

Ruma a szerémségi síkság nyugati részében terül el. Első említése a 14. század elejére tehető, amikor 1323-ban a kolostor temetőjében *Aratorlo*, később *Arpatoro* néven kápolna épült. A települést Ruma néven először 1634-ben említik – akkor szerb falu volt két kenézzel. Mivel akkor török uralom alatt állt, feltételezhető, hogy a helység neve orientális eredetű.

Amikor 1699-ben befejeződött az osztrák–török háború, Szerémséget két részre osztották, és Ruma 1718-ig a török részben maradt, csak a pozsareváci békét követően került

a Habsburgok alá. A 18. század elején tiszta szerb település volt. A következő időszakban nőtt a lélekszáma, de szerbeken kívül németek is költöztek ide. A 18. század közepén, amikor megkezdődött Szerémség tervszerű betelepítése, Rumára 173 német család költözött.

A 18. században **Marko Pejačević** báró a mai Ruma helyén építtette fel földbirtokának székhelyét. Új, urbánus jellegű település jött létre, és 1747-ben szabad kereskedővárosi státust nyert. A 19. században folyamatosan nőtt a település népességének lélekszáma, a lakosok főleg mezőgazdasággal és kisiparral foglalkoztak.

A 18. század második felében Ruma jellegzetes kisváros volt, de volt benne magánkézen szerb középiskola, gimnázium (1770 és 1787 között működött). Ebben az időszakban működött a ferences gimnázium is, amely Ruma első emeletes épületében kapott helyet. Rumán a 18. és a 19. század folyamán három ortodox templom épült: a *Miklós (Nikolajevski)-templom* (1758), a *Jézus mennybemenetele-templom (Vaznesenski hram)* (1761) és a *Mindenszentek-templom* (1840).

VÁROSOK ÉS TELEPÜLÉSEK RÉGI NEVE

JELENLEGI NÉV	RÉGI NÉV		
	MAGYARUL	NÉMETÜL	LATINUL
Bačka Palanka – Bačska Palanka – Бачка Паланка	Ó-Palánka, Új-Palánka	Alt Palanka, Neu Palanka	-
Bački Petrovac – Бачки Петровец – Báčky Petrovec – Бачки Петровац	Petrőc	Petrovac	-
Bečej – Óbecse – Бечеј	Ó-Becse	Alt-Becse	-
Bela Crkva – Била Церква – Biserica Albă – Fehértemplom – Бела Црква	Fehértemplom	Weisskirchen	-
Crvenka – Червинка – Црвенка	Cservenka	-	-
Čelarevo – Čelarevo – Челарево	Dunacséb	-	-
Futog – Futak – Футор	Futak	Alt Futak, Neu Futak	-
Kanjiža – Magyarkanizsa – Кањижа	Ó-Kanizsa, Magyar Kanizsa	Alt Kanizsa	-
Kikinda – Nagyikinda – Кикинда	Nagyikinda	Gross-Kikinda	-
Kovačica – Kovačica – Antalfalva – Ковачица	Antalfalva	Kowatschitz	-
Novi Sad – Nový Sad – Újvidék – Нови Сад	Újvidék	Neusatz	Neoplanta
Pančevo – Panciova – Панчево	Pancsova	Pantschowa	-
Petrovaradin – Pétervárad – Петроварадин	Pétervárad	Peterwardein	-
Senta – Zenta – Сента	Zenta	Senta	-
Sombor – Зомбор – Zombor – Сомбор	Zombor	-	-
Sremska Mitrovica – Сримска Митровица – Сремска Митровица	Mitrovicza	Mitrovitz	-
Sremski Karlovci – Сримски Карловци – Сремски Карловци	Karlócza	Carlovitz	-
Subotica – Szabadka – СубОТИЦА	Szabadka	Maria There-siopel	Maria Theresiopolis
Vršac – ВерШЕЦ – Vârșeț – Вршац	Versecz	Wersecz	-
Vrbas – Врбас	Ó-Verbász, Új- Verbász	Alt-Verbasz, Neu-Verbasz	-
Zemun – Земун	Zimony	Semlin	-
Zrenjanin – Nagybecskerek – Zreñanin – Зренјанин	Nagybecskerek	Gross-Becskerek	-

SZEMÉLYISÉGEK

1. Ady Endre (1877–1919): költő. Elemi iskolába szülőhelyén, Érdszentesen járt, gimnáziumba Nagykárolyban és Zilahon. Két évig joghallgató volt Debrecenben és Pesten, majd bírósági fogalmazó lett, később pedig ügyvédi magánirodában dolgozott. 1899-ben kezdte verseit publikálni, s párhuzamosan számos lapszerkesztőségnek is dolgozott. Sokat utazott. Egyik utazása során ismerkedett meg 1903-ban Brüll Adéllal, Lédával, azzal a nővel, aki nagyon sokat jelentett számára. 1908-ban a haladó szellemű *Nyugat* c. folyóiratot szerkesztette. Az 1906-ban megjelent *Új versek* című kötet tette igazán népszerűvé. Budapesten halt meg, ott is temették el. Miloš Crnjanski is írt nekrológot. Sok vajdasági városban van róla elnevezett utca.

2. Antić, Miroslav (Mika) (1932–1986): költő, prózaíró, újságíró, festő, filmművész. Általános iskolába szülőhelyén, Homokréven /Mokrin/ járt, a gimnáziumot Nagyikindán és Pancsován végezte el. Belgrádban járt egyetemre. Életének javát Újvidéken élte le. A *Pančevac* és a *Dnevnik* újságírója, valamint a dzsessz és könnyűzenével foglalkozó *Ritam* című folyóirat szerkesztője volt. Állandóan újabb és újabb művészi formák és kifejezőmód után kutatott, de költőként volt a legismertebb. Ismertebb művei: *Ispričano za proleće*, *Plavo nebo*, *Nasmejani svet*, *Psovke nežnosti*, *Koncert za 1001 bubanj*, *Mit o ptici*, *Plavi čuperak*, *Horoskop*, *Prva ljubav*, *Garavi sokak...* Fehér Ferencsel közösen *Színek és szavak – Boje i reči* címen, Ján Labattal pedig *Rovina spieva – Raspevana ravnica* címen adott ki kétnyelvű verskötetet. Elnyerte a Neven-díjat (kétszer), a Goran-díjat, a Sterija Játékok díját, forgatókönyvéért az Arany Arénát, Vajdaság Felszabadulási Díját, a Népert tett Szolgálatok Érmét és számos más kitüntetést.

3. Antunović, Ivan (1815–1888): kalocsai kanonok, címzetes boszniai püspök, a bácskai bunyevácok kései megújulásának egyik kezdeményezője, publicista és prózaíró. Kunbaján (a mai Magyarország területén) született nemesi családban, mely pereskedésben elvesztette birtokait. Elemi iskolába Almáson, gimnáziumba Szabadkán, Kalocsán, Pécsen és Szegeden járt. Teológiát Szegeden, Bécsben és Kalocsán hallgatott. 1838-ban lett szerzetes. Egyházi pályája végig felfelé ívelt, 1859-ben kanonok lett, 1876-ban pedig a császár címzetes boszniai püspöknek nevezte ki (ezzel a magyar Országgyűlés felső házána tagja lett). Publikálni 1870-ben kezdett, amikor a *Bunjevačke i šokačke novine* első száma megjelent. Az újság a vártnál kevésbé volt sikeres, ezért 1872-ben beszüntette ezt a politikai lapot, és kulturális lapot kezdett kiadni *Bunjevačka i šokačka vila* néven. (Ez a lap addig újságmellékletként jelent meg.) Mivel ez sem vált be, 1875-ben átengedte Blaža Modrošićnak, aki 1876-ig adta ki. Antunović papként a felvilágosodás katolikus felfogásának a híve volt – ez irodalmi és publicisztikai alkotásaiból is kitűnik. Jelentősebb művei: elbeszélése, az *Odmetnik* (Martinovics Ignác életéről), kéziratok regényei, a *Poslednji Gizdarev* és a *Bariša Kitković*, útleírása, a *Poučne iskrice* és tanulságos szövege, a *Slavjan*. Ami a bunyevác megújulást illeti, legjelentősebb a *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih* című műve, melyben népe történetét próbálta megírni. Kalocsán halt meg.

4. Arany János (1817–1882): magyar költő, Petőfi Sándoron kívül ő a 19. századi magyar irodalom népies irányzatának a legjelentősebb képviselője. Több jelentős művet írt, de közülük is kitűnik eposztrilógiája, a *Toldi*, *Toldi szerelme*, *Toldi estéje*. Ezeket szerb nyelvre Jovan Jovanović Zmaj fordította le (1858., 1870., 1896.), mint a *Murány ostromát* (*Otmu Muranjgrada*) is (1878). Ismertek történelmi tárgyú balladái is: a *Tetemrehívás*, *Ágnes asszony*, *Tengeri-hántás*, *V. László*. A népi életéről írt verseiből a polgár sóhajt a természet és az egyszerűség után.

5. Atanacković, Platon (1788–1867): budai püspök (1839–1851) és bácskai püspök (1851–1867), író, politikai munkás, a szerb közművelődés jótevője. Zomborban született. A gimnáziumot és a papnevelőt Karlócán végezte, majd tanítói vizsgát tett. 1829-ben a Krušedol-kolostorban lett szerzetes, tíz évvel később budai püspökké nevezték ki. Apológiáját *Analitika* címen 1850-ben, Bécsben adta ki. A Szerb Matica elnöke, majd a moszkvai egyetem mellett működő *Obscsesztvo isztorji i drevnosztej* tiszteletbeli elnöke volt. Legjelentősebb művei: *Prinos rodoljubivih mislej na žertvenik narodnoga napretka*, *Dijetalne besjede*, *Povjest rezidencije episkopata budimskoga*. Sok tankönyvet adott ki (teológia, szerb nyelv, német nyelv, matematika, pedagógia, hittan...) A helyesírás kérdésében a konzervatívok közé tartozott. Ő alapította a zombori *Platoneumot*, a zombori szerb Pedagogium tanára volt. Politikai munkássága az 1845-ös *Dijetalne besjede* című művéből kísérelhető figyelemmel, mely a magyar országgyűlés (diéta) ülésein 1837 és 1844 között tartott beszédeit tartalmazza.

6. Bajcsy-Zsilinszky Endre (1866–1944): magyar jogász és politikus. A 20. század 30-as éveinek elején kezdte közzétenni az akkori német politikával szembeni ellenvetéseit. *Nemzeti radikalizmus* című művében kiemelte, hogy a magyar külpolitika fő célja a magyar–szerb–horvát kibékülés és a magyar–szerb–horvát együttműködés. 1940 februárjának elején Belgrádban tartózkodott a balkáni külügyminiszeri értekezleten. Teleki Pál azzal bízta meg, puhatolja ki, hogy a jugoszláv fél kívánja-e a magyar–jugoszláv közeledést. *Helyünk és sorsunk Európában* című könyvében (1941) balkáni–Duna menti föderációt, illetve konföderációt sürgetett. Már 1941. április 11-én tiltakozott Horthynál, amiért Magyarország megtámadta Jugoszláviát. Az 1942 eleji razzitát *pogromnak* nevezte. Ezt írta Horthynak: *Magyarországon bírói ítélet nélkül tömeges öldöklésre került sor a katonák és csendőrök teljes felelősségével, ez a legembertelenebb és legmagyartalanabb tömeggyilkosság, ez olyan rettenetes hiba és a magyar jogrend olyan megsértése, ami ellen minden tisztességes magyarnak fel kell emelnie a szavát.* 1942 decemberében követelte a magyar országgyűléstől a razzia szervezőinek a legszigorúbb felelősségre vonását. Amikor 1944 októberében Szálasi Ferenc került hatalomra, letartóztatták, és 1944. december 25-én kivégezték.

7. Bajić, Isidor (1878–1915): zeneszerző, zenei író. Kúlán született, a gimnáziumot Újvidéken végezte, a zeneakadémiát pedig Budapesten 1901-ben. Az újvidéki gimnázium tanáráként 1909-ben megalapította a zeneiskolát, amely máig az ő nevét viseli. Ő indította el a *Srpski muzički list* című újságot és a *Srpska muzička biblioteka* című kottasorozatot, kezdeményezte a Szerb Énekkarok Szövetségének a létrehozását. Vokális zenét, zongoraszámokat, színpadi zenét írt, és külön figyelmet fordított a népdalok feldolgozására. Több elméleti munkát is kiadott: *Teorija notnog pevanja* (1904), *Klavir i učenje klavira* (1906), *Naše crkveno pojanje* (1906). Legismertebb művei az *Ivo od Semberije* című opera, a *Seoska lola*, *Čučuk Stana* és más daljátékok. Mivel közel állt a népzenehez, Bajić műveit gyakran népdalnak tekintik, mint pl. a *Jesen stiže, dunjo moja* címűt.

8. Bakov, Joakim (Jasa) (1906–1974): a szerb és a francia nyelv tanára, sportmunkás és pedagógus, sportoló (atléta). Több mint tíz évig ő volt a rúdugrás jugoszláv rekordere. 1947-ben felmondta tanári állását, és azután sportpedagógusként és edzőként tevékenykedett. Főleg könnyűatlétikával foglalkozott, e tárgykörből 36 könyvet adott ki. Ruszin nyelven verseket is írt.

9. Bălan, Ion (1925–1976): tanár és irodalmár. A második világháború utáni vajdasági román irodalom egyik legjelentősebb képviselője. Almádon /Jablanka/ született.

Nagybecskerekén román nyelvet és irodalmat hallgatott, pályájának kezdetén a román nyelv tanára volt a verseci gimnáziumban és tanítóképzőben. A legtöbbet mégis a publicisztika és az irodalom fejlesztése terén nyújtotta. 1949-ben a *Bucuria pionierilor* (Pionírröröm) című folyóirat szerkesztője lett, majd hosszú időn át (1956–1976) a *Lumina* (Fény) című folyóirat felelős szerkesztője volt. A nálunk kiadott összes román kiadványban közreműködött, írt a *Román Nyelvművelő Társaság évkönyveibe* is. E társaságnak alapítója is volt. Verskötetei: *A falum éneke*, *Tavaszi barázdák*, *Albu*, *Láng az éjszakában*, *Utak és felhők*, *Ninalb*. A Libertatea kiadó 1979-ben három kötetben közreadta összegyűjtött műveit. Sok jugoszláv művet fordított románra, de az ő verseit is fordították más nyelvekre. Romániai lapokban is jelentek meg versei. Számos irodalmi és publicisztikai díjat kapott. 1976-ban halt meg Belgrádban.

10. Bălan, Măria (1923–): naiv festő. Szülőfalujában, Újuzorán /Uzdin/ három osztályt végzett. Ő az újuzorai naiv festői iskola egyik alapítója, bel- és külföldön egyaránt ismert. 1997 óta a Román Hagyományos Művészeti Akadémia tagja. Munkái az újuzorai képtárban, a jagodinai Naiv Művészeti Múzeumban, a jaéni (Spanyolország) Naiv Művészeti Múzeumban és a világ számos országának magángyűjteményeiben láthatók. Kiállított New Yorkban, Washingtonban (1965), Hágában, Belgrádban, Nápolyban, Bolognában, Rómában (1974), Modenában (1975), Madridban (1977), Zágrábban (1981), Rakovicában (1982), Versecen, Tárnokon /Torak/, Keveszölösön /Seleuš/, Révújfaluban /Banatsko Novo Selo/ (1962), Újuzorán /Uzdin/ (1962, 1964, 1972, 1985, 1999). Négy évtized alatt több mint ezer képet festett, melyeken a népszokásokat, a falusi tájat és paraszti életmódot ábrázolja. Róla és munkáiról képzőművészeti kritikák, dokumentumfilmek, tévériportok készültek. Külföldi elismerései és díjai: Castello di Pietrassa – Caltanissetta (1973), ezüst oklevél és érem – Modena, diploma – Piacenza, a IV. Európai Naiv Festészeti Pályázat diplomája – Morges (1975), az V. Európai Naiv Festészeti Pályázat diplomája – Morges (1976).

11. Balašević, Đorđe (1953–): popénekes, zeneszerző, színész, költő, prózaíró... Született újvidéki, a gimnáziumot harmadikban otthagyta, tanulmányait magánúton fejezte be. Az egyetemen földrajzot hallgatott, de 1977-ben csatlakozott a *Žetva* nevű akusztikus együtteshez, s velük énekelt lemezre az *U razdeljak te ljubim* című könnyű, de nagysikerű dalocskát. A következő évben megalakította a *Rani mraz* nevű együttest. Egy ideig Biljana Krstićtyel és a *Neoplanti* együttesrel lépett fel. Mai napig tartó szólókarrierjét 1982-ben kezdte. Albumjain és koncertjein az egész egykori Jugoszlávia legjobb zenészei működtek közre. Hangversenyeinek hagyományos helye a belgrádi *Sava Központ* volt, ahol a jó zenéhez szellemes összekötő szövegeket fűzött – ezek a 20. század kilencvenes éveinek szürkeségében szinte kultikussá váltak. 1982 és 2000 között mintegy száz koncertet adott a *Sava Központban*. Dalaiban a békét, a toleranciát, a bánáti ember („Lala”) sztoicizmusát énekelt meg. Jelentősebb albumai és művei: *Odlazi cirkus*, *Pub*, *Celovečernji The Kid*, *Bezdan*, *Panta rei*, *Tri posleratna druga*, *Jedan od onih života*, *Na posletku...* Számos hazai díjban részesült (Újvidék Októberi Díja, Todor Manojlović-díj, Jugoszlávia esztrádművészeti díja...), a külföldi elismerések közül az UNHCR jószolgálati nagykövetévé való megválasztása a legjelentősebb.

12. Balázs G. Árpád (1887–1981): a két háború közötti vajdasági művészeti élet kiemelkedő grafikusa. Művészetet először Baján tanult, volt a nagybányai művésztelepen, majd 1913-ban beiratkozott a budapesti Képzőművészeti Akadémiára, de a háború miatt abba kellett hagynia tanulmányait. 1924-ben diplomázott a prágai Képzőművészeti Akadémián; akkor a kubizmus hatása alatt állt. A szabadkai *Bácsmegyei Napló* napilap illusztrátora lett, majd Belgrádba költözött, és a *Vreme* és a *Dečije vreme* munkatársa lett. Csuka Zoltánnal

együtt 1927-ben a *Vajdasági galéria* című kétnyelvű könyvbe több mint 300 akkori politikus, közéleti munkás és művész portréját készítette el. 1926-tól a kuboexpresszionizmusnak és a szociális témáknak szentelte magát. Tematikus mappái: *La Travail*, *A hét napjai*, *Jatagan mala*. Kiemelkedő műve az *Ady-mappa*, melyben Ady Endre nyolc versét illusztrálja (1930). Ekkor vált az *Oblik* csoport tagjává. Alkotásainak legjavát a Szabadkai Városi Múzeum képzőművészeti gyűjteménye őrzi.

13. Blaha Lujza (1850–1926): színésznő. Rimaszombaton /Rimavská Sobota, Szlovákia/ született egy színésznő és egy tiszt házasságából Reindl Ludovika néven. Gyermekkorát vándortársulatokban töltötte. Hét évesen, amikor még nem tudott írni és olvasni, már számos előadás csillaga volt. Csodagyermekként fellépett a Német Népszínházban. Fiatalon ment férjhez Blaha Jánoshoz, a dzsidásezred karnagyához, s már 19 évesen megözvegyült. 1866-ban, Debrecenben hivatásosként kötött szerződést. 1870-ben lépett fel először Pesten a Nemzeti Színház színpadán, és a közönség kedvence lett. Sokáig emlegették a *Féltve őrzött kislány* (Győr, 1863–5), az *Eljegyzés lámpafénynél* és a *Varázshegedű* (Szabadka, 1865), a *Kékszakállú* és a *Marcia* (Debrecen, 1867, illetve 1871), a *Zsuzsi* és a *Nagyapó* (Nemzeti Színház, Budapest, 1871) című darabokban nyújtott alakítását. Először és utoljára 73 évesen állt kamera elé. Miután részt vett a szerbiai sebesültek megsegítésére rendezett jótékonyági hangversenyen, megkapta a *Natalija* elismerést. A budapesti Nemzeti Színház tiszteletbeli és örökös tagja, a *Ferenc József Aranykereszt* tulajdonosa volt.

14. Blazy, Ján (1783–1836): tanügyi munkás. Szegény pazovai határőrcsaládban született, de szorgalmas tanuló volt, így Selmecebányán /Banská Štiavnica, Szlovákia/ tanítóképzőbe (preparandia) járhatott. Tanulmányai befejeztével Novi Vrbason lett magántanító. Mivel munkájával hírnevet szerzett, egyre több diákja lett, ezért 1822-ben megalakult a bács–szerémségi szeniorátus gimnáziuma, a verbászi gimnázium elődje. Kölpényben /Kulpin/ halt meg.

15. Bogdan, Zvonko (1942–): vajdasági népdalok és nóták énekese, zeneszerző, költő, festő, zsoké. Zomborban született, de sokkal szélesebb körben mozog, mint dalai; közismerten udvarias úriember. Saját dalain kívül népdalokat, nótákat énekel, repertoárján bunyevác, magyar, szerb, román... dalok szerepelnek. Dalaiból a mező, a múlt, a bohém élet, a Duna köszön ránk, a szerelemről, a száguldó lovakról, a nőkről... énekel. Legismertebb dalai: *Hej salaši na severu Bačke*, *Već odavno spremam svog mrkova*, *Govori se da me varaš*, *Kraj jezera jedna kuća mala*, *Neko sasvim treći*, *Jedan stari kontrabas...*

16. Branković, Georgije (1645–1711): gróf, diplomata és történész. A szerb Branković despoták leszármazottjának tartotta magát. Šerban Cantacusin havasalföldi vajda támogatásával és III. Csernojevics Arzén pátriárka tanúsítványai alapján I. Lipót osztrák császártól bárói, majd 1688-ban grófi címet kapott. A bécsi udvar arra számított, hogy általa maga mellé állíthatja a szerbeket a török elleni nagy háborúban (1683–1699). A szerb császárság visszaállítására vonatkozó, az I. Lipót császárhoz eljuttatott memorandumban kifejtett tervek miatt az osztrák udvar veszélyesnek minősítette, ezért 1689-ben Bécsben, majd 1703-ban Chebben (Csehország) bezárták, és ott meg is halt. Rabsága alatt írta *Slaveno-serbske hronike* című művét, amelyben a szerbek és a Brankovićok történetét írta meg, a végére pedig memoárjait illesztette. Ez a mű nagy hatással volt a 18. századi szerb történetírára és szerb intelligenciára.

17. Brašovan, Dragiša (1887–1965): műépítész. Versecen született, építészeti tanulmányait pedig Budapesten végezte el 1912-ben. 1918-ig Tőry Emil és Pogány Móric irodájában dolgozott a magyar fővárosban, 1920-ban pedig Belgrádban Milan Sekulićtyal közösen *Arhitekta zajedno* néven magánirodát nyitott. 1929-ig eklektikus stílusban tervezett, utána modern stílusban, 1945 után pedig mint mindenki más: szocialista realista stílusban. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja, a Brit Királyi Építészeti Intézet tagja volt. Ő tervezte Vajdaság AT Végrehajtó Tanácsának épületét, az ún. *báni palotát* (1939-ben épült) és a Jugoszláv Légierő főparancsnokságának zimonyi épületét.

18. Čajak, Ján, ifjabb (1897–1982): prózaíró. Az itteni szlovákok nyelvjárásában írt elbeszéléseket helyi témákról. A II. világháború után a szlovákiai helyzetről írt. A bácspetróci és a szlovákiai liptószentmiklósi /Liptovský Mikuláš/ gimnáziumban tanított. Több folyóiratot szerkesztett. Elbeszéléseket, drámákat, újságcikkeket írt, a jugoszláv irodalom műveit fordította. Legismertebb művei humoros elbeszélései és regényei: *Zuzka Turanová*, *Zypa Cupák*, *V zajati na Holíčskom hrade* /A holicsi vár foglya/.

19. Chalupová, Zuzana (1925–2001): a legismertebb jugoszláv naiv festő. 1964 óta fest. Kezdetben az antalfalvi /Kovačica/ szlovákok és saját életéből festett jeleneteket (*A férjem halála*), de legfőbb ihletői a gyermekek voltak (New Yorkban az *ezer gyermekes Zuzana mama* nevet adták neki). Első önálló tárlata Dubrovnikban volt 1968-ban. Képei világszerte megtalálhatók gyűjteményekben és képtárakban. Az UNICEF képes levelezőlapjain és naptárain is megjelentek. A Szlovák Matica életművéért *Cirill és Metód-díjban* részesítette – ez a legnagyobb Pozsonyi /Bratislava/ díj, melyet szórványban élő sikeres szlovákok kaphatnak. Megfestette szülőhelyét, Antalfalvát, az ottani embereket, szokásaikat, mindennapi munkájukat.

20. Crnjanski, Miloš (1893–1977): költő, regényíró, elbeszélő, drámaíró, útleíró, esszéíró, memoáríró és publicista. Temesváron piarista gimnáziumba járt (1912-ben érettségizett), Fiumében /Rijeka/ Külkereskedelmi Akadémára járt (1912–1913-ban), Bécsben művészettörténetet és filozófiát kezdett hallgatni (1913-ban), a belgrádi Bölcsészettudományi Karon diplomázott (1922-ben). Részt vett az I. világháborúban. A két háború között tanár, újságíró és sajtóattasé volt a Jugoszláv Királyság berlini (1928–1929, 1935–1938) és római (1938–1941) külképviseletében. 1941-ben Londonba emigrált, az emigráns jugoszláv kormány tisztviselője volt (1941–1945), majd létfenntartása érdekében munkát keresett. Az ötvenes években például az argentin *El Economista* lap londoni tudósítója is volt. 1965 végén tért haza. Legismertebb művei: *Lirika Itake*, *Dnevnik o Čarnojeviću*, *Seobe*, *Roman o Londonu*, *Lament nad Beogradom*, *Embehade...*

21. Csernojevics, Arzén, III. /Arsenije III Čarnojević/ (1633–1706): szerb pátriárka (1674–1691) és szentendrei metropolita (1691–1706). A Cetinje közeli Bajicében született. A Gračanica-kolostor kifosztásakor 1688-ban Jegen Oszmán pasa elfogta. Kiváltásáért hívei 10 000 tallért fizettek. 1686-tól kapcsolatot tartott fenn a Velencei Köztársasággal, 1688-ban pedig levéllel fordult XI. Ince pápához. Ő vezette a szerbek vándorlását 1690-ben. 1690 januárjában Belgrádba, az év őszén pedig Szentendrére és Budára ment. Ő kezdeményezte az 1690. évi nagygyűlést. I. Lipót császártól kiváltságokat kért és kapott az ortodox egyház és a Habsburg Birodalomban élő ortodox hívek számára. Új hazájában haláláig főleg azon tevékenykedett, hogy megakadályozza az ortodox vallástól való eltérítést. Paja Jovanović megfestette a szerbek vándorlását ábrázoló képen. Bécsben halt meg, a Krušedol-kolostorban van eltemetve.

22. Csuka Zoltán (1901–1984): magyar expresszionista költő, a jugoszláviai magyar irodalom legaktívabb képviselője, a szerb irodalmat magyarra fordítók legjelesebbike. Felváltva élt Magyarországon és Jugoszláviában. Neki köszönhetően ismerhette meg a magyar olvasóközönség a szerb klasszikusokat: Borisav Stanković *Nečista krv*, Ivo Andrić *Na Drini ćuprija*, Miloš Crnjanski *Seobe*, Petar Petrović Njegoš *Gorski vijenac* c. művét, továbbá Branislav Nušić és Jakov Ignjatović műveit. Jelentős *A jugoszláv népek irodalmának története* (1963) című műve. Munkásságával hozzájárult a magyar-jugoszláv, illetve a magyar-szerb kapcsolatok fejlődéséhez.

23. Daničić, Đura (Đorđe Popović) (1825–1882): lingvista, fordító, nyelvtörténész. Újvidéken született ortodox papi családban. Bécsben filológiát tanult, és segített Vuk Karadžićnak lefordítani az *Újszövetséget*. Bécsben jelent meg vitairata *Rat za srpski jezik i pravopis* címen; ebben Karadžić nyelvreformját támogatta. Jelentős filológiai munkái: *Mala srpska gramatika*, *Srpska sintaksa*, *Oblici srpskog ili hrvatskog jezika*, *Osnove srpskog ili hrvatskog jezika...* Karrierjének elején Karadžić nyelvi össz-szerbségének a híve volt, később azonban a délszláv, azaz a jugoszláv ideológiának, pontosabban a szerbek és horvátok nyelvi egységének a hívévé vált. Zágrábban halt meg.

24. Deák Ferenc (1938–): irodalmár, dramaturg, újságíró, tévéműsor-szerkesztő, társadalmi-politikai munkás, nagykövet. Magyarittabén /Novi Itebej/ született. 1960-ban Újvidéken az Iparművészeti Középiskolában érettségizett. 1986-tól az Újvidéki Televízió játékfilmműsorának szerkesztője, műsorigazgatója volt. Minden művéből a vajdasági táj, emberek és történelem szeretete árad. Legjelentősebb művei: *Áfonyák*, *Légszomj* és *Tor* (drámák), *Éjféli halász* (verskötet), *Zsivány* (regény), *Rekviem*, *Bagoly és csizma* (elbeszélések)... Több díjat kapott: Sterija-díj, Arany Aréna Pulán a *Határ* c. film forgatókönyvéért, a Vrnjačka banja-i forgatókönyv-fesztivál díjai...

25. Diaconovici Loga, Constantin (1770–1850): népművelő, tanár. Karánsebesen (Caransebeș) született Vasilije diakónus unokájaként, aki a 18. század közepén festőiskolát hozott létre a Versec melletti Nagyszeredben /Veliko Središte/. Iskoláit Karánsebesen, Lugosban /Lugoj/ és Karlócán /Sremski Karlovci/ végezte. Budán jogot és politikatudományt hallgatott. 1808-ban a budai román és cincár iskola tanítója lett. 1812-től az aradi preparandia román és szerb nyelvtanára volt. A vlach–illír körzet nemzeti iskoláinak igazgatója lett 1830-ban, székhelye Karánsebes volt. Tanítóképző tanfolyami oktatást szervezett a határőrvidék szerb és román iskoláinak tanítói számára. A tanfolyamokat váltakozva Karánsebesen és Fehértemplomban /Bela Crkva/ tartották, ugyanis 1836 és 1850 között Fehértemplom adott neki otthont. A 19. század első évtizedeiben jelentősen hozzájárult a román kultúra és tanügy fejlesztéséhez. Több pedagógiai tárgyú tankönyvet és könyvet írt, és Josif Putnik püspök védnökségével két egyházi könyvet (*Oktoih* és *Tipik*) adott ki román nyelven. Mivel állítólag részt vett az 1848/49-es forradalmi eseményekben, Fehértemplomban felmentették. A temesvári hadbíróóság felmentette a vád alól, de Loga hamarosan, három hónappal nyugdíjaztatása után meghalt Karánsebesen.

26. Dimić, Trifun (1956–2001): a romológia megalapozója Szerbiában. Boldogasszonyfalván /Gospođinci/ született. Szorgalmasan gyűjtötte és lejegyezte a szájhagyomány útján terjedő népi alkotásokat. Roma és szerb nyelven adta ki 1979-ben az *Antologija usmene poezije Roma* című könyvet. 1996-ban megalapította a Jugoszláviai Roma Maticát. Kidolgozta a roma nyelv és nemzeti kultúra elnevezésű tantárgy tantervét. Ő írta az első roma nyelvű ábécéskönyvet. Az ortodox vallású romák számára különösen jelentős, hogy lefordította a szertartáskönyvet, és így az újvidéki ortodox székesegyházban a világon először

roma nyelven is megszólalt a liturgia. A világirodalom klasszikusai közül lefordította a *Gilgames-eposzt*. Egész életét a romák oktatásának és kulturális emancipációjának szentelte. Újvidéken halt meg.

27. Durăin, Ion (1878–1947): hegedűművész. Keveszöllősen /Seleuš/ született. A bánáti románok 20. század eleji kulturális tevékenységének egyik fő alakja. Az I. világháború előtt és alatt osztrák–magyar katonazenekarokban játszott. A háború után végleg Petrében /Vladimirovac/ telepedett le, és saját zenekart alapított. Számos kulturális rendezvényen, fesztiválon, lakodalomban léptek fel... A jugoszláviai Bánát román lakossága nemzeti zenészeként ünnepelte. A román népzene kívül más népek zenéjét is ismerte, műve tehát a bánáti multikulturalizmus megtestesítője. Két lemezt adott ki. Petrén halt meg.

28. Eisenhut Ferenc (1857–1903): festőművész, keleti és történelmi témákat festett az akadémikus realizmus stílusában. Német-Palánkán (ma Palánka, Bačka Palanka/ született dunai sváb családban. Anyanyelve a német volt, de folyékonyan beszélt magyarul és szerbül. Azok közé a művészek közé tartozik, akik munkásságukkal és életükkel több nemzethez és államhoz kötődnek, és akiknek a tevékenysége az államhatárok változása és műveik szétszóródása miatt nehezen követhető nyomon. Az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgára volt, munkája és élete során a művészeti központok (Budapest és München) és szülővárosa között kellett választania. Művészeti tanulmányait Budapesten kezdte, majd a müncheni akadémián folytatta. Más művészekkel együtt 1883-tól rendszeresen utazott Ázsiába és Észak-Afrikába, hogy ihletet merítsen műveikhez, melyeket azután müncheni műtermében fejezett be. Budapesten, Münchenben, Párizsban és Madridban állított ki, de műveit általában Angliába adta el. Első nagy sikerét *Gül baba halála* című festményével aratta 1886-ban, s megkapta érte (a magyar művészek közül elsőként) az Állami Nagy Aranyérmet. Fontosabb művei: *Kaukázusi népiünnepély* (az újvidéki Szerb Matica Képtárának a gyűjteményében), *Ítélet előtt* és *Álom* (a budapesti Nemzeti Képtárban). A *zentai csata* című műve, mely Zomborban látható, a legnagyobb formátumú történelmi kép Vajdaságban. 1896-ban a millenniumi ünnepségre festette.

29. Fehér Ferenc (1928–1989): költő, író és műfordító. Nagyfényen /Žednik/ született, polgári iskolába Topolyán járt (1940–1944), gimnáziumba és pedagógiai főiskolára pedig Szabadkán. A *Híd* szerkesztője (1949–1958), az Újvidéki Rádió munkatársa (1953–1958), a *Magyar Szó* újságírója (1959–1988) volt. Kortárs jugoszláviai szerzők műveit fordította szerb, macedón és albán nyelvről. Több irodalmi díjat kapott. Újvidéken halt meg.

30. Flora, Radu (1922–1989): tanár, irodalmár és műfordító. Révújfalun /Banatsko Novo Selo/ született, romanisztikát Bukarestben és Belgrádban hallgatott. 1959-ben, Zágrábban doktorált. A bánáti román nyelvjárásokkal, a román–szerb kapcsolatokkal és más tudományos témákkal foglalkozott. Regényt, elbeszélést, esszét, riportot, verset, epigrammát, cikket, tanulmányt írt, fordított. Összeállított egy szerb–román szótárt és számos tankönyvet. Sok nemzetközi tudományos tanácskozáson, kongresszuson vett részt. A Vajdasági Román Nyelvművelő Egyesület alapítója. Tanított a verseci gimnáziumban és tanítóképzőben, az újvidéki és a nagybecskereki Pedagógiai Főiskolán, 1963-tól pedig a Belgrádi Filológiai Karon. Rovinjban halt meg. Legjelentősebb művei: *Rumunski govori iz Banata i Lingvistički atlas rumunskih govora iz jugoslovenskog Banata, Srpsko–rumunski rečnik, Srpsko–rumunski odnosi*, továbbá a bánáti irodalmi folklór két terjedelmes antológiája (1979 és 1982).

31. Godra, Bartolomej (1832–1874): etnográfus, orvos. Lalićon született. Orvosi tanulmányait Bécsben folytatta, utána a mitrovicai katonai kórház főorvosa és a IX.

péteváradi gyalogos határőrezred főorvosa volt. Nagy figyelmet szentelt a botanikának. Péteváradról topográfiai etnográfiai történelmi összefoglalót írt, és elkészítette Szerémség háromnyelvű (latin, német, szerb) botanikai monográfiáját. Rumán halt meg.

32. Hammerstiel, Robert (1933–): festőművész. Versecen született. Az, hogy a máig multikulturális Vajdaság szülötte, meghatározta életútját és életfilozófiáját: anyanyelve a német, de jól beszél szerbül, magyarul és románul is. Kozmopolitának tartja magát, és nem szeretné, ha valamelyik nemzet vagy politikai csoportosulás kisajátítaná magának. Teljes szívvel vajdasági és bánáti, művészi kortársa és tanúja hazája történeteinek, annak a hazáénak, amelyet tizennégy éves korában el kellett hagynia. Hosszú évekig acélöntő volt Ternitzben (Alsó-Ausztria), és a kis emberek krónikásává vált. Alkotásaiból mély vallásosság sugároz, amely felette áll minden vallásnak és egyháznak. Intenzíven foglalkozik zenével, irodalommal és filozófiával. Sokat utazott. Néhányszor megfordult New Yorkban, s ez művészi szempontból nagy hatással volt rá. A *patina nélküli* társadalom élménye felszabadította, és elindította munkásságának utolsó fázisát. Műveiben újra és újra megpróbál szembenézni az emberi tragédiával, melyet ő is átélt gyermekkorában. Képei az általános, helytől, időtől független emberi szenvedésről szólnak, nem vádolnak, hanem figyelmeztetnek az emberiséget, hogy ideje visszatérnie az emberi értékekhez és szabadsághoz. A két világháború közötti időszakban Versecnek 50 000 lakosa volt, akik különféle kulturális és nyelvi millióhoz tartoztak, és – mint a New York-iak – külön negyedekben éltek. De nem mindenki. A Hammerstiel család otthon németül beszélt, a szerb negyedben élt, ahol az apának, aki szabad idejében ikonokat festett, péksége volt. 1947-ben Magyarországon keresztül Ausztriába szökött. Mezőgazdasági segédmunkásként kezdte, kitanult péknek, majd acélöntőként dolgozott Ternitzben. Habár műszakokban dolgozott, Bécsben festészetet tanult. A művészet számára *létszükségletté vált, mint egy darab kenyér vagy egy pohár víz*. Csak a nyolcvanas évektől szentelhette magát teljesen a művészetnek. Amikor megszabadult a mindennapos kenyérharc gondjától, és lett társadalombiztosítása, végre igazán alkotni kezdhett, és ekkor a régen várt nemzetközi elismerés is megérkezett. 2005 októberének végén az újvidéki Vajdasági Múzeum nagy és jelentős kiállítást szentelt neki. Ekkor végre szeretett Vajdaságának a fővárosa is elismerte. Történelmi értelemben Hammerstiel sorsa művészileg felöltöztetve úgy is tekinthető, mint híd a békés, közös jövő felé.

33. Harangozó Vilmos (1925–1975): a *Spartacus* klub asztaliteniszezője, többszörös országos bajnok és válogatott. Szabadkán született, asztaliteniszezni bátyjától, Tibortól tanult, aki sérülése miatt kénytelen volt abbahagyni a sportolást. Harangozó Vilmos egyéniben nyolcszor jugoszláv bajnok, férfipárosban világbajnok, vegyespárosban világbajnoki ezüstérmes volt. Egyéniben volt egy európai harmadik helyezése. A jugoszláv válogatott tagjaként Európa-bajnoksági ezüstérmes. Belgrádban halt meg.

34. Hunyadi János (Janko Sibirjanin, Iancu de Hunedoara) (1387?–1456): erdélyi nemes, Nándorfehérvár parancsnoka, temesi ispán, szörényi /Severin, Románia/ bán, erdélyi vajda. Az 1444. évi várnai csata után Magyarország kormányzója lett. 1437-ben részt vett a szendrői /Smederevo/ ütközetben, 1442-ben Erdélyben legyőzte Mezőid béget és a jalmicai /Havasalföld/ csatában Szahabedint. Győzelmei hírére a velencei Szent Márk téren körmenetet, Firenzében hálaadó istentiszteletet szerveztek. Hunyadi vezette a hosszú hadjáratot a török ellen 1443 őszén és telén, amikor az egyesült keresztény had felszabadította Szerbiát, és egész Bulgáriáig jutott. Részt vett az 1444. évi várnai ütközetben, amelyben Jagelló Lajos magyar király elesett. 1448 szeptemberében Brankovics György despota ellenzése dacára Szerbián keresztül hadjáratot indított a török ellen. Átkelt a Kopaonik és a Jastrebac közötti szoroson (*Jankova klisura*), és eljutott Rigómezőre /Kosovo polje/. Ott kellett volna egyesülnie az

albán hadvezér, Szkander bég csapataival, de azok Hunyadi megérkezése előtt visszavonultak. Ezért maradt fenn a szerb szólás: *Kasno Janko na Kosovo stiže*. A második rigómezei ütközet 1448. október 17-én kezdődött, és három napig tartott. A havasalföldi fejedelem egységei a csata során átálltak a törökökhöz, ezért a keresztény sereg vereséget szenvedett (a szerb mitológiában él a *rigómezei árulás* motívuma). Erre is van egy szerb szólás: *Prošao kao Janko na Kosovu*. Hunyadi a csata után Brankovics György fogságába került, aki 100 000 dukát váltságdíj ellenében engedte szabadon. 1454-ben az ország főkapitányaként harcolt a török ellen. 1456-ban ő védte meg Nándorfehérvárt /Belgrádot/ a hosszú ostrom alatt, majd kicsivel később Zimonyban pestis áldozata lett.

35. Hunyadi Mátyás (Corvin Mátyás, Matei Corvin) (1443–1490): magyar király 1458 és 1490 között. Kolozsváron (Cluj-Napoca) született. Hunyadi János fia, a nép *Mátyás király* vagy *Mátyás, az igazságos* néven emlegeti. Antonio Bonfini olasz történétíró Mátyás királyt a Valeria római patrícius család leszármazottaként emlegette, és elkészítette közös címerüket, amely hollót ábrázol (latinul a *corvus* hollót jelent). Tizennégy éves volt, amikor királynak választották. Amikor 1463-ban hada betört Boszniába, elfoglalta Jajcét és Srebreniket, és a török elleni határőrvidékként létrehozta a jajcai és a szreberniki bánságot. 1464-ben tekintélyes szerb hűbérurakat hívott Magyarországra. 20 000 főt számláló álló hadsereget létesített. Lovasságának egy-egy harmadát magyarok, csehek és szerbek képezték. A lovasságnak fekete nemezből volt az egyenruhája, ezért *fekete seregnek* nevezték. Több hadjáratot vezetett a török ellen, de hadakozott a cseh, a lengyel és az osztrák uralkodóval is. Udvara az európai reneszánsz egyik központja volt, híres könyvtárában (*Corvina*) több mint 6000 kötet kapott helyet. Bécsben halt meg.

36. Hurban Vladimírov, Vladimír (1884-1950): irodalmár, dramaturg, pap. VHV művészi néven ismert. Pazován élt és alkotott a szlovák evangélikus egyház papjaként. 60 színpadi művet írt, az ő nevéhez fűződik az első szlovák operett. Legismertebb művei: *Zem (Föld)*, *Záveje (Hófúvások)*, *Vinica zrie (Érik a szőlő)*, *a Pekná, nová, maľovaná koliska (Szép új festett bölcső)*. Műveinek alaptémája a parasztok nehéz élete.

37. Jakšić, Đura (1832–1878): költő, festő, elbeszélő, bohém. Szerbcsernyén /Srpska Crnja/ született. A szegedi gimnázium harmadik osztálya után abbahagyta tanulmányait, és magánúton Temesváron, Pesten, Bécsben és Münchenben festészetet tanult. Időközben 16 évesen önkéntes volt az 1848/49-es forradalomban. Amikor tanulmányai végeztével hazatért, egy ideig festésből élt, főleg ikonokat festett. Utána Szerbia-szerte iskolákban tanított. Verseket Bécsben kezdett el írni 1853-ban, amikor főleg két kedvencének, *Petőfinek* és Byronnak a verseit olvasta. A szerb romantika egyik legjelesebb képviselője. Egy verskötete (*Pesme*), négy kisebb kötet elbeszélése jelent meg. Drámái: *Stanoje Glavaš*, *Seoba Srbalja*, *Jelisaveta*, *knjeginja crnogorska*, novellája a *Ratnici*. Ő a 19. század egyik legtehetségesebb szerb festője is. Belgrádban halt meg.

38. Jászi Oszkár (1873–1957): újságíró, tudós és politikus. Nagykárolyban /Carei, Románia/ született zsidó orvosi családban, mely 1881-ben áttért a református vallásra. A 19. század utolsó évében a *Husadik Század* című, szociális kutatásokkal foglalkozó folyóirat főszerkesztője volt. Társaival 1901-ben megalapította a *Társadalomtudományi Társaságot*. Az Osztrák–Magyar Monarchia problémáival tisztában volt, ezért 1914-ben megalapította az *Országos Polgári Radikális Pártot*, mely a társadalom minden szegmentumának a megreformálásáért (pl. az egyházi vagyon szekularizálásáért), de egyben az emberi jogok és szabadság tiszteletben tartásáért szállt síkra. 1918/19-ben nagy hozzáértéssel foglalkozott a magyarországi nemzetiségek kérdésével, de akkor eszméit nem lehetett valóra váltani.

Amikor 1919-ben a kommunisták szerezték meg a hatalmat, emigrált Bécsbe, majd az USA-ba, ott is halt meg.

39. Jelačić, Josip (1801–1859): tábornok és horvát bán (1848–59). Péterváradon született, apja, Franja, császári altábornagy volt. Josip elvégezte Bécsben a katonai iskolát (*Teresianum*). Katonai karrierjét Galíciában kezdte, majd Olaszországban és Horvátországban folytatta. Miután Ausztriában és Magyarországon kitört a forradalom, ő lett Horvátország vezető politikusa és a magyar forradalmárok ellen harcoló horvát sereg hadvezére. 1848. március 23-án horvát bánná és királyi titkos tanácsossá nevezték ki vezérőrnagyi rangban, és ő volt a két báni ezred parancsnoka is. 1848. június 6-án Josif Rajačić karlócai metropolita iktatta be báni hivatalába. A forradalom leverése után támogatta a horvát kulturális életet. A többi között az ő érdeme a *Društvo za povijestnicu jugoslavensku* megalapítása is. Zágrábban halt meg.

40. Jonáš, Martin (1924–1996): naiv festő, az *antalfalvi /Kovačica/ naiv festészeti iskola* legismertebb képviselője. Szülőhelyén, Antalfalván élt és alkotott, életeleme volt az életet adó szántóföld. Csak általános iskolát és alsó fokú mezőgazdasági iskolát végzett. 1944-ben kezdett festéssel foglalkozni, és az antalfalvi naiv festészeti iskola tagja lett. Műveinek központi alakja a földműves. Minden képe a széles bánáti róna eseményeit tárja elénk. Az ember és a föld a *credója*. Alakjait hatalmas kézzel és lábbal ábrázolja, s ez a földhöz való ragaszkodást fejezi ki. Képeit a világ csaknem 50 országában 300 tárlaton állította ki. Jugoszlávián kívül főleg Szlovákiában voltak kiállításai. Nemzetközi kiállításokon számos díjat és érmet kapott.

41. Jovanović, Jovan; Zmaj (1833–1904): költő, irodalmár, szerkesztő és orvos. Đura Daničić és Laza Kostić mellett a szerb romantika egyik legjelentősebb alakja, a szerb-magyar irodalmi élet vezéregyénisége. Kapcsolatban állt korának íróival. Újvidéken született. Jogot Pesten, Prágában és Bécsben, orvostudományt pedig Pesten tanult. Újvidéken kívül más helyeken is dolgozott orvosként. Ismertek fordításai: Petőfi Sándor, Arany János és Madách Imre műveit fordította szerbre. Munkásságára nagy hatással volt Petőfi Sándor, de saját kifejezésmódot alakított ki. Érdemei miatt 1867-ben megválasztották a magyar írók egyesületének, a *Kisfaludy Társaságnak* a tagjává. Kapcsolatban állt Arany Jánossal és a szerbek körében igen népszerű Jókai Mórral. Ő indította el és szerkesztette a *Javor*, *Zmaj*, *Starmali* és *Žiža* című lapokat.

42. Jovanović, Paja (1859–1957): a szerb akadémikus realizmus legjelentősebb festője. Az elemi és középiskolát szülőhelyén, Versecen végezte el, Vodeckitől szerezte első festészeti ismereteit. Bécsi tanulmányainak hat éve alatt (1878–84) nagy hatással volt rá tanára, Leopold Karl Müller. *Guslar* és *Ranjeni Crnogorac* (1878) című képei után a balkáni népek életéből kezdett jeleneteket festeni. Így jöttek létre az *Arnautska straža*, *Crnogorska krčma*, *Borba petlova*, *Kičenje neveste...* című festmények. Branković pátriárka megrendelésére az 1896. évi millenniumi kiállításra festette meg *Seoba Srba pod patrijarhom Arsenijem III Čarnojevićem* című képét. Versec ugyanebből az alkalomból egy triptichont kapott *Žetva*, *Berba*, *Nedeljna pijaca* címen. Az 1900. évi Párizsi Világkiállításra készült Szerbia megrendelésére a *Proglašenje Dušanovog zakonika*. E kép hatalmas sikere készítette arra, hogy történelmi tárgyú képeket fessen, mint amilyen a *Sv. Sava kruniše Prvovenčanog*, *Sv. Sava izmiruje braću*, *Dušanova ženidba*, *Spaljivanje moštiju sv. Save...* Bécsben halt meg.

43. Kačar, Slobodan (1957–): ökölvívó. A Jajce melletti Perućicában született. 1979-ig az újvidéki Vojvodina Ökölvívó Klub tagja volt közép- és félnehézsúlyban. 1982-től

hivatásos bokszo lett. Ökölvívással 1972-ben bátyjával, Tadija Kačar montreali olimpiai ezüstérmes (1976) ökölvívóval kezdett foglalkozni, mivel látta a tévében Mate Parlov olimpiai sikerét félnehézsúlyban. Első ifjúsági mérkőzését 1973-ban vívta légsúlyban. Jugoszlávia és a Balkán junior bajnoka volt 1975-ben és 1976-ban. Jugoszlávia senior bajnoka volt 1977-ben, 1978-ban középsúlyban, 1979-ben és 1980-ban pedig félnehézsúlyban. Balkán senior bajnoka volt 1977-ben és 1979-ben. Az 1979. évi spliti Mediterrán Játékokon aranyérmes lett. Egy évvel korábban a világbajnokságon félnehézsúlyban bronzérmes lett, az olimpiai bajnoki címet pedig félnehézsúlyban az 1980-as moszkvai olimpián szerezte meg, mint példaképe, Mate Parlov nyolc évvel korábban. Sikeres amatőr karrierjét sikeres hivatásos karrier követte: 1985. december 21-én félnehézsúlyban megszerezte az IBF világbajnoki címét, amikor 15 menetben pontozással legyőzte az amerikai Edi Mustafa Muhamedot. 2003 végén ő lett a Szerbiai Ökölvívó Szövetség elnöke.

44. Kazinczy Ferenc (1739–1831): a felvilágosodás híve, a magyar irodalom megreformálója, költő, író és akadémikus. Teológiát és jogot hallgatott. Részt vett a császár elleni jakobinus összeesküvésben. Feleségül vette a gazdag Török Zsófiát, és vagyonukat az irodalom fejlesztésére fordította. A magyar irodalmi nyelv megújításán fáradozott. A *Hasanaginica* című verset németből magyarra fordította, és népszerűsítette a magyar értelmiségi körökben.

45. Kiš, Danilo (1835–1989): az egyik legnagyobb jugoszláv irodalmár és műfordító. Szabadkán született, apja, a zsidó vallású Eduard az államvasutak főfelügyelője, anyja pedig a montenegrói származású Milica volt. A család 1937-ben Újvidékre költözött, s Danilót itt két évvel később ortodox templomban keresztelték meg. A második világháborúban ez mentette meg az életét, apja viszont Auschwitzban meghalt. Első verse, az *Oproštaj s majkom* 1953-ban az *Omladinski pokret* című lapban jelent meg. A gimnáziumot Cetinjében végezte el 1954-ben, és ebben az évben beiratkozott a belgrádi Bölcsészettudományi Karra. Négy évvel később ő diplomázott elsőnek a Világirodalmi és Irodalomelméleti Karon. A Szerbiai Íróegyesületben a nemzetközi együttműködésen dolgozott. Szerb nyelvi lektorként Strasbourg-ban, Bordeaux-ban és Lille-ben működött. Ismert művei: *Mansarda*, *Rani jadi*, *Bašta*, *pepeo*, *Grobnica za Borisa Davidoviča*, *Čas anatomije*, *Enciklopedija mrtvih...* Orosz, magyar, francia, angol műveket fordított szerbre. 1973-ban *Peščanik* című regényéért NIN-díjat kapott, de ezt néhány év múlva visszaadta; 1977-ben a *Grobnica za Borisa Davidoviča* című regényéért kapott *Ivan Goran Kovačić-díjat*, 1980-ban egész irodalmi munkásságáért a *Grand aigle d'or de la ville de Nice* díjat kapta Nizza városától, 1986-ban pedig a *Skender Kulenović-díjat* és Franciaországtól a *művészet és az irodalom lovagja* címet nyerte el. 1988-ban megválasztották a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagjának. Elnyerte az AVNOJ-díjat, és két jelentős nemzetközi irodalmi díjat is kapott Olaszországtól (Premio de Tevere) és Németországtól (Preis des Literaturmagazins). Párizsban halt meg, de végakarata értelmében Belgrádban temették el ortodox szertartás szerint.

46. Kocsis, Mikola (1928–1973): költő, prózaíró és lingvista. Jugoszláviában ő kodifikálta a ruszin nyelvet. Művei: *Pravopis rusinskog jezika* (1971), *Gramatika rusinskog jezika* (1974) és *Rečnik srpskohrvatsko-rusinsko-ukrajinskog jezika*. Sok ruszin tankönyv szerzője. Több helyen tanítószkodott. Miután lediplomázott az újvidéki Bölcsészettudományi Karon, a Tartományi Általános- és Szakoktatás-fejlesztési Intézetben és az újvidéki Tankönyvkiadó Intézetben dolgozott. Hirtelen halt meg doktori értekezésének megvédése előtt. Irodalmi műveit szerb, ukrán, szlovák, magyar, román és macedón nyelvre is lefordították.

47. Konjović, Milan (1898–1993): a 20. század egyik legjelentősebb szerb festője. Tanulmányait szülővárosában, Zomborban kezdte, Prágában (Vlaho Bukovacnál) és Bécsben folytatta, majd tudását München, Drezda és Berlin múzeumaiban tökéletesítette. Nagyon jelentősek voltak párizsi évei (1924–1932), mert volt néhány önálló kiállítása a művészetek egyik fővárosában, sőt a Párizsi Szalonban is kiállított. Miután visszatért Zomborba, szülővárosát és lakóit kezdte megfesteni, a nyári hónapokban pedig a dalmát városokat. A II. világháború idején fogságban volt Osnabrückben. Hatalmas munkássága időszakokra osztható: korai fázis (1913–28), kék korszak (1929–33), vörös korszak (1934–40), zöld korszak (1945–52), kolorisztikus korszak (1953–60), asszociatív korszak (1960–85), bizánci fázis (1985–90). 1966-ban a Zombornak ajándékozott több mint 1000 műalkotással megnyílt a *Milan Konjović Képtár*. Életműve több mint 6000 alkotást foglal magában, 297 önálló és több mint 700 közös tárlaton vett részt világszerte. 1979-től a vajdasági, 1986-tól a jugoszláv (levelező tag), 1992-től a szerbiai tudományos és művészeti akadémia tagja volt.

48. Kosztelnik, Havrilij (1886–1948): pap, teológus, a filozófia doktora. A ruszin szépirodalom elindítója, költő, próza- és drámaíró, publicista, tudós, lingvista. Ő adta ki az első ruszin nyelvű verskötetet (1904), az első ruszin drámát (1924), az első ruszin nyelvtant (1923), és kéziratban maradt fenn *Bácskeresztúr krónikája* (1915). Lavovban (Ukrajna) élt és dolgozott, de a két világháború között teljes lényével jelen volt a ruszinok közművelődési és nemzeti életében. Ruszin, horvát és ukrán nyelven írt. 1992 óta Bácskeresztúron évente megtartják a *Kosztelnik ősze* elnevezésű kulturális rendezvényt.

49. Kostić, Laza (1841–1910): a szerb romantika legjellegzetesebb költője. Az elemi iskolát szülőfalujában, Kabolban /Kovilj/ végezte, a reáliskolát Pancsován, a gimnáziumot Újvidéken és Budán, majd 1866-ban Pesten a jogtudományok doktora lett. Az újvidéki gimnázium tanára, újvidéki községi jegyző, újvidéki bírósági elnök, magyar országgyűlési képviselő, a szentpétervári /Petrográd/ szerb képviselőtitkára... volt. Korának egyik legtanultabb embere volt, klasszikus és európai nyelveket beszélt. Politikusként az Osztrák–Magyar Monarchiában a klerikalizmus és a reakció ellen, Szerbiában pedig a bürokratizmus és a dinasztikusok ellen küzdött. Több irodalmi és politikai lapot indított és szerkesztett, Svetozar Miletić közeli munkatársa volt. Irodalmi munkássága termékeny és szerteágazó, mintegy 150 lírai és húsz-egynéhány epikus költeményt, balladát és románcot, három drámát, tanulmányt a szépségről, polemikus könyvet Zmajról, sok vitairatot, cikket, előadást, vázlatot stb. írt. Shakespeare (*Rómeo és Júlia*, *III. Richard*, *Hamlet*), Kiss József (*Jehova*) és más szerzők műveit fordította szerbre. Drámái közül a *Maksim Crnojević* és a *Pera Segedinac*, versei közül a *Santa Maria della Salute*, *Đurđevi stupovi*, *Samson i Dalila*, *Prometej*, elbeszélései közül a *Maharadža*, *Čedo vilino*, *Mučenica* a legismertebbek. Tagja volt a Szerb Tudós Társaságnak és a Szerb Királyi Akadémiának. Élete végén Zomborban élt. Bécsben halt meg.

50. Kosztolányi Dezső (1885–1936): irodalmár, műfordító, újságíró. Szabadkán született. Apja, Árpád a gimnázium igazgatója volt, anyja Brenner Eulália. Az elemi iskolát és a gimnáziumot szülővárosában végezte el, bár rövid ideig szegedi gimnazista is volt. Első verse 1901-ben jelent meg a *Budapesti Naplóban* *Egy sír* címen. Budapesten kezdett magyar és német nyelvet hallgatni (1903), majd Bécsben folytatta tanulmányait (1904), de nem fejezte be. Karrierjét újságíróként kezdte (*Szeged és Vidéke*, *Bácskai Hírlap*, *Pesti Napló*). Babits Mihály és Juhász Gyula barátja lett. Első verskötete, a *Négy fal között* 1907-ben jelent meg, a következő évben ő lett a *Nyugat* fő- és felelős szerkesztője. 1913-ban feleségül vette Harmos Ilonát, két évvel később megszületett Ádám fiuk. Első regénye, a *Pacsirta* 1924-ben jelent meg, ezt a következő évben az *Aranysárkány*, majd 1926-ban az *Édes Anna* követte.

Elkezdett ún. szabadverseket írni, s ezek a *Meztelenül* című kötetben láttak napfényt. 1930-tól a *Kisfaludy Társaság* tagja, s ebben az évben a magyar PEN Klub elnökévé választották. Betegségének (torokrák) az első jelei 1933 nyarán jelentkeztek. Két évvel később jelent meg *Számadás* című kötete. 1936-ban halt meg.

51. Kovacs, Mihajlo (1909–2005): tanító, költő, próza- és drámaíró, ruszin tankönyvek szerzője, publicista. Siden született, a tanítóképzőt Körösön /Križevci/ végezte el. 1931-től Bácskeresztúron /Ruski Krstur/ tanítóskodott, és igen aktívan részt vett a *Ruszin Népi Közművelődési Társaság* kulturális és közművelődési tevékenységében. 1941 után több helyen tanítóskodott, karrierjét az Újvidéki Rádió ruszin szerkesztőségének újságírójaként fejezte be. Legjelentősebb művei: *Moj svet* (*Világom*, Bácskeresztúr, 1964), *Piszni dida Zagradara* (*Kertész apó versei*, Újvidék, 1979), *Svetla vecseravo* (*Esti fények*, Újvidék, 1985), *Ja dub cservotocni* (*Férges tölgy vagyok*, Újvidék, 1989), *Hizsocsko sztara* (*Öreg házacska*, Újvidék, 1990), *Vibrani tvori* (*Válogatott művek*, Újvidék, 1989–2005). Műveit szerb, ukrán, szlovák, magyar és román nyelvre is lefordították. Újvidéken halt meg.

52. Kovačević, Siniša (1954–): dramaturg, tanár. A szerémségi Šuljan faluban született, Belgrádban a Dráma- és Művészeti Kar dramaturgia szakán diplomázott. Az egyetemen dramaturgiát tanít, a BK Művészeti Akadémia dékánja. Színházi, film- és televíziós szerző. A Sterija-díjat három művével (*Novo je doba*, *Đeneral Milan Nedić*, *Janez*), a Branislav Nušić-díjat szintén három művével (*Sveti Sava*, *Kraljević Marko*, *Ravi*) érdemelte ki. Ő írta a *Država mrtvih*, *Bolje od bekstva*, *Najbolji* és *Najviše na svetu celom* című filmek forgatókönyvét. *Novo je doba* című tévédrámája a szerb irodalom legjobb 10 drámája közé tartozik.

53. Kračun, Teodor (eredetileg Dimitrijević) (a 18. sz. első fele–1781): a szerb barokk festészet kiemelkedő képviselője. Kamenicán /Sremska Kamenica/ született. Festeni D. Bačević festőtől tanult, akinek segített megfesteni a krušedoli és beocsini ikonosztázokat. Első önálló műve, a Hopovo-kolostor ikonosztáza majdnem megsemmisült a II. világháborúban. Bécsi és olaszországi tanulmányútja után (melyről keveset tudunk), Zomborban, Nestinben, Lačarakon, Szuszekban, a mitrovicai Szent István-templomban, a karlócai /Sremski Karlovci/ székesegyházban festett ikonosztázokat. Az ikonokon kívül megfestette Pavle Nenadović és Jovan Georgijević metropoliták portréját is. Kortársai közül kiemeli igen jó színészéke. Karlócán halt meg.

54. Krno, Miloš (1869–1917): ügyvéd, közéleti munkás. Cserencsényben /Čerenčany, Szlovákia/ született. 1894 és 1917 között ügyvédként dolgozott Újvidéken, Mičátek közeli munkatársa volt. Együtt alapították a *Dolnozemský Slovák* című folyóiratot. A szerbek és szlovákok együttműködését szorgalmazta, ezért 1914-ben Debrecenbe internálták. A Szerb Matica tiszteletbeli tagja volt. Újvidéken halt meg.

55. Lajkó Félix (1974–): hegedűművész. Topolyán született. Hatodikos korában vett először a kezébe hegedűt. Három évig járt zeneiskolába Kishegyesen és Szabadkán. Budapesten a *Dresch Quartet* tagjaként tökéletesítette tudását. Számos együttesnek volt tagja, felejtethetetlenek Aleksandar Balanescuval és Boban Markovićyal tartott hangversenyei. Színdarabokhoz ír zenét. Az ún. új zene egyik legismertebb képviselője nálunk, de világszerte nagy koncertattrakció. Zenéjét nehéz besorolni, de az elmondható róla, hogy dzsessz, az alapja viszont az ősi pannon népzene, elsősorban a magyar és a vajdasági zene. Előadóként erőteljes és szenvedélyes. A hegedűn kívül cimbalmon is játszik. Egyedül vagy kisebb csoporttal lép fel. Ismert albumjai: *Lajkó Félix*, *Félix*, *Félix Lajkó And His Band*, *SaMaBa trio: Opus Magnum stb.*

56. Ljubič, Rajko (1952–): rendező és kameraman. Szabadkán született. A zágrábi Színművészeti Akadémia kamera szakán diplomázott 1976-ban. Az Újvidéki Televízióban dolgozott, leginkább a drámaműsorok szerkesztőségében mint kameraman. A 20. század nyolcvanas éveiben e tévének szinte minden drámáját ő vette fel. Vicsek Károllyal, Miro Mikuljannal, Aleksandar Fotezzal, Miljenko Deretával... dolgozott együtt. A kilencvenes évek elején otthagyta a televíziót, és Torontóba ment az ottani filmstúdiókhoz. 2001 óta Szabadkán él, és saját produkciójában dokumentum- és kisjátékfilmeket készít a vajdasági horvát kisebbségről. 1993 óta a következő dokumentumfilmeket készítette: *Balint Vujkov, Ivan Antunović, Uskrs u Subotici, Dužijanica 2004, Subotički tamburaški orkestar: prvih 25 godina, Sinagoga u Subotici, Dužijanica 2002, Tri slamarke, tri divojke, Pjesnik Jakov Kopilović, Kruv naš svagdanji, Stipan Šabić, Književnik Matija Poljaković, Pripovitka o dijalektu, Sto godina Karmelićanskog samostana u Somboru, Salaši u Bačkoj – njihov nestanak, Božić na salašu, Vajarka Ana Bešlić, Prof. Bela Gabrić, Sudija i slikar Ivan Tikvicki-Pudar, Tkanje i vezovi, Pere Tumbas Hajo, Cilika Dulić – naivna slikarica* stb. Néhány rövid játékfilmet is készített: *Đuga, Vraččije gnjizdo, Jeka mog ditinjstva*, sőt egy animációs filmet is: *Čukundidino zrno ora. Ždribac zlatne grive* címen egy kifestőkönyvet és CD-t is tervezett.

57. Marić Einstein, Mileva (1875–1948): Albert Einstein munkatársa és felesége. Titelen született, Rumán, Újvidéken és Zágrábban járt iskolába. Ő volt az ötödik nő, aki Zürichben elektrotechnikát végzett. Einstein általános relativitáselméletével (1913–1916) korszakalkotót teremtett, és 1922-ben Nobel-díjat kapott. Mileva segítette munkájában, de házasságuk nem bizonyult tartósnak. 1918-ban elváltak, és Mileva két fiukkal Zürichben maradt. Einstein a Nobel-díj összegét (121 572 svéd korona) átadta Milevának. Einstein valószínűleg adósának érezte magát, hisz tudta, mennyire hozzájárult elméletének a kidolgozásához. Mileva Zürichben halt meg. 1993-ban Újvidéken utcát neveztek el róla.

58. Mercy, Claudius Florimund (1666–1734): lovassági tábornagy. Longwyban született (Lotaringia). Részt vett Bánátnak a török alóli felszabadításában. Savoyai Jenő javaslatára kinevezték Bánát első adminisztrátorává (1718–1733). Arra törekedett, hogy Bánát haladó terület legyen, ezért megkezdte modernizálását és európaiasítását. Javaslatára Bánátot 12 uradalmi kerületre osztották. Jó szervező és merkantilista volt. Utakat építtetett, új településeket létesített, nemesített növényi kultúrákat, új állatfajtaikat vezetett be, fejlesztette a kisipart, a manufaktúrát, kolonizálta Bánátot. Sokat tett a mocsarak kiszikkasztása és a folyók szabályozása terén is. Rendeletére Keiser főhadnagy 1723-ban kidolgozta a Béga-szabályozás tervét. A munkálatok 1728-ban kezdődtek. Pármában (Olaszország) halt meg.

59. Mester Gyula (1972–): röplabdázó, válogatott. Szabadkán született. Itthon a *Spartacus* és a *Vojvodina*, külföldön a *Gabeka, FAD, AEG, Trentino, Piacenco* játékos volt. A jugoszláv válogatott tagjaként Európa-bajnokságon arany-, ezüst- és bronzérmet, világbajnokságon ezüstérmet, a sydney-i olimpián 2000-ben aranyérmet, az atlantai olimpián 1996-ban bronzérmet szerzett. A sportszellemet apjától örökölte, aki diszkoszvetésben a jugoszláv junior válogatott tagja volt. Apjához hasonlóan ő is előbb atlétikával foglalkozott, csak később döntött a röplabda mellett. Gépészeti Főiskolát végzett. 1999-ben jószerzői nagykövetnek választották.

60. Mičátek, Ľudevít (1874–1928): ügyvéd. Az elemi iskolát szülőhelyén, Kiszácson, a gimnáziumot Szarvason végezte, majd Debrecenben és Pesten jogot hallgatott. 1902-ben Újvidéken ügyvédi irodát nyitott. Dr. Krnával együtt alapította a *Dolnozemský Slovák* nevű folyóiratot. Aktívan dolgozott a szerb és a szlovák nép együttműködésén. A szerbek és

szlovákok együttélésének fellendítésében szerzett érdemeinek elismeréseként 1927-ben Szent Száva-éremmel tüntették ki. A Szerb Matica tiszteletbeli tagja volt. Bécsben halt meg.

61. Mikić, Jovan (*Spartak*) (1914–1944): atléta, a népfelszabadító háború harcosa. Opován született. Atlétikai karrierjét a szabadkai *Bácskában* kezdte, majd a belgrádi *Jugoslavijában* folytatta. Húszéves korában jugoszláv bajnok lett 100 méteres futásban, később pedig az öttusa, a távolugrás és más sportágak országos bajnoka és rekordere lett. Balkán bajnoka is volt. A jugoszláv királyi hadsereg tartalékosaként elfogták, és Nürnbergbe vitték táborba. Amikor a táborból hazatért, kapcsolatba lépett a kommunistákkal, és csatlakozott a szerémségi partizánokhoz. A Szabadkai Partizánosztag parancsnokaként esett el Szabadka felszabadításakor (1944. október 10.) A legjelentősebb vajdasági sportdíjat és a szabadkai sportklubot róla nevezték el.

62. Miletić, Svetozar (1826–1901): a vajdasági szerbek politikai vezére a 19. század második felében, ügyvéd, Újvidék polgármestere. A sajkáskerületi Mozsorban /Mošorin/ született. Újvidéken és Pozsonyban /Bratislava/ járt gimnáziumba, 1854-ben Bécsben pedig a jogtudományok doktora lett. Hazafias dalt írt *Već se srpska zastava vije svuda javno* címen, és ez lett a vajdasági szerbek himnusa. Politikai ténykedésének középpontjában a szerbek és az Osztrák–Magyar Monarchiában élő más népek szabadságáért és jogaiért való harc állt. 1860-ban politikai cikksorozatot írt a *Srbski dnevnik* számára. Különösen jelentős a karácsony böjtje előtti napon megjelent cikke (*Tucindenski članak*), melyben felszólította a szerb népet, hogy a magyar néppel karöltve kezdjen harcot az osztrák abszolutizmus ellen. Megalapította az *Ujedinjena omladina srpskát* (1866–1871), alapítója és vezére volt a *Szerb Népi Szabadelvű Pártnak*. Ő alapította a párt lapját is, mely *Zastava* címen 1866-tól jelent meg. A horvát szászor és a magyar országgyűlés képviselője volt, kétszer választották meg Újvidék polgármesterének (1861-ben és 1867-ben). Versecen halt meg, Újvidéken van eltemetve. Vajdaságban három település kapta róla a nevét: Svetozar Miletić /Nemesmilitics/ Zombor mellett, Srpski Miletić /Militics/ Hódság /Odžaci/ mellett és Miletićevo /Ráros/ Zichyfalva /Plandište/ községben.

63. Miloš, Miodrag (1933–1998): irodalmár, újságíró. Aleksinacon született. Versecen tanítóképzőt, Nagybecskerekben pedig a Pedagógiai Főiskolán román nyelvet és irodalmat végzett. Az Újvidéki Rádió román szerkesztőségének újságírója, 1970-től pedig a pancsovai *Libertatea* hetilap újságírója volt. A *Bucuria copiilor* folyóirat fő- és felelős szerkesztője, valamint nyugdíjaztatásáig a *Lumina* folyóirat szerkesztője volt. Elsősorban irodalmárként ismert, számos vers- és prózakötete van román nyelven: *Mostenire* (Örökség), *De vorbă cu melcul* (Beszélgetés a csigával), *Prietenii mei* (Barátaim), *Medalioane* (Medálok), *Calea scorpionilor* (A skorpió útja), *Vânt de răsarit* (Keleti szél). Megírta a vajdasági románok színházi napjainak monográfiáját is (Fascinația scenei). Párhuzamosan írt verset, prózát, színdarabot, kulturális krónikát, portrét, interjút, recenziót mind a *Libertatea* kiadványaiba, mind számos jugoszláviai és romániai irodalmi folyóiratba. Verseit több nyelvre lefordították. Pancsován halt meg.

64. Mušicki, Lukijan (1777–1837): az első művészien író költő a szerb irodalomban. Temerinben született, Újvidéken és Szegeden járt iskolába, majd Pesten jogi és filozófiai tanulmányokat végzett. 1802-ben a Grgeteg-kolostorban szerzetes lett, s eredeti keresztnéve, a Luka helyett a Lukijan nevet kapta. 1812-ben a Šišatovac-kolostor apátja lett. Mivel rosszul igazgatta a kolostort, azonkívül pedig Dositej Obradović eszméit hirdette, és Vuk Karadžić barátja volt, 1824-ben a károlyvárosi /Karlovac/ püspökség adminisztrátorává nevezték ki Plaški székhellyel. Négy évvel később püspök lett. Korának egyik legműveltebb

írója volt. A klasszikus görög és latin nyelven kívül több európai nyelven is beszélt. Négy kötete hazafias, erkölcsi és didaktikai témájú verseket tartalmaz. Ismert művei: *Programske pesme*, *Glas narodoljubca* és *Glas harfe šišatovačke*. Támogatta Vuk reformját, de meg akarta őrizni az egyházi szerb nyelvet is. A szerb ábécébe ő vezette be a đ (h) betűt. Plaškiban halt meg püspökként.

65. Obradović, Dositej (1742–1811): a felvilágosodás első szerb híve, irodalmár, filozófus, pedagógus, a szerb társadalom 18. századi megreformálásának a híve. A bánáti Čakovóban született. Mivel szülei korán meghaltak, a kis Dimitrijéről nagybátyja gondoskodott, és pokrócszövőinasnak adta. Ő viszont megszökött, és a Hopovo-kolostorba ment, ahol 1758-ban szerzetessé avatták Dositej néven. Már 1760-ban megszökött a kolostorból, és tanulmányainak a kiegészítése végett utazgatni kezdett (Lika, Montenegró, a Szent Hegy, Albánia, Görögország, Ausztria, Olaszország, Moldva, Németország, Franciaország, Anglia, Oroszország...). Hat nyelven beszélt. Szerbiába 1806-ban tért vissza, és két évvel később megalapította a főiskolát (Velika škola). 1811-ben ő lett Szerbia első közoktatásügyi minisztere. Mivel szerette volna a szerb népet európaiasítani, és elindítani a korabeli európai áramlatok útján, széles körben terjesztette ismereteit és az akkori haladó eszméket. Külföldi műveket fordított szerbre, közülük a legismertebbek Aiszóposz /Ezópus/ állatmeséi. Szorgalmazta a népnyelvnek az irodalomban való használatát, és lerakta a modern szerb irodalom alapjait. A 18. századot a *józan ész századának* nevezte. Jelentősebb művei: *Život i priključenje*, *Pisma Haralampiju*, *Sovjeti zdravog razuma*, *Basne*, *Etika i filozofija naravnoučitelna*, *Sobranije raznih naravnoučitelnih vešćej...* Belgrádban halt meg.

66. Papharhaji, Gyura (1936–): költő, prózaíró, újságíró, rendező, színész, művelődési dolgozó. Bácskeresztúron /Ruski Krstur/ született. Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Jugoszláv Irodalom Tanszékén diplomázott. Hosszú évek óta szerkeszti a *Svetloszć* című folyóiratot. Legjelentősebb művei: *Tu takoj pri sercu* (*Itt a szívemnél*, Újvidék, 1969), *Olovo, cseresnyov kvet* (*Ólom, cseresznyevirág*, Újvidék, 1974), *Ne dam svojo roki i kvit* (*Nem adom az éveimet, és kvitt*, Újvidék, 1977), *Trovacs sznoh* (*Álommérgező*, Újvidék, 1978), *Csuvar hmaroh* (*Felhőőrök*, Újvidék, 1981), *Putovanye na juh* (*Utazás délre*, Újvidék, 1991), *U roszi kosak szon* (*Kemény álom a harmatban*, Újvidék, 1999), *Senkom i prahom* (Újvidék, 2003).

67. Pavlović, Teodor (1804–1854): irodalmár, publicista, a Szerb Matica titkára és egyik alapítója, a *Letopis Matice srpske* szerkesztője. A bánáti Beodra faluban /Novo Miloševo/ született, itt végezte el az elemi iskolát, gimnáziumba pedig Heufeldben /ma Novi Kozarci/, Temesváron, Nagyikindán, Szegeden és Karlócán /Sremski Karlovci/ járt. Végül Szegeden érettségizett, majd barátjának, Konstantin Peičićnek a hívására Pozsonyba /Bratislava/ ment, ahol 18258-ben jogi diplomát szerzett. Pozsonyban megérintették a szlovák pánszlávizmus romantikus eszméi, s ez befolyásolta későbbi közéleti tevékenységét is. Ügyvédbojtárként Vitkovics Mihály ügyvédi irodájában dolgozott Pesten, és itt sok értelmiséggel találkozott. Magával ragadták Széchenyi István társadalmi reformeszméi, ezért a társadalmi és kulturális tevékenységnek, a szerb nép művelésének szentelte életét. Elindította a *Srpski narodni list* (1835) és a *Srpske narodne novine* (1938) lapokat, valamint a *Dragoljub* című almanachot (1845–47). Szülőfalujában halt meg.

68. Petőfi Sándor (1823–1849?): magyar lírikus, a szabadság és a szerelem költője, az 1848/49-es forradalom egyik vezéregyénisége. Kiskőrösön született Aleksandar Petrovićként, apja Stefan/István, anyja a szlovák Hruz Mária volt. Evangélikus templomban keresztelték meg. Tekintet nélkül származására, Petőfiben kifejezett volt a magyar nemzeti érzés. A

radikális ifjak vezére volt 1848/49-ben. Ő írta a magyarok legnagyobb nemzeti költeményeinek java részét, pl. a *Nemzeti dalt*. Eleinte vidám verseket írt, a bort és a kocsmákat dicsőítette, így keletkezett híres verse, *A borozó*. Legismertebb elbeszélő költeményei a *János vitéz* és az *Apostol*, de írt egy regényt is *A hóhér kötele* címmel. 1849. július 31-én nyomtalanul eltűnt a segesvári /Sigișoara, Románia/ ütközetben, és a magyar patriotizmus szimbólumává vált, költészete pedig szinte himnusszá. Magyarország-szerte és a magyarok nagyobb számának otthont adó országokban számos utcát és iskolát neveztek el róla. A magyar közszolgálati rádió is az ő nevét viseli.

69. Petković, Momir (1953–): birkózó, olimpiai bajnok. Szabadkán született, hatéves korában kezdett sporttal foglalkozni. Birkózói karrierjét a *Spartacus*-ban kezdte, majd a zágrábi *Metalcab*-ban és a petrinjei *Gavrilović*-ben folytatta. A legfeljebb 82 kilogrammosok súlycsoportjában jugoszláv bajnok volt 1972-ben, 1974-ben, 1975-ben és 1976-ban. 1978-ban, 1979-ben és 1981-ben világbajnoki ezüstérmes. Legnagyobb sikerét 1976-ban érte el, amikor a montreali olimpiai játékokon aranyérmes lett. Edzőként Amerikában ténykedett, és az USA válogatottjának szövetségi kapitánya lett.

70. Petrovici, Emil (1899–1968): dialektológus, lingvista. Elemi iskolába szülőfalujában, Tárnokon /Torak/ járt, gimnáziumba Brassóban /Brașov/ és Aradon, tanítóképzőbe Nagyváradon /Oradea/, majd 1919-ben a kolozsvári /Cluj-Napoca/ Bölcsészettudományi Karon diplomázott. Párizsban francia nyelvet, lingvisztikai földrajzot, experimentális fonetikát és szlavisztikát hallgatott. Visszatért Kolozsvárra, egyetemi tanár és Sextil Pușcariunak, a neves lingvistának és irodalomtörténésznek, a kolozsvári Román Nyelvi Múzeum kezdeményezőjének közeli munkatársa lett. 1930-ban megszerezte a nyelvtudományok doktora címet. Számos dialektológiai és folklórkutatási művet írt. Legjelentősebb műve a *román lingvisztikai atlasz*, melyhez 1929 és 1938 között terepi kutatásokat végzett 4800 kérdést tartalmazó kérdőívvel. Kutatásai 85 román lakta települést öleltek fel, járt Bánát szerbiai részében is. Számos monográfiai és etnofolklorisztikai tárgyú művet adott ki, általában a terepi dialektológiai kutatásokkal kapcsolatban. Jól ismeri a szerb nyelvet és a két nyelv kölcsönhatását. Szerteágazó tudományos munkássága több mint 200 tanulmánykötetet tesz ki. A kolozsvári egyetemnek tanára, hat évig rektora volt, de ezzel párhuzamosan a Lingvisztikai Intézet igazgatója, a Romániai Szlavista Egyesület elnöke, a román és a Bolgár Tudományos Akadémia tagja is. Kolozsváron halt meg vasúti szerencsétlenségben.

71. Petrović, Veljko (1884–1967): költő, elbeszélő, esszéíró. A gimnáziumot szülővárosában, Zomborban végezte el, majd Pesten jogot hallgatott. Budapesten 1906/07-ben a *Croatia* lap társszerkesztője volt. Fiatalon került Szerbiába. Az első Balkán-háborúban az újvidéki *Branik* lap tudósítója volt. Az I. világháborúban önkéntesként vett részt. 1915-ben a katonasággal elhagyta Szerbiát. Genfben a Jugoszláv Bizottság publicisztikai és propagandairodájában dolgozott, 1918-ban a Bizottság tagja lett. A II. világháború alatt egy időre a banjicai táborba internálták. A felszabadulástól 1962-ig a belgrádi Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Tagja volt a Szerbiai Tudományos és Művészeti Akadémiának, elnöke a Szerb Maticának. Irodalmi munkásságát a patriotizmus és az elmúlt idők dicsérete jellemzi. Verseket, elbeszéléseket és esszéket írt. Legismertebb művei: *Rodoljubive pesme*, *Na pragu*, *Bunja*, *Salašar*, *Prepelica u ruci*, *Backo i njegova sestra*, *Varljivo proleće*, *Pomerene savesti*. Tanulmányozta az újabb szerb művészetet, különösen pedig a vajdasági 18. és 19. századi művészetet. Belgrádban halt meg.

72. Popa, Vasco (1922–1991): a modern szerb irodalom eredeti alakja, költő. A Versec melletti Gerebencen született. A belgrádi Bölcsészettudományi Kar román nyelvi tanszékén diplomázott. Tanulmányait Bukarestben és Bécsben folytatta. A II. világháború alatt a nagybecskereki német koncentrációs tábor foglya volt. Első verseit a *Književne novine* és a *Borba* tette közzé. 1954 és 1979 között a *Nolit* kiadóház szerkesztője volt. A versei Íróközösség egyik alapítója. Külön kiemelkednek hazafias versei, pl. az *Oči Sutjeske. Od zlata jabuka* címen népköltészeti antológiát, *Urnebesnik, Ponoćno sunce* címen pedig költői antológiát állított össze. *Kora* című első verskötetét (1953) Miodrag Pavlović *87 pesama* című kötetével együtt a háború utáni modern szerb költészet alapköveként emlegetik. Az irodalmi közvélemény nagy vitákat folytatott erről a kötetről, és nagy hatással volt az ifjú költőnemzedékre. A *Kora* után a következő verskötetei jelentek meg: *Nepočin polje* (1956), *Sporedno nebo* (1968), *Uspravna zemlja* (1972), *Vučja so* (1975), *Kuća nasred drumu* (1975), *Živo meso* (1975), *Rez* (1981), továbbá a *Mala kutija* (1984) versciklus, a *Gvozdeni sad* című tervezett, de soha be nem fejezett kötet része. Egyike a legtöbbet fordított jugoszláv költőknek, de maga is fordított francia nyelvről. Az SZTMA levelező tagja volt, és az újvidéki Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia egyik alapítója. Elsőként kapta meg a Branko-díjat, de kapott még Zmaj-díjat, osztrák állami irodalmi díjat, Branko Miljković-díjat, AVNOJ-díjat... 1995 óta minden év június 29-én, a költő születésnapján Versecen adják át a Vasco Popa-díjat a legjobb verskötetért. Belgrádban halt meg.

73. Popović, Jovan Sterija (1806–1856): az első szerb dráma- és vígjátékíró, költő. Apja görög volt (neki köszönhető a Sterija név), anyja, Julijana pedig szerb, az ismert barokk festő, Nikola Nešković lánya. Iskoláit szülővárosában, Versecen kezdte, gimnáziumba Temesváron és Pesten járt, majd Késmárkon /Kežmarok, Szlovákia/ jogot hallgatott. Tanárként és ügyvédként dolgozott Versecen, 1840-ben pedig a kragujevaci líceum tanára lett. Szerbiai közoktatásügyi miniszterként (1842–48) sokat tett az iskolaügy, a kulturális intézmények és a színházi élet fejlesztéséért akkor, amikor Belgrádban nem volt állandó színház és hivatásos színész. Irodalmi tevékenységét rossz versekkel kezdte, de nagyon gyorsan áttért a prózára, és így már tudott érvényesülni. Ismert drámái: *Svetislav i Mileva*, *Miloš Obilić*, *Smrt Stefana Dečanskog*, *Vladislav*, *Skenderbeg* stb. Legismertebb vígjátékai: *Laža i paralaža*, *Tvrđica*, *Pokondirena tikva*, *Ženidba i udadba*, *Kir Janja*, *Rodoljupci*... 1956-ban Újvidéken Sterija születésének 150. és halálának 100. évfordulóján létrejött a verseny jellegű színházi fesztivál, a *Sterija Játékok*, amelyet ma is évente megrendeznek hazai és külföldi társulatok részvételével. Sterija 1849-ben ismeretlen okokból elhagyta Szerbiát, és haláláig Versecen élt.

74. Popović, Sava Tekelija (1761–1842): a nép jótevője, irodalmár, politikus. Aradon született, ott járt elemi iskolába, a gimnáziumot Budán végezte el, majd 1786-ban ő volt az első szerb, aki jogi doktorátust szerzett Pesten. Tekintélyes nemesi családból származott. A politikával hamar felhagyott, minden figyelmét és energiáját a nemzeti munkának szentelte. Jól együttműködött a magyar nemességgel, de egész életében a szerb érdekekért szállt síkra. Ő alapította meg Pesten a *Tekelijanumot* (1838), amelyben alapításától 1914-ig 346 hallgató tanult minden szerbek lakta vidékről. Sok szerb és magyar intézménynek volt a jótevője. A Szerb Matica sokat köszönhet neki: a Maticának ajándékozta könyvtárát, vett neki nyomdát, élete végén pedig minden ingatlanát és pénzét ráhagyta. Az irodalomba *emlékirataival* írta be a nevét. Pesten halt meg, az aradi Szent Miklós-templomban temették el.

75. Predić, Uroš (1857–1953): szerb festő, Paja Jovanovićon kívül az akadémikus realizmus egyik legkiemelkedőbb képviselője. Orlódon /Orlovat/ született. Elemi iskolába Cserépalján /Crepaja/ járt, középiskolába Pancsován. 1880-ban Bécsben végezte el az

akadémiát Griepenkerl tanítványaként. A szerbek első igazi realista zsánerképfestője lett. A 19. század végének szerb művelődés- és politikatörténeti személyiségeit rendre megfestette. Különösen ismert az a nyolc képe, melyeket a Szerb Királyi Akadémia elnökeiről festett. Ő maga is az akadémia tagja volt. Első munkáihoz a népi életből merített témát, és moralizáló jelleggel festette meg. Ilyen pl. a *Vesela braća, Pod dudom, Mali filozof*. Mintegy 1000 ikont festett, és ikonosztázt készített Óbecsén, Perlaszban, Orlódon, a Grgeteg-kolostorban, Rumán, Pancsován... Legismertebb festményei: *Hercegovački begunci, Kosovska devojka, Na majčinom grobu, Naburena devojčica*... Egyetemi hallgató korában portréjáért Gundel-díjat kapott. Ő volt a belgrádi Képzőművész Egyesület első elnöke (1919). Belgrádban halt meg.

76. Pupin, Mihailo (1854–1935): a 19. század végének egyik legjelentősebb tudósa és feltalálója. A bánáti Udvar /Idvor/ faluban született. Hogy tanuljon, és megismerje az örök igazságot, korán elhagyta a szülői házat. A tudomány világába vezető út Pancsovától Prágán át Amerikáig vitte, majd vissza Európába, a cambridge-i és a berlini egyetemre, ahol 1889-ben doktorált. 1889-től 1929-ig a New York-i Columbia Egyetemen dolgozott pedagógusként és tudósként. Ebben az időszakban több mint 30 találmányt szabadalmaztatott. Legtöbb találmánya az elektronika és a távközlés területére tartozik. Szakmai és tudományos munkásságáért számos elismerésben részesült. Azt a különleges életutat, amelyet a bánáti pásztorgyerek tett meg, míg világhírű tudós lett belőle, legjobban maga Pupin írta le *From Immigrant to Inventor* (1923) című önéletrajzában, amelyért irodalmi Pulitzer-díjat kapott (1924). Ezt a művét több világnyelvre lefordították, szerbül 1929-ben jelent meg *Sa pašnjaka do naučenjaka* címen. Habár világhírnévre tett szert, örök életében érzelmileg kötődött szülőfalujához, Udvarhoz és első hazájához. Erről tanúskodik számos adománya. New Yorkban halt meg, Bronxban van eltemetve.

77. Radičević, Branko (1824–1853): nagy szerb költő, Vuk Karadžić nyelvreformjának egyik leglelkesebb híve és hirdetője. Szlavóniában, Brodban született, Karlócán szerb (slavoserbska), Temesváron piarista gimnáziumba járt. Bécsben három évig jogot hallgatott. Ott jelent meg *Pesme* című kötete (1847), amely új korszakot nyitott a szerb költészetben. Versei elégikusak, lírai élményei általában az elváláshoz és a búcsúzáshoz fűződnek (*Đački rastanak, Tuga i opomena, Kad mlidijah umreti*). Leggyakoribb költői képei a nap és az éjszaka, a fény és a sötétség, a nappal és az éjjel mint az élet és halál egysége. Az 1848/49-es forradalmi események után orvostanhallgató lett Bécsben, de tüdőbajban meghalt. 1883-ban újratemették Stražilovón.

78. Rajačić, Josif (1785–1861): karlócai metropolita, szerb pátriárka. Likában, az Ogulin közeli Lučani faluban született. Szegeden filozófiát, Bécsben jogot hallgatott. 1810-ben szerzetes lett, 1811 és 1822 között a Gomirje-kolostor archimandritája, 1822 és 1829 között a pakraci eparchia adminisztrátora, 1829 és 1834 között dalmáciai püspök, 1834 és 1842 között verseci püspök. Karlócai metropolita 1842-ben lett. Ebből a pozícióból még elszántabban harcolt a Habsburg Birodalomban élő szerbek jogaiért. Sokat tett a tanügy fejlesztése érdekében. Sok szerb iskolát alapított, megnyitotta a pátriárkai hivatal könyvtárát és nyomdáját. Az 1848. évi májusi gyűlésen szerb pátriárkává választották. A szerbek szellemi és politikai vezetője volt. Politikai energiáját abba fektette be, hogy a szerbek autonóm területet kapjanak a Habsburg Monarchiában.

79. Raichl J. Ferenc (1869–1960): műépítész. Apatinban született, német nemzetiségű volt. Budapesten tanult, Bécsben és Berlinben volt tanulmányúton. 1896-ban telepedett le Szabadkán. Historicista és eklektikus épületei: Nemzeti kaszinó – ma a Városi Könyvtár épülete (1895/96), a szabadkai gimnázium (1895–1900), a pancsovai banképület

(1900), neogótikus katolikus templom Topolyán (1904–1906), az apatini városháza (1907/08). Szecessziós remekműve szabadkai családi háza (1904), melyben ma a *Képzőművészeti Találkozó* nevű modern képtár székel. Raichl a vajdasági eredetű szecessziós építészet legnagyobb alakja. Vállalkozó volt, téglagyárat üzemeltetett, és más építészeti terveit is kivitelezte, pl. a palánkai neogótikus katolikus templomot (1907–1910), Petrovac Gyula tervei alapján. Miután csődbe ment, Szegedre költözött. Budapesten halt meg.

80. Sarić, Ivan (1876–1966): kerékpáros, motorkerékpáros, autós versenyző, repülőtervező és pilóta. Szabadkán született, ott végezte el a gimnáziumot, majd a városi igazgatás könyvelőségén hivatalnokoskodott. 1897-től a helyi lap rendszeresen beszámolt kerékpáros sikereiről. A csúcspontot 1900-ban érte el, amikor Magyarország bajnoka lett, és részt vett a párizsi világ bajnokságon. A következő években háromszor lett Magyarország motorkerékpáros bajnoka, 1905-ben pedig részt vett a Zombor és Szabadka között megtartott autóversenyen. Az egykori Jugoszlávia első labdarúgóklubjában, az 1901-ben alapított *Bácska FC-ben* vezetőségi tag volt. Abban az évben, amikor a francia Blériot átrepülte a La Manche csatornát, Sarić Párizsban autóversenyen vett részt. Ha korábban nem, ekkor biztosan megismerkedett a repülés úttörőivel, és a repülők szerkezete csodálattal töltötte el. Szabadkára visszatérve eldöntötte, hogy ő is csinál repülőt. Őszre már el is készült a Sarić 1. repülő, volt légszavarja, 1910 elején pedig 24 lóerős, háromhengeres Delfoss motort épített bele. 1910 nyarán a városi lóversenypályán hajtotta végre a próbarepülést. A Wright testvérek után nem egész hét évvel, az első jugoszláv repülő, Edvard Rusijan után fél évvel saját tervezésű repülője sikerrel állta a próbát. Eredményével Sarić is elégedett volt, ezért 1910. október 16-án nyilvánosan is felszállt, s ezt mintegy 7000 ember nézte végig. Kb. három km-t repült 30 méter magasan. 1911 elején tökéletesítette gépét, és Sarić 2-nek nevezte el. Repülőépítési nehézségeiről és környezetének fogadtatásáról Csáth Géza, Havas Emil és Munk Artúr *A repülő Vucsidol* c. regényében olvashatunk. Szabadkán halt meg. A szabadkai aeroklub az ő nevét viseli.

81. Széchenyi István gróf (1791–1860): politikus, író, a legnagyobb magyar. Bécsben született arisztokrata családban. Fiatal korában beutazta Nyugat-Európát. Csak legénykorában tanult meg magyarul. Wesselényi gróf tisztelőjeként ő is Magyarország korszerűsítésén kezdte törni a fejét. Három másik főnemessel együtt 1827-ben kötelezte magát, hogy birtokainak egyéves jövedelmét tudományos akadémia alapítására fordítja. Ebben az évben 150 tagú Nemzeti Kaszinó létesítését kezdeményezte, és ez hasonló intézmények egész sorának alapítását indította el országszerte. Később könyvekben írta le korszerűsítési ötleteit. Legjelentősebb művei: *Hitel*, *Világ*, *Stádium*. Nem forradalommal, hanem fokozatosan akarta fejleszteni hazáját. Vajdaság szempontjából fontos, hogy ő javasolta és váltotta valóra a Tisza szabályozását. Döblingben halt meg.

82. Sekulić, Isidora (1877–1958): irodalmár, műfordító, útleíró, irodalmi és képzőművészeti kritikus, leányiskolai tanár, akadémikus. Mozsorban /Mošorin/ született, Újvidéken felsőfokú leányiskolát végzett, majd Zomborban szerb tanítóképzőt. A budapesti Tanárképző Főiskolán természettudományi és matematikai tantárgyak tanítására szerzett oklevelet. Heidelbergben doktorált (1922). 1897-től természettudományi tárgyakat tanított a pancsovai szerb leánynevelőben, majd Šabacban és Belgrádban. Hosszabb időt töltött Angliában, Franciaországban és Norvégiában, tökéletesítette nyelvtudását. A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiának 1939-ben levelező, 1950-ben rendes tagja lett. Irodalommal 1910-ben kezdett foglalkozni. Esszéket és műfordításokat tett közzé különféle folyóiratokban. Első könyve *Saputnici* címen 1913-ban jelent meg. Skandináviai útról írta *Pisma iz Norveške* című művét (1914), mely a szerb útleíró irodalom remeke. Főműve a

Hronika palanačkog groblja (1940). Sokan a legeszesebb szerb nőnek tartják. Belgrádban halt meg.

83. Szeles Mónika (1973–): jugoszláv és amerikai teniszező, egykori világsztár. Tenisszel hatéves korában kezdett foglalkozni szülővárosában, Újvidéken, apjától, Károlytól tanult. Amikor 1985-ben megnyerte a Miami-ban rendezett bajnokságot, a világ felfigyelt rá, és ezután Nico Pietrangeli híres teniszakadémiáján folytatta karrierjét. Jugoszlávia színeiben nyolc, az USA színeiben egy *Grand Slam* tornán győzött. Ő volt a francia nyílt bajnokság legfiatalabb győztese. Összesen 62 tornán győzött. Hivatalosan 1991-ben és 1992-ben ő állt a világranglista élén, amíg 1993. április 30-án legnagyobb riválisának, Steffi Grafnak a szurkolója a hamburgi tornán késsel meg nem sebesítette. A hosszú kihagyás mély nyomokat hagyott rajta, visszatérése nem sikerült. Nem valósíthatta meg álmát, hogy Wimbledon győztese legyen. Sok jugoszláv fiatalnak ő volt a példaképe.

84. Szenteleky Kornél (1893–1933): író, költő, műfordító és orvos. Pécsen született. Budapesten tanult orvosnak, egy ideig orvosként is dolgozott. Az I. világháború után orvosi magánpraxisba kezdett Szivácon. Az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése után azt hirdette, hogy van külön vajdasági magyar irodalom, amely más, mint az általános magyar irodalom, ugyanis a történelmi körülmények folytán külön utat járt be. Az volt a meggyőződése, hogy a magyar irodalmak nyelvük és kultúrájuk folytán édestestvérek, de az új körülmények miatt mások a céljaik és gondjaik. Debreczeni Józseffel 1928-ban *Bazsalikom – Bosiljak* címen kiadták a modern szerb költészet antológiáját saját fordításukban és szerkesztésükben. Az antológiába 32 szerb, főként szimbolista költő 77 verse került. Szenteleky állította össze a jugoszláviai magyar irodalom első antológiáját is *Akácok alatt* címen (1933). A *Bazsalikom – Bosiljak* című kötet előszavában ezt írta: *...Az a célunk, hogy a magyar olvasóval megismertessük a legújabb szerb szubjektív költészetet. Hogy ismertessük azokat az érzéseket, gondolatokat, vágyakat és könnyeket, amelyek a szerb költők lelkéből pattannak ki...* Szivácon halt meg.

85. Simić, Branislav (1935–): birkózó, olimpiai bajnok. Felsőroglaticán /Gornja Rogatica/ született. A nagybecskereki *Proleter* versenyzője volt, 1952 és 1966 között 11-szer volt jugoszláv bajnok. Három olimpián vett részt, kettőn érmes lett: 1964-ben Tokióban középsúlyban aranyérmes, négy évvel később Mexikóvárosban, szintén középsúlyban, bronzérmes lett. Az 1956-os és 1963-as világbajnokságon ezüstérmes volt.

86. Sremac, Stevan (1855–1906): irodalmár, elbeszélő. Elemi iskolába szülővárosában, Zentán járt, gimnáziumba Belgrádban. Egyetemi végzettséget a belgrádi egyetem filológiai és történelmi tanszakán szerzett. Tanárként dolgozott Nišben, Pirotnban és Belgrádban. Irodalommal niši és piroti évei alatt kezdett foglalkozni, elbeszéléseit közös cím alatt tette közzé (*Iz knjiga staroslavnih*). Humoros és realiztikus műveit negyvenes éveiben írta. Nagy hatással voltak rá a nišiek és szokásaik, s ezt legjobban *Ivkova slava* és *Zona Zamfirova* című műveiben festette meg. Jelentős művei még: *Vukadin*, *Pop Ćira i pop Spira*. A Liberális Párt híve volt. Tanulmányozta a történelmet, ápolta a hagyományokat. Sokobanjában halt meg.

87. Šafárik, Pavel Jozef (1795-1861): filológus, költő, az első szlavisták egyike, irodalomtörténész, történész, etnográfus. Kisfeketepatakon /Kobeliarovo, Szlovákia/ született, apja protestáns lelkész volt. Filozófiát, jogot és teológiát végzett. Életét Szlovákiában, Németországban, Dél-Magyarországon és Csehországban élte le. 1819 és 1833 között az újvidéki szerb gimnázium tanára és igazgatója volt. Hatalmas tudományos munkásságából

kiemeljük: *Slovanské starožitnosti* (Szláv régiségek), *Monumenta Illyrica* (Illír emlékek), *Slovanský národopis* (Szláv néprajz), *Písňě světské lidu slovenského v Uhřích* (A magyarországi szlovák nép világi dalai), *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanů* (A délszlávok korai írásbeliségének emlékei), *Geschichte der südslavischen Literatur* (A délszláv irodalom története). (A szerb szöveg említ egy *Narodne pesme Slovaka u Mađarskoj* című művet is, de erről a Világirodalmi Lexikon nem tud. A fordító megjegyzése) Prágában halt meg.

88. Šaguna, Andrei (1809–1873): metropolita. Miskolcon született. Jogi és filozófiai tanulmányait Pesten, a teológiát Versecen végezte. Teológiai tanárként működött Versecen és Karlócán /Sremski Karlovci/. Az erdélyi ortodox egyház vikáriusa, majd püspöke lett. Jelentős mértékben hozzájárult a román iskolaügy és publicisztika fejlődéséhez. 1861-ben az ő kezdeményezésére alakult meg az erdélyi román irodalmi és művelődési egyesület, az *Astra*. Ennek az igen jelentős román kulturális és nemzeti egyesületnek, mely Bánátban is tevékenykedett, ő lett az első elnöke. Döntő jelentősége volt abban, hogy a román egyház a Habsburg Birodalomban elszakadhatott a szerb egyházi fennhatóságtól (1864), és ő lett ennek a metropolitája. A román akadémia tiszteletbeli tagja volt.

89. Šarčević, Ambrozije (Boza) (1820–1899): a bácskai bunyevácok megújításának elindítója, jogász. Szabadkán született, ott járt gimnáziumba, jogot pedig Nagyváradon /Oradea, Románia/ és Pécsen hallgatott. 1842-ben lett ügyvéd. Ebben az évben az erdélyi országgyűlés gyorsírója, 1843/44-ben a pozsonyi magyar országgyűlés jegyzőkönyvvezetője volt. Ő volt az első nem nemesi származású jogász, akit 1845-ben megyei ügyészhelyettesévé választottak. Mivel a hallása nagyon meggyengült, a 19. század hatvanas éveiben, 1867-ben való nyugdíjaztatásáig, a szabadkai városi közigazgatásban dolgozott. A magyar nemzetiségi törvény meghozatalát követően kezdett a bunyevácok megújításán ténykedni. 1869-ben Szabadkán jelent meg *Zbirka mudrih i poučnih izrekah c. műve*, melyet Benjamin Franklinnak ajánlott. A következő év termése: *Mađarsko-jugoslovenski politični i pravosudni riečnik* és *Tolmač izvornih književnih i zemljopisnih jugoslavenskih riči*. Élete végéig arra törekedett, hogy a bunyevác gyermekek anyanyelvükön tanulhassanak. Szabadkán adta ki 1893-ban *Mađarsko–bunjevačko–šokački rečnik za osnovne škole*, 1894-ben *Mađarsko–srpsko-hrvatski–bunjevačko–šokački književni rečnik* című szótárát. Szabadkán halt meg.

90. Šumanović, Sava (1896–1942): az egyik legjelentősebb 20. századi szerb festő. Vinkovciban született. Elemi iskolába Sidben, gimnáziumba Zimonyban járt. Már 1911-ben beiratkozott Isidor Jung gimnáziumi tanár festőkurzusára. Művészeti és kisipari főiskolai végzettséget Zágrábban szerzett (1914–1918). 1920 és 1930 között három ízben volt Párizsban, és André Lot műtermében tanult. Művészete a párizsi időkben érte el teljes fényét és erejét, figurális kompozíciókat festett idilli tájban, kubista szerkezetben: *Slikar u ateljeu*, *Vijadukt*, *Pejzaž iz Šida*, *Mornar na molu*, *Žene kraj vode*. Vannak expresszionista vonásokat mutató képei is, pl. a *Pijana lađa*, idővel azonban neoklasszicista lett. Betegsége miatt visszament Sidbe, és ott hozta létre az ún. *Sidi ciklust*. Ismertek a képzőművészetről írt könyvei: *Slikar o slikarstvu* és *Zašto volim Pusenovo slikarstvo*. Ismert képei: *Doručak na travi*, *Pijana lađa*, *Crveni ćilim*, *Most na Seni*, *Šidijanke* (ez a sidi platánfákról készült ciklus) 1942-ben Mitrovicán agyonlőtték. Anyja 1953-ban Sidnek ajándékozta festői hagyatékát és házát, s ezzel lehetővé tette a *Sava Šumanović Képtár* létrehozását.

91. Tamas, Julijan (1950–): egyetemi tanár, akadémikus. Verbászon született, irodalomból diplomázott, magisztrált és doktorált. Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar

ruszinisztikai tanszékének rendes tanáráként ruszin és ukrán irodalmat tanít. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia tagja (1997), a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia tagja (2004). Legjelentősebb művei: *Nebo na koljenoh* (*Térdeplő ég*, Újvidék, 1972), *Balada panonszkoho lagyara* (*A pannon tengerész balladája*, Újvidék, 1974), *Pesme o prahu* (Kruševac, 1975), *Spitalyszke svetlo* (*Kórházi fény*, Újvidék, 1980), *O rosi* (Újvidék, 1981), *Rusinska književnost* (Újvidék, 1984), *Pesak i doba* (Újvidék, 1986), *Zlatna hmara* (*Aranyfelhő*, Újvidék, 1990), *Silazak u dan* (Újvidék, 2002), *Isztorija ruszkej literaturi* (*A ruszin irodalom története*, Belgrád, 1997) és *Antologija ruszkej poezii* (*A ruszin költészet antológiája*, Újvidék, 2005).

92. Tapavica, Momčilo (1882–1949): sportoló, olimpiai érmes, műépítész. A bácskai Nádáljon született. Az első athéni nyári olimpiai játékokon Magyarországot képviselte, mert Vajdaság akkor az Osztrák–Magyar Monarchia része volt, s Ausztriának és Magyarországnak külön csapata volt. Ő az első szerb olimpiai érmes. Athénban, 1896-ban Magyarország számára bronzérmes szerzett teniszben. Ezenkívül birkózásban és súlyemelésben is versenyzett, és ötödik lett. Nagyszerű építésként is emlékezetes. Jelentősebb művei: a Szerb Matica újvidéki épülete, a német képviselő belgrádi épülete, a cetinjei Állami Bank épülete. Pulában halt meg.

93. Teleki Pál (1879–1941): magyar politikus, geográfus, egyetemi tanár, földbirtokos. 1920-ban külügyminiszter, 1938-ban közoktatásügyi miniszter. A II. világháború előtt, amikor Magyarország Németországra támaszkodva revizionista céljainak a valóra váltását tűzte ki célul, miniszterelnök. Angolpárti politikusnak tartották, aki arra figyelmeztetett, hogy a német politika követése katasztrófához vezet. A balkáni és a Duna menti együttműködést szorgalmazta, így érthető, hogy 1940 decemberében síkraszállt a jugoszláv–magyar „örök barátsági” szerződés aláírásáért. Az 1941. március 17-i tüntetések után tudatában volt, hogy Németország katonailag beavatkozik Jugoszláviában. Politikája erkölcsi vereségének elismeréseként (bár erről megoszlanak a vélemények) 1941. április 3-án öngyilkos lett. Búcsúlevelében ezt írta Horthynak: „*Szöszegők lettünk – gyávaságból – a ... békeszerződéssel szemben... A gazemberek oldalára álltunk... Hullarablók leszünk! A legpocsecsabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.*”

94. Tišma, Aleksandar (1924–2003): szerb költő, prózaíró, esszéíró. Horgoson született, bölcsészettudományi tanulmányainak befejeztével Újvidéken élt és dolgozott, ott is halt meg. A *Letopis Matice srpske* folyóiratnak és a Szerb Matica kiadóvállalatának a szerkesztője volt. Irodalmi munkásságát versekkel kezdte, később teljesen a próza felé fordult. Elbeszélései és regényei a háborús és a háború utáni évekről szólnak, de az erről a témáról írók közül kitűnik sajátos írásmódjával és valóságglátásával. Több kötetet adott ki: *Naseljeni svet*, *Krčma* (versek); *Krivice*, *Nasilje*, *Mrtvi ugao*, *Povratak miru*, *Škola bezbožništva* (elbeszélések); *Za crnom devojkom*, *Knjiga o blamu*, *Upotreba čoveka*, *Begunci*, *Vere i zavere*, *Kapo*, *Široka vrata*, *Koje volimo* (regények); *Drugde* (útleírás); *Pre mita* (esszék és cikkek). Számos elismerésben részesült, közülük megemlíthjük az év könyvéért járó NIN-díjat, az európai irodalomért kapott osztrák állami díjat és a lipcsei könyvvásár díját (az európai megértésért).

95. Várady Tibor (1939–): jogász, egyetemi tanár, akadémikus, író. Az elemi iskolát és a gimnáziumot szülővárosában, Nagybecskereken végezte el, majd a belgrádi Jogtudományi Karon diplomázott (1962). A Harvard Egyetemen doktorált 1970-ben nemzetközi jogból (*Az autonóm külkereskedelmi jog fejlődése a választottbíróságok révén, különös tekintettel az európai szocialista országokra*). Karrierje: ügyvédbojtár

Nagybecskerekén (1962/63), az újvidéki Jogtudományi Kar tanársegédje (1962/63), docense (1970), rendkívüli tanára (1975), rendes tanára (1980), a jugoszláv kormány igazságügyi minisztere (1992/93), a budapesti Közép-európai Egyetem jogi karának rektora (1993–), a VTMA levelező tagja 1987-től, az *Új Symposion* folyóirat szerkesztője (1969–1971), a *Létünk* fő- és felelős szerkesztője (1991–2000). Számos jogi tankönyv és szakkönyv szerzője.

96. Vaszilyevics, Jov (?): ukrán festő, ő hozta el a barokk stílust a 18. századi szerb festészetbe. IV. Arsenije Šakabenta alkalmazta 1743-ban karlócai egyházi udvari festőként. A Krušedol-kolostor barokk freskóit Stefan Teneckivel együtt festette 1750 és 1756 között. Nikola Nešković és Vasa Ostojić festők az ő karlócai püspöki palotához fűződő festői köréhez tartoztak.

97. Vermes Lajos (1860–1945): tornatanár és vívómester. Szabadkán született tekintélyes nemesi családban. Budapesten orvostan- és filozófiahallgató volt. Testvérével, Nándorral és még néhány más sportbaráttal 1880-ban létrehozták a *Szabadkai Tornász Társaságot*. Házának nagy telkén, közvetlenül a Palicsi-tó partján indult el az ún. *palicsi olimpia*, de csak 16 év múlva folytatódott. Évente úszók, birkózók, atléták, vívók, kerékpározók... versenyeztek. 1888-tól az új sportegyesületben, az *Achilleszben* szerényen csak az alelnöki posztot vállalta. A két egyesület a következő években együtt szervezte a versenyeket. 1892-ben a tó partján megépült Magyarország első elipszis alakú, aszfaltos, 500 m hosszú, 4 m széles kerékpárútja. Vermes a nyári versengésben 1895-ig vett részt, akkor Kolozsvárra /Cluj-Napoca, Románia/ ment az egyetemre, és a következő években ott volt tornatanár. A sajtó rendszeresen megírta, hogy nyaranta Palicsra jött, amikor a versenyek zajlottak. Amikor Athénban elkezdődtek a modern olimpiai játékok (1896), Palicsra 400 sportoló versenyzett. Vermes némely eredménye jobb volt, mint az olimpiai érmeseké. 1914-ben tért vissza, és még valamivel több mint három évtizedig ott élt visszavonultan.

98. Vidaković, Milovan (1780–1841): irodalmár, az új szerb irodalom egyik első regényírója. A Belgrádhhoz közeli Nemenikuće faluban született, de 1788-ban a háború miatt a mai Vajdaság területére szökött, és több helyen járt iskolába. Késmárkon /Kežmarok, Szlovákia/ jogot hallgatott. Általában Pesten élt és házitanítóskodott, de egy ideig az újvidéki gimnázium tanára is volt. Regényeit szlaveno-szerb nyelven írta, a szentimentalizmus jegyében fogantak. Habár irodalmilag nem voltak különösebben értékesek, az olvasóközönség szívesen fogadta őket. Ismertebb művei: *Ljubomir u Jelisijumu*, *Velimir i Bosiljka*, *Kasija Carica*, *Usamljeni junosha...* Pesten halt meg.

99. Vitkovics Mihály (1778–1829): szerb származású magyar író, ügyvéd, politikus. Egerben született, s miután befejezte jogi tanulmányait, Pesten lett ügyvéd. Népszerűsítette a szerb nyelvet és irodalmat a magyarok között, hozzájárult a magyarok és a szerbek szellemi közeledéséhez. Tanulmányokat tett közzé az ortodox vallású magyar írókról. Több szerb népdalt és balladát fordított magyarra. Átültette a szerb népköltészet tíz szótagos, trocheusos verslábát (*deseterac*) a magyar költészetbe, ezért Vörösmarty és Petőfi költeményeiben is találkozhatunk vele. Pesten halt meg.

100. Vuia, Ignatie (1809–1852): tanügyi munkás, forradalmár. A Versec közeli Vajdalakon /Vojvodinci/ született paraszti családban, itt járt iskolába. Tanulmányait Oravicabányán /Oravița/ és Temesváron folytatta, filozófiai tanulmányait Pesten fejezte be. A verseci klerikális tanintézetben 1829 és 1832 között tanult, majd 1835-től a tanára lett. 1848-ig maradt Versecen. A bánáti románok lugosi /Lugoj/ nagygyűlése 1848. június 27-én őt javasolta a verseci eparchia adminisztrátorának, s ezt a magyar országgyűlés és forradalmi

kormány is megerősítette. A forradalom bukása az ő sorsát is megpecsételte. 1849. augusztus 13-án kénytelen volt elhagyni az országot. Havasalföldön és Bulgárián át Negotinba ment, és a közelben elvállalt egy parókiát. Negotinban halt meg.

101. Weifert, Georg (Đorđe Vajfert) (1850–1937): gyáros, bankár, filantróp. Pancsován született, német származású volt, ősei Felső-Ausztriából jöttek. Az elemi iskolát és az alsó fokú reáliskolát Pancsován, a kereskedelmi iskolát Budapesten végezte el, majd a weyhenstephani bajor királyi gazdasági akadémia serfőzőképző tagozatán tanult. 1871-ben telepedett le Belgrádban, és sörgyártásba kezdett. Szerbiában elsőként foglalkozott ércutatással. Neki köszönhető jó néhány bánya megnyitása, pl. a kostolaci szénbányáé (1873), az avalai higanybányáé (1886), a bori rézbányáé (1903) stb. Ő a Jugoszláv Nemzeti Bank egyik alapítója, első kormányzóhelyettese (1884) és kormányzója (1890), 1926-tól pedig életfogytiglani tiszteletbeli kormányzója. Filantróp volt, számos társaságot, alapítványt hozott létre. Gazdag érme gyűjteménye volt, középkori és antik pénzek is. Csak az antik gyűjtemény maradt meg, azt a Belgrádi Egyetemnek ajándékozta (1923). Több kitüntetést kapott.